

Muqeddes Kitab

Tewrat 1-qisim

«Yaritilish»

© Muqeddes Kitab 2012

CC BY-SA 4.0

www.mukeddeskalam.com

«Uyghurche Kalam Terjimisi»

Tewrat 1-qisim

«Yaritilish»

Kirish söz

Tewratning bu qismi Xudaning alemni apiride qilganliqi we Uning alemni yaritishtiki meqsetliri toghrisida yézilghan qimmatlik xatiridur. Bu bizning Xudani we insanlarni chüshinishimizge nisbeten bizni qimmatlik asalar bilen teminleydu. Mezkur kitabni biz qisqartip «Yaritilish» yaki «Alemning yaritilishi» depmu ataymiz.

Bu kitabta, konkrét halda (1) Xudaning herqaysi maddiy shey'iler, haywanatlar, shundaqla axirida insanni yaratqanliqi; (2) Xudaning insanni yaritishida, insan Men bilen sirdash-dostluq munasiwette bolsun dégen muddia-nishanliri; (3) insanning gunah sadir qilishi bilen shu dostluq munasiwetning üzülgénliki; (4) Xudaning mölcherligüsiz bedel tölep insanning Özi bilen bolghan munasiwitini eslidiki meqsitidikidek eslige keltürüsh jeryanining bashlinishi qatarliqlar xatirilinidu.

Shunga «Alemning yaritilishi» kitabini herqaysi jehetlerdiki «bashlinishlar bayan qilinghan kitab» déyishkimu bolidu.

Shuning bilen biz ushbu kitabtin: — alemning yaritilishi, bolupmu insanning yaritilishi toghruluq birdinbir heqiqiy xatirini; Xudaning «insanni Öz süret-obrazida, Özige oxshash qilip» yaritishining meqsetlirini; insanning gunahqa pétishini; Xudaning insanlarning gunahi tüpeylidin insanlarning üstige chüshürgen birinchi jazasini, shundaqla gunahtin qutquzidighan nijati toghruluq wedisini; insanlarning tunji gunahni sadir qilghandin kéyin tézla hertürlük buzuqchiliq we butpereslikke pétip qalghanliqini; Xudaning pütkül insanlarga chüshürgen ikkinchi éghir jazasini, yeni Nuh peyghemberning dewride yer yüzige ewetken topanni; insanlarga chüshürgen üçinchi éghir jazasini, yeni insanlarning tilini «Babil munari»da xilmu-xil qilip bölüwetkinini we shundaqla tilni bölüwétish arqiliq Sheytanning insanlarga qaratqan wesweslirini chekligenlikini; Ibrahimning butperesliktin ayrilip, yekke yigane Perwerdigargha ibadet qilishqa chaqirilghanliqini; Ibrahimgha herxil sinaq-qiynchiliqlar arqiliq ögitilgen ajayib sawaqlarni; Ismail we Ishaqning tughulushi we ularning tarixini; Esaw we Yaqupning tughulushi we ularning tarixini; Yüsüpnüing tughulushi we uning tarixini tapalaymiz.

Xudadin qorqidighan barliq mömin bendiler Tewratning bu birinchi qismining muellipini Musa peyghemberning özi dep étirap qilidu. Halbuki, ushbu tarixta xatirilengen barliq weqeler Musa peyghember dunyagha kélishtin bir-ikki ming yil ilgiri yüz bergenidi. Undaqta, bu tarix Musa peyghemberge qandaq yolda tapshurulghan? «Alemning yaritilishi»din shuni bayqaymizki, kitabta awwal Xudaning alemni yaritishi teswirilinidu, andin on bir «ayrim tarix» bayan qilinidu. Herbir tarixiy qisim «töwende palanchi-pükünchining dewrliri... (xatirilinidu)» yaki «töwende palanchi-pükünchining tarixi... (xatirilinidu)» dégendek sözler bilen bashlinidu. Mushu yerdiki «dewr» yaki «tarix» ibraniy tilida «tolidot» dégen söz bilen ipadilinidu; shuning bilen bu on bir qisim bezide «on bir tolidot» depmu atilidu.

«Yaritilish»

Qedimki zamanlarda tarixlarning köpinchisi sapal yaki tash taxtaylarga xatirilinetti. Eger tarix bek uzun bolup ketse, birnechche taxtaylar ishlitishke toghra kéletti; shundaq bolghachqa, taxtaylarning tertipini saqlash üçün herbir taxtaydiki axirqi jümle keyinki taxtayning béshida tekrrarlinatti. «On bir tolidot»ta biz del mushundaq nusxilarni bayqaymiz. Démek, bir «tolidot»tiki axirqi sözler keyinki «tolidot»ning béshida qaytilinidu. Shunga, «Alemning yaritilishi»ning tarixliri eslide tash yaki sapal taxtaylar üstige pütülgen, dégen xulasige kélimiz. Xudaning orunlashturushliri bilen Musa peyghember shu taxtaylarga ige bolup, Muqeddes Rohning yolyoruqi we körsetmiliri bilen shu taxtaylardiki tarixlarni tertipke keltürüp, ularni bir kitab qilip jem qilghan, dep qaraymiz. Shuning üçün Musa peyghemberning «Alemning yaritilishi» kitabigha nisbeten roli shu boldiki, u bu kitabning resmii muellipi emes, belki Xudaning wehiysige egiship, yüz bergen weqelarni «toplap retligüchi» yaki «mezkur toplaning muherriri» bolghan. Uning mushu tarixlarni toplighan waqti texminen miladiyedin ilgiriki 1475-yili bolushi mumkin.

«Tolidotlar» bolsa töwendikidek: —

Muqeddime:	— Alemning yaritilishi (1:1-2:3)
1-tolidot (tarix):	— «Asman-zéminning tolidoti» (2:4-4:26)
2-tolidot (tarix):	— «Adem'atining tolidoti» (5:1-6:8)
3-tolidot (tarix):	— «Nuhning tolidoti» (6:9-9:29)
4-tolidot (tarix):	— «Nuhning oghullirining tolidoti» (10:1-11:9)
5-tolidot (tarix):	— «Shemning tolidoti» (11:10-26)
6-tolidot (tarix):	— «Terahning tolidoti» (11:27-25:11)
7-tolidot (tarix):	— «Ismailning tolidoti» (25:12-18)
8-tolidot (tarix):	— «Ishaqning tolidoti» (25:19-35:29)
9-tolidot (tarix):	— «Esawning tolidoti» (36:1-8)
10-tolidot (tarix):	— «Édomlarning atisi Esawning tolidoti (uning ikkinchi tolidoti)» (36:9-37:1)
11-tolidot (tarix):	— «Yaqupning tolidoti» (37:2-50:37)

Mezmun: —

Mezmun jehettin bölsek bölünmiler töwedikidek bolidu: —

1. Muqeddime: — Alemning yaritilishi (1:1-2:25)
2. Gunahning alemde peyda bolushi (3:1-24)
3. Adem'atining ewladliri (4:1-5:32)
4. Nuh peyghember, topan balasi (6:1-9:29)
5. Nuhning ewladliri; dunyadi barliq el-milletlarning nesebnamisi (10:1-32)
6. Babil munari; Xudaning insanning tilini qalaymiqanlashturuwétishi (11:1-9)
7. Ibrahimning chaqirilishi we uning terjimihali (11:10-25:11)
8. Ibrahimning ewladliri — Ismail we Ishaq (25:12-45:28)
9. Yaqupning jemeti; ularning Yüsüpning wasitisi bilen acharchiliqtin qutulup, Misirgha chüshüshi we shu yerde olturaqlashishi (46:1-50:26)

«Alemning yaritilishi»da oqurmenlerge tunji qétim Xudaning mahiyiti, xaraktéri we yolliri toghrisidiki yéngi muhim heqiqetler tonushturulghanliqi üçün bu muhim témilar üstide

«Yaritilish»

adettikidin sel uzunraq «qoshumche söz» qoshtuq. Lékin bu qoshumche sözlirimiz oqurmenlerge bu témilar toghruluq pütünley tepsiliy uchur teminliyelishi natayin. Biz peqet her témida bayqighinimizni we oylirimizni éytip bérimiz; bu oylirimizni oqurmenlarning Muqeddes Kitabni dawamliq tekshürüp-izdinishlirige yardimi bolsiken dep ümid qilimiz.

Yaritilish

Xudaning alemni yaritishi

1¹ Muqaddemde Xuda asmanlar bilan zéminni yaratti.² U chaghda yer bolsa shekilsiz we qupquruq halette boldi; qarangghuluq chongqur sularning yüzini qapldi; Xudaning Rohi chongqur sular üstide lerzan perwaz qilatti.

³ Xuda: «Yoruqluq bolsun!» déwidi, yoruqluq peyda boldi.⁴ Xuda yoruqluqning yaxshi ikenlikini kórdi; Xuda yoruqluq bilan qarangghuluqni ayridi.⁵ Xuda yoruqluqni «kündüz», qarangghuluqni «kéche» dep atidi. Shu teriqide kech bilen seher ötti, bu tunji kün boldi.

⁶ Andin Xuda: — Sularning ariliqida bir boshluq bolsun we sular yuqiri-töwen ikkige ayrilip tursun, dédi.⁷ Shuning bilen Xuda bir boshluq hasil qilip, sularni boshluqning astigha we boshluqning üstige ayriwetti; ish ene shundaq boldi.⁸ Xuda bu boshluqni «asman» dep atidi. Shu teriqide kech bilen seher ötti, bu ikkinchi kün boldi.

⁹ Andin Xuda: «Asmaning astidiki sular bir yerge yighilsun, quruq tupraq körünsun!» déwidi, del shundaq boldi.¹⁰ Xuda quruq tupraqni «yer», yighilghan sularni bolsa «déngizlar» dep atidi. Xuda bularning yaxshi bolghanliqini kórdi.

¹¹ Andin Xuda yene: «Yer herxil ösümlüklerni, uruqluq otyashlarni, méwe béridighan derexlerni türliri boyiche özide ündürsun! Méwilerning ichide uruqliri bolsun!» déwidi, del shundaq boldi; ¹² yerdiki ösümlüklerni, yeni uruq chiqidighan otyashlarni öz türliri boyiche, méwe béridighan, yeni méwilirining ichide uruqliri bolghan derexlerni öz türliri boyiche ündürdi. Xuda bularning yaxshi bolghanliqini kórdi. ¹³ Shu teriqide kech bilen seher ötti, bu üçinchi kün boldi.

¹⁴ Xuda yene: «Kündüz bilen kéchini ayrip bérish üçün asmanlarda yoruqluq jisimlar bolsun. Ular künler, pesillar we yillarni ayrip turushqa belge bolsun; ¹⁵ ular asmanlarda turup nur chiqarghuchi bolup, yer yüzige yoruqluq bersun!» déwidi, del shundaq boldi. ¹⁶ Xuda ikki chong nur chiqarghuchi jisimni yaratti; chong nur chiqarghuchini kündüzni bashquridighan, kichik nur chiqarghuchini kéchini bashquridighan qildi. Hemde yene yultuzlarnimu yaratti.¹⁷⁻¹⁸ Xuda bularni yerge yoruqluq bérıp, kündüz bilen kéchini bashqurup, yoruqluq bilen qarangghuluqni ayrisun dep asmanlarning gümbizige orunlashturdi. Xuda buning yaxshi bolghanliqini kórdi.

¹⁹ Shu teriqide kech bilen seher ötti, bu tötinchi kün boldi.

1:1 «Xuda» — Ibraniy tilida «Elohim» déyilidu. Bu toghruluq «Tebirler»ni körüng. «Asmanlar» — Muqaddes Kitab boyiche üç qatlam asman bar; birinchi qat asman «atmosféra», ikkinchi qat asman «alem boshluqi», üçinchi qat asman Xudaning ershidur. Shunga «asman» köp yerlerde «asmanlar» déyilidu.

1:1 Ayup 38:4; Zeb. 33:6; 89:11; 136:5-6; Ros. 14:15; Ibr. 11:3

1:2 «boldi» — Bezi terjimilerde «idi» yaki «turatti» dep élinghan. Alimlarning bu ayet üstidiki üç xil qarishi toghruluq «qoshumche söz»imizni körüng. «chongqur sular» — déngiz-okyanlarni körsitidu. «qapldi» — yaki «qaplighanidi». «lerzan perwaz qilatti» — mushu haletni ibraniy tilida («tuxum bésiwatqan») kürük toxudek halette turidu» dep chüshünüşkimu bolidu.

1:5 «kech bilen seher» — «tunji küni»de «kech bilen seher» bolghaniken, undaqta «tunji kün» adettiki bir künni, yeni 24 saetlik bir künni körsetken bolushi mumkin.

– Adette Muqaddes Kitabtki barliq xatirilerde, shundaqla бүгүнге qeder ibraniylarda «kün»ning béshi kech yaki axsham bilen bashlinidu dégen qarash bar.

1:6 «bir boshluq» — ibraniy tilida «yéyilghan bir nerse».

1:6 Zeb. 33:6; 104:3; 136:5-6; Pend. 8:28; Yesh. 42:5; Yer. 10:12; 51:15

1:7 «sularning ayrilishi» — bu toghruluq «qoshumche söz»imizde azraq toxtitimiz.

1:7 Zeb. 33:7; 136:6; Pend. 8:24; Zeb. 148:4

1:9 Ayup 26:10; 38:8; Zeb. 24:2; 136:6

1:14 Zeb. 136:7

1:15 Qan. 4:19; Yer. 31:35

²⁰ Xuda yene: «Sularda migh-migh janiwarlar bolsun, uchar-qanatlar yerning üstide, asman boshluqida uchsun» dédi.

²¹ Shundaq qilip Xuda sudiki chong-chong mexluqlarni, shundaqla sularda migh-migh janiwarlarni öz túrliri boyiche we herxil uchar-qanatlarni öz túrliri boyiche yaratti. Xuda buning yaxshi bolghanliqini kördi. ²² Xuda bu janliqlargha bext-beriket ata qilip: «Nesillinip, köpiyip, déngiz sulirini toldurunglar, uchar-qanatlar mu yer yüzide awusun» dédi. ²³ Shu teriqide kech bilen seher ötti, bu beshinchi kün boldi.

²⁴ Xuda yene: «Yer janiwarlarni öz túrliri boyiche chiqarsun — mal-charwilarni, ömüligüchi janiwarlarni we yawayi haywanlarni öz túrliri boyiche apiride qilsun» — déwidi, del shundaq boldi. ²⁵ Shundaq qilip Xuda yerdiki yawayi haywanlarni öz túrliri boyiche, mal-charwilarni öz túrliri boyiche we yer yüzide ömüligüchi barliq janiwarlarni öz túrliri boyiche yaratti. Xuda buning yaxshi bolghanliqini kördi. ²⁶ Andin Xuda: «Öz süret-obrazimizda, Bizge oxshaydighan qilip insanni yaritayli. Ular déngizdiki béliqlargha, asmandiki uchar-qanatlarigha, barliq mal-charwilargha, pütkül yer yüzige we yer yüzidiki barliq ömüligüchi janiwarlargha igidarchiliq qilsun» dédi.

²⁷ Shundaq qilip, Xuda insanni Öz süret-obrazida yaratti;

Uni Özining süritide yaratti;

Ular ni erkek-chishi qilip yaratti.

²⁸ Xuda ulargha bext-beriket ata qilip: «Siler nesillinip, köpiyip, yer yüzini toldurup boysundurunglar; déngizdiki béliqlar, asmandiki uchar-qanatlarigha, shuningdek yer yüzide yüridighan herbir haywanlargha igidarchiliq qilinglar» dédi. ²⁹ Andin Xuda yene: «Mana, Men pütkül yer yüzidiki uruqluq otyashlar bilen uruqluq méwe bérédighan herbir derexlerni silerge ozuqluq bolsun dep berdim; ³⁰ shundaqla yerdiki barliq janiwarlar bilen asmandiki barliq uchar-qanatlar we yer yüzide barliq ömüligüchilerge, yeni barliq jan-janiwarlargha ozuqluq bolsun dep barliq gül-giyahlarni berdim» déwidi, del shundaq boldi. ³¹ Xuda yaratqanlirining hemmisi sepsélip qaridi, we mana bularning hemmisi nahayiti yaxshi bolghanidi. Shu teriqide kech bilen seher ötti, bu altinchi kün boldi.

2¹ Shundaq qilip asman bilen zémin, pütkül mewjudatliri bilen qoshulup yaritilip boldi.

² Xuda yettinchi künigiche qilidighan ishini tamamlidi. U yettinchi künü barliq yaritish ishini toxtitip aram aldi. ³ Yettinchi künü Xuda barliq yaritish ishliridin aram alghan kün bolghanliqi üçün, shu künni bextlik kün qilip, uni «muqeddes kün» dep békitti.

1:21 «chong-chong mexluqlar» — bu söz gahi waqitlarda «ejdiha»ni bildüridu.

1:22 Yar. 8:17.

1:26 «Xudaning süret-obrazida bolush» — bu toghruluq we «Xudagha oxshaydighan qilinish», shundaqla Xudaning bu ayetke «Biz, Bizning» dégini toghruluq «qoshumche söz»imizde azraq toxtitimiz.

1:26 Yar. 5:3, 9:6; Mat. 22:20; 1Kor. 11:7, 15:49; 2Kor. 4:4; Kol. 1:15, 3:10; Yaq. 3:9

1:27 Yar. 5:1; 9:6; 1Kor. 11:7; Ef. 4:24; Kol. 3:10.

1:28 Yar. 8:17; 9:1, 2, 7.

1:29 Yar. 9:3; Zeb. 104:14, 15

1:30 Zeb. 104:13-14

1:31 Qan. 32:4; Mar. 7:37.

2:1 «pütkül mewjudatlar» — ibraniiy tilida «barliq qoshunliri». Bu söz, shübhisizki, barliq janiwarlarnila emes, asmandiki barliq yultuzlar we kérub-perishtilernimu öz ichige alidu.

2:2 «aram aldi» — Xudaning «aram élish»i toghruluq «qoshumche söz»imizde azraq toxtitimiz.

2:2 Mis. 20:11; 31:17; Qan. 5:14; Ibr. 4:4.

2:3 «muqeddes kün» — «Muqeddes Kitab»ta, «muqeddes» dégen söz «Xudagha mexsus atalghan», «Xudaning ishlitishige mexsus ayrilghan», «Xudaghila mensup» dégendek menide ishlitilidu.

«Yaritilish»

«Asman-zéminning tarixliri» 2:4-4:26 Érem bagh — Adem'atini yaratish jeryani

⁴ Perwerdigar Xuda zémin bilan asmanni yaratqan künide, asman-zéminning yaritilish jeryani-ning tarixliri mundaq: — ⁵ Zéminda téxi héch gül-giyah, yerde héch otyash ünmigenidi; chünki Perwerdigar Xuda yer yüzige höl-yéghin yaghdurmighanidi, shundaqla yer térydighan ademu yoq idi. ⁶ Lékin yerdin bulaq süyi chiqip, tamam yer yüzini sughardi. ⁷ Andin Perwerdigar Xuda ademni yerning topisidin yasap, hayatliq nepesini uning burnigha püwliidi; shuning bilen adem tirik bir jan boldi... ⁸ Andin kéyin Perwerdigar Xuda meshriq terepte Érem dégen jayda bir bagh bina qilip, yasighan ademni shu yerge orunlashturdi. ⁹ Perwerdigar Xuda yerdin közni qamlashturidighan chirayliq, méwiliri yéyishlik herxil derexni ündürdi; u yene baghning oturisida «hayatliq derixi» we «yaxshi bilen yamanni bilgüzgüchi derex»ni ündürdi. ¹⁰ Baghni sughirishqa Éremdin bir derya éqip chiqti; andin bölünüp, töt éqin boldi. ¹¹ Birinchi éqinning nami Pishon bolup, altun chiqidighan pütkül Hawilah zéminini aylinip ötidu. ¹² Bu yurtning altuni nahayiti ésil idi; shu yerde puraqliq déwirqay bilen aq héqiqmu chiqidu. ¹³ Ikkinchi deryaning nami Gihon bolup, pütkül Kush zéminini aylinip ötidu. ¹⁴ Üchinchi deryaning nami Dijle bolup, Ashurning sherqidin éqip ötidu, tötinchi deryaning nami Efrat idi.

¹⁵ Perwerdigar Xuda ademni élip Érem béghigha ishlep, perwish qilsun dep uni shu yerge qoyup qoydi. ¹⁶ Perwerdigar Xuda ademge emr qilip: baghdiki herbir derex méwiliridin xalighiningche ye; ¹⁷ emma «yaxshi bilen yamanni bilgüzgüchi derex»ning méwisidin yémigin; chünki uningdin yégen kününgde jezmen ölisen, — dédi.

Hawa'anining yaritilishi

¹⁸ Andin Perwerdigar Xuda yene söz qilip: — Ademning yalghuz turushi yaxshi emes; Men uninggha mas kélidighan bir yaremchi hemrahni yasap bérey, — dédi.

¹⁹ Perwerdigar Xuda tupraqtin daladiki barliq janiwarlar bilen asmandiki hemme uchar-qanatlarni yasighanidi; ulargha ademning néme dep at qoyidighanliqini bilish üçhün, U ularni

2:4 «Perwerdigar» — mushu kitapta élinghan «Perwerdigar» bolsa, ibranii tilidiki «Yahweh» dégenning terjimisidir. «Yahweh» Xudaning yene bir ismi bolup, «Menggülik Bolghuchi», «Özim bardurmen», «Ehdiside menggü turghuchi Xuda» dégenni bildüridu. Bu toghruluq yene munasiwetlik tebirlerni körüng.

«Asman-zéminning yaritilish jeryanining tarixliri mundaq» — ibranii tilida: «asman-zéminlarning dewr-tarixliri mundaq boldi». «Kirish söz»imizde éytqinimizdek, «Alemning Yaritilishi» dégen kitapta on bir «tolidot» («tarix») bolup, herbiri «bular palanchi-pokunchi dewrining tolidoti (tarixi)» dégen sözler bilen bashlinidu. Bu yerde bayan qiliniwatqini tarixning birinchisidir (2:4-4:26).

— «Perwerdigar Xuda zémin bilen asmanni yaratqan küni» dégen mushu yerde belkim 24 saetlik bir kün emes, belki 2:4-4:26de bayan qilinghan pütkül mezigilni körsetse kérek.

2:5 «héch gül-giyah, yerde héch otyash ünmigenidi» — bu jümlide belkim Érem béghida alahide bolghan ehwal közde tutulghan bolushi mumkin.

2:6 «bulaq süyi» — yaki «birxil tuman».

2:7 «Adem» we «topa» — ibranii tilida «topa» we «adem» dégen sözning teleppuzi yéqin; u yene «qizil» dégen söz bilen munasiwetlik (Ottura Sherqte topa qizilgha mayil bolidu).

2:7 1Kor. 15:45, 47.

2:8 «Érem» — ibranii tilida «Éden», Menisi «lezzet», «huzur».

2:9 «Hayatliq derixi» we «yaxshi bilen yamanni bilgüzgüchi derex» — bu derekler toghruluq «qoshumche söz»imizni körüng.

2:9 Weh. 2:7.

2:12 «déwirqay» — yaki «merwayit».

2:14 «Dijle» — ibranii tilida «Hiddekel». **«Ashur»** — Asuriyening qedimki nami.

2:15 «perwish qilsun» — ibranii tilida «perwish qilish» mushu yerde yene «qoghdash, mudapie qilish, qarash» dégen menini öz ichige alidu.

— Éniqki, insanning emgek-xizmet qilishi insanning gunahkar bolghanliqining netijisi emes, belki Xuda insanalargha ata qilghan birxil bext-berikettur. Biraq insanalarning gunahqa pétip qalghandin kéyinki qilghan emgiki bek jalapliq bolidu.

2:18 «uninggha mas kélidighan» — yaki «özige oxshash».

«yaremchi hemrah» — bu söz hergiz ayal kishining er kishidin melum terepte töwen turidighanliqini körsetmeydu. Chünki Muqeddes Kitabtki bezi yerlerde Xuda Özining insangha «yaremchi» bolidighanliqi körstitilidu (mesilen, «Zeb.» 10:14, 30:10, 46:1, 54:4de).

ademning aldigha keltürdi. Adem herbir janiwargha néme dep at qoyghan bolsa, uning éti shu bolup qaldi.²⁰ Bu teriqide adem hemme mal-charwilargha, asmandiki uchar-qanatlarğa we daladiki herbir janiwarlarğa at qoydi; wehalenki, adem öziğe mas kélidighan héchbir yardemchi hemrah uchratmıdı.

²¹ Shuning bilen Perwerdigar Xuda ademge bir qattiq uyqu saldı; u uxlap qaldi. U uxlawatqanda, U uning biqinidin bir az élip, andin uning ornini et-gösh bilen étip qoydı.²² Shuning bilen Perwerdigar Xuda ademning biqinidin alghan shu qisimdin bir ayalni yasap, uni ademning qéshigha ekeldi.²³ Adem'ata xushal bolup: — Mana bu söngeklirimdiki söngék, étimdiki et bolghach, «ayal» dep atalsun; chünki u erdin élinghandur, — dédi.

²⁴ Shuning üçhün er kishi ata-anisidin ayrılıp, öz ayaligha baghlinip bir bolup, ikkisi bir ten bolıdu.

²⁵ Adem'ata bilen ayali her ikkisi yalingach bolsimu, héch uyalmaytti.

Adem'atining Xudaning emrige xilaplıq qilishi

3¹ Yer yüzide yılan Reb Perwerdigar yaratqan daladiki haywanlarning hemmisidin hiyliger idi. U ayaldin: — Xuda rasttinla baghdiki derexlarning héchqaysisining méwisidin yémenglar, dédimu? — dep sorıdı.

² Ayal yilangha jawab bérıp: — Baghdiki derexlarning méwilirini yések bolıdu.³ Emma baghning otturısıdiki derexning méwisi toghrisida Xuda: «Buningdin yémenglar, qolmu tegküzmenglar, bolmisa ölisiler» dégen, dédi.

⁴ Yılan ayalgha: — Undaq emes! Hergiz ölmeysiler!⁵ Belki siler uni yégen kününglarda, Xuda közünglarning échilip, Xudagha oxshash yaxshi bilen yamanni bilidighan bolup qalidighanliqlarnı bilıdu, — dédi.

⁶ Ayal derexning méwisining yémeklik üçhün yaxshılıqını, uning közni qamlashturidighanliqını körüp, hemde derexning ademni eqıllıq qilidighan jelpkarlıqını körüp, méwidin yédi

2:21 «biqinidin bir az élip» — yaqi «bir tal qowurghisini élip».

2:22 1Kor. 11:8.

2:23 «ayal» — ıbraniy tilida: «ishshah», «er kishi» «ish» dégen söz bilen ipadilınu. Bu sözler erebche «insan» we «nisa» dégen sözler bilen munasiwetlik.

2:23 Mal. 2:14; Ef. 5:30,31.

2:24 «baghlinish» — ıbraniy tilida: «baghlinish» dégen bu sözning menisi «yilim bilen chaplinish» dégenge yéqındur. «bir ten» — yaqi: «bir et». «bir ten bolıdu» — yaqi: «bir ten bolushigha toghra kélıdu».

2:24 Mat. 19:5; Mar. 10:7; Ef. 5:28, 29, 31; 1Kor. 6:16.

2:25 «yalingach bolsimu, héch uyalmaytti» — bu muhim ayet toghruluq biz «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

2:25 Yar. 3:7.

3:1 «yılan... dep sorıdı» — bizde guman yoqki, yilanni ishıtip söz qilghuchi Sheytan idi («Weh.» 12:9, 20:2ni körüng). Oqurmenler shuni bayqayduki, Sheytan «Xuda» dégini bilen, «Reb» yaqi «Perwerdigar» dégen namlarnı qet'iy ishletmeydu. U ayaldin soal sorighanda Xudaning éytqan sözıdiki «xalighiningche» dégen sözni chiqiriwétıdu.

3:3 «Baghdiki derexlarning méwilirini yések bolıdu» — Hawa'animiz Xudaning tapilighinini éytqanda, birinchidin «xalighiningche» dégen sözni déyishni untup qalghan, ikkinchidin Xudaning söziğe: «qol tegküzmengler» dégenni qoshup qoyıdu (2:4). Lékin Hawa'animiz mushu sözlernı biwasite Xudadin anglighan emes, éri Adem'atimiz uninggha toghra yetküzüshi kérek idi; shunga bu xatalıqning mes'uliyiti Adem'atimizdimu bolushi mumkin.

—Yene diqqet qilimizki, gerche «baghning otturısida» ikki derex bolsimu, Hawa'animiz peqet «baghning otturısıdiki derex» dep, birla derexni tilgha alıdu. Uning köngli allıqachan shu derexke meptun bolup qalghan bolushi mumkin.

3:4 2Kor. 11:3.

3:5 Yuh. 8:44.

we uningdin yénida turghan érigimu berdi; umu yédi.⁷ Yéyishi bilenla her ikkisining közliri échilip, ózlrining yalingach ikenlikini bilip, enjür yopurmaqlirini élip bir-birige ulap tikip, ózlrige yapquch qilip tartti.

⁸ Kün salqinlighanda, ular Perwerdigar Xudaning baghda mangghan shepisini anglap qélip, adem ayali bilen Perwerdigar Xudaning hazir bolghinidin qéchip baghdiki derexlarning arisigha yoshurunuwalidi. ⁹ Lékin Perwerdigar Xuda towlap ademni chaqirip uninggha: Sen nede? — dédi.

¹⁰ Adem'ata jawab béríp:

— Men baghda shepengni anglap, yalingach turghinim üçhün qorqup kétip, yoshuruniwaldim, — dédi.

¹¹ Xuda uninggha: — Yalingach ikenlikingni sanga kim éytti? Men sanga yéme, dep emr qilghan derexning méwisidin yédingmu-ya? — dédi.

¹² Adem jawab béríp: — Sen manga hemrah bolushqa bergen ayal derexning méwisidin manga bergenidi, men yédim, — dédi.

¹³ Perwerdigar Xuda ayalgha: — Bu néme qilghining? — dédi. Ayal jawab béríp: — Yılan méni aldap azdursa, men yep saptimen, — dédi.

Xudaning yılan, Adem'ata we Hawa'anini jazalishi

¹⁴ Perwerdigar Xuda yilangha mundaq dédi: — «Bu qilghining üçhün,

Sen hemme mal-charwılardin,

Daladiki barlıq haywanatlardin bekreken lenetke qalisen;

Qorsiqing bilen béghirlap méngip,

Ömrüngning barlıq künliride topa yeysen.

¹⁵ We men sen bilen ayalning arisigha,

Séning nesling bilen ayalning neslining arisigha öchmenlik salimen;

U séning béshingni dessep zeximlendüridu,

Sen qopup uning tapinini chéqip zeximlendürisen».

¹⁶ Andin Xuda ayalgha: — «Séning hamilidarliqingning japa-musheqqetlirini köpeytime;

Sen qattiq tolghaq ichide boshinisen;

Sen éringdin üstün turushqa hewes qilsangmu,

3:6 «Ayal ... kördi» — Hawa'ana uchrighan azdurlushni Mesih Eysa uchrighan sinaq bilen sélishursaq ularda oxshash üç amil mewjut — «Luqa» 4:1-14 we «1Yuh.» 2:16ni körüng.

—Injil boyiche Hawa'animiz aldinip qalghuchi, toluq gunah sadir qilghuchi Adem'atimizdur; chünki u héch qarshiliq körssetmey, bilip turup shu méwidin yédi («1Tim.» (1) 2:14ni körüng). Adem'atimiz Hawa'anining yénida bolghini bilen, yenila uni méwini yéyishtin tosumidi.

3:6 Rim. 5:12, 14-21; 1Tim. 2:14.

3:8 «kün salqinlighanda» — yaki «künning salqin shamal waqtida». «Künning salqinlishish waqti» Ottura Sherqte kechqurun bashlinidu.

3:13 Weh. 12:13.

3:14 «Perwerdigar Xuda yilangha mundaq dédi» — Xuda yilandin héchqandaq soal sorimaydu. «bekreken lenetke qalisen» — bashqa birxil terjimisi: «peget senla shu lenetlerge qalisen...». Emma Adem'atimizning gunahi üçhün barlıq jan igiliri lenetke qélip ölidu; shunga biz 3:14diki terjimini toghra dep qaraymiz. «Topa yeysen» — Yılanlarning ozuqi topa emes, elwette, biraq ular herdaim ozuq yégende topa yémey qalmaydu. Bu ish yilanning peslestürülgenlikini, nomusqa qaldurulghanliqini tekitleydu.

3:15 «U séning béshingni dessep zeximlendüridu» — ayalning nesli shundaq qilidu. «U séning béshingni dessep zeximlendüridu, sen qopup uning tapinini chéqip zeximlendürisen» — mushu bésharetté körsitilgen ish shuki, ayal kishining nesli Sheytanning béshini puti bilen dessep yanchighanda, Sheytanmu uninggha hujum qilip tapinini yarilanduridu. Bu bésharetni dunyagha kélidighan Qutquzghuchi toghruluq, dep ishinimiz. Buning üstide «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

3:15 Mat. 4:1; Kol. 2:15.

«Yaritilish»

U üstüngdin xojiliq qilidu» — dédi..

¹⁷ Andin U Adem atigha: — «Sen ayalningning sözige qulaq sélip, Men sanga yéme, dep emr qilghan derextin yégingning tüpeylidin, Séning tüpeylingdin yer-tupraq lenitimge uchraydu; Ömrüngning barliq künliride peqet japaliq ishlepla, andin uningdin ozuqlinisen.

¹⁸ Yer sanga tiken bilen qamghaq ündüridu; Shundaqtimu sen yerdiki ziraet-otyashlarni yeysen..

¹⁹ Taki sen tupraqqa qaytquche yüz-közüng terge chümgende, andin nan yéyeleysen; Chünki sen esli tupraqtin élinghansen; Sen eslide topa bolghach, Yene topigha qaytisen» — dédi.

²⁰ Uning ayali barliq jan igilirining anisi bolidighini üçün adem uninggha «Hawa» dep at qoydi..

²¹ Perwerdigar Xuda Adem’ata bilen uning ayaligha haywan tériliridin kiyim qilip kiydürüp qoydi..

Adem’ata bilen Hawa’anining Érem baghdin qoghlinishi

²² Perwerdigar Xuda söz qilip: — Mana, adem Bizlerdin birige oxshap qaldi, yaxshi bilen yaman-ni bildi. Emdi qolini uzitip hayatliq derixidin élip yewélip, ta ebedgiche yashawermesliki üçün uni tosushimiz kérek, dédi..

²³ Shuning bilen Perwerdigar Xuda uni Érem baghdin qoghlap chiqiriwetti; shundaq qilip uni yerge ishleydighan, yeni özi esli apiride qilinghan tupraqqa ishleydighan qilip qoydi. ²⁴ Ademni qoghliwétip, hayatliq derixige baridighan yolni muhapizet qilish üçün, u Érem béghining meshriq teripige kérublarni we töt terepke pirqiraydighan yalqunluq bir shems-herni qoyup qoydi..

Qabil bilen Habil

4 ¹ Adem’ata ayali Hawa bilen bille boldi; Hawa hamilidar bolup Qabilni tughup: «Men bir adamge ige boldum — U Perwerdigardur!» — dédi..

3:16 «Hamilidarliqingni ... köpeytimen» — insan ölidighan qilinghachqa, ayal kishi köprek bala tughushi kérek. «Sen éringdin üstün turushqa hewes qilsangmu, u üstüngdin xojiliq qilidu» — bashqa birxil terjimisi: «Shundaqtimu, éringge küchlük ishtiyaq baghlaysen we u séni bashquridu». Emma Xudaning mushu hökümi bilen gunah tüpeylidin er-ayal arisida ziddiyet we küresh peyda boldi, dégenliktur, dep qaraymiz. Oxshash péillarni ishletken, oxshash shekillik bir jümle 4:7de tépilidu.

3:16 1Kor. 14:34; 1Tim. 2:11,12; Tit. 2:5; 1Pét. 3:6.

3:17 «ayalningning sözige» — ibranij tilida «ayalningning awazigha». «... derextin yégingning tüpeylidin» — elwette, Adem’atining bu derexning méwisini yéyishini körsitidu. Esliy tékist ibranij tilida «derextin» dep élinidu.

3:18 «Sen yerdiki ziraet-otyashlarni yeysen» — Nuh peyghemberning dewrigiche insanlarga peqet ziraet-otyash (göshni emes) yéyishke ruxset idi (1:29ni körüng).

3:20 «Hawa» — ibranij tilidiki «hayatliq» dégen söz bilen ahangdash. Adem’atining bu sözliri besharetlik idi; chünki Hawa’ana téxiche bala tughmighanidi.

3:21 «Haywan tériliri» — bu térilarni ishletish üçün melum gunahsız haywanatlar ölüshi kérek. Bu belkim birinchi qurbanliqlar bolushi mumkin. Xudaning Adem’ata we Hawa’animizgha éytqan sözliri we qilghan muamilisi toghruluq «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

3:21 2Kor. 5:1-5

3:22 «Bizler» — toghruluq yene «qoshumche söz»imizni (1:26 toghruluq) körüng. «Uni tosushimiz kérek» — mushu sözler eyni tékistte yoq.

3:24 «Kérublar» — belkim alemdeki eng küchlük we eng yuqiri derijilik perishtiler yaki mexluqlar bolushi mumkin. «Tebirler»ni körüng.

4:1 «Adem’ata ayali Hawa bilen bille boldi» — ibranij tilida «Adem’ata ayali Hawani tonidi» bilen ipadiliniidu. «Qabil» — ibranij tilida «Qayin» yaki «Kayin» déyilidu. «Qayin» dégen isim ibranij tilida «ige boldum» dégen söz bilen ahangdash. «Men bir adamge ige boldum — u Perwerdigardur!» — bashqa bir xil terjimisi: «Perwerdigarning yardimi bilen bir oghulgha ige boldum». Eyni tékist «Men bir adamge ige boldum — Perwerdigar!» dégen mezmundidir. Bizningche

² Andin u yene Qabilning inisi Habilni tugldi. Habil padichi boldi, Qabil bolsa tériqchi boldi..

³ Békitilgen shundaq bir waqit-saette shundaq bir ish boldiki, Qabil tupraqning hosulidin Perwerdigargha hediye keltürdi..⁴ Habilmu padisidin qoylirining tunjiliridin, yeni ularning yéghidin hediye sundi. Perwerdigar Habilni we uning sunghan hediyesini qobul qildi..⁵ Lékin Qabil we uning sunghinigha qarimidi. Shu wejidin Qabilning tolimu achchiqi kélip, chirayi tutuldi.

⁶ Shuning bilen Perwerdigar Qabilgha: némishqa achchiqlinisen? Nème üçün chiraying tutulup kétidu?⁷ Eger durus ish qilsang, sen kötürülmemsen? Lékin durus ish qilmisang, mana gunah ishi aldida séni paylap béghirlap yatidu, u séni öz ilkige almaqchi bolidu; lékin sen uningdin ghalip kélishing kérek, dédi..

⁸ Qabil inisi Habilgha: «Daligha chiqip kéyleyli!» dédi. Dalada shu weqe boldiki, Qabil inisi Habilgha qol sélip, uni öltürdi..

⁹ Perwerdigar Qabilgha: Ining Habil nede? — dep soridi. U jawab bérp: Bilmeymen, men iniming baqquchisimu? — dédi.

¹⁰ Xuda uninggha: — Sen nème qilding? Mana, iningning qéni yerdin manga peryard kötürüwatidu!..¹¹ Emdi iningning qolungda tökülgen qénini qobul qilishqa aghzini achqan yerdin qoghlinip, lenetke uchraysen..¹² Sen yerge ishlisengmu u buningdin kéyin sanga quwwitini bermeydu; sen yer yüzide sersan bolup, sergerdan bolisen, — dédi..

¹³ Buni anglap Qabil Perwerdigargha jawab qilip: — Méning bu jazayimni adem kötörelmigüdek!..¹⁴ Mana, Sen bugün méni yer yüzidin qoghlining, men emdi Séning yüzügingdin yoshurunup yürimen; yer yüzide sersen bolup sergerdanliqta yürimen; shundaq boliduki, kimla méni tépiwalsa, öltürüwétidu!, — dédi..

¹⁵ Lékin Perwerdigar uninggha jawab bérp: — Shundaq boliduki, kimki Qabilni öltürse, uningdin yette hesse intiqam élinidu, — dédi. Shularni dep Perwerdigar Qabilgha uchrighan birsi uni öltürüwetmisun dep uninggha bir belge qoyup qoydi.

¹⁶ Shuning bilen Qabil Perwerdigarning huzuridin chiqip, Éremning meshriq teripidiki Nod dégen yurtta olturaqliship qaldi..

Hawa'animiz «Xudaning Qutquzghuchi toghruluq wedisi hazir men tughqan bala bilen emelge ashuruldi!» dep oylap qalghan bolsa kérek. U nahayiti tézla Qabilning wede qilinghan Qutquzghuchi emeslikini bilip yétidu, elwette.

4:2 «Habil» — ibraniy tilida «hebel» bolup, menisi «bir tiniq», «hor», «bus» «héchnéme» dégendektur. Shühbisizki, bu isim Hawa'animiz yaki Adem'atimizning birxil ümidsizlinishini bildüridu.

4:3 «Békitilgen shundaq bir waqit-saette» — ibraniy tilida «künlerning axirida» dégen sözler bilen ipadilinidu. Bu sözge qarighanda, Xuda Habil we Qabilgha Özining huzurigha kiridighan bir künni békitip bergen bolushi mumkin.

4:4 «ularning yéghi» — qoylarning eng ésil qismi dep qarilatti. **«Perwerdigar Habilni uning sunghan hediyesini qobul qildi»** — ibraniy tilida «Perwerdigar uning öziye we uning sunghan hediyesige qaridi».

4:4 Ibr. 11:4.

4:7 «Eger durus ish qilsang, sen kötürülmemsen?» — ibraniy tilida «Eger durus ish qilsang, kötürülüş bolmamdu?» déyilidu. Emdi nème kötürüldü? Yaki Qabilning yüzü yaki élip kelgen qurbanliqi (toghra bolsa) kötürüldü yaki qobul qilinidu. Yene bir mumkinchilik bar terjimisi shuki: — «Sen (Qabil) iningdin yuqiri (aka süpitige layiq) kötürülsen» dégendek bolidu. **«durus ish qilmisang...»** — Némishqa Qabilning hediyesi qobul qilinmidi? «Qoshumche söz»imizde azraq toxtitimiz.

4:8 «Qabil inisi Habilgha: «Daligha chiqip kéyleyli!» dédi» — eng kona köchürimlerde peqet «Qabil inisi Habil bilen sözliship turup, dalada...» déyilidu.

4:8 Mat. 23:35; 1Yuha. 3:12; Yeh. 11.

4:10 Ibr. 12:24.

4:11 «aghzini achqan yerdin qoghlinip...» — démek: (1) yer-zémin Habilning qénini qobul qilishqa aghzini achqan we (2) Qabil shu zémindin qoghlanghan.

4:12 Pend. 28:17.

4:14 «kimla méni tépiwalsa, öltürüwétidu!» — roshenki, shu waqitta yer yüzide ademler alliqachan köpiyip ketkenidi. — «Kimla méni tépiwalsa öltürüwétidu!» — Qabil qeyergila barsa shu yerdiki tupraq ünmes bolup qalidu. U méngiwatqan bir appetur, shunga uni körgeñla kishi uni yoqitishni oylaydu.

4:14 Ayup 15:20, 21.

4:16 «Nod» — menisi «sergerdanliq», «biaramliq».

«Yaritilish»

Qabilning ewladliri — «mediniyet»ning bashlinishi

¹⁷ Qabil ayali bilen bille bolup, ayali hamilidar bolup Hanoxni tughdi. U waqitta Qabil bir sheher bina qiliwatatti; u sheherning namini oghlining ismi bilen Hanox dep atidi..¹⁸ Hanoxtin Irad töreldi, iradtin Mehuyail töreldi, Mehuyaildin Metushail töreldi, Metushaildin Lemex töreldi.

¹⁹ Lemex özige ikki xotun aldi. Birining ismi Adah, yene birining ismi Zillah idi..²⁰ Adah Yabalni tughdi. U chédirda olturidighan köchmen malchilarning bowisi idi..²¹ uning inisinin ismi Yubal idi. Bu chiltar bilen ney chalghuchilarning bowisi idi..²² Zillah yene Tubal-qayin dégen bir oghulni tughdi. U mis-tömür eswablarni soqquchi idi. Tubal-qayinning Naamah isimlik bir singlisi bar idi.

²³ Lemex bolsa ayallirigha söz qilip:

— «Ey Adah bilen Zillah, sözümnü anglanglar!

Ey Lemexning ayalliri, gépimge qulaq sélinglar!

Méni zeximlendürgini üçün men adem öltürdüm,

Ténimni zéde qilghanliqı üçün bir yigitni öltürdüm.

²⁴ Eger Qabil üçün yette hesse intiqam élinisa,

Lemex üçün yetmiş yette hesse intiqam élinidu!» — dédi..

Shét bilen Énosh

²⁵ Adem'ata yene ayali bilen bille boldi. Ayali bir oghul tughup, uninggha Shét dep at qoyup: Qabil Habilni öltürüwetkini üçün Xuda uning ornigha manga bashqa bir ewlad tiklep berdi, dédi..

²⁶ Shéttinmu bir oghul tughuldi; u uninggha Énosh dep at qoydi. Shu waqittin tartip ademler Perwerdigarning namigha nida qilishqa bashlidi.

Adem'atining ewladliri — Nuh peyghembergiche

1Tar. 1:1-27

5¹ Bu Adem'atining ewladlirining nesebnamisidir: —

Xuda insanni yaratqan künide, uni Özige oxshash qilip yaratti..² U ularni er jinis we ayal jinis qilip yaritip, ulargha bext-beriket ata qilip, yaritilghan künide ularning namini «adem» dep atidi..

4:17 «Qabilning ayali» — Qabilning ayali belkim uning singlisi yaki newre singlisi bolsa kérek («Yar.» 5:4ni körüng). Shu waqitta yéqin tughqanliri bilen nikahlinish men'i qilinghan emes; yene bir tereptin, bundaq nikahlinish deslepki dewrlerde héchqandaq irqiy (génétikilik) kemtüklik yaki késel keltürüp chiqarmaytti.

4:19 «Lemex özige ikki xotun aldi» — bu erlerning tunji qétim ikki ayal élishi idi. Gerche shu chaghda Xuda bu toghruluq biwasite emr bermigen bolsimu, roshenki, U Adem'atimizgha peqet bir Hawa'animizni yaritip bergenidi («Mat.» 19:3-6ni körüng).

4:20 «bowisi» — yaki «piri», «asaschisi»

4:21 «Énosh» — yaki «piri», «asaschisi».

4:24 «Lemex bolsa ayallirigha söz qilip... dédi» — Lemexning bu sözlirining xatirilinishidiki meqset belkim insaniyetning umumen nahayiti tekebburliship, menmenchilikke pétip ketkenlikini körsitish üçün bolushi mumkin.

4:24 Yar. 4:15.

4:25 «Shét» — ibraniy tilida «békitilgen» yaki «tiklengen» dégen menide bolushi mumkin.

4:26 «Énosh» — «(ajiz) insan» dégen menide. Bu söz erebchidin uyghur tiligha kirip «insan» bolup qalghan.

— «Ademler Perwerdigarning namigha nida qilishqa bashlidi» — bu ibare Xudagha ibadet-dua qilishni bildüridu («Yoél» 2:32, «Ros.» 2:21, «Rim.» 10:13, «1Kor.» 1:2ni körüng).

5:1 «Bu Adem'atining ewladlirining nesebnamisidir» — mushu jümle bilen «Alemning Yaritilishi»ning ikkinchi «tolidot»i («tarixi»), yeni «Adem'atining tolidotı» («Adem'atining ewladlirining nesebnamisi») (5:1-6:8). bashlinidu («tolidot» toghruluq «kirish sözni körüng). **«bu Adem'atining ewladlirining nesebnamisidir»** — mushu jümle yene kélip belkim Adem'ata özi xatirilep qaldurghan qismining xatimisi bolushi mumkin we kitabning yéngi bir qismining, yeni 3-qismining bashlinishidir (5:1-6:8).

5:1 Yar. 1:26; 9:6; 1Kor. 11:7.

5:2 «Ular ni er jinis we ayal jinis qilip yaritip,...» — 1-ayette insan «uni» déyilidu; 2-ayette «ularni» déyilidu. Démek, 1-ayette er-ayalning bir gewde ikenlik körsitilidu; shunga insan «u» déyilidu.

5:2 Yar. 1:26; Mat. 19:4; Mar. 10:6.

³ Adem'ata bir yüz ottuz yashqa kirgende uningdin özige oxshaydighan, öz süret-obrazidek bir oghul töreldi; u uninggha Shét dep at qoydi.⁴ Shét tughulghandin kéyin Adem'ata sekkiz yüz yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi..⁵ Adem atimiz jemiý toqquz yüz ottuz yil kün körüp, alemdin ötti.

⁶ Shét bir yüz besh yashqa kirgende uningdin Énosh töreldi.⁷ Énosh tughulghandin kéyin Shét sekkiz yüz yette yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.⁸ Shét jemiý toqquz yüz on ikki yil kün körüp, alemdin ötti.⁹ Énosh toqsan yashqa kirgende uningdin Kénan töreldi..

¹⁰ Kénan tughulghandin kéyin, Énosh sekkiz yüz on besh yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi. ¹¹ Énosh jemiý toqquz yüz besh yil kün körüp, alemdin ötti.

¹² Kénan yetmish yashqa kirgende uningdin Mahalalél töreldi.¹³ Mahalalél tughulghandin kéyin Kénan sekkiz yüz qiriq yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.¹⁴ Kénan jemiý toqquz yüz on yil kün körüp, alemdin ötti.

¹⁵ Mahalalél atmish besh yashqa kirgende uningdin Yared töreldi.¹⁶ Yared tughulghandin kéyin Mahalalél sekkiz yüz ottuz yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.¹⁷ Mahalalél jemiý sekkiz yüz toqsan besh yil kün körüp, alemdin ötti.

¹⁸ Yared bir yüz atmish ikki yashqa kirgende uningdin Hanox töreldi..¹⁹ Hanox tughulghandin kéyin Yared sekkiz yüz yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.²⁰ Yared jemiý toqquz yüz atmish ikki yil kün körüp, alemdin ötti.

²¹ Hanox atmish besh yashqa kirgende uningdin Metushelah töreldi..²² Metushelah tughulghandin kéyin Hanox üç yüz yilghiche Xuda bilen bir yolda méngip, yene oghul-qizlarni tap-ti. ²³ Hanoxning yer yüzide barliq körgen künliri üç yüz atmish besh yil boldi;²⁴ U Xuda bilen bir yolda méngip yashaytti; u tuyuqsiz közdin ghayib boldi; chunki Xuda uni Öz yénigha élip ketkenidi..

²⁵ Metushelah bir yüz seksen yette yashqa kirgende uningdin Lemex töreldi.²⁶ Lemex tughulghandin kéyin Metushelah yette yüz seksen ikki yil ömür körüp, uningdin oghul-qizlar töreldi.

²⁷ Metushelah jemiý toqquz yüz atmish toqquz yil kün körüp, alemdin ötti.

²⁸⁻²⁹ Lemex bir yüz seksen ikki yashqa kirgende bir oghul tépip, uning ismini Nuh atap: — Perwerdigar tupraqqa lenet qildi; shunga biz yerge ishliginimizde hemde qollirimizning japaliq emgikide bu bala bizge teselli béridu, — dédi..³⁰ Nuh tughulghandin kéyin Lemex besh yüz toqsan besh yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.³¹ Lemex jemiý yette yüz yetmish yette yil kün körüp, alemdin ötti.

³² Nuh besh yüz yashqa kirgendin kéyin, uningdin Shem, Ham we Yafet töreldi.

5:4 Shét tughulghandin kéyin Adem'ata sekkiz yüz yil ömür körüp...» — ibranii tilida «Shét tughulghandin kéyin Adem'atining künliri sekkiz yüz yil boldi». Bu babbiki oxshash shekillik jumililarning ibranii tilidiki shekli shundaq.

5:4 1Tar. 1:1.

5:6 Yar. 4:26.

5:9 1Tar. 1:2.

5:18 1Tar. 1:3.

5:21 Yeh. 14.

5:22 Ibr. 11:5.

5:24 «Hanox... Xuda bilen bir yolda méngip yashaytti» — Hanox bolsa peyghember idi; u Xudaning chüshüridighan jazaliri toghruluq agahalanduratti («Yeh.» 14-ayetni körüng). «Ibr.» 11:5nimu körüng.

— Uning oghlini «Metushelah» dep atishi belkim bésharet bolushi mumkin idi. Chunki «Metushelah»ning menisi «U ölgende, (shu ish) barliqqa kélidul» dégen menide. Oqurmenler hésablap körse, Metushelah ölgen yili Xudaning jazasi bolghan topan apiti yer yüzige chüshkenlikini bilidu.

5:24 Ibr. 11:5.

5:28-29 «Nuh» — bu isimning menisi «aram» dégenlik bolup, ibranii tilida «teselli» dégen sözge yéqin kélidu.

Xudaning insannarning rezillikidin azablanishi

6¹ We shundaq boldiki, insannlar yer yüzide köpiyishke bashlighanda, shundaqla qizlarmu köplep tughulghanda,² Xudaning oghulliri insannlarning qizlirining chirayliqligini körüp, xalighanche tallap, özlirige xotun qilishqa bashlidi...

³ U waqıtta Perwerdigar söz qilip: —

— Méning Rohim insannlar bilen menggü küresh qiliwermeydu; chünki insann ettur, xalas. Kelgüside ularning ömri peqet bir yüz yigirme yashtin ashmisun! — dédi.

⁴ Shu künlerde (we shundaqla keyinki künlerdimu), Xudaning oghulliri insannlarning qizlirining yénigha bérıp, uların balılarnı tapqınida, gigantlar yer yüzide peyda boldi. Bular bolsa qedimki zamanlardiki dangliq palwan-baturlar idi.⁵ Perwerdigar insannning ötküzüwatqan rezilliki yer yüzide köpiy ketkenlikini, ularning könglidiki niyetlirining herqachan yaman boluwatqinini kördi.⁶ Shuning bilen Perwerdigar yer yüzide ademni apiride qilghinigha pushayman qilip, könglide azablandı.⁷ Buning bilen Perwerdigar: —

Özü yaratqan insanni yer yüzidin yoqıtımın — insannın tartıp mal-charwılarghiche, ömiligüchi haywanların asmandiki qushlarghiche, hemmisini yoq qilimın; chünki Men ularnı yaratqınigha pushaymın qildim, — dédi.

⁸ Lékin Nuh bolsa Perwerdigarning neziride shepqet tapqanıdı.

Nuhning kéme yasishi

⁹ Nuh we uning ish-izliri töwendikiche: —

Nuh heqqaniy, öz dewridikiler arisida eyibsiz adem idi; Nuh Xuda bilen bir yolda méngip yashaytti.¹⁰ Nuhtin Shem, Ham, Yafet dégen üç oghul töreldi.

¹¹ Pütkül jahan Xudaning aldisida rezilliship, hemme yer zorawanlıqqa tolup ketkenidi.¹² Xuda yer yüzige nezer seliwi, mana, jahan rezilleshkenidi; chünki barlıq et igilirining yer yüzide qiliwatqini yuzuqchiliq idi.¹³ Shuning bilen Xuda Nuhqa: —

6:2 «Xudaning oghulliri» — bu toghruluq töt xil chüshenche bar: —

—(1) insann emes, belki ershtiki bir xil zatlar, perishtiler yaki rohlardıń ibarettur.

—(2) insann emes, belki jinlar yaki yaman rohlardıń ibarettur.

—(3) her jehettin adettiki insannların yuqırı ademler, padishah yaki hökümdar.

—(4) Qabilning xudasız ewladlıridek emes, belki Xuda yolida mangidighan shétning ixlasmén ewladlıridur.

—Biz birinchi közqarashta bolimiz; «Ayup» 1:6, 2:1, 38:7ni köring. Buning sewebini «qoshumche söz»imizde bérimiz.

6:2 Yeh. 6-7

6:3 «Insann ettur» — «et» dégen ibare (we uninggha oxshap kétidighan bashqa ibariler) insannlarning gunahliri bilen munasiwetlik halda tilgha élinghanda, daim dégüdek insannlarning gunahqa esir bolup qélishini, yeni öz étidiki hewes-ishtiyaqlirigha esir bolup qélishini tekitleydu. «Et» dégen söz Muqeddes Kitabta mushu yerde birinchi qétim insannning tebiitini körsetten. «Rimlıqlargha»diki kirish sóznimu köring.

«Méning Rohim insannlar bilen menggü yashawermeydu» — bu jumlining bashqa birxil terjimisi: «Méning Rohim insannlar bilen menggü yashawermeydu». Lékin bizningche Xuda bu ayyette Öz Rohining ademning gunahini chekleş üçün uning wıjdanida küresh qilidighanlıqını körsetten bolushi kérek; bu terjimini aldi-keynidiki bayanlargha eng muwapiq terjime dep qaraymız. Xuda ademning gunahlirigha chek qoyush üçün uning ömrige chek (120 yash) qoyidu («Tésalonikaliqlargha (2)»)diki «qoshumche söz»imiznimu köring.

—Oqurmenler shuni bayqayduki, Nuhtin ilgiri ademler birnechche yüz yıl yashaytti.

—«Kelgüside ularning ömri peqet bir yüz yigirme yashtin ashmisun» dégenning bashqa birxil chüshenchisi: «Biraq ulargha yenila bir yüz yigirme yıl (topan kelgüche) ömür bérimen».

6:4 «gigantlar» — ibranıy tilida «nefilim» dégen söz bilen ipadiliniğu. «Nefilim» dégenning eslidiki menisi «yiqılghanlar» bolushi mumkin. **«dangliq palwan-baturlar»** — ular gerche «palwan-baturlar» bolsimu, ular Xudaning neziride intayın rezil idi (5-ayetni köring).

6:5 «herqachan» — ibranıy tilida «pütkül künide».

6:5 Yar. 8:21; Ayup 15:16; Pend. 6:14; Yer. 17:9; Mat. 15:19; Rim. 3:10,11,12; 8:6.

6:9 «Nuh we uning ish-izliri töwendikiche: —» — mushu jumle bilen «Alemning Yaritilishi»ning üçinchi «tolidot»i («tarixi»), yeni «Nuhning tarixi» yaki «nuhning tolidoti» (6:9-9:29) bashlinidu («tolidot» toghruluq «kirish söz»ni köring).

6:9 Yar. 5:22.

6:12 «et igiliri» — bu ibare Muqeddes Kitabta adette insannlarnı körsitidu (6:3ning izahatınimu köring).

—Bezi waqıtlarda «et igiliri» (mesilen, 19-ayette) haywanlarnı öz ichige alidu (6:4ni köring).

—«Barlıq et igilirining ... qiliwatqini yuzuqchiliq idi» — ibranıy tilida «barlıq et igiliri... öz yolını buzghanıdı».

Mana, aldimgha barliq et igilirining zawalliqi yétip keldi; chünki pütkül yer-jahanni ularning sewebidin zorawanliq qaplıdı. Mana, Men ularni yer bilen qoshup halak qilimen.¹⁴ Emdi sen özünge gofer yaghichidin bir kéme yasap, kémining ichide bölmé-xanılarni qilip, ichi-téshini qarimay bilen suwa...¹⁵ Sen uni shundaq yasighin: — Uzunluqi üç yüz gez, kenglikli ellik gez we évizlikli ottuz gez bolsun...¹⁶ Kémining péshaywini astigha bir ochuqchiliq yasa, uning évizlikli bir gez bolsun; ishikini kémining yénifa orunlashtur; kémini asti, ottura we üsti qilip üç qewet yasa...

¹⁷ Chünki mana, Men Özüm asmanning astidiki hayatliq tiniqi barlıki herbir et igisini halak qilidighan su topanni yer yüzige keltürimen; buning bilen yer yüzidiki barlıq mexluqlar tiniqidin toxtaydu.¹⁸ Lékin sen bilen ehdemni tüzimen. Sen özüng, oghulliring, ayaling we kélinaliringni élip birlikte kéminge kiringlar..¹⁹ Özüng bilen teng tirik saqlap qélış üçün, barlıq jandarlaridin herqaysisidin bir jüp, yeni erkikidin birini, chishidin birini kéminge élip kirgin;²⁰ Tirik qélış üçün qushlarning herbir türleridin, mal-charwılarning herbir türleridin we yerde ömiligüchi janiwarlarning herbir türleridin bir jüpi qéshinggha kiridu.²¹ Özüng we ularning ozuqluqi üçün herxil yémekliklerdin élip, yéninggha ghemligin, — dédi.

²² Nuh shundaq qildi; Xuda özige buyrughan hemme ishni u beja keltürdi..

Topan balasi

7¹ Perwerdigar Nuhqa mundaq dédi: —

«Sen pütün öydikiliring bilen kéminge kirgin; chünki bu dewrde aldimda séni heqqaniy dep kördüm..²⁻³ Hemme halal haywanlarning erkek-chishisidin yette jüptin, haram haywanlarning erkek-chishisidin bir jüptin élip, shuningdek asmandiki uchar-qanatlariningmu erkek-chishisidin yette jüptin élip, ularning neslini pütkül yer yüzide tirik saqlash üçün özüng bilen bille ekir...⁴ Chünki yette kündin kéyin uda qiriq kéche-kündüz yer yüzige yamghur yaghdurimen; Özüm yasighan hemme janiwarlarni yer yüzidin yoqitimen».

⁵ Shuning bilen Nuh Perwerdigar uninggha buyrughanining hemmisige emel qildi..⁶ Yer yüzini topan basqanda Nuh alte yüz yashta idi.⁷ Topandin qutulup qélış üçün Nuh bilen oghulliri, ayali we kélinaliri bille kéminge kirdi..⁸⁻⁹ Halal haywanlar bolsun, haram haywanlar bolsun, qushlar bilen yerde ömiligüchi janiwarlar bolsun, herbir türdin bir jüp-bir jüptin erkek-chishi bolup, Xuda Nuhqa buyrughandek kéminge, Nuhning qéshigha kirdi.¹⁰ We shundaq boldiki, yette kündin kéyin, yer yüzini topan bésishqa bashlıdı.

6:14 «gofer yaghichi» — yaki «archa yaghichi». «kéme» — mushu yerde «sanduq» dégen söz bilen ipadiliniđu. Uzunluqi, kenglikli we évizlikli we bularning bir-birige bolghan nisbiti hazirqi zamandiki eng chong kémilerningkiye oxshap kétidu. Lékin shekli peqet sanduqtek idi. Sewebi, shu kémining meqsiti déngizda méngish emes, peqet leylep yüreshtin ibaret idi.

6:15 «gez» — Muqeddes Kitabta ishlatilgen «gez» ademning qolning jeynektin barmaqning uchighiche bolghan ariliqi (texminen 45 santimetr) idi.

6:16 «Kémining péshaywini astigha bir ochuqchiliq yasa» — bu jümlining köp xil terjimiliri bar, lékin asasiy menisi oxshash.

6:18 1Pét. 3:20; 2Pét. 2:5.

6:19 «barlıq jandarlar» — ibraniy tilida «et igiliridin».

—Bezi waqıtlarda «et igiliri» (mesilen, 7:15de) haywanlarni öz ichige alidu.

6:22 Yar. 7:5; Ibr. 11:7.

7:1 Yar. 6:9; 2Pét. 2:5.

7:2-3 «Hemme halal haywanlarning erkek-chishisidin yette jüptin» — yaki «hemme halal haywanlarning erkek-chishisidin yettidin». «halal» we «haram» —Nuhning dewride «halal» we «haram» dégen uqum yégili bolidighan we yégili bolmaydighan haywanlarni körsetken emes (9:3-34ni körüng), belki qurbanliqqa némini sunushqa bolidighan yaki bolmaydighanliqini körsetkenidi (8:20ni körüng). «uchar-qanatlariningmu erkek-chishisidin yette jüptin» — yaki «uchar-qanatlariningmu erkek-chishisidin yettidin».

7:2-3 Law. 11.

7:5 Yar. 6:22.

7:7 Mat. 24:38; Luqa 17:27; 1Pét. 3:20.

¹¹ Nuhning ömrining alte yuzinchi yili, ikkinchi éyining on yettinchi künide chongqur déngizlarning tegliridiki barliq bulaqlar yérilip, asmanning penjiriliri échilip ketti..¹² Yamghur uda qiriq kéche-kündüz yer yüzige toxtimay yaghdı.

¹³ Del yamghur bashlangan küni, Nuh, Nuhning Shem, Ham, Yafet dégen oghulliri, Nuhning ayali bilen üç kélini kémige kirdi..¹⁴ Ular bilen bille herxil yawa haywanlar tür-türi boyiche, herxil mal-charwilar tür-türi boyiche, yerde ömiligüchi herxil janiwarlar tür-türi boyiche we herxil uchar-qanatlar, yeni herxil qanatliq janiwarlar tür-türi boyiche kémige kirdi..¹⁵ Et igiliridin, yeni barliq hayatliq tiniqi bolghan herxil jandarlaridin, bir jüp-bir jüp bolup, kémige nuhning qéshigha kirdi..¹⁶ Kirgenler Xudaning nuhqa buyrughinidek et igilirining hertürining erkeke-chishisi idi. Andin Perwerdigar ishikni étiwetti..

¹⁷ Topan yer yüzini uda qiriq kün bésip, sular ulghiyip ketti. Kéme yer üstidin kötürülüp leylep qaldi..¹⁸ Su ulghiyip, yer üstide téximu égzilep ketti; kéme su üstide dawalgup turatti..¹⁹ Sular yer yüzide tolimu ulghiyip, pütkül asmanning astidiki barliq égz taghlarnimu bésip ketti..²⁰ Sular taghlardin yene on besh gez örlep, tagh choqqilirimu su astida qaldi.

²¹ Buning bilen yer yüzide yürgüchi hemme et igiliri, uchar-qushlar, mal-charwilar, yawayi haywanlar, yerde ömiligüchi hemme janiwarlar, jumladin pütkül ademler hemmisi öldi;..

²² quruqluqta yashighuchi, burnida hayatliq tiniqi bar bolghanlarning hemmisi öldi..²³ Yer yüzidiki jéni barlarning hemmisi, insan bolsun, mal-charwilar bolsun, ömiligüchi haywanlar bolsun, asmandiki qushlar bolsun, hemmisi halak bolup yer yüzidin yoq qilindi; peqet Nuh we kémide uning bilen bille turghanlar qutulup qaldi..²⁴ Bir yüz ellik küngiche yer yüzini su bésip turdi..

Topanning yénishi

8¹ Xuda Nuhni, shundaqla kémide uning bilen bille bolghan barliq yawayi haywanlar bilen barliq mal-charwilarni eslidi. Shuning bilen Xuda bir shamal chiqirip yer yüzini yelpütti we sular yénishqa bashlidi..² Chongqur déngizlarning tegliridiki bulaqlar we asmanning penjiriliri étilip, asmandin tökülgen yamghur toxtidi..³ Sular barghanséri yer yüzidin yandi; bir yüz ellik kün ötkendin kéyin xéli azlidi.

⁴ Yettinchi ayning on yettinchi küni, kéme Ararat tagh tizmiliridiki birining üstide toxtap qaldi..⁵ Sular oninchi ayghiche barghanséri aziyip, oninchi ayning birinchi küni tagh choqqiliri körünüşke bashlidi.

⁶ Qiriq künden kéyin Nuh kémige özi ornatqan derizini échip,⁷ bir quzghunni sirtqa chiqardi. U yer yüzidiki sular tartilip bolghuche uyan-buyan uchup yürdi..⁸ Uningdin kéyin Nuh sularning yer yüzidin tartilghan-tartilmighanliqini bilish üçün, bir kepterni chiqardi..⁹ Lékin sular téxiche pütkül yer yüzini qaplap turghachqa, kepter putini qoyghudek jay tapalmay, Nuhning qéshigha kémige yénip keldi. Shuning bilen Nuh qolini sunup uni tutup, kémige ekiriwaldi..¹⁰ U yette kün saqlap, bu kepterni kémidin yene sirtqa chiqardi..¹¹ Kepter kechte uning qéshigha yénip keldi; mana, uning tumshuqida yéngi üzüwalghan zeytun yopurmiqi bar idi. Buni körüp

7:11 «chongqur déngizlarning tegliridiki barliq bulaqlar» — yaki «yerning (astidiki) chongqur tegliridiki barliq bulaqlar».

7:16 «Perwerdigar ishikni étiwetti» — ibraniy tilida «Perwerdigar uni ichige solap qoydi».

7:21 Luqa 17:27.

7:23 2Pét. 2:5.

7:24 «yer yüzini su bésip turdi» — yaki «su yer yüzining üstidin ghalib keldi».

7:24 Zeb. 29:10; 93:1-4; 104:6-9

8:4 «toxtap qaldi» — ibraniy tilida «dem aldi».

— «Ararat taghliri» sherqiy Türkiyede bolushi mumkin.

8:8 «kepterni» — yaki «paxteke». Ibraniy tilida bu qush «yona» dep atilidu. «Yona» ibraniy tilida hem kepterni hem paxteknimu körsitidu.

Nuh sularning yer yuzidini tartilgini bildi.¹² U yene yette kün saqlap, kepterni yene sirtqa chiqardi, emma bu qétim kepter uning yénigha qaytip kelmidi.

¹³ Nuh alte yüz bir yashqa kirgen yili, birinchi ayning birinchi künide su yer yuzidini quru-ghanidi. Nuh kémining qapqigini échip qariwidi, yerning qurughinini kórdi.¹⁴ Ikkinchi ayning yigirme yettinchi künü, yer yüzi pütünley qurup boldi.

¹⁵⁻¹⁶ U waqitta Xuda Nuhqa söz qilip: — Sen özüng, ayaling, oghulliring we kélinliring kémidin chiqinglar. ¹⁷ Özüng bilen bille bolghan barliq et igiliridin herbir türdiki janiwarlarni, yene uchar-qanatlarini hem mal-charwilarni, yerde ömiligüchi haywanlarning hemmisini özüng bilen qoshup kémidin élip chiqqin; shuning bilen ular yer yüzide tarilip-tarqilip, nesillinip zéminda köpeysun, — dédi...

¹⁸ Shuning bilen Nuh, ayali, oghulliri we kélinliri bilen bille sirtqa chiqti.¹⁹ Janiwarlarning hem-misi, barliq ömiligüchi haywanlar, barliq uchar-qanatlar, yerde midirlap yürüdighanlarning herqaysisi öz türliri boyiche kémidin chiqishti.

Nuhning Xudagha atap qurbanliq sunushi

²⁰ Shu chaghdá Nuh Perwerdigargha atap bir qurbangahni yasidi; u halal janiwarlar bilen ha-lal qushlarning her türidin élip kélip, qurbangahning üstide «köydürme qurbanliq» ötküzdi...

²¹ Shundaq qilip Perwerdigar xushbuy purap memnun boldi; Perwerdigar könglide: — «Insan-ning köngül-niyiti yashliqidin tartip rezil bolsimu, Men insan tüpeylidin yerge yene lenet oqumaymen we emdi bu qétimqidek hemme jandarlarni urup yoqitiwetmeymen...

²² Bundin kéyin, yer mewjut künliride,

Térish bilen orma,

Soghuq bilen issiq,

Yaz bilen qish,

Kündüz bilen kéche üzülmey aylinip turidu» — dédi...

Xudaning Nuh bilen ehde tüzüshi

9¹ Xuda Nuh bilen uning oghullirigha bext-beriket ata qilip, ulargha mundaq dédi: — «Siler jüpliship köpiyip, yer yüzini toldurunglar...² Yer yüzidiki barliq janiwarlar, asman-diki barliq qushlar, barliq yer yüzide midirlap yürügüchiler we déngizdiki barliq béliqlarning hemmisi silerdin qorqup wehimide bolsun; bular qolunglarga tapshurulghandur.³ Midirlap yürüdighan herqandaq janiwarlar silerge ozuq bolidu; Men silerge kök otyashlarni bergende-k, bularning hemmisini emdi silerge berdim...⁴ Lékin siler göshni ichidiki jéni, yene qéni bilen qoshup yémeslikinglar kérek...⁵ Qéninglar, yene jéninglardiki qan tökülse, Men berheq uning hésabini alimen; herqandaq haywanning ilkide qéninglar bar bolsa Men uninggha töletküzi-

8:17 Yar. 1:22, 28; 9:1.

8:20 «köydürme qurbanliq» — sunushta haywanning hemme qismi Xudagha atap köydürüldi.

8:20 Law. 11.

8:21 «xushbuy» — ibranii tilida «aram bergüchi puraq» dégen sözler bilen ipadiliniidu. Tewratta qurbanliqlardan chiqqan «xushbuy» déyilgende adette «aram bergüchi puraq» dégen söz bilen ipadiliniidu. «yashliqidin tartip» — yaki «kichikidin tartip». «Men ... yerge yene lenet oqumaymen we emdi bu qétimqidek hemme jandarlarni urup yoqitiwetmeymen» — axirqi zamanda Xuda pütkül yerni topan bilen emes, belki ot bilen yoqitidu (9:11ni, «2Pét.» 3:6-7, «Weh.» 21:1ni körüng).

8:21 Yar. 6:5; Pend. 22:15; Mat. 15:19. Mar. 7:21-23

8:22 «Térish bilen orma, soghuq bilen issiq, yaz bilen qish» — Ottura Sherqte «yilning alte pesli» dep qarilidu.

8:22 Yer. 33:20,25.

9:1 Yar. 1:28; 8:17.

9:3 Yar. 1:29.

9:4 Law. 3:17; 7:26; 17:14; 19:26; Qan. 12:23.

men; insanning qolida bar bolsa, yeni birsining qolida öz qérindishining qéni bar bolsa, Men uninggha shu qanni töletküzimen..

⁶ Kimki insanning qénini tökse,

Uning qénimu insan teripidin tökülidu;

Chünki Xuda insanni Öz süret-obrazida yaratqandur..

⁷ Emdi siler, jüpliship köpiyip, yer yüzide tarilip-tarqilip köpiyinglar»..

⁸⁻⁹ Andin Xuda Nuh bilen uning oghullirigha söz qilip mundaq dédi: — «Mana Özüm siler bilen we silerdin kéyin kélidighan ewladliringlar bilen, shundaqla siler bilen bille turghan herbir jan igisi, ucharqanatlar, mal-charwilar, siler bilen bille turghan yer yüzidiki herbir yawayi haywanlar, kémidin chiqqanlarning hemmisi bilen — yer yüzidiki héchbir haywanni qaldurmay, ular bilen Öz ehdemni tüzimen..¹¹ Men siler bilen shundaq ehde tüzimenki, ne barliq et igiliri topan bilen yoqitilmas, ne yerni weyran qilidighan héchbir topan yene kelmese»..

¹²⁻¹³ Xuda yene: — «Men Özüm siler bilen we qéshinglardiki hemme jan igiliri bilen menggülük, yeni pütkül ewladliringlarghiche békitken mushu ehdemning belgisi shuki: — Mana, Men Özüm bilen yerning otturida bolghan ehdimning belgisi bolsun dep hesen-hüsinimni bulutlar ichige qoyimen; ¹⁴⁻¹⁵ we shundaq boliduki, Men yerning üstige bulutlarni chiqarghinimda, shundaqla hesen-hüsen bulutlar ichide ayan bolghinida, Men siler bilen et igiliri bolghan barliq janiwarlar bilen tüzgen ehdemni yad étimen; buningdin kéyin sular hergiz hemme jandarlarni halak qilghuchi topan bolmas..¹⁶ Hesen-hüsen bulutlar arisida peyda bolidu; Men uninggha qaraymen we shuning bilen Menki Xuda yer yüzidiki et igiliri bolghan barliq janiwarlar bilen otturimizda békitken ehdemni yad étimen», — dédi.

¹⁷ Xuda Nuhqa yene: — «Mana bu Men Özüm bilen yer yüzidiki barliq et igiliri otturida békitken ehdemning nishan-belgisidir», — dédi.

Nuh we uning oghulliri; Nuhning öz oghulliri toghruluq béshariti

¹⁸ Nuhning kémidin chiqqan oghulliri Shem, Ham we Yafet idi. Ham Qanaanning atisi boldi..

¹⁹ Bu üchi Nuhning oghulliri bolup, pütkül yer yüzige taralghan ahale shularning nesil-ewladliridur. ²⁰ Nuh tériqchilik qilishqa bashlap, bir üzümlarlik berpa qildi. ²¹ U uning sharabidin ichip, mest bolup qélip, öz chédiri ichide kiyim-kéçeklerini séliwétip, yalingach yétip qaldi. ²² Qanaanning atisi Ham kélip, atisining ewritini körüp, sirtqa chiqip ikki qérindishigha éytti. ²³ Shem bilen Yafet qopup yépinjini élip, mürisige artip, keyniche méngip kirip, atisining yalingach bedinini yépip qoydi. Ular yüzini aldi terepke qilip, atisining yalingach ténige qarimidi. ²⁴ Nuh sharabning keypidin oyghinip, kenji oghlining özige néme qilghinini bilip: —

²⁵ Qanaangha lenet bolghay!

U qérindashlirining qulining quli bolsun,

— dep qarghidi..

²⁶ U yene: —

9:5 Mis. 21:12,28.

9:6 Yar. 1:27; Yigh. 4:13; Mat. 26:52; Weh. 13:10.

9:7 Yar. 1:28; 8:17.

9:8-9 Yesh. 54:9.

9:11 «ehde» — ibraniy tilida «ehdem».

9:18 «Qanaan» — mushu «Qanaan» dégen kishi «Qanaaniylar»ning ejdadi idi.

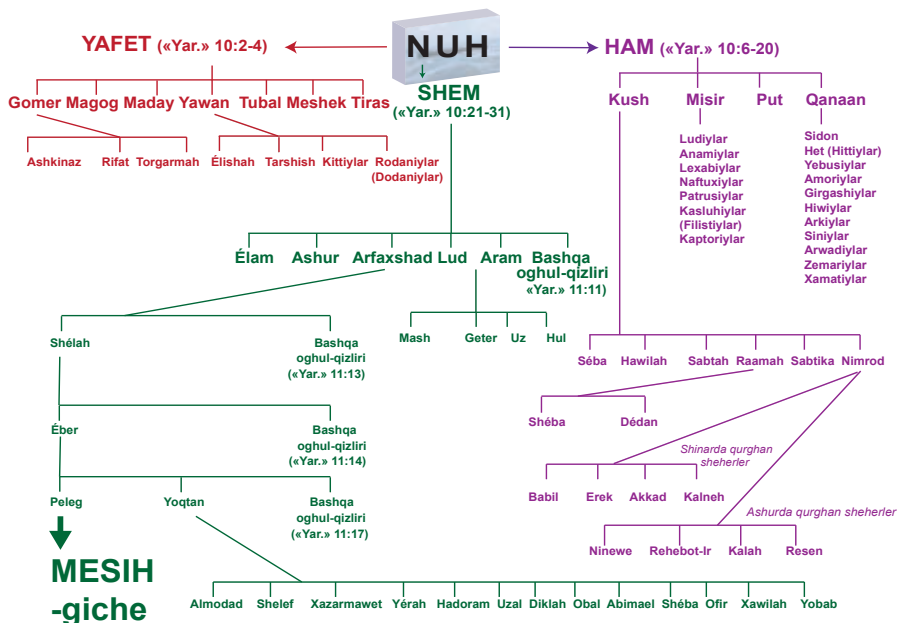
9:18 Yar. 6:10.

9:20 «tériqchilik qilishqa bashlap» — ibraniy tilida «tupraq ehli idi» dégen sözler bilen ipadiliniidu.

9:23 «yépinchi» — mushu yerde belkim atisining kiyimini körsitishi mumkin. Bu sözdin qarighanda, Ham uni dadisining chédiridin élip chiqqan bolushi mumkin.

9:25 «Qanaangha lenet bolghay!» — Yaman ish qilghini Ham tursa, némishqa oghli Qanaan lenetke qaldi? Bu mesile toghruluq, shundaqla Nuh peyghemberning bu bésharitining bashqa qisimliri üstide «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

«ELLERNING NESEBNAMISI»

Ellerning nesebnamisi «Yar.» 10

Shemning Xudasi bolghan Perwerdigargha teshekkür-medhiye keltürülgey!
Qanaan Shemning quli bolsun.

²⁷ Xuda Yafetni awutqay!

U Shemning chédirlirida turghay,
Qanaan bolsa uning quli bolghay! — dédi..

²⁸ Nuh topandin kéyin üç yüz ellik yil ömür kördi. ²⁹ Bu तरीقیде Nuh jemiy toqquz yüz ellik yil kün körüp, alemdin ötti.

Nuhning üç oghlining ewladliri — «Ellerning nesebnamisi»

1Tar. 1:1-27

10¹ Töwöndikiler Nuhning oghullirining ewladliridur: — uning oghulliri Shem, Ham we Yafet bolup, topandin kéyin ulardin oghullar törelgen: —

² Yafetning oghulliri bolsa, Gomer, Magog, Maday, Yawan, Tubal, Meshek we Tiras idi..

³ Gomerning ewladliri: Ashkinaz, Rifat we Torgamah idi.

9:27 «Nuh peyghemberning 25-27-ayettiki bëshariti» — Nuh peyghemberning bu bëshariti üstide «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

10:1 «izahat» — mushu baktiki nesebnamidiki bezi tepsilatlar we nesebnamidiki yetmish elning hazırqı qaysı el ikenlikı toghruluq «qoshumche söz»imizni, shundaqla munasiwetlik xeritini körüng. «Töwendikiler Nuhning oghullirining ewladliridur: — » — mushu jümle bilen «Alemning Yaritilishi»ning tötinchi «tolidoti»i («tarixi»), yeni «Nuhning oghullirining tolidoti» («Nuhning oghullirining ewladlirining tarixi») (10:1-11:9) bashlinidu.

10:1 1Tar. 1:4

10:2 1Tar. 1:5.

⁴ Yawanning ewladliri: Élishah, Tarshish, Kittiyar we Dodaniylar idi. ⁵ Bularning ewladliri déngiz boyirida we arallarda ayrim-ayrim yashighan xelqler bolup, herqaysisi öz tili, öz aile-qebiliri boyiche öz zéminlirida tarqilip olturaqlashqan.

⁶ Hamning oghulliri Kush, Misir, Put we Qanaanlar idi...

⁷ Kushning oghulliri Séba, Hawilah, Sabtah, Raamah we Sabtika idi. Raamahning oghulliri Shéba we Dédan idi. ⁸ Kushtin yene Nimrod törelgen; u yer yüzide nahayiti küchtüggür adem bolup chiqti. ⁹ U Perwerdigarning aldida küchtüggür owchi boldi; shu sewebtin «palanchi bolsa Nimrodtek, Perwerdigarning aldida küchtüggür owchi iken» dégen gep tarqalghan. ¹⁰ Uning padishahliqi Shinar zéminidiki Babil, Ere, Akkad we Kalneh dégen sheherlerde bashlanghanidi. ¹¹⁻¹² U bu zémindin Ashur zéminigha chiqip Ninewe, Rehobot-Ir, Kalah we Ninewe bilen Kalahning otturisidiki Resen dégen sheherlernimu bina qildi (bular qoshulup «Katta Sheher» boldi)...

¹³ Misirning ewladliri Ludiylar, Anamiylar, Lehabiylar, Naftuhiylar, ¹⁴ Patrosiylar, Kasluhiylar (Filistiylar Kasluhiylardin chiqqan) we Kaftoriylar idi.

¹⁵ Qanaandin tunji oghul Zidon törilip, kéyin yene Het törelgen. ¹⁶ uning ewladliri bolsa Yebusiylar, Amoriylar, Girgashiylar, ¹⁷ Hiwiylar, Arkiylar, Siniylar, ¹⁸ Arwadiylar, Zemariylar we Hamatiylar idi. Shuningdin kéyin, Qanaaniylarning qebililiri her terepke tarqilip ketti. ¹⁹ Qanaaniylarning yurt chégrisi bolsa Zidondin tartip, Gerar teripige sozulup, Gazagha chiqip, andin Sodom, Gomorra, Admah bilen Zeboim teripige tutiship, Léshaghiche yétip baratti.

²⁰ Yuqiriqlar bolsa hamning oghulliri bolup, öz qebilisi we tilliri boyiche qowm bolup öz zéminlirida olturaqlashqanidi.

²¹ Shemmu oghul perzentlik boldi; Shem bolsa Yafetning akisi, Éberlerning ata-bowisi boldi.

²² Shemning oghulliri Élam, Ashur, Arfaxshad, Lud, Aram; ²³ Aramning oghulliri Uz, Hul, Geter, Mash idi...

10:4 «bularning ewladliri» — Bezi alimlar «Yafetning barliq ewladliri»ni körsitidu, dep qaraydu. Yene beziler peqet Yawanning ewladlirini körsitidu, dep qaraydu. Biz ikkinchi pikirge mayil.

10:6 «Misir» — ibranij tilida «mitsraim». **«Put»** — «Liwiye»dikilerning ejdadi boldi.

10:6 1Tar. 1:8.

10:8 «Nimrod» — bu isim «asiy» «isyan kötürüçü» dégen menide. Shübhisizki, bu isim uninggha kéyinrek qoyulup, uning Xudagha qarshi chiqqanliqini körsetken.

10:8 1Tar. 1:10.

10:9 «U Perwerdigarning aldida küchtüggür owchi boldi» — bu sözler belkim Nimrodning ismini chüshendüridu. «Owchi» mushu yerde belkim haywanlarnila emes, insanlarni owlaydighanliqini körsitishi mumkin; bu yerde «owchi» dégen sözning «jahangir» dégen menisimu bar. Kona yehudiy ustazlar («rabbilar»)ning hemmisi: «Perwerdigar aldida küchtüggür owchi boldi» dégen sözler uning Xudagha qarshi turghanliqini körsitidu, dep qaraytti. Chünki Nimrod kéyin berpa qilghan sheherler, jumladin Babil shehiri Xuda we uning xelqige qarshi chiqqan, shundaqla Xudagha qarshi chiqishning simwoli bolup qalghan. **«palanchi bolsa Nimrodtek, Perwerdigarning aldida küchtüggür owchi iken»** — bu sözning menisi intayin selbij bolushi mumkin: «u nahayiti xeterlik adem», «nahayiti tekebbur bir jahangir», «hetta Perwerdigargha qarshi chiqishqa pétinidu» dégendek menilerni körsitidu.

10:10 «Shinar» — «Babil» yaki «Babilon»ning bashqa bir namidur. **«ayetning bashqa xil terjimisi»** — «uning padishahliqining asasi Shinar zéminidiki Babil, Ere, Akkad we Kalneh dégen sheherler idi».

10:11-12 «Ashur» — yeni «Asuriye». Mumkinchilik barki, Nimrod Babil shehiride Xudagha qarshi bolghan heriketke bashlamchi bolghanidi; shunga kéyin (insan tilliri qalaymiqanlashturulghanda) u Babil shehiridin chiqip kétishke mejbur boldi.

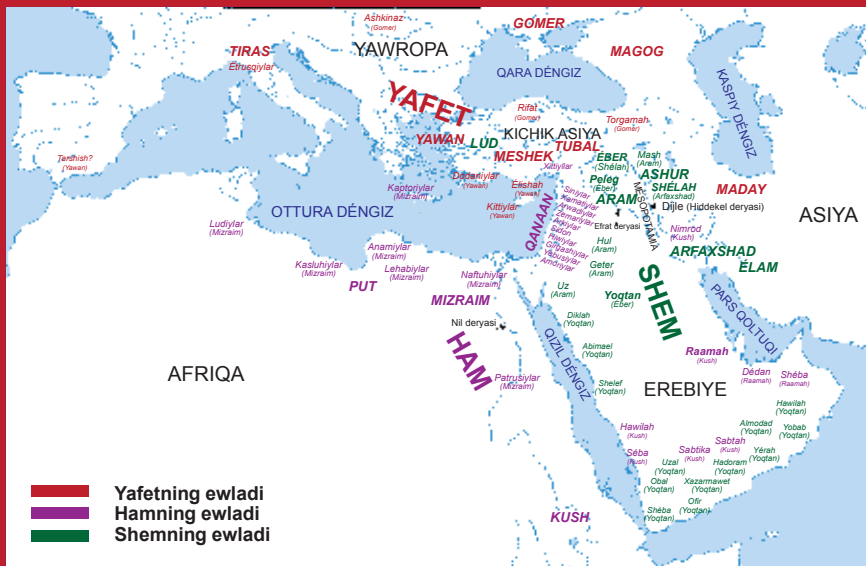
— «U bu zéminidin Ashur zéminigha chiqip» dégenning bashqa birxil terjimisi «Ashur shu zémindin chiqip,...».

— «bular qoshulup «Katta Sheher» boldi» — démek, Ninewe dégen «katta sheher»ni körsitidu («Yun.» 1:1, 3:2, 3:3, 4:11ni köring). Chünki kéyinrek, bu Ninewe, Rehobot-Ir, Kalah we Resen dégen töt sheher birliship bir chong katta sheher, yeni «Ninewe sheher»i boldi.

— Bezi alimlar «Katta Sheher» peqet Kalah bilen Resendin ibaret ikki sheherni körsitidu, dep qaraydu; bizningche «katta sheher» Ninewe, Rehobot-Ir, Kalah we Resenlerning hemmisini öz ichige alidu.

10:22 Yar. 11:10; 1Tar. 1:17.

10:23 «Mash» — yaki «Meshek».

«YARITILISH» 10-BAB – ELLERNING «BABIL MUNARI» WEJIDIN TARQAQLASHTURULUSHI

Ellerning yer yüzide tarqaqlashturulushi

²⁴ Arfaxshadtin Shélah töreldi, Shélahdin Éber töreldi. ²⁵ Éberdin ikki oghul törelgen bolup, birining ismi Peleg idi, chunki u yashighan dewrde yer yüzide bölünüş boldi; Pelegning inisining ismi Yoqtan idi.

²⁶ Yoqtandin Almodad, Shelef, Xazarmawet, Yérah, ²⁷ Hadoram, Uzal, Diklah, ²⁸ Obal, Abimael, Shéba, ²⁹ Ofir, Hawilah we Yobab töreldi. Bularning hemmisi Yoqtanning oghulliri idi. ³⁰ Ularning olturghan jayliri bolsa Méshadin tartip, Seffar dégen rayonning sherq teripidiki taghqiche sozulatti.

³¹ Yuqiriqlar bolsa Shemning oghulliri bolup, öz qebilisi we tilliri boyiche qowm bolup öz zéminlirida olturaqlashqanidi.

³² Yuqiridikiler Nuhning ewladliri bolup, ular öz nesebliri we qowmliri boyiche xatirilengen. Topandin kéyinki yer yüzidiki barliq qowmlar ularning ichidin tarqalghan.

10:24 «Éber» — menisi belkim «(deryadin) ötküchi». «Ibraniy» dégen söz belkim bu sözdin chiqqan.

10:24 1Tar. 1:18.

10:25 «Peleg» — bu sözning teleppuzi «bölünüş»ke yéqindur. «U yashighan dewrde yer yüzide bölünüş boldi» — bu söz heqte üç xil imkaniyet bar: (1) bu sözler Babil munari weqeside (11-bab), Xudaning tilni bölüshi bilen ellernimu bölgenlikini, shundaqla «yer yüzidikilerning bölünüp ketken»likini körsitidu; (2) yer-zéminning özining bölünüp ketkenlikini körsitidu («Yar.» 1:9 boyiche yer-zémin eslide birla quruqluq idi, choqum kéyinche melum waqitta hazirqi Asiya, Yawropa, Afrika, Amérika, Awstraliye we Antarktika qit'elirige bölüngen); (3) yuqirida tilgha élinghan ikki imkaniyetning teng yüz bergenlikini körsitidu.

10:32 Ros. 17:26

«Babil munari weqesi» — Xudaning insanlarning tilini parchilivétishi

11¹ U zamanda pütkül yer yüzidiki til hem söz birxil idi..² Lékin shundaq boldiki, ademler meshriq terepke seper qilib, Shinar yurtida bir tüzlenglikni uchritip, shu yerde olturaqlashti..³ Ular bir-birige: — Kélinglar, biz xish quyup, otta pishurayli! — déyishti. Shundaq qilib, ular qurulushta tashning ornigha xish, layning ornigha qarimay ishletti..⁴ Ular yene: — Kélinglar, emdi özimizge bir sheher bina qilib, sheherde uchi asmanlarga taqashqudek bir munar yasayli! Shundaq qilib özimizge bir nam tikliyeyleymiz. Bolmisa, pütkül yer yüzige tarilip kétimiz, — déyishti..

⁵ U waqitta Perwerdigar adem baliliri bina qiliwatqan sheher bilen munarni körgili chüsh-ti..⁶ Perwerdigar: — «Mana, bularning hemmisi bir qowmdur, ularning hemmisining tilimu birdur; bu ularning ishining bashlinishidur! Bundin kéyin ularning niyet qilghan herqandaq ishini héch tosuwalghili bolmaydu..⁷ Shunga Biz töwenge chüshüp ularning bir-birining geplirini uqalmasliqi üçhün ularning tilini bashqa-bashqa qilib qalaymiqanlashturuwéteyli» — dédi..⁸ Shundaq qilib Perwerdigar ularni u jaydin pütkül yer yüzige taritiwetti. Shuning bilen ular sheherni yasashtin toxtap qaldi..⁹ Shunga bu sheherning nami «Babil» dep ataldi; chünki u yerde Perwerdigar pütkül yer yüzidikilarning tilini qalaymiqanlashturuwetti. Shundaq qilib Perwerdigar ularni u jaydin pütkül yer yüzige taritiwetti..

Shemning nesebnamisi

1Tar. 1:1-27

¹⁰ Töwendikiler Shemning ewladliridur: — topan ötüp ikki yildin kéyin, Shem yüz yéshida, uningdin Arfakshad töreldi..¹¹ Arfakshad tughulghandin kéyin Shem besh yüz yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.

¹² Arfakshad ottuz besh yashqa kirgende uningdin Shélah töreldi..¹³ Shélah tughulghandin kéyin Arfakshad töt yüz üç yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.

¹⁴ Shélah ottuz yashqa kirgende uningdin Éber töreldi..¹⁵ Éber tughulghandin kéyin Shélah töt yüz üç yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.

¹⁶ Éber ottuz töt yashqa kirgende uningdin Peleg töreldi..¹⁷ Peleg tughulghandin kéyin Éber töt yüz ottuz yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.

11:1 «pütkül yer yüzidiki til ... birxil idi» — bu til qaysi til bolushi kérek? Biz uni ibranii tili, dep qaraymiz. Sewebi: (1) «Alemning Yaritilishi»da uchraydighan, «Babil munari» weqesidin ilgiriki barliq nam-isimlar ibranii tilidiki nam-isimlar idi; (2) «Alemning Yaritilishi» 1-11 bablardiki köp ayetlerde «söz oyuni» ishlatilgenlik bizge melum (mesilen, 2:32, 11:9 we shuninggha munasiwetlik izahatlarni köring). Eger shu zamandiki til ibranii tili bolmighan bolsa, undaqta, «Alemning Yaritilishi»da shundaq «söz oyuni»ning ishlatilishi mumkin bolmaytti.

11:2 Yar. 10:10.

11:4 «uchi asmanlarga taqashqudek bir munar yasayli» — ularning mushu meqsiti bir xil meghrurluqni bildürüpla qalmay, belki yene munar arqiliq asmandiki rohlar (jin-sheytanlar) bilen alaqa qilish («Ef.» 2:2), palchiliq qilish meqsitiningmu barliqini ipadileydu. Démek, u munar Xudaning yoligha qarimuqarshi bolghan. Uning üstige ularning bundaq özlirini tarilip kétishtin saqlash tedbiri Xudaning ademlerge: «siler jüpliship köpiyip, yer yüzini tolderunglar» (9:1) dégen emrige xilap idi.

11:4 Qan. 1:28

11:8 Qan. 32:8; Ros. 17:26

11:9 «Babil» — bu sözning ikki menisi bar: — «Xudaning derwazisi» we «qalaymiqanchiliq»; shübhisizki, sheherni qurghuchilar «mushu sheher bilen asmanlarga yétimiz» dégen meqsette sheherge «Xudaning derwazisi» dégen menilik namni qoyghan; lékin kéyin «Babil» dégen sözning «qalaymiqanchiliq» dégen ikkinchi menisi shu sheherge del munasip keldi. «Perwerdigar ularni u jaydin pütkül yer yüzige taritiwetti» — bu weqe 10-babtiki yetmish el-qowmning qaysi yol bilen bir-biridin ayrilip kektlenlikini, shundaqla Nimrodning Babil shehiridin chiqip ketkenlikini chüshendüridu. Yene bir mumkinchilik barki, Babildikiler kéyinki dewrlerde choqunghan ilah «Marduk» yaki «Merodak» eslide Nimrodning özi idi.

11:10 «Töwendikiler Shemning ewladliridur: — » — mushu jumle bilen «Alemning Yaritilishi»ning beshinchi «tolidoti» («tarixi»), yeni «Shemning tolidoti» («Shemning ewladlirining tarixi») (11:9-11:26) bashlinidu.

11:10 Yar. 10:22-31; 1Tar. 1:17.

¹⁸ Peleg ottuz yashqa kirgende uningdin Reu töreldi..¹⁹ Reu tugulghandin kéyin Peleg ikki yüz toqquz yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.

²⁰ Reu ottuz ikki yashqa kirgende uningdin Sérug töreldi..²¹ Sérug tugulghandin kéyin Reu ikki yüz yette yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.

²² Sérug ottuz yashqa kirgende uningdin Nahor töreldi..²³ Nahor tugulghandin kéyin Sérug ikki yüz yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.

²⁴ Nahor yigirme toqquz yashqa kirgende uningdin Terah töreldi..²⁵ Terah tugulghandin kéyin Nahor bir yüz on toqquz yil ömür körüp, uningdin yene oghul-qizlar töreldi.

²⁶ Terah yetmish yashqa kirgende uningdin Abram, Nahor we Haran töreldi.

Terahning nesebnamisi

²⁷ Terahning ewladliri töwendikiche: — Terahtin Abram, Nahor we Haran töreldi; Harandin Lut töreldi..²⁸ Lékin Haran tugulghan yurti bolghan, kaldiylerning Ur shehiride atisi Terahning aldida, Terahtin ilgiri öldi..²⁹ Abram bilen Nahor ikkisi öylendi. Abramning ayalining ismi Saray, Nahorning ayalining ismi Milkah idi; Milkah Haranning qizi idi; Haran bolsa Milkah we Iskahning atisi idi..³⁰ Lékin Saray tughmas bolghachqa, uning balisi yoq idi..

³¹ Terah bolsa oghli Abramni, newrisi Lut (Haranning oghli)ni we kélini, yeni Abramning ayali Sarayni élip, Qanaan zéminigha bérish üçün kaldiylerning Ur shehiridin yolgha chiqti; biraq ular Haran dégen jaygha yétip kelgende, shu yerde olturaqliship qaldi..³² Terahning körgen künliri ikki yüz besh yil bolup, Haranda alemdin ötti..

IBRAHIMNING SEPIRI (Yaritilish 12-bab)

11:18 1Tar. 1:25

11:27 «Terahning ewladliri töwendikiche: —» — mushu jümle bilen «Alemning Yaritilishi»ning altinchi «tolidot»i («tarixi»), yeni «Terahning tolidoti» («Terahning ewladlirining tarixi») (11:27-25:11) bashlinidu.

11:27 Ye. 24:2; 1Tar. 1:26.

11:28 «Kaldiyler» — ibraniiy tilida «kasdiyalar».

11:29 Yar. 22:20.

11:30 Yar. 16:1, 2; 18:11, 12.

11:31 «Qanaan zéminigha bérish üçün kaldiylerning Ur shehiridin yolgha chiqti» — xerite bétini körüng.

11:31 Ye. 24:2; Neh. 9:7; Ros. 7:4.

11:32 «Ibrahimning sepiri» — munasiwetlik xeritini körüng.

Xudaning Ibrahim, yeni Abramni tallishi — Ibrahimning étiqadi

12¹ Perwerdigar eslide Abramga mundaq dégenidi: — Sen öz yurtungdin, öz uruq-tughqanliringdin we öz ata jemetingdin ayrilip, Men sang-körsitidighan zémingha barghin..² Shundaq qilsang Men séni ulugh bir xelq qilip, sang-bext-beriket ata qilip, namingni ulugh qilimen; shuning bilen sen özüng bashqilargha bext-beriket bolghin;³ kimler sang-bext-beriket tilise Men ularni beriketleymen, kimki séni xorlisa, Men choqum uni lenetke qaldurimen; sen arqiliq yer yüzidiki barliq aile-qebililerge bext-beriket ata qilinidu! — dédi.....

⁴ Abram Perwerdigar uninggha éytqini boyiche Harandin ayrildi; Lutmu uning bilen bille mangdi. Abram Harandin chiqqinida yetmish besh yashta idi.

⁵ Abram ayali Saray bilen inisining oggli Lutni élip, ularning yigheqan barliq mal-mülükini qos-hup, Harada igidarchiliq qilghan adamlarni bille qétip, Qanaan zémínigha bérish üçün yolgha chiqti; shundaq qilip ular Qanaan zémínigha yétip keldi..⁶ Abram zéminni kézip, Shekem dégen jaydiki «Morehning dub derixi»ning yénigha keldi (u chaghda u zéminda Qanaaniylar turatti)..⁷

⁷ Perwerdigar Abramga körünüp, uninggha: — Men bu zéminni séning neslingge ata qilimen, — dédi. Shuning bilen u shu yerde öziğe körüngen Perwerdigargha atap bir qurbangah saldi..⁸ Andin u bu yerdin yótkilip, Beyt-Elning sherqidiki taghqa bardı; gherb teripide Beyt-El, sherq teripide Ayı dégen jay bar idi; u shu yerde chédir tikti. U shu yerde Perwerdigargha atap bir qurbangah yasap, Perwerdigarning namini chaqirip ibadet qildi..⁹ Andin kéyin Abram tedrijiy köchüp, jennubidiki Negew rayonigha qarap yótkeldi.

Abramning Misirgha chüshüshi

¹⁰ Zéminda acharchiliq bolghanidi; Abram Misirgha chüshüsti; u shu yerde waqtinche turmaqchi bolghanidi, chünki zéminda acharchiliq bek éghir idi..¹¹ Emma shundaq boldiki, u Misirgha yéqinlashqanda, ayali Saraygha: — Mana, men séning hösün-jamalingning güzellikini bilimen..¹² Shundaq boliduki, misirliqlar séni körse, «Bu uning ayali iken» dep, méni öltürüwétip, séni tirik qalduridu..¹³ Shuning üçün séning: «Men uning singlisi» déyishingni ötinimen. Shundaq qilsang, men séningdin yaxshiliq tépip, sen arqiliq tirik qalimen, — dédi..

¹⁴ Abram Misirgha kirgende shundaq boldiki, misirliqlar derweqe ayalning güzel ikenlikini kördi..¹⁵ Pirewnning emirlirimu uni körüp, Pirewnge uning teripini qildi; shuning bilen ayal

12:1 Ros. 7:3; Ibr. 11:8.

12:3 «séni xorlisa» — yaki «séni töwen körse», «séni pes qilsa». «sen arqiliq yer yüzidiki barliq aile-qebililerge bext-beriket ata qilinidu!» — Xudaning bu intayin muhim ehdisi we shertliri toghruluq «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

12:3 Yar. 18:18; 22:18; 26:4; Ros. 3:25; Gal. 3:8.

12:5 Ros. 7:4.

12:6 Yar. 10:18,19; 13:7.

12:7 «U... Perwerdigargha atap bir qurbangah saldi» — qiziq bir yéri shuki, Abram birneche qurbangah salidu, lékin sunghan qurbanliqliri toghrisida héchqandaq xatire yoqtur. Belkim u könglide: — «Perwerdigar manga shundaq shapaet körsetken tursa, uninggha ibadet yolida melum bir qurbanliq sunushum kérek» dep oyliqan bolsimu, lékin némini qurbanliq süpitide sunushning muwapiq bolidighanliqini bilmey, yasighan qurbangahlar qurbanliqsiz quruq turup qalghan bolushi mumkin.

12:7 Yar. 13:15; 15:18; 17:8; 24:7; 26:4; Qan. 34:4.

12:8 «Perwerdigarning namini chaqirip ibadet qildi» — yaki «Perwerdigarning namini chaqirip nida qildi». 4:26ni körüng.

12:10 «chüshüsti» —Ibraniylargha nisbeten ular Xudaning «muqeddes zémni» bolghan Qanaan (Pelestin)din chiqip herqaysi jaylargha (ularning jughrapiyilik ornı égiz bolsun, pes bolsun) mangsa, «chüshüsh» dégen péil bilen ipadiliniidu; shuningdek herqaysi yerdin Pelestinghe qarap mangsa, «chiqish» dégen péil bilen ipadiliniidu. «Abram Misirgha chüshüsti» — Abram (Ibrahim)ning Misirgha chüshüshi toghruluq «qoshumche söz»imiz («Ibrahimning hayatidin alidighan sawaqlar we ibretler»)de azraq toxtilimiz.

12:13 Yar. 20:12; 26:7.

Pirewnning ordisigha élip kirildi.¹⁶ Pirewn Sarayning sewebidin Abramgha yaxshi muamile qildi; shuning bilen u qoy, kala, hangga éshekler, qul-dédekler, mada éshekler we tögilerge érishti.¹⁷ Emma Perwerdigar Pirewn we öyidikilirini Abramning ayali Sarayning sewebidin tolimu éghir wabalargha muptila qildi.¹⁸ Shuning üçün Pirewn Abramni chaqirip uninggha: — «Bu zadi séning manga néme qilghining? Némishqa uning öz ayalining ikenlikini manga éyt-miding? ¹⁹ Némishqa uni «singlim» dep méning uni xotunluqqa élishinggha sewebkar bolghili tas qalisen! Mana bu ayalning! Uni élip ketkin! — dédi.

²⁰ Pirewn öz ademlirige Abram toghrisida emr qildi; ular uni, ayalini we uning barliqini qoshup yolgha séliwetti.

Abram bilen Lutning ayrilip kétishi

13¹ Shuning bilen Abram ayali we uning barliq nersilirini hemde Lutni élip Misirdin chiqip, Qanaanning jenubidiki Negew yurtigha mangdi.² U chaghda Abramning mal-waran we altun-kümüshliri köp bolup, xélila bay idi.

³ U köchüp yürüp, jenubtiki Negewdin Beyt-Elge, yeni Beyt-El bilen Ayining otturisdiki eslide chédir tikken jaygha,⁴ qurbangah yasighan jaygha qaytip keldi. Abram shu yerde Perwerdigarning namini chaqirip ibadet qildi.⁵ Abram bilen bille mangghan Lutningmu qoy-kala padiliri we chédirliri bar idi.

⁶ Emdi ular bille tursa, zémin ularni qamdiyalmaytti; ⁷ bu sewebtin Abramning padichiliri bilen Lutning padichilirining arisida jédel chiqti (u waqitta Qanaaniylar bilen Perizziylar shu zémin-da turatti)...⁸ Shunga Abram Lutqa: — «Biz bolsaq qérindashlarmiz, sen bilen méning aramda, méning padichilirim bilen séning padichiliring arisida talash-tartish peyda bolmisun.⁹ Mana, aldingda pütkül zémin turmamdu? Emdi sen mendin ayrilghin; eger sen sol terepke barsang, men ong terepke baray; eger sen ong terepke barsang, men sol terepke baray», — dédi..

¹⁰ U waqitta Lut nezer sélip kórdiki, Iordan wadisidiki barliq tüzlenglikning Zoar shehirigiche hemmila yerning süyi intayin mol idi; Perwerdigar Sodom bilen Gomorrani weyran qilishtin ilgiri bu yer beeyni Perwerdigarning béghi, Misir zéminidek idi..¹¹ Shuning bilen Lut özige Iordan wadisidiki pütkül tüzlenglikni talliwaldi; andin Lut meshriq terepke köchüp bardı. Shundaq qilip ikkiylen ayrildi.¹² Abram Qanaan zéminida olturaqlashti; Lut bolsa tüzlengliktiki sheherlarning arisida turdi; u bara-bara chédirlirini Sodom shehiri terepke yökidi.¹³ Sodom xelqi rezil ademler bolup, Perwerdigarning neziride tolimu éghir gunahkarlar idi..

Abramning Hébrongha köchüshi

¹⁴ Lut Abramdin ayrilip ketkendin kéyin, Perwerdigar Abramgha: — Sen emdi béshingni kütürüp, özüng turghan jaydin shimal we jenubqa, meshriq we meghrip terepke qarighin;¹⁵ chunki sen

12:15 «Pirewn» — Misirning padishahining omumiy unwani idi.

12:17 Zeb. 105:14-15

13:3 Yar. 12:8.

13:4 Yar. 4:26; 12:8.

13:6 Yar. 36:7.

13:7 «U waqitta Qanaaniylar bilen Perizziylar shu zéminida turatti» — «Qanaaniylar we Perizziylar»ning tilgha élinishining sewebi belkim (1) Ibrahimning ailiside ichki jédel bolsa, etrapidiki butperesler aldida Ibrahimning Xuda toghruluq bergen guwahliqigha dagh chüshetti; (2) ichki jédel ailini ajizlashturuwétetti, shuning bilen etrapidiki qebililer pursettin paydilinip ulargha hujum qilishimu mumkin idi.

13:7 Yar. 12:6.

13:9 Yar. 20:15; 34:10.

13:10 «barliq tüzlenglik.... süyi intayin mol idi» — bu yerler hazir «Ölük Déngiz» etrapidiki qupquruq qaghjiraq jaylardur. «Perwerdigarning béghi» — démek, Érem béghi. «Misir zéminidek» — Misir zémini, bolupmu Nil deryasi etrapı tolimu munbet, süyi mol zémindur.

13:13 Yar. 18:20; Ez. 16:49.

hazir körüwatqan bu barliq zéminni sanga we neslingge menggülük bérimen...¹⁶ Séning neslingni yerdiki topidek köp qilimen; shundaqki, eger birsi yerdiki topini sanap chiqalisa, séning neslingnimu sanap chiqalishi mumkin bolidu..¹⁷ Ornungdin tur, bu zéminni uzunluqi we kengliki boyiche aylinip chiqqin; chünki Men uni sanga ata qilimen, — dédi.

¹⁸ Shunga Abram chédirilirini yôtkep, Hébron shehirige yéqin Mamrediki dubzarliqning yéni-gha béríp olturaqlashti; u shu yerde Perwerdigargha atap bir qurbangah yasidi..

Abramning Lutni qutquzushi

14¹ Shinarning padishahi Amrafel, Ellasarning padishahi Arioq, Élamning padishahi Kédorlayomer we Goyimning padishahi Tidalning künliride shu weqe boldiki,² ular birliship Sodomning padishahi Béra, Gomorraning padishahi Birsha, Admahning padishahi Shinab, Zeboimning padishahi Shem'éber we Béla (yeni Zoar)ning padishahigha qarshi hujumgha atlandi.³ Bu beshining hemmisi kélishop Siddim wadisigha, yeni «Shor Déngizi» wadisigha yighildi..⁴ Ular on ikki yil Kédorlayomerge béqindi boldi, on üçinchi yilgha kelgende, Kédorlayomerge qarshi isyan kôtürdi.

⁵ On tötinchi yili Kédorlayomer we uninggha ittipaqdash bolghan padishahlar hemmisi yighilip, Ashtarot-Karnaim dégen yerde Refayiylargha, shundaqla Ham dégen yerde Zuziylargha, Shaweh-Kiriatayimda Émiylargha hujum qilip ularni yengdi;..⁶ andin ular Horiylarni ularning Séir téghida meghlup qilip, chölning yénidiki El-Paranghiche sürüp-toqay qildi.⁷ Arqidinla, ular En-Mishpatqa (yeni Qadeshke) yénip kélip, Amaleklarning pütkül yurtini bulang-talang qildi; Hazazon-Tamarda olturushluq Amoriylarnimu hujum qilip meghlup qildi.⁸ Shuning bilen Sodomning padishahi, Gomorraning padishahi, Admahning padishahi, Zeboimning padishahi we Bélaning (yeni Zoarning) padishahi chiqip, Siddim wadisida ulargha qarshi jeng qilishqa sep tizdi;⁹ mushu besheylen Élamning padishahi Kédorlayomer, Goyimning padishahi Tidal, Shinarning padishahi Amrafel, Ellasarning padishahi Arioq qatarliqlar bilen soqushti; yeni töt padishah bilen besh padishah özara soqushti.¹⁰ Siddim wadisidiki hemmila yerde qarimay orekliri bar idi. Sodom we Gomorraning padishahliri qéchip, oreklerge chüshüp ketti. Emma qalghanlar bolsa taghqa qéchip ketti.¹¹ Ghalib kelgen töt padishah bolsa Sodom bilen Gomorraning hemme mal-mülkini we barliq ozuq-tülükini élip ketti.¹² Ular yene Abramning jiyeni Lutnimu malliri bilen qoshup élip ketti; chünki u Sodomda olturaqlashqanidi.

¹³ Halbuki, qutulup qalghan birsi béríp bu ishlarni ibranıy Abramgha éytti. Shu chaghda u Amoriy Mamrening dubzarliqining yénida turatti. Mamre bolsa Eshkol we Anerning akisi idi; bu üçheylen Abram bilen ittipaqdash idi..¹⁴ Abram qérindishining esir bolup qalghanliqini anglap, öz öyide tughulghan, alahide terbiyilengen üç yüz on sekkiz ademni bashlap chiqip, töt

13:15 «sen hazir körüwatqan bu barliq zéminni sanga ... bérimen» — u körüwatqan zémin Lut tallıwalghan Iordan wadisini öz ichige alatti.

– Bu Xudaning birinchi qétim zéminni Ibrahimning nesligila emes, belki yene Ibrahimghimu bérimen, dep wede qilishi idi. Lékin emeliyette, Ibrahim ömrıde Pelestın zémınidin peqet bir parche yerlikla sétiwalghan (23-bab); shunga Xudaning bu wedisı Ibrahimning tirilghanda, zémingha mirasxor bolidighanliqini kórsitidighan bir bésharet bolsa kérek.

13:15 Yar. 12:7; 15:7,18; 17:8; 26:4; Qan. 34:4; Ros. 7:5.

13:16 Yar. 15:5; 17:4; Qan. 10:22; Yer. 33:22; Rim. 4:17,18; Ibr. 11:12.

13:18 Yar. 14:13.

14:3 «Shor déngizi» — « Ölük Déngiz» depmu atilidu.

14:5 Yar. 15:20; Qan. 2:10,11.

14:13 «ibranıy» — bu yerde «ibranıy» dégen söz birinchi qétim tilgha élinghan. «ibranıy» dégen söz töwendikidek ikki xil menide bolushi mumkin: — (1) Ibrahim Éber dégen kishining ewladi (21:10); (2) «ötküchi». «ibranıy» dégenning belkim «abar» («ötmek») dégen péıl bilen munasiwiti bolushi mumkin. Ibrahim Qanaan zémında turuwatqanlarga nisbeten «deryadin ötken kishi» — démek, u «ulugh derya» (Efrat deryasi)din ötüp kelgen kishi idi. «bu üçheylen Abram bilen ittipaqdash idi» — sel toghriraq terjime qilsaq «Abram bu üçheylen bilen ittipaqdash idi».

14:13 Yar. 13:18.

padishahni qoghlap danghiche bardi..¹⁵ Kéchisi u ademlini guruppilargha bölüp, ular bilen birlikte hujum qilib ularni mehlup qilib, ularni Demeshqning shimal teripidiki Hobah dégen jaygiche qoghlap béríp,¹⁶ pütkül olja alghan mal-mülükni qayturuwaldi; öz qérindishi Lutni, uning mal-mülki we xotun-qizlirini, shundaqla barliq qalghan ademlerni yandurup keldi.

Melkizedekning Abramgha bext tilishi

¹⁷ Abram Kédorlayomer we uning bilen ittapaqdash padishahlarni mehlup qilib, qaytip kelgende, Sodomning padishahi Shaweh wadisi (yeni Xan wadisi)gha uning aldigha chiqti.¹⁸ Salémning padishahi Melkizedekmu nan bilen sharab élip aldigha chiqti. U zat bolsa, Hemmidin Aliy Tengrining kahini idi..¹⁹ u Abramni bext-beriketlep: — «Abram asman bilen zéminning Igisi bolghan Hemmidin Aliy Tengri teripidin beriketlensun!»²⁰ Shundaqla dushmanliringni öz qolunggha tapshurghan Hemmidin Aliy Tengrige Hemdusana oqulghay!» — dédi. Abram bolsa gheniyet alghan nersilerning ondin birini uninggha berdi.

²¹ Andin Sodomning padishahi Abramgha: — Ademlerni manga bergeyla, gheniyetlerni özligige alghayla, — dédi.

²² Lékin Abram Sodomning padishahigha jawab béríp: — Men bolsam asman bilen zéminning Igisi bolghan Hemmidin Aliy Tengri Perwerdigargha qol kötürüp qesem qilghanmenki,²³ men sendin hetta bir tal yip ne bir tal boghquchinimu ne séning bashqa herqandaq nersengni almaymen; bolmisa, sen kéyin: «men Abramni bay qilib qoydom» déyishing mumkin.

²⁴ Shunga yigitlirimning yégen-ichkini, shundaqla manga hemrah bolghanlar, yeni Aner, Eshkol we Mamrelerge tégishlik ülüshtin bashqa, men gheniyettin héchnerse almaymen; shular özligige tégishlik ülüshtin alsun, — dédi..

Xudaning Abramgha körünüp, uning bilen ehde tüzüshi

15¹ Bu ishlardin kéyin Perwerdigarning söz-kalami Abramgha alamet körünüshte kélip: «Ey Abram, qorqmighin; Men Özüm qalqining we zor in'amingdurmen» — dédi..

² Lékin Abram: — Ey Reb Perwerdigar, manga néme bérisen? Mana, men balisiz tursam, öy-bisatlirimgha warisliq qilghuchi mushu Demeshqlik Eliézerla bardur, — dédi.

³ Abram yene: Mana, Sen manga héch nesil bermiding, mana öyümde turuwatqanlardin biri manga waris bolidu, dédi.

⁴ Shu haman Perwerdigarning söz-kalami uninggha kélip: «Bu kishi sanga waris bolmaydu, belki öz pushtungdin bolidighan kishi sanga waris bolidu», — dédi.

⁵ Shuning bilen Perwerdigar uni tashqirigha élip chiqip: — Emdi asmangha qarap yultuzlarni sana — Qéni, ularni saniyalamsenkin?! — dédi. Andin uninggha: — Séning neslingmu shundaq bolidu, — dédi..

⁶ Abram Perwerdigargha ishendi; Perwerdigar uningdiki bu ishenchni uning heqqaniyliq dep hésablidi..⁷ Yene uninggha: Men bu zémingha ige qilishqa séni Kaldiyeidiki Ur shehiridin élip chiqqan Perwerdigardurmen, — dédi..

14:14 «Abram ... töt padishahni qoghlap danghiche bardi» — texminen 150-200 kilometrghiche qoghligan.

14:18 «Melkizedek» — bu zat toghruluq «Zebur» 110-küydiki izahatlarni, shundaqla «Ibraniylargha»diki 5-7-bablarni we shularning izahatlari, «qoshumche söz»inimu körüng.

14:18 Ibr. 7:1, 2, 3.

14:19 «Asman bilen zéminning Igisi» — yaki «asman bilen zéminning Yaratquchisi».

14:24 «yigitler» — Ibrahimning öz xizmetkarlarini körsitidu. Ibrahimning hemrahlari Aner, Eshkol we Mamre belkim Perwerdigargha étiqad qilghuchilar bolmighachqa, Ibrahim özige qoyghan qattiq telepni (héch gheniyet almaymen dégendek) ularning üstige qoymaydu.

15:1 «Men Özüm qalqining we zor in'amingdurmen» — bashqa birxil terjimisi: «Men sanga zor in'am bergüchidurmen».

15:1 Zeb. 16:5; 18:2; 19:11

15:5 Mis. 32:13; Qan. 10:22; Rim. 4:18; Ibr. 11:12.

15:6 Rim. 4:3,9,18,22; Gal. 3:6; Yaq. 2:23.

15:7 Zeb. 105:9-13

⁸ Lékin Abram: — I Reb Perwerdigar, men uninggha jezmen ige bolidighinimni qandaq bilimen? — dep soridi.

⁹ Perwerdigar uninggha: — Men üçhün üç yashliq bir inek, üç yashliq bir chishi öchke, üç yashliq bir qochqar bilen bir kepter we bir bajka élip kelgin, — dédi.

¹⁰ Shunga u bularning hemmisini élip, ularning herbirsini yérimdin ikki parche qilip, yérimini yene bir yérimigha udulmu'udul qilip qoyup qoydi; emma qushlarni parchilimidi. ¹¹ Qagha-quzghunlar taplarning üstige chüshkende, Abram ularni ürkütüp heydiwetti.

¹² Lékin kün patay dégende, Abramni éghir bir uyqu basti we mana, uning üstige dehshetlik bir wehime, tom qaranggghuluq chüshti. ¹³ Andin Perwerdigar Abramgha: — Jezmen bilishing kérekki, séning nesling özlirining bolmighan bir zéminda musapir bolup, shu yerdiki xelqning qulluqida bolidu we shundaqla, bu xelq ulargha töt yüz yilghiche jebir-zulum salidu. ¹⁴ Lékin Men ularni qulluqqa salghuchi shu taipining üstidin höküm chiqirimen. Kéyin ular nurghun bayliqlarni élip shu yerdin chiqidu. ¹⁵ Emma sen bolsang, aman-xatirjemlik ichide ata-bowiliringgha qoshulisen; uzun ömür körüp andin depne qilinisen. ¹⁶ Lékin shu yerde töt ewlad ötüp, nesling bu yerge yénip kélidu; chünki Amoriylarning qebihlikining zixi téxi toshmidi, dédi.

¹⁷ Shundaq boldiki, kün pétip qaranggghu bolghanda, mana, göshlarning otturisdin ötüp kétiwatqan, is-tütek chiqip turghan bir otdan bilen yalqunluq bir mesh'el köründi. ¹⁸⁻¹⁹ Del shu künü Perwerdigar Abram bilen ehde tüzüp uninggha: — «Men séning neslingge bu zéminni Misirning éqinidin tartip Ulugh derya, yeni Efrat deryasighiche bérimen; yeni Kéniylar, Kenizziylar, Kadmoniylar, ²⁰ Hittiylar, Perizziylar, Refayiylar, ²¹ Amoriylar, Qanaaniylar, Girgashiylar we Yebusiylarning yurtini ularningki qilimen» dédi.

Ismailning tughulushi

16 ¹ Emma Abramning ayali Saray uninggha héch bala tughup bermidi; lékin uning Hejer isimlik misirliq bir dédiki bar idi; ² Saray Abramgha: — Mana, Perwerdigar méni tughushtin tosti. Emdi sen méning dédikimning qéshigha kirgin; belkim u arqiliq ana bolup tiklinishim mumkin, — dédi. Abram bolsa Sarayning sózini qobul kördi.

15:10 «chüshenme» — kona zamanlarda ikki terap bir-biri bilen ehde tüzmekchi bolsa, awwal kala yaki qoyni soyup, ikki parche qilip parchilaytti; andin ikki terap soyup ikki parche qilghan malning otturisdin teng ötüp bir-birige qesem qilatti. Bu ishning menisi, «qaysimiz ehdini buzsاق, Xuda uni bu soyghan malgha oxshash qilsun!» demeklik bolushi mumkin. Shunga ibraniy tilida «ehde tüzüsh» adette «ehde késish» déyilidu. «Yer.» 34:8, 18-20-ayetlerni körüng.

15:13 Mis. 12:40; Ros. 7:6; Gal. 3:17.

15:14 Mis. 3:22; 11:2; 12:35,36.

15:15 «ata-bowiliringgha qoshulisen» — bu söz éytilghan obyektqa qarap menisini békítish mumkin. Anglighuchi étiqadliq kishi bolsa ölgendin kéyin uning rohi heqqaniylarning rohlirining qéshigha kétidu; étiqadsiz bolsa, ularning rohi étiqadsizlar bilen bille bolidu («Luqa» 16:13-19 we «qoshumche söz»nimu körüng).

15:15 Yar. 25:7, 8.

15:16 «Amoriylarning qebihliki» — Amoriylar Qanaan zéminida turuwatqan qebililer ichde «yétekchi qebile» hésablinatti. «Amoriylarning qebihlikining zixi téxi toshmighanidi» — demek, Xuda ulargha towa qilish pursiti bersimu, ular towa qilmay, yenila gunahqa pétip, Xuda békítken chekke yetkende, Ibrahimning ewladlari bolghan Israillar arqiliq ularni jazalaydu; Israillar ularni zéminidin heydep yoqitidu. Bu ishlr «Chöl-Bayawandiki Seper», «Qanun Sherhi» we «Yeshuwa»da tepsiliy teswirlinidu. «Misirdin chiqish»teki «qoshumche söz»imiznimu körüng.

15:16 Mis. 12:40.

15:17 «chüshenme» — bu nersilarning ehmiyiti, shundaqla Xuda Ibrahim bilen baghligghan shu ehde toghrisida «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

15:18-19 Yar. 12:7; 13:15; 24:7; 26:4; Mis. 32:13; Qan. 1:8; 34:4.

16:1 «Hejer» — bu isim ibraniy tilida «Hagar» dep élinidu. Biraq bezi oqurmenler Ismailning apisini «Hejer» dep atashqa adetlengen.

16:2 «belkim u arqiliq ana bolup tiklinishim mumkin» — ibraniy tilida «belkim u arqiliq quruluşum mumkin». Eyni waqittiki örp-adetler boyiche, ayal xojayinning dédiki ayal xojayinning érige bala tughup berse, balini ayal xojayinning balisi hésablashqa bolatti.

³ Shuning bilan Abramning ayali Saray dédiki misirliq Hejerni öz éri Abramga toqalliqqa apirip berdi (u waqitta Abram Qanaan zéminida on yil olturghanidi).⁴ Abram Hejerning qéshigha kirdi we u hamilidar boldi. Emma u ózining hamilidar bolghinini bilginide, u ayal xojayinini közge ilmas bolup qaldi.⁵ Saray Abramga qéyidap: — Manga chüshken bu xorluq séning bëshinggha chüshsun! Men öz dëdikimni quchiqinggha sélip berdim; emdi u ózining hamilidar bolghinini körgende men uning neziride közge ilinmidim. Xeyr, Perwerdigar sen bilen méning otturimizda höküm chiqarsun! — dédi.

⁶ Abram Saraygha: — Mana, dëdiking öz qolungdidur; sanga néme layiq körünse uninggha shuni qilghin, — dédi. Buning bilen Saray uninggha qattiqliq qilishqa bashlidi; buning bilen u uning aldidin qéchip kettti.

⁷ Emma Perwerdigarning Perishtisi uni chöldiki bir bulaqning yénida, yeni Shur yolining boyi-diki bulaqning yénidin tép, uninggha: ⁸ Ey Sarayning dëdiki Hejer, nedin kelding, nege bari-sen? — dep soridi. U jawab béríp: — Men xojayinim Sarayning aldidin qéchip chiqtim, — dédi.

⁹ Perwerdigarning Perishtisi uninggha: — Ayal xojayiningning qéshigha qaytip béríp, uning qol astida bol, — dédi.

¹⁰ Perwerdigarning Perishtisi uninggha yene: — Séning neslingni shundaq awutimenki, köplü-kidini uni sanap bolghili bolmaydu, — dédi.

¹¹ Andin Perwerdigarning Perishtisi uninggha: Mana, sen hamilidarsen; sen bir oghul tughup, uninggha Ismail dep at qoyghin; chünki Perwerdigar séning jebir-japayingni anglidi.¹² U yawa éshek kebi bir adem bolidu; uning qoli her ademge qarshi uzitilidu, shuningdek her ademning qoli uninggha qarshi uzitilidu; u qérindashlirining udulida ayrim turidu, dédi.¹³

¹³ Hejer öz-özige: «Men mushu yerde méni Körgüchini arqisidin kördüm» dep, özige söz qil-ghan Perwerdigarni: «Sen méni körgüchi Tengridursen» dep atidi.¹⁴ Shuning bilen u quduq: «Beer-lahay-roy» dep ataldi. U Qadesh bilen Bered shehirining ariliqididur.¹⁵

¹⁵ Hejer Abramgha bir oghul tughup berdi. Abram Hejer uninggha tughup bergen oghligha Is-mail dep at qoydi.¹⁶ Hejer Abramgha Ismailni tughup bergende Abram seksen alte yashta idi.

Xudaning Öz ehdisini békitishi; ehde belgisi — xetne

17¹ Abram toqsan toqquz yashqa kirgende, Perwerdigar Abramga körünüp uninggha: — Men Qadir Tengridurmen. Sen Méning aldimda méngip, kamil bolghin.² Men Özüm bilen séning arangda ehdemni békitip, séni intayin zor köpeytime, — dédi.³

³ Abram özini tashlap yüzini yerge yéqíp yatti; Xuda uning bilen yene sözlship mundaq dédi: —

16:7 «Perwerdigarning Perishtisi» — «Tebirler»ni körüng. «Perwerdigarning Perishtisi» Tewrat dewride intayin alahide bir shexs idi. Bezi ishlarda U Xudaning ornida körünetti (mesilen, yene 7-14-ayet, 18-babni körüng).

16:11 «Ismail» — ibranij tilida «Ishmail». Menisi «Xuda anglidi».

16:12 «U qérindashlirining udulida ayrim turidu» — yaki «sherq teripide turidu». Meyli qaysi terjimisi toghra bolsun, bësharetning asasiy menisi shuki, Ismail (we uning ewladliri) bashqilar bilen, hetta öz uruq-tuqqanliri bilen arilashmay ayrim turidu yaki ulargha öchmenlikte yashaydu.

16:12 Yar. 25:18.

16:13 «Méni Körgüchini arqisidin kördüm» — yaki peqet «méni Körgüchini kördüm». Yene bashqa birxil terjimisi: «Méni körgüchini körüpmu, yene tirik qaldim!».

16:14 «Beer-lahay-roy» — menisi «méni Körgüchining quduqi».

16:14 Yar. 24:62; 25:11.

16:15 Gal. 4:22.

17:1 «Qadir Tengri» — ibranij tilida «El-Shadday». «Shadday» dégen söz belkim «müre» dégen menidiki sözdin chiqqan — shuning bilen «shadday» «men yölengen mürem» dégenderk yéqimliq menini bildüridu. «Méning aldimda méngip» — Xudagha étiqad qilghuchilargha Xudaning teyyarligghan bir yoli bar, ular uningda méngishi kérek. Démek, étiqadchilar «Xuda méni körtüp turidu, wijdanım boyiche méngishim kérek» dégen uqumda yashaydu.

17:1 Yar. 5:22.

17:2 Yar. 12:2; 13:16; 15:5, 18; Mis. 2:24; 6:4; Law. 26:42.

⁴ Özümgə kelsem, mana, Méning ehdem sen bilen tüzülgendur: — Sen nurhun el-milletlarning atisi bolisen...⁵ Shuning üçün séning isming buningdin kéyin Abram atalmaydu, belki isming Ibrahim bolidu; chünki Men séni nurhun el-milletlarning atisi qildim...⁶ Men séni intayin zor köpeytimen; shuning bilen sendin köp el-qowmlarni peyda qilimen, pushtungdin padishahlar chiqidu...⁷ Men sen we sendin kéyinki neslingning Xudasi bolush üçün Özüm sen we sendin kéyinki neslingning arisida ebediy ehde süpitide bu ehdemni tikleymen;...⁸ Men sanga we sendin kéyinki neslingge sen hazir musapir bolup turghan bu zéminni, yeni pütkül Qanaan zémini ebediy bir mülük süpitide ata qilimen; we Men ularning Xudasi bolimen, — dédi..

⁹ Andin Xuda Ibrahimgha yene: — Sen özüng Méning ehdemni tutqin, özüng we sendin kéyinki neslingmu ewladdin-ewladqa buni tutushi kérek...¹⁰ Men sen bilen we sendin kéyinki nesling bilen tüzgen, silerning tutushunglar kérek bolghan ehdem shuki, aranglardiki herbir erkek xetne qilinsun...¹¹ Shuning bilen siler xetniliklarni késiwétishinglar kérek; bu Men bilen silerning aranglardiki ehdingin belgisi bolidu...¹² Barliq ewladliringlar, nesildin-nesilge aranglarda, meyli öyde tugulghanlar bolsun, yaki ewladlardingin bolmay yatlardin pulgha sétiwélinghanlar bolsun, hemme erkek sekkiz künlük bolghanda xetne qilinsun...¹³ Öyüngde tugulghanlar bilen pulunggha sétiwalghanlarning hemmisi xetne qilinishi kérek. Shundaq qilghanda, Méning ehdem tenliringlarda ornap, ebediy bir ehde bolidu...¹⁴ Lékin xetniliki turup, téxi xetne qilinmighan herbir erkek Méning ehdemni buzghan hésablinip, üzüp tashlinidu, — dédi.

¹⁵ Xuda Ibrahimgha yene söz qilip: — Ayaling Sarayni emdi Saray dep atimighin, belki ismi Sarah bolsun...¹⁶ Men uninggha bext-beriket béríp, uningdinmu sanga bir oghul bérimen. Men derweqe uni beriketleymen; shuning bilen u el-milletlarning anisi bolidu; xelqlarning padishahlirimu uningdin chiqidu, — dédi..

¹⁷ Ibrahim yene özini yerge étip düm yétip külüp ketti we könglide: «Yüz yashqa kirgen ademu baliliq bolalarimu? Toqsan yashqa kirgen Sarahmu bala tugharmu?!», — dédi..

¹⁸ Ibrahim Xudagha: — Ah, Ismail aldingda yashisa idi! dédi..

¹⁹ Xuda uninggha: — Yaq, ayaling Sarah jezmen sanga bir oghul tughup béridu. Sen uninggha «Ishaq» dep at qoyghin. Men uning bilen öz ehdemni tüzimen; bu uningdin kéyin kélidighan nesli bilen baghligan ebediy bir ehde süpitide bolidu...²⁰ Ismailgha kelsek, uning toghrisidiki duayingni anglidim. Mana, Men uni beriketlep, neslini köpeytip, intayin zor awutimen. Uning pushtidin on ikki emir chiqidu; Men uni ulugh bir xelq qilimen...²¹ Biraq ehdemni bolsa Men ké-

17:4 «mana, Méning ehdem sen bilen tüzülgendur: —» — yaki «mana, Men sen bilen tüzgen ehdem shudur: -».

17:4 Rim. 4:17.

17:5 «Ibrahim» — ibraniy tilida «Awraham». Buning menisi «nurhun ewladlirining atisi» yaki «köpligen xelqlerning atisi».

17:6 Mat. 1:6.

17:7 Yar. 13:15.

17:8 Yar. 15:18; Qan. 1:8.

17:10 «Men sen bilen...» — ibraniy tilida «Men siler bilen...». Bu «siler» Ibrahim we barliq öyidiki ademlerni körsitishi kérek.

17:11 Ros. 7:8; Rim. 4:11.

17:12 Law. 12:3; Luqa 2:21.

17:15 «Saray» — menisi «ménig melikem». Lékin «Sarah» bolsa peqet «melike» dégen menide. Buning ehmiyiti belkim shuki, shu chaghdin bashlap Sarah peqet Ibrahim özigila «melike» bolupla qalmay, belki Xuda aldidimu étiqudi tüpeylidin «melike» dep hesablinidu («Ibr.» 11:11ni körüng).

17:16 «... u el-milletlarning anisi bolidu» — Sarahdin bolghan shu el-milletler «Yehuda», «Israil» (on qebile) we «Édom» bolidu. On qebile sürgün bolghandin kéyin ularin hazirqi birnechche millet shekillengen bolushi mumkin.

17:17 «Ibrahim ... külüp ketti» — Ibrahim yene özini yerge étip düm yétip külüp ketti ibrahimning külgenliki belkim yérin ishenchi, yérin ishenchsizlikтин, yérin gumandin, yérin xushalliqtin bolsa kérek. Lékin «Rim.» 4:17-21de déyilgenler boyiche, Ibrahim tézla toluq ishenchke keldi. Uning bolghusi oghli «Ishaq»ning ismining menisi «külke»dur.

17:18 «Ismail Séning aldingda yashisa idi!» — Menisi, belkim, «Ismail sen Xudaning bext-berikitege érishtun!» dégendektur. Xéli roshenki, Ibrahim mushu waqitqiche Ismailni Xuda wede qilghan oghlum, dep ümid qilip kelgenidi.

17:19 «Ishaq» — menisi «külke».

17:19 Yar. 18:10; 21:2.

17:20 «ulugh bir xelq» — bu ereblerdur.

17:20 Yar. 16:10; 25:12,16.

ler yili del mushu waqitta Sarah sanga tughup bérighan oghul — Ishaq bilen tüzimen, — dédi.

²² Xuda Ibrahim bilen sözliship bolup, uning yénidin yuqirigha chiqip ketti.

²³ Shuning bilen shu künila Ibrahim öz oghli Ismailni, öz öyide tughulghanlar we pulgha sétiwalghanlarning hemmisini, yeni uning öyidiki barliq erkeklerni élip, Xuda uninggha éytqandek ularning xetnilikini késilip xetne qildi.

²⁴ Ibrahimning xetniliki késilip, xetne qilinghanda, toqsan toqquz yashqa kirgenidi.²⁵ Uning oghli Ismailning xetniliki késilip, xetne qilinghanda, on üç yashta idi.²⁶⁻²⁷ Ibrahim bilen uning oghli Ismail del shu künning özide xetne qilindi we shundaqla uning öyidiki hemme er kishiler, meyli öyide tughulghan bolsun yaki yattin pulgha sétiwélinghanlar bolsun, hemmisi uning bilen bille xetne qilindi.

Ershtin chüshken üç méhman

18¹ Perwerdigar Mamrediki dubzarliqning yénida Ibrahimgha köründi; bu kün eng issighan waqit bolup, u öz chédirining ishikide olturatti.² U bëshini kötürüp nezer séliwidi, mana uning udulida üç kishi öre turatti. Ularni körüp u chédirining ishikidin qopup, ularning aldigha yügürüp bérıp, yerge tegküdek tezım qilip: ³ -- i Rebbim, eger péqır nezerliride iltipat tapqan bolsam, ötünimenki, qullirining yénidin ötüp ketmigeyla; ⁴ azghina su keltürölsun, siler putlirlinglarni yuyup derexning tégide aram éliwélinglar.⁵ Silér öz qulunglarning yénidin ötkénikensiler, men bir chishlem nan élip chiqay, siler harduqunglarni chiqirip, andin ötüp ketkeysiler, dédi. Ular jawab bérıp: — Éytqiningdek qilghin, déwidi,⁶ Ibrahim chédirigha Sarahning qéshigha yügürüp kirip, uninggha: — Üch das ésil undin téz xémir yughurup toqach etkin, — dédi.

⁷ Andin Ibrahim kala padisigha yügürüp bérıp, yumran obdan bir mozayni tallap, chakirigha tapshurdi; u buni tézla teyyar qildi.

⁸⁻⁹ Andin Ibrahim sériq may, süt we teyyarlatqan mozayni élip kélip, ularning aldigha tutup, özi derexning tégide ularning aldida öre turdi; ular ulardin yédi. Ular uningdin: ayalıng Sarah nede, dep soriwidi, u jawab bérıp: — Mana, chédirda, dédi.

¹⁰ Birsı: — Men kéler yili mushu waqitta qéshinggha jezmen qaytip kélimen, we mana u waqitta ayalıng Sarahning bir oghli bolidu, — dédi. Sarah bolsa uning keynidiki chédirning ishikide turup, bularni anglawatatti.

¹¹ Ibrahim bilen Sarah ikkisi yashinip, qérip qalghanidi; Sarahta ayal kishilerde bolidighan adet körüş toxtap qalghanidi.¹² Shunga Sarah öz ichide külüp: — Men shunche qérip ketken tursam, rasttinla lezzet körelermenmu? Érimmu qérip ketken tursa? — dep xiyal qildi.

¹³ Perwerdigar Ibrahimgha: — Sarahning: «Men qérip ketken tursam, rasttinla bala tughar-menmu?» dep külgini némisi?¹⁴ Perwerdigargha mumkin bolmaydighan tilsimat ish barmu? Békıtken waqıtta, yeni kéler yili del bu chaghda qaytip kélimen we u waqıtta Sarahning bir oghli bolidu, — dédi.

¹⁵ Emma Sarah qorqup kétip: — Külmidim, dep inkar qildi. Lékin U: — Yaq, sen küldüng, — dédi.

17:21 Yar. 21:2.

18:2 İbr. 13:2.

18:3 «Rebbim» — ibranıy tilida «Adonay». Bu sözige qarighanda Ibrahim bu méhmanın Perwerdigar ikenlikini bilip yetkenidi.

18:6 «üch das» — ibranıy tilida «üch séah». Üch séah belkim 22 litr un bolushi mumkin idi.

18:10 «Birsı» — ibranıy tilida «u».

18:10 Yar. 17:19,21; 21:2.

18:11 Yar. 17:17; Rim. 4:19; İbr. 11:11.

18:12 Hak. 19:26; 1Pét. 3:6.

18:14 Mat. 19:26; Luqa 1:37.

Ibrahimning Xudadin jiyeni Lut uchün ötünushi

¹⁶ Andin bu zatlar u yerdin qopup, Sodom terepke nezirini aghdurdi. Ibrahimmu ularni uzitip, ular bilen bille mangdi.

¹⁷ Perwerdigar: — Men qilidighan ishimni Ibrahimdin yoshursam bolamdu? ¹⁸ Chünki Ibrahimdin ulugh we küchlük bir el chiqidu we shuningdek yer yüzidiki barliq el-milletler u arqiliq bext-beriketke muyesser bolidighan tursa? ¹⁹ Chünki Men uni bilip tallighanmen; u choqum öz balilirini we uning öyidikilerni özige egeshdürüp, ulargha Perwerdigarning yolini tutup, heqqaniyliqni we adaletni yürgüzüşni ögitidu. Buning bilen Menki Perwerdigar Ibrahim toghruluq qilghan wedemni emelge ashurimen, — dédi.

²⁰ Andin Perwerdigar mundaq dédi: — «Sodom we Gomorra toghruluq kötürülgen dad-peryad nahayiti küchlük, ularning gunahi intayin éghir bolghini uchün», ²¹ Men hazirla chüshimen, qilmishliri rasttinla shu dad-peryadlardin Manga melum bolghandek shunche rezilmu, bilip baqay; unche rezil bolmighandimu, Men uni bilishim kérek».

²² Shuning bilen bu kishiler u yerdin qozghilip, Sodom terepke yol aldi. Lékin Ibrahim yenila Perwerdigarning aldida öre turatti.

²³ Ibrahim yéqin béríp: — Sen rasttinla heqqaniylarni reziller bilen qoshup halak qilamsen?

²⁴ Sheherde ellik heqqaniy kishi bar bolushi mumkin; Sen rasttinla shu jayni halak qilamsen, ellik heqqaniy kishi uchün u jayni kechürüm qilmamsen? ²⁵ Yaq, yaq. Bu ish Sendin néri bolghay! Heqqaniylarni rezillerge qoshup öltürüp, heqqaniylargha rezillerge oxshash muamile qilish Sendin néri bolghay! Pütkül jahanning soraqchisi adalet yürgüzmemdu? — dédi.

²⁶ Perwerdigar jawab béríp: — Eger Men Sodom shehiride ellik heqqaniyni tapsam, ular uchün pütkül jayni ayap qalimen, — dédi.

²⁷ Andin Ibrahim jawab béríp: — Mana men peqet topa bilen küldin ibaret bolsammu, men Igem bilen sözlëshkili yene pétinalidim. ²⁸ Mubada shu ellik heqqaniyding besh kishi kem bolsa, Sen bu besh kishining kem bolghini uchün pütkül sheherni yoqitamsen? — dédi.

U: — Eger Men shu yerde qiriq beshni tapsammu, uni yoqatmaymen, dédi.

²⁹ Ibrahim Uninggha sözini dawam qilip: — Shu yerde qiriq kishila tépilishi mumkin, déwidi, Perwerdigar: — Bu qiriqi uchün uni yoqatmaymen, — dédi.

³⁰ U yene söz qilip: I Igem, xapa bolmighaysen, men yene söz qilay. Shu yerde ottuzi tépilishi mumkin? — dédi.

U: — Eger Men u yerde ottuzni tapsammu, yoqatmaymen, — dédi.

³¹ U yene söz qilip: — Mana emdi men Igem bilen sözlëshkili jür'et qildim; shu yerde yigirmisi tépilishi mumkin, — dédi.

Perwerdigar söz qilip: bu yigirmisi uchün u yerni yoqatmaymen, — dédi.

³² U sözlep: — I Igem, xapa bolmighay, men peqet mushu bir qétimla söz qilay! Shu yerde oni tépilishi mumkin, déwidi, u jawab béríp: — Men oni uchün uni yoqatmaymen, — dédi.

³³ Perwerdigar Ibrahim bilen sözlëship bolghandin kéyin ketti; Ibrahimmu öz jayigha qaytip ketti.

18:17 Am. 3:7.

18:18 Yar. 12:3; 22:18; 26:4; Ros. 3:25; Gal. 3:8.

18:19 «Chünki Men uni bilip tallighanmen; u choqum öz balilirini we uning öyidikilerni özige egeshdürüp...» — bashqa birxil terjimisi: «Chünki Men... u öz balilirigha ögetsun dep uni bilip talliwaldim». Lékin bundaq terjime ayetning ikkinchi qismigha anche mas kelmeydu.

18:20 «Sodom bilen Gomorra toghruluq kötürülgen dad-peryad» — bu peryad shübhisizki, Sodom bilen Gomorra teripidin xorlanghan we zulum yégenlerdin kötürülgen bolsa kérek («Ez.» 16:49ni körüng).

18:22 «bu kishiler» — kéyinki bayanlar boyiche, Perwerdigar Ibrahim bilen qaldi; qalghan ikki zat Sodomgha mangidu we shu yerde (19-bab) Lutni qutquzuwalidu. Shu ikki zat perishtiler idi (19:1).

18:25 Rim. 3:6.

Sodom shehiridikilarning rezilliki

19¹ Ikki perishte kechte Sodomga yétip keldi; shu chaghda Lut Sodomning derwazisida olturatti. Lut ularni körüpla ornidin turup, aldigha chiqip yüzi yerge tegküdek tezim qilip: ² — Mana, ey xojilirim, keminilirining öyige chüshüp putliringlarni yuyup qonup qalghaysiler; andin ete seher qopup yolgha chiqsanglarmu bolidu, déwidi, bular jawaben: — Yaq, biz sheher meydanida kechleymiz, — dédi.

³ Emma u ularni ching tutuwidi, axir ular uning bilen béríp öyige kirdi. U ulargha dastixan sélip, pétir toqachlarni pishurup berdi, ular ghizalandi.

⁴ Ular téxi yatmighanidi, sheherdikiler, yeni Sodomning erkekliri, yash, qéri hemmisi herqaysi mehellerdin kélip öyni qorshiwaldi; ⁵ ular Lutni chaqirip uninggha: — Bügün kechte séning-kige kirgen ademler qéni? Ular ni bizge chiqirip ber, biz ular bilen yéqinchiliq qilimiz, — dédi.

⁶ Lut derwazining aldigha, ularning qéshigha chiqip, ishikni yépiwétip, ⁷ ulargha: — Ey burader-lirim, mundaq rezillikni qilmanglar! ⁸ Mana, téxi héch er bilen bille bolmighan ikki qizim bar; ularni silerge chiqirip bérey. Ular bilen xalighininglarni qilinglar. Emma bu ademler ögzem-ning sayisi astigha kirgeniken, siler ularni héchnéme qilmanglar! — dédi.

⁹ Lékin ular jawab béríp: «Néri tur!» déginiche, yene: — Bu yerde turushqa kelgen bu musapir hakim bolmaqchimiken? Emdi sanga ulargha qilghandinmu better yamanliq qilimiz! — dep Lutni qistap, ishikni chéqishqa basturup keldi.

¹⁰ Emma u ikki kishi qollirini uzitip Lutni öyge öz qéshigha tartip ekiwélip, ishikni taqi-waldi ¹¹ we öyning derwazisining aldidiki ademlerni kichikidin tartip chongighiche kor-luqqa muptila qildi; shuning bilen ular derwazini izdep, halidin ketti.

Lutning Sodomdin qéchishi

¹² Andin ikkeylen Lutqa: — Mushu yerde yene birer kiming barmu? Küyoghul, oghul yaki qizliring we yaki sheherde bashqa ademliring bolsa ularni bu yerdin élip ketkin! ¹³ Chünki biz bu yerni yoqitimiz; chünki ular toghruluq kötürülgen dad-peryad Perwerdigarning aldida intayin küchlük bolghach, Perwerdigar bizni uni yoqitishqa ewetti, — dédi.

¹⁴ Shuning bilen Lut tashqirigha chiqip, qizlirini alidighan bolghusi küyoghullirining qéshigha béríp: «Emdi qopup bu yerdin chiqip kétinglar; chünki Perwerdigar sheherni yoqitidu» — dédi. Emma u bolghusi küyoghullirining nezirige chaqchaq qilghandek köründi.

¹⁵ Tang atqanda, perishtiler Lutni aldiritip: — Emdi qopup ayaling bilen qéshingdiki ikki qizingni alghin; bolmisa sheherning qebihlikige chétilip qélip, halak bolisen, — dédi.

¹⁶ Emma u téxiche arisaldi bolup turghanda, Perwerdigar uninggha rehim qilghanliqi üçün, u ikkiylen Lutning qolini, ayalining qolini we ikki qizining qollirini tutup, ularni sheherning sir-tigha echqip, orunlashturup qoydi. ¹⁷ Ular ni chiqarghandin kéyin shu ish boldiki, ulardin biri uninggha: — Jénningni élip qach, halak bolmasliqing üçün keyningge qarimay, tüzlengliktiki héch yerde toxtimay, taghqa qachqin! — dédi.

¹⁸ Lékin Lut ulargha: — Undaq bolmighay, ey xojam, ötünüp qalay! ¹⁹ Mana, kemineng közüngde iltipat tapti, jénimni qutquzdung, manga zor merhemet körsetting; emma men taghqa qachalmay-men; undaq qilsam, manga birer apet chüshüp, ölüp kétermenmikin. ²⁰ Qara, awu sheherge qéchip barsa bolghudek nahayiti yéqin iken, shundaqla kichik sheher iken! Ötünüp qalay, méning shu yer-ge qéchishimgha yol qoyghaysen! U kichik sheher emesmu?! Jénim shu yerde aman qalidu! — dédi.

19:1 «derwazisida olturatti» — kona zamanlarda peqet sheherning mötiwerliri we aqsqaalliri derwazida olturushqa muyesser idi. Shunga Lut Sodom shehiride «mötiwer» hésablinatti.

19:2 Yar. 18:4.

19:3 Ibr. 13:2.

19:9 Mis. 2:14; Ros. 7:27; 2Pét. 2:7, 8.

19:18 «xojam» — yaki «Rebbim».

²¹ Perishte uninggha jawab béríp: — Keyr, bu ishtimu sanga maqul bolay, sen éytqan shu sheherni weyran qilmay. ²² Emdi u yerge tézdin qéchip barghin; chünki sen shu yerge yétip barmighuche héch ish qilalmasmen, — dédi. Shunga u sheherning ismi «Zoar» dep atalghan..

Sodom bilen Gomora sheherlirining weyran qilinishi

²³ Lut Zoargha yétip barghanda kün nuri yer yüzige chéchilghanidi. ²⁴ Shu chaghda Perwerdigar ershtin, öz yénidin Sodom bilen Gomorraning üstige günggürt we ot yaghdurup, ²⁵ shu sheherlerni, pütkül tüzlenglikni hemde sheherlardiki barliq ahaliler we yerdin üngenlerni qoshup berbat qildi.

²⁶ Lékin Lutning arqisidin mangghan ayali keynige qariwidi, tuz tüwrükke aylinip qaldi..

²⁷ Etisi tang seherde, Ibrahim qopup ilgiri Perwerdigarning aldida turghan jaygha chiqip, ²⁸ Sodom bilen Gomora terepke, shundaqla tüzlenglikning hemme yéрге nezer séliwidi, mana, yer yüzidin xumdaning tütünihek tütün örlewatqinini kördi. ²⁹ Emma shundaq boldiki, Xuda u tüzlengliktiki sheherlerni weyran qilghanda, U Ibrahimni ésigе élip, Lut turghan sheherlerni berbat qilghanda uni balayı'apetning ichidin chiqirip qutquzdi..

Lut we uning qizliri

³⁰ Emma Lut Zoar shehiride turushtin qorqqachqa, Zoardin kétip, taghqa chiqip, ikki qizi bilen shu yerde makanlashti. U ikki qizi bilen bir öngkörde turdi. ³¹ Emdi chong qiz kichikige: — Atimiz bolsa qérip ketti; dunyaning qaide-yosuni boyiche bu yurtta bizge yéqinchilik qilidighan héch er kishi qalmidi. ³² Qéni, atimizni sharab bilen mest qilip qoyup, uning bilen bille yatayli; shundaq qilsaq, biz perzent körüp atimizning uruqini qalduralaymiz, — dédi.

³³ Shuning bilen ular u kéchisi atisigha sharab ichküzüp mest qilip qoyup, chong qizi kirip atisi bilen yatti. Lékin Lut uning kirip yatqinimu, qopup ketkininimu héch sezmid.

³⁴ Etisi shundaq boldiki, chongi kichikige: — Mana, men axsham atam bilen yattim; бүгүн kech-timu uninggha yene sharab ichküzeyli; shuning bilen sen kirip uning bilen yatqin; shundaq qilip, her ikkimiz perzent körüp atimizning neslini qalduralaymiz, — dédi.

³⁵ Shuning bilen ular u kéchisi atisigha sharab ichküzüp mest qilip qoyup, kichik qizi ornidin turup uning bilen bille yatti. Emma Lut uning kirip yatqinimu, qopup ketkininimu héch sezmid.

³⁶ Shundaq qilip, Lutning ikkila qizi öz atisidin hamilidar bolup qaldi. ³⁷ Chongi bolsa oghul tughup, uning étini Moab qoydi; u бүгүнкү Moabiylarning atisidir..

³⁸ Kichikimu oghul tughup, uning étini Ben-Ammi qoydi. U бүгүнкү Ammoniylarning atisidir..

19:22 «Zoar» — menisi «kichik».

-Lutning bu iltiması tolimu gheleti idi: (1) Zoar eslide «tüzlengliktiki besh sheher»din biri bolup (14:2), Sodom bilen yéqin munasiwette idi. Shundaqla Sodomgha oxshash gunahlargha pétip qalghan bolushi mumkin idi. Shunga perishtiler eslide Zoarni yoqatmaqchi bolghan (22-ayet); (2) Lut Sodom shehirining gunahlarini we xeterlikini obdan bolip turupmu, yenila uninggha oxshaydighan yene bir sheherge qachmaqchi boldi; (3) gerche Xuda ajayib yol bilen uni we ailsidiklarini qutquzghan bolsimu, u yenila «taghqa qéchish»tin qorqti, u belki «birer apet béshimgha chüshüshi mumkin» dep oyilghan bolushi mumkin. Bular uning étiqadsizliqi idi. (4) bizningche, uning shundaq iltimas qilishining sewebi, u ««sépilliq sheher» ichide tursam aman-ésen bolimen» dep bildi. Ibrahim bolsa Xudaning bashpanahliqigha ishinip, sépilsiz chédirlarda turup, tolimu xatirjem yashidi. (5) axir béríp Lut Zoarda xatirjem bolalmay yenila taghqa chiqip shu yerni makan qildi (30-ayet). Bu weqeler toghruluq yene «qoshumche söz»imizdimu azraq toxtilimiz.

19:24 «Shu chaghda Perwerdigar Perwerdigardin...» — bu ayetning birdinbir toluq chüshenchisi Xudaning «Üchte bir» bolghanliqidur. Yesh. 13:19; Yer. 50:40; Am. 4:11nimu körüng.

19:24 Qan. 29:22; Yesh. 13:19; Yer. 20:16; 49:18; 50:40; Yigh. 4:6; Ez. 16:50; Hosh. 11:8; Am. 4:11; Zef. 2:9; Luqa 17:29; 2Pét. 2:6; Yeh. 7.

19:26 Luqa 17:32.

19:29 «u Ibrahimni ésigе élip...» — ibranıy tilida «Xuda Ibrahimni ésigе élip...».

19:37 «Moab» — «atining süyi» yaki «atidin bolghan».

19:38 «Ben-Ammi» — menisi: «xelqimning oghli».

Ibrahim bilan Abimelek

20¹ Ibrahim u yerdin chiqip, jenub tereptiki Negewge köchüp kélip, Qadesh bilan Shurning ariliqida turup qaldi; bir mezgildin kéyin Gerarda olturaqlashti.² Shu yerde Ibrahim ayali Sarah toghrisida: «U méning singlimdur», dégenidi. Shuning bilen Gerarning padishahi Abimelek adem ewetip, Sarahni özige xotun bolushqa éliwalidi..

³ Lékin bir küni kéchisi chüshide Xuda Abimelekke kélip uninggha: — Mana, sen özüngge éliwalghan ayal sewebidin emdi ölgen ademdursen; chünki u bashqa birsining ayalidur — dédi.

⁴ Emma Abimelek uninggha téxi yéqinchiliq qilmighanidi. U Xudagha: — I Reb, heqqaniy bir xelqnimu halak qilamsen?..⁵ U özimu manga: «U méning singlim» dep éytmidimu? Yene kélip, bu ayalmu «U méning akam», dep éytqanidi. Men bolsam sap könglüm we durus niyitim bilen bu ishni qildim, — dédi..

⁶ Xuda chüshide uninggha yene: — Bu ishni sap köngül bilen qilghiningni bilimen; shu sewebtin Men séni aldima gunah qilishtin tosap, uninggha tégishingge qoymidim.⁷ Emdi u kishining ayalini özige qayturup ber; chünki u Peyghember, u séning heqqingde dua qilidu we sen tirik qalisen. Eger uni yandurup bermiseng shuni bilip qoyghinki, sen we hemme adamlaring qoshulup jezmen ölisiler, — dédi.

⁸ Abimelek etigen tang seherde qopup, hemme xizmetkarlirini chaqirip, bu sözlarning hemisini ularning qulaqlirigha saldi; bu ademler nahayiti qorqushup ketti.⁹ Andin Abimelek Ibrahimni chaqirip uninggha: — Bu bizge néme qilghining? Men sanga zadi néme gunah qildim, sen men we padishahliqimgha éghir bir gunahni yüklep qoydung? Manga qilmaydighan ishlarni qilding! — dédi.

¹⁰ Abimelek Ibrahimgha yene: — Sen zadi bizning néme ishimizni körgining üçün mushu ishni qilding? — dédi..

¹¹ Ibrahim jawab béríp: — «Bu yerde shühhisizki héchkim Xudadin qorqmaydiken, ular méni ayalim tüpeylidin öltürüwétidu», dep oyilghanidim.¹² Emeliyette, uning méning singlim ikenlik rast, lékin u méning ata bir, ana bölek singlim; kéyin u méning ayalim boldi..¹³ Lékin Xuda méni atamning öyidin chiqirip sergerdanliqqa yürüzginide, men ayalimgha: — Biz qeyergila barsaq, sen manga shundaq shapaet körsetkeysenki, méning toghramda: «Bu méning akam bolidu», dégin, — dep éytqanidim — dédi..

¹⁴ Andin Abimelek qoy-kalilar, qullar we dédeklerni élip ularni Ibrahimgha berdi we ayali Sarahnimu uninggha qayturup berdi.

¹⁵ Abimelek: — Mana méning zéminim bolsa aldingda turuptu; közüngge qaysi yer yaqsa shu yerde turghin, — dédi.

¹⁶ U Sarahqa: «Mana, men akanggha ming kümüş tengge berdim; mana bular öz yéningdikiler, shundaqla hemme adamlarning köz aldida uyatni yapquchi bolidu; shuning bilen sen herqandaq dagh-eyibtin xalas bolisen»..¹⁷⁻¹⁸ Ibrahim Xudagha dua qildi, Xuda Abimelek, ayali we kénizeklirini saqaytti; andin ular yene bala tughalaydighan boldi; chünki Perwerdi-

20:2 Yar. 12:13; 26:7.

20:4 «heqqaniy xelqnimu halak qilamsen?» — Abimelekning öyidikilerge, bolupmu qiz-ayallargha bir xil waba chüshkenidi (18-ayet). Shuning bilen mushu yerde u peqet özi üçünla emes, belki öz xelqi üçün rehim tilimekchi. Abimelekning köp jehetlerde xéli yaxshi terepliri bar.

20:5 «sap könglüm we durus niyitim bilen...» — ibraniy tilida «qolumning pakliki bilen...».

20:10 «sen zadi bizning néme ishimizni körgining üçün mushu ishni qilding?» — Abimelek bu ikkinchi soalni belkim heqiqiy kemterlik bilen sorighan bolsa kérek. U shühhisizki Xudadin qorqqchqa, Xudaning Ibrahim toghruluq «U peyghember» dégen sözini ésidin chiqarmidi.

20:12 «lékin u méning ata bir, ana bölek singlim» — ibraniy tilida «lékin u anamning qizi emes, belki atamning qizi idi».

20:13 Yar. 12:13.

20:16 «shuning bilen sen herqandaq dagh-eyibtin xalas bolisen» — biz shu zamandiki örp-adetlerdin toluq xewerdar bolmighachqa, Abimelekning bu sowghitining ehmiyitini hazir chüshinishimiz tesrek bolidu; halbuki, uning meqsiti éniq körünidu.

gar Ibrahimning ayali Sarah tüpeylidin Abimelekning öyidiki hemme xotunlarning baliyat-qulirini étip qoyghanidi.

Ishaqning dunyagha kélishi

21¹Emdi Perwerdigar wede qilghinidek Sarahni yoqlidi; Perwerdigar Sarahqa déginidek qildi...²Sarah hamilidar bolup, Ibrahim qérighanda Xuda uninggha békitken waqitta bir oghul tughup berdi...³Ibrahim öziğe törelgen oghli, yeni Sarah uninggha tughup bergen oghlining ismini Ishaq qoydi...⁴Andin Ibrahim Xuda uninggha buyrughinidek öz oghli Ishaq tughulup sekkizinci küni xetne qildi...⁵Oghli Ishaq tughulghan chaghda, Ibrahim yüz yashta idi...⁶Sarah: «Xuda méni küldürüwetti; herkim bu ishni anglisa, men bilen teng külüshidu», dédi.⁷U yene: — Kimmu Ibrahimgha: «Sarah bala émitidighan bolidu!» dep éytalaytti? Chünki u qérighanda uninggha bir oghul tughup berdim! — dédi.

Hejer bilen Ismailning qoghlinishi

⁸Bala chong bolup, emchehtin ayrildi. Ishaq emchehtin ayrilghan küni Ibrahim chong ziyapet ötküzüp berdi.⁹Emma Sarah misirliq Hejerning Ibrahimgha tughup bergen oghulning Ishaqni mesxire qiliwatqinini körüp qaldi.¹⁰Shuning bilen u Ibrahimgha: — Bu dédek bilen oghlini heydiwet! Chünki bu dédekning oghli méning oghlum Ishaq bilen teng waris bolsa bolmaydu!, — dédi...¹¹Sarahning bu sözi Ibrahimgha tolimu éghir keldi; chünki Ismailmu uning oghli-de!...¹²Lékin Xuda Ibrahimgha: — Balang we dédiking wejedin bu söz sanga éghir kelmisun, belki Sarahning sanga dégenlirining hemmisige qulaq salghin; chünki Ishaqtin bolghini séning nesling hésablinidu...¹³Lékin dédekning oghlidinmu bir xelq-millet peyda qilimen, chünki umu séning nesling, — dédi...¹⁴Etisi tang seherde Ibrahim qopup, nan bilen bir tulum suni élip Hejerge béríp, öshnisige yüdküzüp, balini uninggha tapshurup, ikkisini yolgha sélip qoydi. Hejer kétip, Beer-Shébaning chölide kézip yürdi...¹⁵⁻¹⁶Emdi tulumdiki su tügep ketkenidi; Hejer balini bir chatqalning tüwige tashlap qoyup, öz-özige: «Balining ölüp kétishige qarap chidi-maymen» dep, bir oq étimche yiraqqa béríp, udulida olturdi. U udulida olturup, peryad kötürüp yighlidi.

¹⁷Xuda oghulning yigha awazini anglidi; shuning bilen Xudaning Perishtisi asmandin Hejerni chaqirip uninggha: — Ey Hejer, sanga néme boldi? Qorqmighin; chünki Xuda oghulning yigha awazini yatqan yéridin anglidi.¹⁸Emdi qopup, qolung bilen balini yölep turghuz; chünki Men uni ulugh bir el-millet qilimen, — dédi..

21:1 «Perwerdigar ... Sarahni yoqlidi» — Tewrat-Injilda, Xuda melum kishini yaki meluk xelqni «yoqlap» uninggha yaki ulargha yéqinlashsa, yaki alahide bext-beriket, shapaet körsitidu, yaki qattiq jazalaydu. Mushu yerde bext-beriket yetküzüsh üçün, elwette.

—Bu ishta qiziq bir yéri shuki, Ibrahim bashqilar üçün «ular baliliq bolsun» (20:17-18) dep dua qilghandin kéyin özimu perzent köridu.

21:1 Yar. 17:19; 18:10.

21:2 Yar. 18:10,14; Gal. 4:23; Ibr. 11:11.

21:3 «Ishaq» — «külke».

21:4 Yar. 17:10.

21:10 Gal. 4:30.

21:11 «éghir» — yaki «yaman».

21:12 Rim. 9:7; Ibr. 11:18.

21:13 Yar. 16:10; 17:20.

21:14 «bala» — shu waqitta Ismail 15-16 yashqa kirgenidi.

21:18 Yar. 16:10; 17:20.

¹⁹ Shuan Xuda Hejarning közlirini achi, u bir quduqni kördi. U béríp tulumgha su toldurup, oghulgha ichküzdi.

²⁰ Xuda u bala bilen bille boldi; u ösüp chong boldi. U chölde yashap, mergen bolup yé-tishtí. ²¹ U Paran chölíde turdi; shu waqitlarda anisi uninggha Misir zéminidin bir qizni xotunluqqa élip berdi.

Ibrahimning Abimelek padishah bilen kélíshim tüzúshi

²² U waqitlarda shundaq boldiki, Abimelek we uning leshkerbéshi Fikol kélip Ibrahimgha: — Qilghan hemme ishliringda, Xuda séning bilen billidur. ²³ Emdi sen del mushu yerde manga, oghlumgha we newremge xiyanet qilmasliqqa Xudaning namida qesem qilip bergeysen; men sanga körsitip kelgen méhribanliqimdek, senmu manga we sen hazir turuwatqan yurtqa méhribanliq qilghaysen, — dédi.

²⁴ Ibrahim: qesem qilip bérey, dédi.

²⁵ Andin Ibrahim Abimelekning chakarleri tartiwalghan bir quduq toghrisida Abimelekni eyibli. ²⁶ Abimelek: — Bu ishni qilghan kishini bilmeymen; sen bu ishni mangimu éytmapsen; men bu ishni peqet bügünla anglishim, — dédi.

²⁷ Ibrahim qoy-kala élip Abimelekke teqdim qildi; andin ular ikkilisi ehde qilishti. ²⁸ Ibrahim yene padidin yette chishi qozini bir terepke ayrip qoydi. ²⁹ Abimelek Ibrahimdin: — Sen bir terepke ayrip qoyghan bu yette chishi qozining néme menisi bar? — dep soriwidi. ³⁰ u: — Méning bu quduqni kolighinimni étirap qilghininggha guwahliq süpitide bu yette chishi qozini qolumdin qobul qilghaysen, — dep jawab berdi.

³¹ Bu ikkisi shu yerde qesem qilishqanliq üchün, u shu jayni «Beer-Shéba» dep atidi. ³² Shu teriqide ular Beer-Shébada ehde qilishti. Andin Abimelek we uning leshkerbéshi Fikol qozghilip, Filistiyelarning zéminigha yénip ketti.

³³ Ibrahim Beer-Shébada bir tüp yulghunni tikip, u yerde Ebediy Tengri bolghan Perwerdigarning namigha nida qilip ibadet qildi. ³⁴ Ibrahim Filistiyelarning zéminida uzun waqitqiche turup qaldi.

Xudaning Ibrahimni sinishi — Ishaqni qurbanliq qilish

22 ¹ Bu ishlardin kéyin shundaq boldiki, Xuda Ibrahimni sinap uninggha: — Ey Ibrahim! dédi. U: mana men! — dep jawab berdi.

² U: — Sen oghlungni, yeni sen söyidighan yalghuz oghlung Ishaqni élip, Moriya yurtigha béríp, shu yerde, Men sanga éytidighan taghlarning birining üstide uni köydürme qurbanliq süpitide sunghin, — dédi.

³ Etisi Ibrahim seher qopup, éshikini toqup, yigitliridin ikkiylen bilen Ishaqni bille élip, köydürme qurbanliq üchün otun yérip, Xuda uninggha éytqan yerge qarap mangdi. ⁴ Üchinchi küni Ibrahim béshini kötürüp qarap, yiraqtin u yerni kördi.

⁵ Ibrahim yigitlirige: — Siler éshek bilen mushu yerde turup turunglar. Men balam bilen u yerge

21:23 Yar. 14:23.

21:31 «Beer-Shéba» — «qesem quduqi» dégen menide. Ibraniy tilida «qesem» («shéba» yaki «shébua») we «yette» («shéba») dégenlarning ahangi oxshash bolghachqa, yene «yettining quduqi» dégen menisimu bar.

21:32 «Fikol» — Gerar padishahning serdarining umumiy unwani idi (26:26).
21:33 «bir tüp yulghunni tikip» — yulghun tikish xurapiy ish emes, belki uning ehmiyiti qoshna el bilen ehde tüzgenliki üchün, «mushu yerde uzun waqit turmaqchimen» dégendek menini bildürishtin ibaret idi.

21:33 Yar. 4:26.

21:34 «uzun waqit» — ibraniy tilida «nurgun künler».

22:2 «Moriya» — «2Tar.» 3:1ni körüng. Xuda Ibrahimgha körsetken shu tagh belkim kéyin Sulayman muqeddes ibadexanini salghan jay, shundaqla Eysa Mesih kréstlengen tagh (shimal teripi) bolushi mumkin.

22:2 Ibr. 11:17.

bérip, sejde qilip, andin qéshinglarga yénip kélimiz, — dédi.

⁶ Shuning bilen Ibrahim köydürme qurbanliqqa kéreklik otunni élip, oghli Ishaqqa yüdküzüp, özi qoligha pichaq bilen otni élip, ikkisi bille yürüp ketti.⁷ Ishaq atisi Ibrahimgha: — Ey ata! déwidi, u uninggha jawab bérip: — Mana men, oghlum, dédi. U uningdin: — Mana ot bilen otunghu bar, emma köydürme qurbanliq bolidighan qoza qéni? — dep soriwidi,⁸ Ibrahim jawab bérip: — Ey oghlum, Xuda Özi Özige köydürme qurbanliq qozini teminleydu, — dédi. Andin ikkisi birge yolini dawamlashturdi.

⁹ Axirida ular Xuda Ibrahimgha éytqan jaygha yétip keldi. Ibrahim u yerde qurbangah yasap, üstige otunni tizip qoydi. Andin u oghli Ishaqni baghlap, uni qurbangahdiki otunning üstide yatquzdi.¹⁰ Andin Ibrahim qolini uzitip, oghlini boghuzlighili pichaqni aldi.

¹¹ Shuan Perwerdigarning Perishtisi asmandin uni chaqirip uninggha: — Ibrahim, Ibrahim! — dep warqiridi.

U: — Mana men, — dédi..

¹² U uninggha: — Sen baligha qolungni tegküzmigin, uni héchnéme qilmighin; chünki Men séning Xudadin qorqqanliqingni bildim; chünki séning oghlungni, yeni yalghuz oghlungni Mendin ayimiding, — dédi.

¹³ Ibrahim bëshini kötürüp qariwidi, mana, arqisida münggüzliri chatqalgha chirmiship qalghan bir qochqarni kórdi. Ibrahim bérip qochqarni élip, uni oghlining ornida köydürme qurbanliq qilip sundi.¹⁴ Shuning bilen Ibrahim shu jaygha «Yahweh-Yireh» dep at qoydi. Shunga kishiler: «Perwerdigarning téghida teminlinidu» dégen bu söz bügünge qeder éytilip kéliwatidu.¹⁵ Perwerdigarning Perishtisi asmandin Ibrahimni ikkinchi qétim chaqirip uninggha: —

¹⁶ Sen öz oghlungni, yeni yalghuz oghlungni ayimay bu ishni qilghining üçün Men Özüm bilen qesem qilimenki, deydu Perwerdigar,¹⁷ — Men séni zor beriketlep, neslingni asmandiki yultuzlardek nurgun köpeypit, déngiz sahilidiki qumdek gholditimen; nesling bolsa dushmanlirining derwazilirigha ige bolidu.¹⁸ Sen Méning awazimgha qulaq salghining üçün yer yüzidiki barliq el-yurtlar neslingning nami bilen özliri üçün bext-beriket tileydu, — dédi..

¹⁹ Andin Ibrahim yigitlirining qéshigha yénip bardı. Ular hemmisi ornidin turushup Beer-Shébagha yol aldi. Ibrahim Beer-Shébada turup qaldi.

Nahorning ewladliri

²⁰ Bu ishlardin kéyin Ibrahimgha: «Mana Milkahmu ining Nahorgha birqanche oghul tughup bériptu», dégen xewer yetti.²¹ Ular bolsa tunji oghli uz, uning inisi Buz we Aramning atisi bolghan Kemuel,²² andin Kesed, Xazo, Pildash, Yidlaf we Bétuel dégen oghullar idi.²³ (Bétuelidin Riwkah töreldi). Bu sekkizini Milkah Ibrahimning inisi Nahorgha tughup berdi.²⁴ Shuningdek uning kéniziki Reumahmu Tébah, Gaham, Taxash we Maakah dégenlerni tughup berdi.

22:9 Yaq. 2:21.

22:11 «Perwerdigarning Perishtisi» — 16:7 we izahatini körüng.

—«Ibrahim, Ibrahim» — Xudaning ademning ismini ikki qétim chaqirishi — uninggha bolghan chongqur méhir-muhebbitini we Özige tolimu eziz ikenlikini körsitidu.

22:14 «Yahweh-Yireh» — «Yahweh (Perwerdigar) teminligüchidur» dégen menide. «Perwerdigarning téghida teminlinidu» — Bu söz étiqadchilar arisida bir temsil bolup qalghanidi. «Qoshumche söz»imizni körüng.

22:16 Luqa 1:73; Ibr. 6:13.

22:17 «derwazilargha ige bolush» — pütkül sheherni qolgha alghangha barawer.

22:17 Yar. 24:60.

22:18 «yer yüzidiki barliq el-yurtlar ... bext-beriket tileydu» — yaki «yer yüzidiki barliq el-yurtlar neslingning wasitisi bilen bext-beriket tapidu».

22:18 Yar. 12:3; 18:18; 26:4; Ros. 3:25; Gal. 3:8.

Ibrahimning Sarahni depne qilishi

23¹ Sarah bir yüz yigirme yette yashqiche ömür kördi. Bu Sarahning ömrining yilliri idi.² Sarah Qanaan zéminidiki Kiriya-arba, yeni Hébronda wapata boldi. Ibrahim béríp Sarah üçhün matem tutup yigha-zar qildi.³ Ibrahim öz merhumesining yénidin qopup, Hittiyarlarga söz qilip:

⁴ — Men bolsam aranglarda musapir méhman, xalas; siler emdi aranglardan manga bir yerlik béringlar; shuning bilen men bu merhumemni aldimda körünüp turmisun üçhün élip béríp depne qilay, — dédi.

⁵⁻⁶ Hittiyarlar Ibrahimgha jawab béríp: —

I xojam, bizge qulaq salghayla! Sili arimizda Xudaning bir shahzadisi hésablinila! Arimizdiki eng ésil yerlikni tallap, shu yerde merhumelirini depne qilghayla! Merhumelirini depne qilishqa héchqaysimiz öz yerlikini silidin ayimaydu, — dédi.

⁷ Ibrahim ornidin turup, u zémindiki xelqqa, yeni Hittiyarlarga tezim qilip,⁸ ulargha: — Eger merhumemning köz aldimda turiwermesliki üçhün, uni élip béríp, depne qilishimni rawa körsenglar, undaqta sözümni anglap méning üçhün Zoharning oghli Efrongha söz qilip,⁹ uning étizining ayighida öziningki bolghan Makpélahning gharini manga bérishini iltimas qilinglar. U manga buni silerning aranglarda göristan bolushqa toluq naxide bersun, — dédi.

¹⁰ Shu chaghdá Efron Hittiyarlar arisida olturatti. Shuning bilen hittiyliq Efron Hittiyarlarning aldida, yeni shehirining derwazisidin kirgüchilerning hemmisining aldida Ibrahimgha jawab béríp: —¹¹ Yoqsu, ey xojam, manga qulaq salghayla. Bu étizliqni, shundaqla uningdiki gharni silige bérey; uni öz xelqim bolghan ademlerning aldida silige berdim; öz méyitlirini depne qilghayla, — dédi.

¹² Andin Ibrahim yene zémin xelqi aldida tezim qilip,¹³ Shu zémindiki xelqning qulaqliri aldida Efrongha: — Iltimasimgha qulaq salghayla; men bu étizliqning nerxi boyiche pul bérey, uni mendin qobul qilghayla, andin men méyitimni shu yerde depne qilay, — dédi.

¹⁴ Efron Ibrahimgha jawab béríp uninggha:

¹⁵ Ey xojam, manga qulaq salghayla; töt yüz shekel kümüşke yaraydighan bir étizliq, sili bilen méning aramda néme idi? Sili méyitlirini depne qilghayla — dédi.

¹⁶ Ibrahim Efronning sözige qoshuldi; andin Efron Hittiyarlar aldida éytqan bahani, yeni shu chaghdiki soda ölchimi boyiche töt yüz shekel kümüşni tarazida tartip berdi.¹⁷ Shundaq qilip Mamrening udulidiki Makpélahqa jaylashqan Efronning étizliqi, yeni étizliqning özi, uningdiki ghar, shundaqla étizliqning ichi we etrapidiki barliq derexlerning hemmisi.¹⁸ Hittiyarlarning köz aldida Ibrahimgha tapshurulup, yeni Efronning shehirining derwazisidin barliq kirgüchilerning aldida uning mülki qilip békitildi.¹⁹ Shuningdin kéyin Ibrahim ayali Sarahni Qanaan zéminidiki Mamre (yeni, Hébron)ning udulidiki Makpélahning étizliqining gharida depne qildi.²⁰ Shu teriqide u étizliq we uningdiki ghar Hittiyar teripidin Ibrahimgha göristan bolushqa tayin qilindi.

23:4 «béringlar» — Ibrahimning «béringlar» déginini bilen, bu «sétip béringlar» dégenini bildüridighan siliq-sipaye menidiki geptur (9-ayetni körüng).

23:4 Ros. 7:5.

23:15 «töt yüz shekel kümüşke yaraydighan bir étizliq, sili bilen méning aramda néme idi?» — emeliyette bu baha intayin yuqiri baha idi. Ibrahim uning meqsitini obdan chüshinetti.

23:16 Yar. 50:13.

23:17 Ros. 7:16.

Ibrahimning xizmetkarining Ishaq uchün qiz izdishi

24¹ Ibrahim qérip, yéshi bir yerge béríp qalghanidi; Perwerdigar Ibrahimgha her terepte bext-beriket ata qilghanidi.² Ibrahim öyidiki eng mötiwer xizmetkari, özining pütün mal-mülkini bashquridighan ghojidargha: — Qolungni yotamning astigha qoyghin; ³ Men séni asmanlarning Xudasi shundaqla yerning Xudasi bolghan Perwerdigarning nami bilen qesem qildurimenki, sen men hazir turuwatqan bu Qanaaniylarning arisidin oghlumgha qiz élip bermey, ⁴ Belki öz yurtumgha, shundaqla öz uruq-tughqanlirimning qéshigha béríp, oghlum Ishaqqa xotun élip bergeysen, — dédi.

⁵ Xizmetkari uninggha: — Mubada u qiz men bilen bu yurtqa kelgili unimisa, undaqta özliri chiqqan shu yurtqa oghullirini yandurup apiramdimen? — dédi.

⁶ Ibrahim uninggha jawab béríp: — Hézi bol, oghlumni hergiz shu yerge yandurup barmighin!

⁷ Méni atamning öyi bilen tughulghan yurtumdin yéteklep élip kelgüchi, yeni manga söz qilip: — «Séning neslingge bu yurtni bérimen», dep manga qesem qilghan, asmanning Xudasi bolghan Perwerdigar Öz Perishtisini aldinggha ewetidu; shuning bilen sen u yerdin oghlumgha qiz élip kéleleysen. ⁸ Shundaqtimu, eger qiz sen bilen bu yerge kelgili unimisa, men sanga qilduridighan qesemdin xalas bolisen; emma oghlumni u yerge hergiz yandurup barmighin, — dédi.

⁹ Shuning bilen xizmetkar qolini xojisi Ibrahimning yotisining astigha qoyup turup, bu toghrida uninggha qesem qildi.

¹⁰ Andin xizmetkar bu toghrida xojisining tögiliridin onni, shundaqla xojisining herxil ésil nersilirini élip yolgha chiqti; u Aram-Naharaim rayonigha seper qilip, Nahorning shehirige yétip keldi. ¹¹ U sheherning sirtidiki bir quduqning yénida tögilirini chökündurdi: bu kechqurun, qiz-ayallarning su tartqili chiqidighan chéghi idi. ¹² U dua qilip: — Ey xojam Ibrahimning Xudasi bolghan Perwerdigar, ötüminenki, бүгүн méning ishimni onggha tartqaysen, xojam Ibrahimgha shapaet körsetkeysen. ¹³ Mana men bu yerde quduqning béshida turuwatimen we sheher xelqining qizliri bu yerge su tartqili kéliwatidu. ¹⁴ Emdi shundaq bolsunki, men qaysi qizgha: «Komzikingni chüshürseng, men su ichiwalsam boptiken!» désem, u jawab béríp: «Mana ichkin, men tögiliringnimu sughirip qoyay», dése, u qiz sen qulung Ishaqqa békitkininingning özi bolsun. Buningdin séning xojam Ibrahimgha shapaet qilghiningni bileyleymen, — dédi.

¹⁵ U téxi sözini tügetmeyla, mana Riwwah kozini müriside kötürüp chiqip keldi; u bolsa Ibrahimning inisi Nahorning ayali Milkahtin tughulghan oggli Bétuelning qizi idi; ¹⁶ Qiz intayin chirayliq bolup, héch er kishi tegmigen pak qiz idi. U quduqning boyigha chüshüp, komzikini toldurup andin chiqti. ¹⁷ Xizmetkar uning aldigha yügürüp béríp: — Ötünüp qalay, komzikingtin azghina su otlıwalay, dédi.

¹⁸ U jawab béríp: — Ichkeyla, ey xojam! depla, komzekni derhal qoligha élip, uning su ichishi uchün sundi.

¹⁹ U süyidin uninggha qanghuche ichküzgendin kéyin: — Tögilirigimu qanghuche su ichküzüp qoyay, — dédi.

²⁰ Shuning bilen u derhal komzektiki suni olaqqa töküwétip, yene quduqqa su tartqili yügürüp bardı; u uning hemme tögilirige su tartip berdi. ²¹ U kishi uninggha közini tikkiniche jimjit tu-

24:2 «eng mötiwer» — yaki «hemmidin yashanghan».

24:2 Yar. 47:29.

24:3 Yar. 28:1.

24:7 Yar. 12:1, 7; 13:15; 15:18; 26:4; Mis. 32:13; Qan. 34:4; Ros. 7:5.

24:10 «Aram-Naharaaim» — yaki «Mésopotamiya», yeni «ikki deryaning otturisdiki rayon».

24:12 «méning ishimni onggha tartqaysen» — ibranıy tilida «ishni méning aldimda yüz bergüzgeysen!». «shapaet» — mushu yerde «shapaet» ibranıy tilida «xesed» dégen söz bilen ipadilınidu. Bu sözning menisi bek chongqur bolup, köp yerlerde «özgermes muhebbet» yaki «özgermes méhribanlıq» dep terjime qılınidu. Köp yerlerde bir xil ehde bilen baghliq bolidu; shunga sözning uzunarq birxil terjimisi: «méhir-muhebbet ehdiside haman turidu» dégendek bolidu.

24:15 Yar. 22:23

rup, Perwerdigarning yolini ong qilghan, qilmighanliqini bilish üçün küttüwatatti.²² Tögiler su ichip qanghanda, shundaq boldiki, héliqi kishi yérím shekellik bir altun burun halqisi bilen ikki qoligha on shekellik altun bilezüknü chiqirip qizgha béríp uninggha.²³ Sen kimning qizi bolisen? Manga dep berseng! Atangning öyide bizge qonghudek jay barmu? — dep soridi.

²⁴ Qiz uninggha: — Men Milkahning Nahorgha tughup bergén oghli Bétuelning qizi bolimen, — dédi.²⁵ yene uninggha: — Bizningkide saman bilen boghuz kengri, silerge qonghili jaymu bar, — dédi.

²⁶ Shuan bu adem éngiship Perwerdigarning aldida sejde qilip:²⁷ Öz shapaiti bilen hojamdin wadarliqini ayimighan, xojam Ibrahimning Xudasi bolghan Perwerdigargha Hemdusana oqulghay! Perwerdigar bu sepirimde méni xojamning qérindashliri turghan öyge bashlap keldi! — dédi.

²⁸ Qiz yügürüp béríp, bularning hemmisini anisining öydikilerge éytip berdi.²⁹ Emdi Riwkahning Laban dégen bir akisi bar idi. Laban quduqning béshigha, u ademning qéshigha yügürüp chiqti.³⁰ Chünki u singlisining burun halqisini we qolliridiki bilezüklerni körüp, hemde singlisining: u adem manga mundaq-mundaq dédi, déginini anglap, u ademning qéshigha bardi. Mana, u kishi quduqning yénida tögilerning qéshida turatti.³¹ Laban uninggha: — Ey Perwerdigarning bext-berikiti ata qilinghuchi, kirgeyla! Néme üçün tashqirida turdila? Men öyni teyyarlap qoydum, tögilergimu jay raslidim, — dédi.

³² U adem öyge kirdi; Laban tögilerdin yükni chüshürüp, tögilerge saman bilen boghuz béríp, u kishining hem uning hemrahlirining putlirini yughili su élip keldi;³³ andin u kishining aldigha taam qoyuldi; lékin u: — Men gépimni démey turup taam yémeymen, — dédi. Laban jawab béríp: — Éytqayla, dédi.

³⁴ U: — Men bolsam Ibrahimning xizmetkarimen,³⁵ Perwerdigar xojamgha köp bext-beriket ata qilghachqa, u ulugh bir kishi boldi. U uninggha qoy bilen kala, kümüş bilen altun, qul bilen dédeklerni, töge bilen ésheklerni berdi.³⁶ Xojamning ayali Sarah qérighanda xojamgha bir oghul tughup bergénidi. Xojam oghligha özining barliqini atidi.³⁷ Xojam méni qesem qildurup: «Sen men turuwatqan zémindiki Qanaaniylarning qizliridin oghlumgha xotun élip berme,³⁸ belki jezmen atamning öyige, öz tughqanlirimning qéshigha béríp, oghlumgha xotun élip bergeysen», — dédi.³⁹ U waqitta men xojamgha: «U qiz men bilen kelgili unimisichu?» — désem,⁴⁰ u manga jawab béríp: «Tutqan yollirim uninggha ochuq bolghan Perwerdigarim Öz Perishtisini séning bilen ewetip, yolungni ong qilidu. Bu teriqide sen méning ailidikilirim arisidin, atamning jemeti ichidin oghlumgha xotun élip bérisen.⁴¹ Shundaq qilip ailemdikilerning qéshigha yétip barghiningda, sen men qildurghan qesemdin xalas bolisen; ular sanga qizni bermisimu oxshashla qesemdin xalas bolisen», — dégenidi.

⁴² Shunga men бүгүн bu quduqning qéshigha kélip: — Ey, xojam Ibrahimning Xudasi bolghan Perwerdigar, eger sen bu sepirimni ong qilsang: —⁴³ mana men su quduqning yénida turuwatimen; we shundaq bolsunki, su tartqili kelgen qizgha: «Komzikingdin manga bir otlam su bergén bolsang», désem,⁴⁴ u manga: «Sen ichkin, tögileringgimu su tartip bérey», dep jawab berse, undaqta bu qiz del Perwerdigar Özi xojamning oghli üçün békitten qiz bolsun, dep dua qilghanidim.⁴⁵ Könglümde téxi sözüüm tügimeyla, mana, Riwkah komzekni müriside kötürüp chiqip, quduqning boyigha chüshüp su tartti; men uninggha: — Iltipat qilip, manga su ichkili qoysang, déwidim,⁴⁶ u derhal komzikini mürisidin chüshürüp: «Ichkeyla, tögilirimimu sughirip qoyay», dédi. Shuning bilen men ichtim; u tögilirimnimu sughirip qoydi.⁴⁷ Andin men uningdin: — Kimning qizi bolisen, dep sorisam, u jawab béríp: — Men Nahorning Milkahdin tughulghan oghli Bétuelning qizi bolimen, — dédi. Shu chaghda men uning burnigha halqa,

^{24:24} Yar. 22:23.

^{24:32} «Laban tögilerdin yükni chüshürüp» — ibranii tilida «u tögilerdin yükni chüshürüp».

qollirig'ha bilezüklarni sélip qoydum;⁴⁸ andin éngiship Perwerdigargha sejde qildim; xojamning qérindishining qizini uning oghli üçhün élip kétishke méning yolumni ong qilghini üçhün, xojamning Xudasi bolghan Perwerdigargha hemdusana éyttim.⁴⁹ Emdi siler xojamgha ixlas qilip shapaet körsiteyli désenglar, buni manga denglar. Eger xalimisanglar, unimu manga éytinglar, men ong terepke yaki sol terepke barimen, — dédi.

⁵⁰ Emdi Laban bilen Bétuel jawab béríp: — Bu ish Perwerdigardin bolghach, silige ya undaq ya bundaq déyelmeymiz.⁵¹ Mana, Riwkah aldilirida turidu; uni élip ketkeyla. U Perwerdigarning déginidek öz xojilirining oghligha xotun bolsun, — dédi.

⁵² Ibrahimning xizmetkari ularning sözlirini anglap, yerge éngiship, Perwerdigargha sejde qildi.⁵³ Andin, xizmetkar kümüş buyumlarni, altun buyumlarni we kiyim-kécheklerni chiqirip, bularni Riwkahqa berdi; u yene qizning akisi we anisighimu qimmetlik hediyelemini sundi.

⁵⁴ Andin u we hemrahliri bilen bilge yep-ichip, shu yerde qonup qaldi. Etisi seherde qopup, u ulargha: méni xojamning qéshigha yolgha sélip qoyunglar, déwidi.⁵⁵ Qizning akisi bilen anisi uninggha: — Qiz birqanche kün yaki on kün yénimizda tursun; andin barsun, — dédi.

⁵⁶ Emma u ulargha: — Perwerdigar méning sepirimni ong qilghaniken, méni tosmanglar; xojamning qéshigha bérishim üçhün méni yolgha sélip qoyunglar, — dédi.

⁵⁷ Ular uninggha: — Qizni chaqirip, uning aghzidin anglap baqayli, dep⁵⁸ Riwkahni chaqirip uningdin: — Bu adem bilen baramsen? dep soriwidi, u: — Baray, dep jawab berdi.

⁵⁹ Shuning bilen ular singlisi Riwkahni, uning inikanisi, Ibrahimning xizmetkari we ademliri bilen qoshup yolgha sélip qoydi.⁶⁰ U waqitta ular Riwkahqa bext tilep:

— Ey singlimiz, minglighan on minglighan ademlerning anisi bolghaysen!

Nesling dushmanlirining derwazilirigha ige bolghay! — dédi.

⁶¹ Shuning bilen Riwkah bilen uning dédekli ornidin turup, tögilerge minip, u kishige egiship mangdi. Shundaq qilip xizmetkar Riwkahni élip yolgha chiqti.

⁶² Ishaq Beer-lahay-roy dégen jaydin bayila qaytip kelgenidi; chünki u jenubtiki Negewde turatti;⁶³ Ishaq kechqurun istiqametke dalagha chiqqanidi; u beshini kötürüp qarisa, mana tögilér kéliwatatti.⁶⁴⁻⁶⁵ Riwkah beshini kötürüp, Ishaqni kördi; u derhal tögidin chüshüp, xizmetkardin: — Sehrada bizning aldimizgha chiqiwatqan bu kishi kim bolidu? — dep soridi.

Xizmetkar: — Bu xojamdur! dédi. Riwkah derhal chümbilini tartip yüzini yépiwaldi.

⁶⁶ Xizmetkar emdi qilghan hemme ishlarini Ishaqqa éytip berdi.⁶⁷ Ishaq qizni anisi Sarahning chédirigha bashlap kirdi; u Riwkahni öz emrige aldi; u uning xotuni boldi. U uni yaxshi körüp qaldi; bu teriqide Ishaq anisining wapatidin kéyin teselli tapti.

Ibrahimning bashqa ewladliri

1Tar. 1:28-42

25¹ Ibrahim Keturah isimlik yene bir ayalni alghanidi.² U Ibrahimgha Zimran, Yoqshan, Médan, Midiyan, Ishbak we Shuahni tughup berdi.³ Yoqshandin Shéba bilen Dédan töreldi; Dédannıng ewladliri Ashuriylar, Létushiylar we Léummiylar idi.⁴ Midiyanning oghulliri Efah, Éfer, Hanox, Abida we Eldaah idi. Bular hemmisi Keturahning ewladliri idi.

24:49 «Eger xalimisanglar, unimu manga éytinglar, men ong terepke yaki sol terepke barimen» — roshenki, xizmetkar ishning qandaq bolushidin qet'iynezer, Ibrahimning ailisidikilerning qéshigha yétip barghinida, ular qizni bermisimu oxshashla qesemdin xalas bolidighanliq éniq tursimu, u qizni izdeshtin yanmaytti.

24:50 «silige ya undaq ya bundaq déyelmeymiz» — Ibraniy tilida: «silige ya yaman ya yaxshi déyelmeymiz».

24:59 Yar. 35:8

24:62 Yar. 16:14; 25:11.

24:67 «Ishaq anisining wapatidin kéyin teselli tapti» — Sarah bu ishtin burun wapat bolghanidi (23-babni köring).

25:2 1Tar. 1:32.

25:3 «ashuriylar» — mushu «ashuriylar» bolsa kéyinki «Ashurlar» yaki «asuriyeler» emes. «Ashurlar» yaki «asuriyeler» bolsa shemning ewladliridin idi (10:22ni köring).

⁵ Ibrahim barliqini Ishaqqa atiwetkenidi; ⁶ Ibrahim téxi Hayat waqtida kichik xotunliridin bolghan oghullirigha hediye'lerni bérip, andin bularni oghli Ishaqtin yiraq tursun dep, kün chiqish terepke, sherqiy zémingha ewetiwetkenidi.

Ibrahimning ölümi we depne qilinishi

⁷⁻⁸ Ibrahimning ömrining künliri bir yüz yetmish yil boldi; u tolimu qérip, künliri toshup, nestin toxtap wapát boldi; u öz qowmining qéshigha bérip qoshuldi. ⁹ Uning oghulliri Ishaq we Ismail uni Mamrening uduligha jaylashqan, Hittiy Zoharning oghli Efronning étizliqidiki Makpélahnning gharida depne qildi. ¹⁰ Bu étizliqni Ibrahim Hittiyarlardin sétiwalghanidi; mana bu yerlikke Ibrahim depne qilindi, ayali Sarahmu mushu yerge depne qilinghanidi.

¹¹ Ibrahim wapát bolghandin kéyin shundaq boldiki, Perwerdigar uning oghli Ishaqni beriketlidi. Ishaq Beer-Lahay-Royning yénida turatti.

Ismailning ewladliri

¹² Töwendikiler Sarahning misirliq dédiki Hejerdin tughulghan, Ibrahimning oghli bolghan Ismailning ewladliri: —

¹³ Ismailning oghullirining, ularning nesebnamiliri we qebililiri boyiche ismi töwendikiche: — Ismailning tunji oghli Nébayot; andin Kédar, Adbeel, Mibsam, ¹⁴ Mishma, Dumah, Massa, ¹⁵ Hadad bilen Téma, Yetur bilen Nafish we Qedemah idi. ¹⁶ Bular bolsa Ismailning oghulliri bolup, ularning kent we chédirgahlari ularning nami bilen atalghan bolup, ular on ikki qebilige emir bolghanidi.

¹⁷ Ismailning ömrining yilliri bir yüz ottuz yette yil boldi; u axirqi nepsini tartip wapát bolup, öz qowmining qéshigha bérip qoshuldi.

¹⁸ Uning ewladliri Hawilah rayonidin tartip shurghiche olturaqlashti (Shur bolsa Misirning ut-turisida bolup, Ashurgha baridighan yolda idi). Ismail özining barliq qérindashlirining udulida olturaqlashti.

Esaw bilen Yaqupning dunyagha kélishi

¹⁹ Ibrahimning oghli Ishaqning neslining bayani mundaqtur: — Ibrahimdin Ishaq töreldi. ²⁰ Ishaq Padan-Aramda olturushluq aramiy Bétuelning qizi, aramiy Labanning singlisi bolghan Riwkahni xotunluqqa alghanda qiriq yashqa kirgenidi. ²¹ Emma Riwkah bolsa tughmas bolghachqa, Ishaq xotuni üçün Perwerdigargha dua-tilawet qildi; Perwerdigar uning duasini ijabet qildi; shuning bilen ayali Riwkah hamilidar boldi.

²² Emma uning qorsiqidiki ikki bala bir-biri bilen soqushqili turdi. Shuning bilen Riwkah: — Eger bundaqliqini bilsem, hamilidar bolup néme qilattim? — dep Perwerdigardin sewebini sorighili bardi.

25:5 Yar. 24:36.

25:6 «kichik xotunliri» — Hejer we Keturahlar idi. Ibrahimning shundaq orunlashturushi, shübhisizki, kéyinki waqitlarda oghulliri arisida Xuda wede qilghan miras (Pelestin zémini) üstide chiqishi mumkin bolghan jédellerning aldini élish üçün idi.

25:7-8 «öz qowmining qéshigha bérip qoshuldi» — 15:15 we izahatini körüng.

25:7-8 Yar. 15:15.

25:12 «töwendikiler .... Ismailning ewladliri» — mushu jümle bilen «Alemning Yaritilishi»ning yettinchi «tolidot» («tarixi»), yeni «Ismailning tolidoti» («Ismailning ewladlirining tarixi») (25:12-18) bashlinidu.

25:13 1Tar. 1:29.

25:18 «Ismail özining barliq qérindashlirining udulida olturaqlashti» — bu bayan Ismail toghrisidiki ilgiriki bésharet (16:12)ning emelge ashurulushini körsitidu; uningdin belkim Ismail we ewladlirining öz qérindashliri bolghan yehudiylar we bashqilar bilen qarshilishishining bashlanghanliqini puratqan bolushi mumkin.

—Mushu ayyettiki «Ashur» Asuriye emes, belkim Sinay chölidiki bir rayonni körsitishi mumkin.

25:19 «Ibrahimning oghli Ishaqning neslining bayani mundaqtur» — mushu jümle bilen «Alemning Yaritilishi»ning sekkinchi «tolidot» («tarixi»), yeni «Ishaqning tolidoti» («Ishaqning neslining bayani») (25:19-35:26) bashlinidu.

25:21 Rim. 9:10.

²³ Perwerdigar uninggha: —
«Séning qorsiqingda ikki el bardur,
Ichingdin ikki xelq chiqip bir-biridin ayrilidu,
Bir xelq yene bir xelqtin ghalib kélidu,
Chongi kichikining xizmitini qilidu» — dédi..

²⁴ Uning ay-küni toshqanda, mana uning qorsiqida derweqe bir jüp qoshkézek bar idi..²⁵ Aw-
wal tughulghini qizghuch bolup, pütün bedini juwidek tüklük idi. Ular uning ismini Esaw dep
qoydi..²⁶ Andin inisi qoli bilen Esawning tapinini tutqan halda chiqti. Bu sewebtin uning ismi
Yaqup dep qoyuldi. Ular tughulghanda Ishaq atmish yashta idi..

Esawning tunjiliq hoquqi, yeni tunji oghulluq hoquqni sétiwétishi

²⁷ Balilar ösüp chong boldi; Esaw mahir owchi bolup, dala-janggaldá yüridighan adem boldi.
Yaqup bolsa durus adem bolup, chédirlarda turatti..²⁸ Ishaq Esawning owlap kelgen göshidin
daim yep turghachqa, uninggha amraq idi. Lékin Riwkah Yaqupqa amraq idi.

²⁹ Bir küni Yaqup purchaq shorpisi qaynitawatatti; Esaw daladin hérip-échip qaytip keldi..³⁰ Esaw
Yaqupqa: — Men halimdin kettim! Ötünüp qalay, awu qizildin berseng! — Awu qizil nersidin
méni ozuqlandursangchu! Men halimdin kettim, — dédi (shu sewebtin uning éti «Édom» dep-
mu ataldi)..

³¹ Yaqup uninggha: — Undaq bolsa, tunjiliq hoququngni manga sétip bergin, — dédi..

³² Esaw: — Men öley dewatimen, bu tunjiliq hoquqining manga néme paydisi? — dédi..

³³ Yaqup: — Emise hazir manga qesem qilghin, déwidi, u uninggha qesem qilip, tunjiliq ho-
quqini Yaqupqa sétip berdi.

³⁴ Shuning bilen Yaqup Esawgha nan bilen qizil purchaq shorpisini berdi. U yep-ichip ornidin
turup ketti. Shundaq qilip Esaw tunjiliq hoquqigha shunche étibarsiz qarighanidi.

Ishaqning Gerarda musapir bolup turushi

26¹ Qanaan zéminida Ibrahimning waqtidiki acharchiliqtin bashqa yene bir qétimlik
acharchiliq yüz berdi. Shuning bilen Ishaq Gerar shehirige, Filistiylerning padishahi
Abimelekning qéshigha bardi..² Perwerdigar uninggha körünüp mundaq dédi: — Sen Misirgha

25:23 2Sam. 8:14; Rim. 9:12.

25:24 «Esaw» — «tüklük».

25:25 «Yaqup» — menisi «tapangha ésilghuchi» yaki köchme menide «orun basar» yaki «muhapizetchi» dégenlik idi.
Kéyin Esaw Yaqupqa öch bolup qélip, uning ismini «orun igilwalghuchi» dégen selbiy menide ishlitidu (27:36).

25:26 Hosh. 12:4.

25:27 «chüshenme» — omumen éytqanda, Tewratta owchiliq qilish selbiy qarilidu. «Chédirlarda turatti» Yaqupni
hurun adem dégenlik emes, belki ailisidiki ishlar, bolupmu charwichiliq bilen shughulliniwatqini körsitidu. Yaqupning
tejbirilik qoychi ikenliki 29:7din körinidu.

— Bezi terjimilerde «Yaqup jimghur adem» déyilgini bilen ibraniy tilidiki bu söz («tam» yaki «tamam») Tewratta daim
«durus», «kamil» dégen menini bildüridu.

25:30 «Édom» — «qizil».

25:31 «tunjiliq hoquqi» — (yaki «tunji oghulluq hoquq») — Bu hoquq töt ishni öz ichige alghan bolushi mumkin: —

—(1) pütkül ailisidikiler üçün igidarchiliq mes'uliyiti;

—(2) bashqa oghullargha qarighanda, atisidin mirasni bir hesse köp élish;

—(3) atisining bext-beriket tilesh xeyrliq duasidin alahide behriman bolush;

—(4) pütkül ailisidikiler üçün kahinliq (dua qilish) wezipisini ötesh.

—Biz «tunjiliq hoquqi» toghrisida «qoshumche söz»imizde yene toxtilimiz.

25:32 Yesh. 22:13; 1Kor. 15:32.

26:1 «Abimelek» — shu waqitta Gerar padishahining umumiy unwani idi. Bu «Abimelek» Ibrahimning waqtidiki
«Abimelek» (20-bab) emes.

chüshmey, belki Men sanga körsitip bérédighan yurtta turghin..³ Moshu zémindin chiqmay musapir bolup turghin; shuning bilen Men sen bilen bille bolup, sanga bext-beriket ata qilimen; chünki Men sen we neslingge bu zéminlarning hemmisini bérıp, atang Ibrahimgha bergen qesimimni ada qilimen;..⁴ neslingni asmandiki yultuzlardek awutimen we neslingge bu zéminlarning hemmisini bérimen; yer yüzidiki barlıq el-yurtlar neslingning nami bilen özlirige bext-beriket tileydu;..⁵ Chünki Ibrahim Méning awazingha qulaq sélip, tapilighinin, emrlirim, belgilimilirim we qanunlirimni beja keltürdi, — dédi.

⁶ Shuning bilen Ishaq Gerarda turup qaldi.⁷ Emma u yerlik kishiler uning ayali toghrisida sorisa u: — Bu méning singlim bolidu, — dédi; chünki Riwkah intayin chiraylıq bolghachqa, Ishaq öz-özige: «Bu méning ayalım bolidu», désem, bu yerlik ademler Riwkahning sewebidin méni öltürüwétermikin, — dep qorqti.

⁸ Lékin u shu yerde uzaq waqıt turghandin kéyin shundaq boldiki, Filistiylerning padishahi Abimelek derizidin qariwidi, mana Ishaq we ayali Riwkah bir-birige erkiliship turatti..⁹ Andin Abimelek Ishaqni chaqirip: — Mana, u jezmen séning ayaling iken! Sen néme dep: «U méning singlim», déding? — déwidi, Ishaq uninggha: — Chünki men eslide uning sewebidin birsi méni öltürüwétermikin, dep ensirigenidim, — dédi.

¹⁰ Abimelek uninggha: Bu bizge néme qilghining? Tas qaptu xelq arisidin birersi ayaling bilen birge bolghili?! Undaq bolghan bolsa sen bizni gunahqa patquzghan bolatting! — dédi.

¹¹ Andin Abimelek hemme xelqge buyrup: — Kimki bu kishige we yaki xotunigha qol tegküzse jezmen öltürülmey qalmaydu, — dep yarlıq chüshürdi.

¹² Ishaq u zéminda tériqchiliq qildi: u shu yili yerdin yüz hesse hosul aldi; Perwerdigar uni beriketligideni.¹³ Bu kishi bash kötürüp, barghanséri rawaj tépip, tolimu katta kishilerdin bolup qaldi. ¹⁴ Uning qoy-kala padiliri we öyidiki qulliri intayin köpeydi; Filistiyler uninggha heset qilghili turdi.

¹⁵ Bu sewebtin uning atisi Ibrahimning künliride atisining qulliri kolighan quduqlarning hemmisini Filistiyler étip, topa bilen tinduruwetti..

¹⁶ Abimelek Ishaqqa: — Sen bizdin ziyade küchiyip ketting, emdi arimizdin chiqip ketkin, — dédi.

¹⁷ Ishaq u yerdin kétip, Gerar wadisigha chédir tikip, shu yerde turup qaldi.¹⁸ Ibrahim hayat waqtida qulliri birmunche quduqlarni qazghanidi; biraq Ibrahim ölgendin kéyin, Filistiyler bularni topa bilen tinduruwetkenidi. Ishaq bu quduqlarni qaytidin kolitip, ulargha atisi ilgiri qoyghan isimlarni yene qoydi.¹⁹ Ishaqning qulliri wadida quduq kolawatqanda suliri urghup chiqip aqidighan bir quduqni tépiwaldi.²⁰ Lékin Gerardiki padichilar Ishaqning padichiliridin uni taliship: — Bu su bizningkidur, — dédi. Ular Ishaq bilen jédelleshechke, u bu quduqni «Ések» dep atidi..²¹ Ular yene bashqa bir quduqni kolidi, ular yene bu quduq toghrisida jédelleshti. Shuning bilen Ishaq buning ismini «Sitnah» dep atidi..

²² Andin u u yerdin kétip, bashqa yerge bérıp, shu yerdimu yene bir quduq kolidi; emdi Gerar-dikiler bu quduqni talashmidi. Bu sewebtin u uning étini «Rehobot» qoyup: «Emdi Perwerdigar biz üçhün jay bergeniken, bu zéminda méwilik bolimiz», — dédi..

26:2 «Sen Misirgha chüshmey» — Gerar shehiri Qanaan zéminining ichide bolup, Misir zéminigha baridighan yol üstide idi.

26:3 Yar. 13:15; 15:18.

26:4 «yer yüzidiki barlıq el-yurtlar neslingning nami bilen özlirige bext-beriket tileydu» — yaki «yer yüzidiki barlıq el-yurtlar neslingning wasitisi bilen bext-beriket tapidu».

26:4 Yar. 12:3; 18:18; 22:18.

26:8 «Ishaq we ayali Riwkah bir-birige erkiliship turatti» — yaki «Ishaq ayali Riwkahni silap turatti».

26:15 «quduqlarning hemmisini Filistiyler étip, topa bilen tinduruwetti» — acharchiliq bolghan waqtida bundaq qilish yaman ish hésablinatti hem hamaqetlik bolatti.

26:20 «Ések» — «majira».

26:21 «Sitnah» — «qarshiliq».

26:22 «Rehobot» — «azade yer».

²³ Andin u u yerdin chiqip Beer-Shébagha bardi.²⁴ Perwerdigar shu kéchisi uninggha körünüp: — Men bolsam atang Ibrahimning Xudasidurmen; qorqmighin, chünki Men sen bilen billimen, séni bext-beriketlep, neslingni qulum Ibrahimning sewebidin awutimen, — dédi.

²⁵ U shu yerde bir qurbangah yasap, Perwerdigarning namigha nida qilip ibadet qildi. U shu yerde chédirini tikti, Ishaqning qulliri shu yerde bir quduq kolidi.

Ishaqning Abimelek bilen padishah kélishim tüzüshi

²⁶ Emdi Abimelek, aghinisi Ahuzzat bilen leshkerbéshi Fikol birge Gerardin chiqip, uning qéshigha bardi.²⁷ Ishaq ulargha: — Manga öchmenlik qilip, méni aranglardin qoghliwetkendin kéyin, néme üçün méning qéshimgha keldinglar? — dédi.

²⁸⁻²⁹ Ular jawaben: — Biz Perwerdigarning sen bilen bille bolghinini roshen bayquduq, shuning bilen biz séning toghrangda: «Otturimizda bir kélishim bolsun, yeni bizler bilen sen bir-birimizge qesem bérip ehde qilishayli» déduq; shu wejedin sen bizge héchqandaq ziyan-zexmet yetküzmigeysen; biz sanga héch tegmiginimizdek, shundaqla sanga yaxshiliqtin bashqa héch-bir néme qilmighinimizdek (belki séni aman-ésenlik ichide yolunggha ewetkeniduq) senmu shundaq qilghaysen. Mana hazir sen Perwerdigar teripidin bext-beriket körüwatisen! — déyishti..

³⁰ Shuning bilen u ulargha bir ziyapet qilip berdi. Ular bolsa yep-ichti.³¹ Etisi tang seherde ular qopup bir-birige qesem qilishti; andin Ishaq ularni yolgha sélip qoydi; ular uning qéshidin aman-ésen ketti.

³² U küni shundaq boldiki, Ishaqning qulliri kélip, uninggha özi kolighan quduq toghrisida xewer bérip: «Biz su taptuq!» dédi.³³ U uning namini «Shibah» qoydi. Bu sewebtin bu sheherning ismi bügüngiche «Beer-Shéba» dep atilip kelmekte..

Esawning yat qebilidin alghan ayalliri

³⁴ Esaw qiriq yashqa kirgende, Hittiyarlardin bolghan Beerining qizi Yehudit bilen Hittiyarlardin bolghan Élonning qizi Basimatni xotunluqqa aldi.³⁵ Emma bular Ishaq bilen Riwkahning köngligi azab élip keldi..

Yaqupning Ishaqni aldishi

27¹ Ishaq qérip, közliri torlishop, közi ghuwa köridighan bolup qalghanda shundaq boldiki, u chong oghli Esawni chaqirip uninggha: — Oghlum! — dédi.

U: — Mana men! — dep jawab berdi.

² U uninggha: — Mana men emdi qérip kettim, qanchilik kün köridighinimnimu bilmeymen.

³ Shunga sendin ötünimen, qoralliring, yeni sadaq we oqyayingni élip janggalgha chiqip, men üçün bir ow owlap kel;⁴ men yaxshi köridighan mezzilik tamaqtin birni étip, manga keltürgin. Men uni yep, ölüstün ilgiri könglümdin sanga bext-beriket tilep dua qilay, — dédi.

⁵ Ishaq oghli Esawgha söz qilghanda Riwkahmu anglidi. Esaw ow owlap kelgili janggalgha chiqip ketkende, ⁶⁻⁷ Riwkah oghli Yaqupqa: — Mana men atangning akang Esawgha: «Sen ow owlap kélip, manga mezzilik bir taamni etkin; men uni yep ölüp kétishtin burun Perwerdigar aldida sanga bext-beriket tilep dua qilay», — dep éytqinini anglap qaldim.⁸ Emdi, i oghlum, sözümgé qulaq sélip buyrughinimni qilghin.⁹ Sen derhal padigha bérip, öchkilerning ichidin ésil ikki oghlaqni élip kelgin; men ulardin atang üçün u yaxshi köridighan mezzilik bir taam

26:28-29 «ehde qilishish» — «ehde késish» dégen sözler bilen ipadilini (15:10ni körüng).

26:33 «Shébah» we «Shéba» — bu ikki söz «qesem» dégenni bildüridu. «Beer-shéba» dégenning menisi «qesemning quduqi». Bu belkim shu yerdiki ikkinchi quduq bolushi mumkin; Ibrahim eslide oxshap kétidighan ish tüpeylidin shu yerge oxshash isim qoyghanidi (31:21nimu körüng).

26:35 Yar. 27:46.

teyyar qilay.¹⁰ Sen uni atangning aldigha élip kirgin. Shuning bilan u yep, ölüp kétishtin burun sanga bext-beriket tilep dua qilidu, — dédi.¹¹ Lékin Yaqup anisi Riwkahga: — Mana akam Esaw bolsa tüklük kishi, men bolsam tüksiz siliq tenlik adammen.¹² Mubada atam méni silap qalsa, undaqa men uning neziride uni mazaq qilghuchi adem bolup qélip, béshingha beriket emes, belki lenet taparmenmikin, dédi.

¹³ Anisi uninggha: — Ey oghlum, sanga chüshidighan lenet manga chüshsun; emma sen peqet sözümgé qulaq sélip, béríp oghlaqlarni élip kel, — dédi.

¹⁴ U béríp ularni élip kélip, anisigha berdi. Anisi uning atisi yaxshi köridighan mezzilik bir taamni teyyar qildi.¹⁵ Andin Riwkah tunji oghli Esawning öyde öz yénida saqlaqliq eng ésil kéyimlirini élip kichik oghli Yaqupqa kiydürüp,¹⁶ oghlaqlarning térisini ikki qoli bilen boynining tüksiz jayigha yögép,¹⁷ andin özi etken mezzilik taamlar bilen nanlarni oghli Yaqupning qoligha tutquzdi.¹⁸ Yaqup atisining qéshigha kirip: — Ey ata! — dédi.

U: — Mana men! Oghlum, sen kim bolisen? — déwidi,¹⁹ Yaqup atisigha jawab béríp: — Men chong oghulliri Esawmen, manga éytqanliridek qildim; emdi orunliridin turup, olturup qilghan owumning göshige éghiz tégip, andin köngülliridin manga bext-beriket tilep dua qilghayla, — dédi.

²⁰ Ishaq oghligha: — Ey oghlum, qandaqmu uni shunche téz tépip kelding? — déwidi, u jawab béríp: — Chünki Perwerdigar Xudaliri uni del yolumgha yoluqturdi, — dédi.

²¹ Ishaq Yaqupqa: — Ey oghlum, yéqinraq kel, sen rast oghlum Esawmu, emesmu, silap baqay, — dédi.

²² Shuning bilan Yaqup atisi Ishaqning qéshigha yéqin bardı; u uni silap turup: — Awaz Yaqupning awazi, lékin qol bolsa Esawning qolidur, — dédi.

²³ Uning qolliri bolsa akisi Esawning qolliridek tüklük bolghini üçhün uni toniyalmay, uninggha bext-beriket tilep dua qildi.²⁴ Andin u yene: — Sen rast oghlum Esawmusen? dep soriwidi, u jawab béríp: — Del men, — dédi.

²⁵ Ishaq uninggha: — Taamni élip kelgin, men oghlumning ow göshidin yep, könglümdin sanga bext-beriket tilep dua qilay, — dédi. Yaqup uni uning aldigha qoydi; u yédi. U sharab keltürüwdi, unimu ichti.

²⁶ Andin atisi Ishaq uninggha: — Ey oghlum, emdi yéqin kélip méni söygin, — dédi.

²⁷ U uning qéshigha béríp uni söydi. Atisi uning kiyimining puriqini purap uninggha bext-beriket tilep dua qilip: —

«Mana, oghlumning ténidiki puraqa Perwerdigar beriketligen köklemzarning xush puriqigha oxshaydiken!..

²⁸ Xuda sanga asmanning shebnimi,
Yerning munbet küchini ata qilip,
Ashliq-tülük bilen sharabnimu köp bergey..

²⁹ Xelqler séning qulluqungda bolghay,
El-milletler aldingda tizlanghay;
Qérindashliringgha xoja bolghaysen;
Anangning oghulliri sanga tizlanghay;
Sanga lenet qilghanlar lenetke qalghay;
Sanga bext tiligenler bext tapqay!» — dédi..

27:27 «köklemzarning xush puriqi» — démek, daladiki herxil gül-giyahning we ot-chöpning xush puriqi singdürülgen.

27:28 Ibr. 11:20.

27:29 Yar. 12:3.

Esawning Ishaqtin dua telep qilishi

³⁰ Shundaq boldiki, Ishaq Yaqupqa dua qilib bolup, Yaqup atisi Ishaqning qéshidin chiqip bolushigha, akisi Esaw owdin qaytip keldi.³¹ Umu mezzilik taamlarni étip, atisining qéshigha élip kirip, atisigha: — Ata qopqayla, oghullirining ow göshidin yep, köngülliridin manga bext-beriket tilep dua qilghayla, — dédi.

³² Atisi Ishaq uninggha: — Sen kimsen? — dédi. U jawab béríp: — Men oghulliri, chong oghulliri Esawmen! — dédi.

³³ Buni anglap Ishaq alaqzadilikke chüshüp, pütün bedini jalaqlap titrep: — Undaqa bayatin ow owlap élip kelgini kim? Sen kélishtin burun uning hemme nersisidin yep, uninggha bext-beriket tilep dua qildim; we berheq, u bext-beriket köridu! — dédi.

³⁴ Esaw atisining sözlirini anglaqla intayin échinarliq halda ün sélíp achchiq peryad kötürüp atisigha: — Ménimu, i ata, ménimu bext-beriketligeyla! — dédi..

³⁵ U jawab béríp: — Séning ining hiyle bilen kirip, sanga tégishlik bext-beriketni élip kétiptu, dédi.

³⁶ Esaw: — Rast uning éti Yaqup emesmu?! Chünki u ikki qétim méni putlap, ornumni tartiwal-di. Awwal tunjiliq hoququmni tartiwal-di we mana hazir u manga tégidighan bext-beriketni élip ketti, — dédi, Andin yene: — Méning üçün birer bext-beriket qaldurmidilimu? — dédi..

³⁷ Ishaq Esawgha jawab béríp: — Mana, men uni üstüngge xoja qildim; hemme qérindashlirini uning qulluqida bolidighan qildim; ashliq we yéngi sharab bilen uni quwwetlidim; ey oghlum, emdi sanga yene nénimu qilip béreleymen? — dédi.

³⁸ Esaw atisigha yene: — Ey ata, silide peqet shu birla bext-beriket bar idimu? Manga, ey ata, mangimu bext-beriket tilep dua qilghayla! dédi. Andin u ün sélíp yighlap ketti..

³⁹ Atisi Ishaq uninggha jawab béríp: —

«Mana, turalghu jaying yerning munbet küchidin néri,

Égiz asmanning shebnimidin yiraq bolur;

⁴⁰ Sen qilichinggha tayinip jan baqisen, iningning xizmitide bolisen;

Lékin chégridin chiqip kezginingde,

Sen boynungdin uning boyunturuqini chiqirip sunduruwétisen» — dédi.

⁴¹ Shunga Esaw atisi uninggha tiligen bext-beriket sewebidin Yaqupqa öchmenlik saqlap yürdi. Esaw könglide: — Atamning matem künliri yéqinliship qaldi; shu chaghda inim Yaqupni öltürüwétimen, dep xiyal qildi.⁴² Lékin Riwwah chong oghli Esawning bu sözliridin xewer tapti. U kichik oghli Yaqupni chaqirip uninggha: — Mana akang Esaw séni öltürüwétimen dep öz-özidin teselli tépiwétiptu;⁴³ emdi ey oghlum, sözümgé qulaq sélíp, qopup Harangha, akam Labanning qéshigha qéchip ketkin;⁴⁴ akangning qehri yanghuche, uning qéshida birnechche waqit turghin.⁴⁵ Akang achchiqidin yénip, séning uninggha qilghiningni untup ketküche shu yerde turup turghin; andin men adem ewetip, séni u yerdin aldurup kélimen. Néme üçün bir kündila her ikkinglardin mehrum bolup qalay? — dédi.

Yaqupning Labanning yénigha seper qilishi

⁴⁶ Emma Riwwah Ishaqqa: — Men mushu Hittiy qizlar wejidan jénimdin jaq toydum. Eger Yaqupmu bu yurttikki qizlardin, mushundaq Hittiy qizni xotunluqqa alsa yashighininimning manga néme paydisi? — dédi..

27:34 Ibr. 12:17.

27:36 «méni putlap, ornumni tartiwal-di» — bu dégenlik ibranij tilida birla söz bilen ipadiliniidu. Oqurmenlarning éside barki, «Yaqup» dégenning bir menisi «orun igiliwalghuchi» (25:26ni köring). Mushu yerde «putlighuchi» dégen yene bir menisi bolushi mumkin.

27:36 Yar. 25:33.

27:38 Ibr. 12:17.

27:46 Yar. 26:35.

28¹ Shuning bilan Ishaq Yaqupni chaqirip, uninggha bext-beriket tilep, uninggha jékilep: — Sen Qanaaniylarning qizliridin xotun alma;² belki qopup, Padan-Aramgha, anangning atisi Bétuelning öyige béríp, u yerdin anangning akisi Labanning qizliridin xotun alghin..³ Hemmige Qadir Tengri séni bext-beriketlep, awutup, sendin köp xelqlarni chiqirip köpeytkey,⁴ Shundaqla Ibrahimning bext-berikitini sanga we séning bilan neslingge bergey; shundaq qilip sen hazir Musapir bolup turuwatqan yerni, yeni eslide Xuda Ibrahimgha bergen zéminni igileysen! — dédi..

⁵ Shuning bilan Ishaq Yaqupni yolgha saldi. U Padan-Aramgha, aramiy Bétuelning oghli, Yaqup bilan Esawning anisi Riwkahning akisi Labanning qéshigha qarap mangdi..

Esawning yene bir ayal élishi

⁶⁻⁷ Esaw Ishaqning Yaqupqa bext-beriket tilep, uni Padan-Aramgha shu yerdin xotun élishqa ewetkenlikini, shundaqla uninggha bext-beriket tilep, uninga jékilep: Sen Qanaaniylarning qizliridin xotun almighin, dégenlirini uqup, Yaqupningmu öz ata-anisigha itaet qilip, Padan-Aramgha ketkinini körginide,⁸ Esaw: — qanaaniylarning qizliri atam Ishaqning neziride yaman körünidiken, dep bilip yetti.⁹ U Ismailning qéshigha béríp, hazirqi xotunlirining üstige Ibrahimning oghli Ismailning qizi, Nébayotning singlisi Mahalatni xotunluqqa aldi.

Yaqupning Beyt-Elde chüsh körüshi

¹⁰ Yaqup bolsa Beer-Shébadin chiqip, Haran terepke méngip,¹¹ bir yerge yétip kelgende, kün olaturup ketkechke shu yerde qonmaqchi boldi. U shu yerdiki tashlardin birini élip, béshigha yastuq qilip qoyup, uxlighili yatti..¹² U bir chüsh kördi: — Mana, uchi asmanlarga taqishidighan bir pelempey yerde tikleklik turatti; Xudaning perishtiliri uningda chiqip-chüshüp turushatti..

¹³ Mana, Perwerdigar uning üstide turatti. U: — «Men bolsam atang Ibrahimning Xudasi we Ishaqning Xudasi bolghan Perwerdigardurmen; Men sen yatqan bu zéminni séning bilan neslingge bérimen..¹⁴ Nesling bolsa yerning topisidek köp bolup, sen meghrip bilan meshriqqe, shimal bilen jenubqa yéyilisen; sen we neslingning wasitisi bilen yer yüzidiki barliq aile-qebililer bext-beriket tapidu..¹⁵ Mana, Men sen bilen billidurmen, qeyerge barsang séni aman-ésen saqlap, bu zémingha séni qayturup kélimen; chünki sanga éytqan sözümnü ada qilmay turup, séni tashlimaymen» — dédi.

¹⁶ Andin Yaqup oyghinip: — Berheq, Perwerdigar bu yerdidur, lékin men uni bilmeptimen, — dédi..¹⁷ U qorqup kétip: Bu jay alamet dehshetlik bir jay iken! Bu Xudaning öyi bilen asmanning derwazisidin bashqa héch jay emestur, — dédi.

¹⁸ Yaqup etisi seher qopup, béshining astigha qoyghan tashni élip, xatire tüwrük süpitide tiklep, üstige zeytun méyi quyup qoydi..¹⁹ U jayning ismini Beyt-El dep atidi; emma ilgiri u jayning éti Luz idi.

²⁰ Andin Yaqup qesem bilen wede qilip: — Eger Xuda méning bilen bille bolup, bu sepirimde méni saqlap, yégili nan, kiygili kiyim béríp,²¹ Men atamning öyige aman-ésen yénip barsam, undaqta Perwerdigar méning Xudayim bolidu;²² Shuningdek men xatire tüwrük süpitide tiklep

28:2 Hosh. 12:13.

28:4 Yar. 12:7; 13:15; 15:18; 24:7; 26:3; Qan. 34:4; Ros. 7:5.

28:5 «aramiy» — yeni «suriyelik».

28:11 «tashlardin birini élip, béshigha yastuq qilip qoyup,...» — yaki «tashlardin birini élip, uning béshigha qoyup...».

28:12 Yuh. 1:52.

28:13 Yar. 35:1, 3; 48:3; Qan. 12:20; 19:8.

28:14 Yar. 12:3; 18:18; 22:18; 26:4.

28:18 «Beyt-El» — «Xudaning öyi».

28:18 Yar. 31:13; 35:14.

qoqghan bu tash Xudaning öyi bolidu; hem shundaqla sen manga bérídighan barliq nersiler-ning ondin bir ülüshini sanga teqdim qilmay qalmaymen, — dédi.

Yaqupning Labanning öyige bérishi

29¹ Andin Yaqup sepirini dawamlashturup, meshriqtiki qowmlarning zéminigha yétip keldi. ² U qariwidi, mana, yaylaqta bir quduq turatti, uning yénida üç top qoy padisi turatti; chünki xelq bu quduqtin padilarni sughiratti. Quduqning aghzigha yoghan bir tash qoyuqluq idi.³ Qachaniki padilarning hemmisi u yerge yighilsa, padichilar birlikte quduqning aghzidiki tashni yumilitiwétip, qoylarni sughirip, andin tashni yene quduqning aghzigha öz ornigha qoyup qoyatti. ⁴ Yaqup padichilardin: Ey buraderler, siler qeyerlik? — dep soridi. Ular: — Biz haranliqimiz, dédi.

⁵ U ulardin: — Siler Nahorning oghli Labanni tonumsiler? — dep soridi. Ular: — Tonuymiz, dédi.

⁶ U ulardin: — U salametmu, dep soriwidi, ular jawab béríp: — U salamet turuwatidu. Mana ene uning qizi Rahile qoyliri bilen kéliwatidu, dédi.

⁷ U: — Mana, kün téxi égiz tursa, hazir téxi malning yighilidighan waqti bolmidi; némishqa qoylarni sughirip, andin yene béríp otlatmaysiler? — dédi.

⁸ Ular jawab béríp: — Yaq, mundaq qilalmaymiz. Awwal padilarning hemmisi yighilip, padichilar tashni quduqning aghzidin yumilitiwetkendin kéyin, andin qoylarni sughirimiz, dédi.

⁹ U ular bilen gepliship turghinida, Rahile atisining qoyliri bilen yétip keldi; chünki u qoy baqquchi idi. ¹⁰ Shundaq boldiki, Yaqup anisining akisi Labanning qizi Rahile bilen anisining akisi Labanning qoylirini körgende, u qopup béríp, quduqning aghzidin tashni yumilitiwétip, anisining akisi Labanning qoylirini sughardi.¹¹⁻¹² Andin Yaqup Rahileni söyüp, yuqiri awaz bilen yighlap tashlidi we Rahilege: — Men séning atangning tughqini, Riwkahning oghli bolimen, déwidi, u yügürüp béríp atisigha xewer berdi.

¹³ Shundaq boldiki, Laban öz singlisining oghli Yaqupning xewirini anglighanda, uning aldigha yügürüp béríp, uni quchaqlap söyüp, öyige bashlap keldi. Andin Yaqup Labangha kechürmishlirining hemmisini dep berdi.

¹⁴ Laban uninggha: — Sen derweqe méning söngék bilen göshümdursen! — dédi. Buning bilen u uning qéshida bir ayché turup qaldı.

Yaqupning aldinip qélishi

¹⁵ Andin Laban Yaqupqa: — Sen méning tughqinim bolghach, manga bikargha xizmet qilam-sen? Éytqına, heqqingge néme alisen? — dédi.

¹⁶ Labanning ikki qizi bar idi; chongining éti Léyah, kichikining éti Rahile idi.¹⁷ Léyahning közliri yéqimlıq idi; emma Rahilening bolsa teqi-turqi kélisshen, hösni-jamali chiraylıq qiz idi.

¹⁸ Yaqupning kóngli Rahilege chüshken bolup Labangha: — Men séning kichik qizing Rahile üçün sanga yette yil xizmet qilay, dédi.

¹⁹ Laban jawab béríp: — Uni bashqa kishige berginimdin sanga berginim yaxshi. Emdi méning-kide turghin, dédi.

29:8 «padichilar» — ibranıy tilida «ular». Shu padichilar bir türküm hoquqluq padichilar bolsa kérek. Yaki bolmisa ular éytqan ishlar shu yerde bir örp-adet bolup qalghan bolsa kérek.

29:13 «kechürmishlirining hemmisini» — ibranıy tilida «bu ishlarning hemmisini». Démek, terjimimizdek «yüz bergen hemme ishlarini», yaki u bayatin Rahilege éytqan ishlarini (tughqanchılıq munasiwetlirini) körsetse kérek.

29:17 «Léyahning közliri yéqimlıq» — ibranıy tilida «Léyahning közliri ulayım» (yaki «yumshaq»). Buning bashqa xil terjimiliri bolsa: (1) tiniq; (2) ajiz (yaxshi körmeydighan); (3) nursız.

29:18 Hosh. 12:13.

²⁰ Yaqup Rahileni élish üçün yette yil xizmet qildi. Emma u uni intayin yaxshi körgechke, bu yillar uninggha peqet birnechche kündekla bilindi.²¹ Waqit toshqanda Yaqup Labangha: — Mana méning künlirim toshti. Emdi ayalimni manga bergin, men uning qéshigha kirey, dédi.²² Laban shu yerdiki hemme kishilerni yighip, ziyapet qilip berdi.²³ Lékin shundaq boldiki, kech kirgende, u chong qizi Léyahni Yaqupning yénigha élip keldi; Yaqup uning qéshigha kirip bille boldi.²⁴ Laban öz dédiki Zilpahni qizi Léyahgha dédek qilip berdi.

²⁵ Etisi shundaq boldiki, mana aldida Léyah turatti! U Labangha: — Bu zadi manga néme qilghining? Ejeba, men Rahile üçün sanga xizmet qilmidimmu? Méni némishqa shundaq alding?! — dédi.

²⁶ Laban: Bizning yurtimizda kichikini chongidin ilgiri yatliq qilidighan resim-qaide yoq.²⁷ Emdi sen chongining yette künlük toy murasimini ötküzüp bolghin; andin yene ikkinchisinimu sanga béreyli; u séning manga yene yette yil qilidighan xizmitingning heqqi bolidu, — dédi.

²⁸ Yaqup maqul bolup, Léyahning yette künlük toy murasimini ötküzüp bolghanda, Laban qizi Rahilenimu uninggha xotunluqqa berdi.²⁹ Laban dédiki Bilhahni qizi Rahilege dédek qilip berdi.

³⁰ Bu teriqide Yaqup Rahileningmu qéshigha kirdi; u Rahileni Léyahdin ziyade yaxshi kördi. Andin kéyin u yene yette yil Labangha xizmet qildi.

Yaqupning perzentliri

³¹ Emma Perwerdigar Léyahning etiwarlanmighanliqini körgende, uninggha tughushni nésip qildi. Lékin Rahile tughmas idi..³² Léyah hamilidar bolup bir oghul tughup: — «Perwerdigar xarlanghinimni kördi; emdi érim méni yaxshi köridu» dep uning ismini «Ruben» qoydi..

³³ U yene hamilidar bolup, bir oghul tughup: — «Perwerdigar etiwarlanmighanliqini anglap, buni hem manga berdi» dep, uning ismini Shiméon qoydi..

³⁴ U yene hamilidar bolup, bir oghul tughup: — «Emdi bu qétim érim manga baghlinidu; chünki men uninggha üç oghul tughup berdim» dep uning ismini Lawiy qoydi..

³⁵ U yene hamilidar bolup, bir oghul tughup: — «Emdi bu qétim men Perwerdigargha hemdusana oquy!» dep uning ismini Yehuda qoydi. Andin u tughuttin toxtap qaldi..

30¹ Emma Rahile özining Yaqupqa bala tughup bérelmiginini körgende, achisigha heset qilip Yaqupqa: — Manga bala bergin; bolmisa ölimen, — dédi.

² Shuning bilen Yaqupning Rahilege ghezipi kélip: — Men baliyatquning méwisini sendin ayighan Xudaning ornidimu?! — dédi.

³ — Mana, dédikim Bilhah bu yerde turidu; sen uning qéshigha kirgin, u méning quchiqimgha tughsun; men u arqiliq baliliq bolay, — dédi Rahile..

⁴ Shuning bilen u dédiki Bilhahni uninggha xotun qilip berdi; Yaqup uning qéshigha kirdi.⁵ Bilhah hamilidar bolup, Yaqupqa bir oghul tughup berdi.

⁶ Rahile: — «Xuda men üçün adalet yürgüzüp peryadimni anglap, manga bir oghul berdi», dep uning ismini Dan qoydi..

29:31 «uninggha tughushni nésip qildi» — ibraniy tilida «u uning baliyatqusini achti».

29:32 «Ruben» — «qara, bir oghul bala!» dégen menide.

29:33 «Shiméon» — «anglash» yaki «anglighan» dégen menide.

29:34 «Lawiy» — «baghlanghan» yaki «ulanghan» dégen menide.

29:35 «Yehuda» — «hemd» yaki «medhiye» dégen menide. Léyahning sözi intayin ehmiyetlik bolup, bu uning ixlasmenlik we étiqadini ispatlaydu. Yehuda tughulghuche uning barliq arzu-tilekliri éri Yaqupning muhebbitige érishishtin ibaret idi. Lékin hazir érishmigen bolsimu aghrinmidi, belki Xudagha medhiye oqup, uningdin teselli aldi.

30:3 «u méning quchiqimgha tughsun» — ibraniy tilida «u méning tizlirim üstige tughsun» — démek, dédek tughqan balilar Rahilening hésablinidu. Ibraniy tilida «men u arqiliq qurulimen» yaki «uning wasitisi bilen méning öyüm qurulidu».

30:6 «Dan» — «u höküm chiqardi» yaki «u adilliq qildi!» dégen menide.

⁷ Rahilening dédiki Bilhah yene hamilidar bolup, Yaqupqa ikkinchi oghlini tughup berdi. ⁸ Rahile: — «Men acham bilen besliship qattiq tutushup, yengdim» dep uning ismini Naftali qoydi..

⁹ Léyah özining tughuttin toxtap qalghanini körüp, dédiki Zilpahni Yaqupqa xotun qilib berdi.

¹⁰ Léyahning dédiki Zilpah Yaqupqa bir oghul tughup berdi. ¹¹ Léyah: — «Némidégen teyleylik-he!» dep uning ismini Gad qoydi..

¹² Léyahning dédiki Zilpah Yaqupqa ikkinchi oghlini tughup berdi. ¹³ Léyah: «Men bextliktur-men! Chünki xotun-qizlar méni bextlik déyishidu!» dep uning ismini Ashir qoydi..

¹⁴ Bughday ormisi künliride Ruben chiqip étizliqqa bardi we étizdin birqanche muhebbetgülini térip, bularni anisi Léyahning qéshigha ekeldi. Emdi Rahile Léyahqa: — Ötünüp qalay, oghlungning muhebbetgülidin birnechchini manga bergin! — dédi..

¹⁵ Léyah uninggha jawaben: — Érimni tartiwalghining yetmemdu? Emdi oghlumning muhebbetgülünimu tartiwalmaqchimusen? — dédi. Rahile jawab bérp: — Undaq bolsa u oghlungning muhebbetgülliri üçün бүгүн kéche sen bilen yatsun, — dédi.

¹⁶ Yaqup kechqurun étizdin qaytip kelginide, Léyah uning aldigha chiqip: — Méning qéshimgha kirishing kérek; chünki men oghlumning muhebbetgülliri bilen séni ijarige aldim, — dédi. Shundaq déwidi, u bu kéche uning bilen yatti. ¹⁷ Xuda Léyahning duasini anglidi; u hamilidar bolup, Yaqupqa beshinchi oghlini tughup berdi. ¹⁸ Shuning bilen Léyah: «Dédikimni érimge berginimge Xuda emdi manga «ijare heqqim»ni ata qildi» dep uning ismini Issakar qoydi..

¹⁹ Léyah yene hamilidar bolup, Yaqupqa altinchi oghlini tughup berdi. ²⁰ Léyah: — «Xuda manga yaxshi toyluq ata qildi; emdi érim méning bilen bille turidighan boldi; chünki men uninggha alte oghul tughup berdim» dep uning ismini Zebulun qoydi..

²¹ Shuningdin kéyin, u bir qiz tughup, uning ismini Dinah qoydi..

²² Emma Xuda Rahileni yad qilib, duasini anglap uni tughidighan qildi. ²³ U hamilidar bolup, bir oghul tughdi. U: — «Xuda méni nomustin xalas qildi», dédi.

²⁴ U: — «Perwerdigar manga yene bir bala berse» dep, uning ismini Yüsüp qoydi..

Yaqupning béyishi

²⁵ Rahile Yüsüpni tughqandin kéyin Yaqup Labangha: — Méni öz yurtumgha, öz wetinimge ketkili qoyghin. ²⁶ Méning sanga ishlep érishken ish heqqim bolghan ayallirim bilen balilirimni manga bergin; men kétey; chünki méning sanga ishligen japaliq xizmitim özüngge ayan, — dédi.

²⁷ Laban uninggha jawaben: Neziringde iltipat tapqan bolsam, ötünüp qalay, yénimdin ketme. Chünki men Perwerdigarning séning sewebingdin manga beriket berginini tonup yettim, déwidi, Yaqup yene: — ²⁸ Manga alidighan heqqingni toxtatqin; men sanga shuni bérey, dédi.

²⁹ Yaqup uninggha jawab bérp: — Men sanga qandaq xizmet qilib kelginim, méning qolumda malliringning qandaq bolghini özüngge ayan. ³⁰ Chünki men kelmeste méling az idi; emdi nahayiti zor bir top boldi. Méning qedimim qeyerge yetse, Perwerdigar sanga beriket ata qildi. Emdi men qachan öz ailem üçün igilik tikleymen? — dédi.

30:8 «men acham bilen besliship qattiq tutushup, ...» — ibraniiy tilida «Xudaning mediti bilen acham bilen chéliship,...». «Naftali» — «élishish» yaki «chélishish» dégen menide.

30:11 «Gad» — «teyleylik» yaki «ongushluq» dégen menide.

30:13 «Ashir» — «bextlik» dégen menide.

30:14 «muhebbetgül» — (yaki «mandrak») — bu ösümlük muhebbetni qozghap, hamilidar bolush imkaniyatini ashuridu, dep qarilatti.

30:18 «Issakar» — «ijare» yaki «in'am» dégen menide.

30:20 «érim méning bilen bille turidighan boldi» — yaki «érim méni hörmetleydighan boldi». «Zebulun» — «makan qilish» yaki «hörmetlesh» dégen menide.

30:21 «Dinah» — «(adil) höküm» dégen menide.

30:22 «uni tughidighan qildi» — ibraniiy tilida «baliyatqusini échiwidi».

30:24 «Yüsüp» — «u yene béridu» yaki «u qoshup béridu» dégen menide.

³¹ Shuning bilan Laban: — Men sanga néme bérey, déwidi, Yaqup: — Sen manga héchnéme bermigin; peqet méning shu ishimgha qoshulsangla, men yene padangni béqip, ulardin xewer alimen.³² Men бүгүн пүткүл padangni arilap, ala-chipar qoylarni, qara-qongur paxlanlarni, shundaqla öchkilerning ichidinmu ala-chiparlirini ayrip chiqimen. Bular méning ish heqqim bolsun..³³ Kéyin, méning heqqimni tekshürüp kelgen waqtingda, heqqaniy bolghinim köz aldingda ispatlinidu; öchkiler arisida ala-chipar bolmighanlirining hemmisi, paxlanlar arisida qara-qongur bolmighanlirining hemmisi oghrilap kélingen hésablansun, — dédi.

³⁴ u waqitta Laban: — Maqul, dégingdek bolsun, — dédi.

³⁵ Shu küni Laban taghil we ala-chipar tékilerni, ala-chipar chishi öchkilerni, shundaqla az-paz aq chikimi bolghan barliq öchkilerni, barliq qara-qongur qozilarni ayrip, öz oghullirining qoligha tapshurup,³⁶ özi bilen Yaqupning otturida üç künlük ariliqni qoydi. Yaqup bolsa Labanning padilirining qalghinini baqti..

³⁷ Lékin Yaqup térek, badam we chinar derexliridin yumran chiwiqlarni élip, qowziqini yolluq qilip shilip, aq siziqlarni chiqardi. ³⁸⁻³⁹ Andin mal küyligen waqitlirida su ichkili kelgende, u mushu shilghan chiwiqlarni padilar su ichidighan yerlerdiki ulaqlargha malning aldigha tiklep qoyatti. Mal bu taghil chiwiqlarning aldida jüpleshkendin kéyin ular taghil we ala-chipar qozilarni tughdi.

⁴⁰ Andin Yaqup bu qozilarni Labanning padisidin ayrip chiqardi; andin u Labanning padisining yüzlirini taghil we qongur qoylirigha qaritip jüpleshtürdi; shundaq qilip, u öz mélini Labanning méligha qoshmay bölek qoyup, özi üçhün ayrim badilarni qildi..⁴¹ Saghlam küchlük mal jüpleshkinide, Yaqup chiwiqlarni padining köz aldigha ulaqlarda qoyatti; mallar shu chiwiqlarning yénida jüplishetti. ⁴² Lékin jüplishiwatqan mal ajiz bolsa, u chiwiqlarni qoymaytti. Bu teriqide ajizliri Labangha, küchlükliri Yaqupqa tewe boldi.⁴³ Shundaq qilip, bu kishi nahayiti bay bolup, malliri, dédekli, qulliri, tögiliri we éshekliri xéli köp boldi.

Yaqupning Labanning yénidin qéchishi

31 ¹ Emma Yaqup Labanning oghullirining: — Yaqup atimizning pütün mal-mülkini élip ketti; uning érishken bu döliti atimizning teelluqatidin kelgen, déginini anglap qaldi..² Yaqup Labanning chirayigha qariwidi, mana, u özige burunqidek xush péil bolmidei.³ Bu chaghda, Perwerdigar Yaqupqa: — Sen ata-bowiliringning zéminigha, öz uruq-tughqanliringning qéshigha qaytip ketkin. Men séning bilen bille bolimen, — dédi.

⁴ Shuning üçhün Yaqup adem ewetip, Rahile we Léyahni öz padisi turghan köklemege chaqirip kélip⁵ ulargha mundaq dédi: — Men atanglarning chirayigha qarisam manga burunqidek xush péil bolmidei; emma atamning Xudasi men bilen bille bolup keldi.⁶ Küchümning yétishiche atanglargha ishlep berginim silerge ayan;⁷ halbuki, atanglar méni exmeq qilip, heqqimni on qétim özgertti; lékin Xuda uning manga ziyan yetküzüshige yol qoymidi.⁸ Eger u: «Ala-chipar qozilar heqqing bolidu», dése, barliq padilar ala-chipar qozilighili turdi. U: «Taghil qozilar heqqing bolsun», dése, barliq padilar taghil qozilighili turdi.⁹ Bu teriqide Xuda atanglarning mal-

30:32 «qara-qongur paxlanlar» — Pelestinde qongur yaki qara rengliq qoylar az uchraydu.   «öchkilerning ichidinmu ala-chiparliri» — Pelestinde öchkilerning köpinchisi pütünley qara yaki pütünley qongurdur.   «bular» — yaki «bulardin tughulghanlar».

30:36 «özi» — yaki «ular».   «üch künlük ariliqni qoydi» — démek, Laban derhal padisidin Yaqupning heqqi bolghan malni, shundaqla kelgüsidede shundaq neslini chiqiralaydighanlarni ayrip, Yaqupin yiraq qildi.

30:40 «Labanning padisining yüzlirini taghil we qongur qoyliri» — Laban bundaq taghil we qongur qoylarni alliqachan ayriqhan bolsimu, bu sözlerge qarighanda u yenila bundaqlardin bezilirini Yaqupqa tapshurghan oxshaydu. Eger Labanning oghulliri padilarni béqiqa ishenchlik bolmisa, Laban shu «taghil we qongur qoylar»din chong qoylarni Yaqupqa qaytidin tapshurushi mumkin. Bashqa bir imkaniyet barki, Yaqupning bezi taghil yaki qongur qoziliri chong bolghanda u ularni Labanning aq rengliq qoyliri arisigha qoshqan.

—Yaqupning Laban bilen bolghan waqtidiki tarix toghruluq «qoshumche söz»imizni körüng.

31:1 «bu döliti» — ibraniy tilida «bu shan-sherepni».

lirini tartiwélp, manga berdi. ¹⁰ Padilar küyligen waqitta men bir qétim chüshümde béshimni kôtürüp shuni kördumki, mana, mallarning üstige jüplishishke étilghan qochqar-tékilerning hemmisi taghil yaki ala-chipar idi. ¹¹ Andin Xudaning Perishtisi chüshümde manga: «Ey Yaqup», déwidi, men jawab béríp: «Mana men», dédim.

¹² U manga: — «Emdi béshingni kôtürüp qarighin; mana mallarning üstige jüplishishke étilghan qochqar-tékilerning hemmisi taghil we ala-chipardur; chünki Men Labanning sanga qilghinining hemmisini kördüm. ¹³ Men Beyt-Elde sanga körüngen Tengridurmen. Sen shu yerde tüwrükni mesihlep, Manga qesem ichting. Emdî sen orningdin turup, bu zémindin chiqip, uruq-tughqanliringning zéminigha yanghin» dédi...

¹⁴ Rahile we Léyah uninggha jawab béríp: — Atimizning öyide bizge tégishlik nésiwe yaki miras qalmighanmu? ¹⁵ Biz derweqe uninggha yat adem hésablinip qalghanmu?! U bizni sétiwetti, toyluqimiznimu pütünley yep ketti! ¹⁶ Shundaq bolghandin kéyin, Xuda Atimizdin sanga élip bergen barliq dölet biz bilen balilirimizningkidur. Emdî Xuda sanga néme dégen bolsa, shuni qilghin, — dédi.

¹⁷⁻¹⁸ Shuning bilen Yaqup ornidin turup, baliliri we ayallirini tögilerge mindurup, érishken barliq malliri we barliq teelluqatini, yeni Padan-Aramda tapqan teelluqatirini élip, atisi Ishaqning yénigha bérishqa Qanaan zéminigha qarap yol aldi.

¹⁹ Laban bolsa qoylirini qirqighili ketkenidi; Rahile öz atisigha tewe «öy butliri»ni oghrilap éliwal-di. ²⁰ Yaqup aramiy Labangha öz qéshidin oghriliqche qéchip kétidighanliqini uqturmay uni aldap qoyghanidi. ²¹ U bar-yoqini élip qéchip ketti; u deryadin ötüp Giléad téghi terepke qarap yol aldi...

Labanning Yaqupni qoghlishi

²² Üchinchi küni, Labangha Yaqupning qachqini toghrisida xewer yetti. ²³ U öz tughqanlirini élip, yette künlük yolghiche keynidin qoghlap béríp, Giléad téghida uninggha yétishti. ²⁴ Lékin kéchisi Xuda aramiy Labanning chüshige kirip uninggha: «Sen hézi bol, Yaqupqa ya aq ya kök démel!» dédi...

²⁵ Laban Yaqupqa yétiship barghanda, Yaqup chédirini taghning üstige tikgenidi. Labanmu tughqanliri bilen Giléad téghining üstide chédir tiktî. ²⁶ Laban Yaqupqa: — Bu néme qilghining? Sen méni aldap, qizlirimni urushta alghan oljidek élip ketting? ²⁷ Némishqa yoshurun qachisen, manga xewer bermey mendin oghriliqche ketting? Manga dégen bolsang men xushal-xuramliq bilen ghezel oqup, dap we chang chélip, séni uzitip qoymamtim? ²⁸ Shundaq qilip sen manga öz oghullirim we qizlirimni söyüp uzitip qoyush pursitinimu bermiding. Bu ishta exmeqliq qilding. ²⁹ Silerge ziyan-zexmet yetküziush qolumdin kéletti; lékin tünügün kéche atang-

31:13 «Mesihlesh» we «Mesih» — bu ishlar toghrisida «Tebirler»ni körtüng. Bu yerde Muqeddes Kitabta «mesihlesh» yaki «mesih qilish» dégen péilning tunji qétim ishlatilishidur.

31:13 Yar. 28:13,14,15.

31:15 «toyluqlirimiz» — mushu yerde Yaqupning Léyah we Rahileni élish üçün ishliginining gimmitini körsetse kérek.

31:19 «öy butliri» — ibranîy tilida «terafim». Bu butlar qolda kôtürgüdek kichik bolup, adette kümüshtin yasilatti. Qedimki waqitlardiki bezi butperes jemiyyetlerde «terafim»gha ige bolghan adem öyning barliq teelluqatining igisi, xojayini dep hésablinatti. Shunga bu kichik «terafim» kümüş bolghini üçün emes, belki qanuniy ehmiyiti üçün Labangha intayin muhim idi.

31:20 «uni aldap qoyghanidi» — ibranîy tilida «uning könglini oghrilidi» bilen ipadiliniidu.

31:21 «derya» — mushu yerde «Efrat deryasi»ni körsitidu.

31:24 «Yaqupqa ya aq ya kök démel» — ibranîy tilida «Yaqupqa ya yaxshi ya yaman gepni qilma!». Bu sözler belkim: «uninggha beriket tilime yaki uni qarghima» dégenlik bolsa kérek. Xuda némishqa «Yaqupqa yaxshi gep qilma» dégen? Bizningche Xuda Labanning aldamchi mahiyitini obdan biletti; u Yaqupqa beriket tilise aldamchi niyiti bilen tileydighinini biletti. Uning «yaman gep qilish»igha, yeni uni qarghashqa yol qoymaytti, elwette. Shunga «Yaqupqa ya yaxshi ya yaman gepni qilma!» dégini belkim «peqet heqiqettin sözle!» dégenlik bolushi mumkin. Biraq Labanning Yaqup bilen bolghan söhbitige qarisaq u yenila yalghanchiliqtin yiraq ketmeydu!

31:28 «öz oghullirim» — Labanning «oghullirim» dégini uning hiyligerlikini ayan qilidu. Uning Yaquptin tughulghan

ning Xudasi manga söz qilib: «Hézi bol, Yaqupqa ya aq ya kök déme» dédi.³⁰ Xosh, sen atangning öyini tolimu séghinghining üçhün ketmey qoymaysen; lékin némishqa yene méning butlirimni oghriliding? — dédi.

³¹ Yaqup Labangha jawab béríp: — Men qorqup qachtim; chünki séni qizlirini mendin mejburiy tartiwalamdikin, dédim.³² Emdi butliringgha kelsek, ular kimdin chiqsa shu tirik qalmaydu! Qérindashlirimiz aldida mendin qandaqla némengni tonuwalasang, uni élip ket, — dédi. Halbuki, Yaqupning Rahilening butlarni oghrilap kelginidin xewiri yoq idi.

³³ Laban aldi bilen Yaqupning chédirigha kirip, andin Léyahning chédiri hem ikki dédekning chédirlirigha kirip axturup héchnéme tapalmidi. Léyahning chédiridin chiqip, Rahilening chédirigha kirdi.³⁴ Rahile bolsa öy butlirini élip, bularni tögining choming ichige tiqip qoyup, üstide olturuwalghanidi. Laban pütkül chédirini axturup, héchnéme tapalmidi.

³⁵ Rahile atisigha: — Ey xojam, aldingda turalmighinim üçhün xapa bolmighin; chünki men hazir ayallarning adet mezigilde turuwatimen, — dédi. Shundaq qilib, Laban hemme yerni qoy-may axturupmu, öy butlirini tapalmidi.

³⁶ Shuning bilen Yaqup achchiqlap Laban bilen jédelliship ketti. Yaqup Labangha: — Sen méni keynimdin munche aldirap-téneq qoghlap kelgüdek mende néme sewenlik, néme gunah bar?

³⁷ Sen hemme yük-taqlirimni axturup chiqting, öyüngning nersiliridin birer néme tapalidingmu? Birnéme tapqan bolsang, méning qérindashlim bilan séning qérindashliringning aldida uni qoyghin, ular biz ikkimizning arisida höküm qilsun.³⁸ Men mushu yigirme yil qéshingda turdum; héchqachan saghliqning we chishi öchkiliring bala tashliwetmidi; padiliringdin qochqarliringni yéginim yoq.³⁹ Boghuwétilgenlirini qéshinggha élip kelmey, bu ziyanni özüm toldurdum; kéchisi oghrilanghan yaki kündüzi oghrilanghan bolsun sen uni mendin tölitip alding.⁴⁰ Méning künlirim shundaq öttiki, kündüzi issiqtin, kéchisi soghuqtin qiynilip, uyqu közümdin qachatti.⁴¹ Méning künlirim mushu yigirme yilda öyüngde turup shundaq boldi; on töt yil ikki qizing üçhün sanga xizmet qildim, alte yil padang üçhün xizmet qildim; uning üstige sen ish heqqimni on qétim özgertting.⁴² Eger atamning Xudasi, yeni Ibrahimning Xudasi, yeni Ishaqning Qorqunchisi Bolghanning Özi men bilen bille bolmisa idi, sen jezmen méni quruq qol qilib qayturuwétetting. Lékin Xuda méning tartqan jebir-japalirimni, qollirimning musheqqitini körüp tünügün kéche sanga tenbih berdi, — dédi.

Yaqupning Laban bilen kélishim tüzüshi

⁴³ Laban Yaqupqa jawab béríp: — Bu qizlar méning qizlirim, bu oghullar méning oghullirim, bu pada bolsa méning padam bolidu; shundaqla köz aldingdiki hemme nerse miningkidur; emma men bugün bu qizlirimni we ularning tughqan oghullirini néme qilay? ⁴⁴ Qéni kel, sen bilen ikkimiz bir ehde tüzüsheyli, bu men bilen séning otturimizda guwah bolsun, — dédi.

⁴⁵ Shuning bilen Yaqup bir tashni élip öre tiklep tüwrük qilib qoydi.⁴⁶ Andin Yaqup qérindashlirigha: — Tash yighinglar, — déwidi, tashlarni élip kélip döwili, shu yerde tash döwisining yénida ghizalinishti.⁴⁷ Laban bu döwini «Yegar-Sahaduta» dep atidi, Yaqup uninggha «Galéed» dep at qoydi. ⁴⁸ Laban: — Bu döwe bugün sen bilen méning otturamda guwah bolsun, — dédi. Shunga bu sewebtin döwining nami «Galéed» ataldi.⁴⁹ U jay yene «Mizpah», depmu ataldi; chünki Laban yene: — Ikkimiz bir-birimiz bilen körüshmigen waqitlarda, Perwerdigar sen bilen méning otturamda qarawul bolup közitip tursun.⁵⁰ Eger sen qizlirimni bozek qilsang, yaki

newre oghulliri bar idi, lékin u ularni «méning oghullirim» dep hésablaytti.

31:35 «men hazir ayallarning adet mezigilde turuwatimen» — ibranii tilida: «ayallarning aditi hazir manga chüshti».

31:43 «méning oghullirim» — 28-ayettiki izahatni körüng. «köz aldingdiki hemme nerse miningkidur» — mushu sözlez pütünley xata, elwette. Yaqup bularning hemmisige öz qolining ejri bilen érishkenidi.

31:47 «Yegar-Sahaduta» — aramiy tilida, «Galéed» ibranii tilida «guwahliq döwisi» dégen menide.

31:49 «Mizpah» — «közitish munari» dégen menide bolup, yene «u közitip tursun» dégen sözning ahangigha yéqin.

qizlirimning üstige bashqa xotunlarni alsang, bashqa héch kishi qéshimizda hazir bolmighan teqdirdimu, mana, Xuda men bilen séning arangda guwahchidur!

⁵¹ Laban Yaqupqa yene: — Mana, bu döwige qara, men bilen sen ikkimizning otturisida men tiklep qoyghan bu tüwrükkimu qara,⁵² kelgüsida bu döwe we bu tüwrükmu men yaman niyet bilen bu döwidin séning teripingge ötmeslikim üçhün, séningmu niyitingni yaman qilip bu döwe we bu tüwrüktin ötüp méning teripimge kelmesliking üçhün guwahchi bolsun...⁵³ Ibrahimning ilahi, Nahorning ilahi we bu ikkisining atisining ilahliri arimizda höküm chiqarsun, — dédi. Yaqup bolsa atisi Ishaqning Qorqunchisi Bolghuchi bilen qesem qildi...

⁵⁴ Andin Yaqup tagh üstide bir qurbanliq sunup, qérindashlirini özi bilen tamaqlinishqa teklipt qildi. Ular hemdastixan olturdi we kéchisi taghda qondi...⁵⁵ Etisi tang seherde Laban ornidin turup, newriliri bilen qizlirini söyüp, ulargha bext-beriket tilep, öz öyige rawan boldi.

Yaqupning Esaw bilen körühushke teyyarlinishi

32¹ Yaqup öz yoligha kétép baratti; yolda Xudaning perishtiliri uninggha uchridi...² Yaqup ularni körüp: — Bu jay Xudaning bargahi iken! — dep, bu jayning namini «Mahanaim» dep qoydi...

³ Andin Yaqup Séir zéminidiki «Édom yayliqi»gha, akisi Esawning qéshigha aldin xewerchilerni ewetip,⁴ ulargha jékilep: — Siler xojamgha, yeni Esawgha: «Keminiliri Yaqup mundaq dédi: — Men Labanning qéshida musapir bolup, ta mushu waqitqiche turdum.⁵ Emdi mende kala, éshek we qoylar, qul-dédeklermu bar; men özlirining neziride iltipap taparmenmikin dep xojamgha xewer yetküshni layiq kördüm», denglar, — dédi.

⁶ Xewerchiler Yaqupning yénigha yénip kélip: — Biz akiliri Esawning qéshigha barduq; u töt yüz kishini élip, silining aldilirigha kéliwatidu, — dédi.

⁷ Yaqup nahayiti qorqup, ghem-ghussige chüshüp ademlirini qoy, kala we tögilirige qoshup, ikki topqa ayridi.⁸ U: — «Eger Esaw kélip bir topimizgha hujum qilsa, yene bir top qéchip qutulup qalar» — dep oylidi.

⁹ Andin Yaqup mundaq dua qildi: — I atam Ibrahimning Xudasi we atam Ishaqning Xudasi! Manga: «Öz zémining we uruq-tughqanliringning qéshigha yénip ketkin, sanga yaxshiliq qilimen» dep wede qilghan Perwerdigar!¹⁰ — Men Séning Öz qulunggha körsetken özgermes barliq méhribanliqing we barliq wapadarliqing aldida héchnéme emesmen; chünki men bu Iordan deryasidin ötkinimde yalghuz bir hasam bar idi. Emdi men ikki top adem bolup qaytiwatimen...¹¹ Ötünüp qalay, méni akam Esawning qolidin qutquzghaysen; chünki u kélip men bilen xotun-balilirimni öltürüwétemdikin, dep qorqimen.¹² Sen: «Men jezmen sanga zor yaxshiliq qilip, séning neslingni déngizdiki qumdek heddi-hésabsiz köp qili-men», dégeniding, — dédi...

31:52 «séningmu niyitingni yaman qilip bu döwe we bu tüwrüktin ötüp méning teripimge kelmesliking üçhün guwahchi bolsun» — eger yuqirida éytqinimizdek «öy butliri»gha ige bolush «öyning özige ige bolghanliq» hésablansa, undaqta Labanning bu sözlirining meqsiti: — «Yaqup yaki uning ewladliri öy butlirimni élip, méning öy-teelluqatlimni tartiwélish niyitide men terepke hergiz kelmisun» dégenlikтин ibaret idi.

31:53 «Ibrahimning ilahi, Nahorning ilahi we bu ikkisining atisining ilahliri» — Laban, Ibrahimning atisi Terah we Nahorlar asasen butperesler idi («Yesh.» 24:2ni köring).

31:54 «tamaqlinishqa teklipt qildi» — bu taam belkim qurbanliqing göshi bolushi mumkin. Undaqta u «inaqliq qurbanliq» stüpitide sunulghan bolsa kérek («Law.» 3-babni köring).

32:1 Yar. 48:16.

32:2 «Mahanaim» — buning menisi «ikki bargah». Bu «ikki bargah» Yaqupning bargahi we Xudaning bargahini körsitidu. Yaqupning «bargah» déginidin qarighanda, shu jayda körgen perishtiler derweqe intayin köp bolsa kérek.

32:9 Yar. 31:13.

32:10 «héchnéme emesmen» — ibranij tilida «intayin kichikmen».

32:12 Yar. 28:13.

¹³⁻¹⁵ U shu kéchisi shu yerde qonup qaldi; andin u qol ilikidiki mallardin élip, akisi Esaw-gha ikki yüz öchke, yigirme téke, ikki yüz saghliq, yigirme qochqar, ottuz chishi tögini taylaqliri bilen, qiriq inek, on buqa, yigirme mada éshek, on hangga éshekni sowghat qilip teyyarla p,..¹⁶ Bularni ayrim-ayrim top qilip xizmetkarlirining qoligha tapshurup, ulargha jékilep: — Siler mendin burun méngip, her topning arisida ariliq qoyup heydey ménginglar, — dédi.

¹⁷ U eng aldidiki top bilen mangghan kishike emr qilip: — Akam Esaw sanga uchriganda, eger u sendin: «Kimning adimisen? Qeyerge barisen? Aldingdiki janiwarlar kimning?» — dep sorisa,¹⁸ Undaqa sen jawab béríp: «Bular keminiliri Yaqupning bolup, xojam Esawgha ewetken sowghattur. Mana, u özimu keynimizdin kéliwatidu» — dégin, dédi.

¹⁹⁻²⁰ Shu teriqide u ikkinchi, üçinchi we ulardin kéyinki padilarni heydey mangghuchi kishilergimu oxshash emr qilip: — Esaw sizlerge uchriganda, silermu uninggha shundaq denglar, andin: — Mana, keminiliri Yaqup özimu arqimizdin kéliwatidu, — denglar, dédi; chünki u: — Men aldimda barghan sowghat bilen uni méni kechürüm qildurup, andin yüzini körsem, méni qobul qilarmikin, — dep oylihanidi..

²¹ Shundaq qilip sowghat aldin ewetildi; u shu kéchisi bargahda qonup qaldi.

Yaqupning Xuda bilen chélishishi

²² U shu kéchide qopup, ikki ayali we ikki dédiki we on bir oghlini élip, Yabbok kéchikidin ötüp ketti. ²³ U ularni éqindin ötküzdi, shundaqla hemme teelluqinimu u qarshi terepke ötküzdi.²⁴ Yaqup bolsa bu qatta yalghuz qaldi; bir zat kélip shu yerde uning bilen tang atquche chélishiti.²⁵ Lékin bu zat uni yéngelmeydighanliqini körüp, uning yotisining yiriqigha qolini tegküzüp qoydi; shuning bilen ular chélishiwatqanda Yaqupning yotisi qazandin chiqip ketti..

²⁶ U zat: — Méni qoyup bergin, chünki tang atay dep qaldi, dédi.

— Sen méni beriketlimigüche, séni qoyup bermeymen, dédi Yaqup..

²⁷ U uningdin: — Éting néme? dep soridi.

U: étim Yaqup, — dédi.

²⁸ U uninggha: — Séning éting buningdin kéyin Yaqup bolmay, belki Israil bolidu; chünki sen Xuda bilenmu, insan bilenmu éliship ghalib kelding, — dédi..

²⁹ Andin Yaqup uningdin: — Namingni manga dep bergin, déwidi, u: — Némishqa méning namimni soraysen? — dédi we shu yerde uninggha bext-beriket ata qildi..

³⁰ Shuning bilen Yaqup: — Xudani yüzmu-yüz körüp, jénim qutulup qaldi, dep u jayning namini «Peniel» dep atidi..

³¹ U Penioldin ötüp mangghanda, kün uning üstibëshini yorutti; emma u yotisi tüpeylidin aqsap manggatti .

³² Bu sewebtin Israillar бүгүнгиче yotining ügisidiki peyni yémeydu; chünki shu Zat Yaqupning yotisining yiriqigha, yeni uning péyige qolini tegküzüp qoyghanidi.

32:13-15 «hangga éshek» — yaki «texey».

32:19-20 «uni méni kechürüm qildurup, andin...» — ibraniy tilida «uning yüzi aldida kafaret qilalaymen, andin...». «Kafaret» dégen ish toghruluq «Mis.» 29:33 we izahati, shundaqla «Tebirler»nimu köring.

32:25 «yotisining yiriqigha...» — yaki «yotisining ügisige».

32:26 Hosh. 12:4.

32:28 «Israil» — menisi «Xuda bilen bille bolghan emir» we uning bilen teng «Xuda bilen élishquchi».

32:28 Yar. 35:10.

32:29 «Peniel» — (yaki «Penuel») — menisi «Xudaning jamali».

32:30 «Xudani yüzmu-yüz körüp, jénim qutulup qaldi» — bu intayin sirliq weqe üstide «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

Yaqupning Esaw bilan uchrishishi

33¹ Yaqup bëshini kötürüp qariwidi, mana Esaw töt yüz kishi bilan kéliwatatti. Shuning bilan u balilirini ayrip, Léyah, Rahile we ikki dédekke tapshurdi;² u ikki dédek we ularning balilirini hemmining aldida mangdurdy, andin Léyah bilen uning balilirini, eng axirida Rahile bilen Yüsüpni mangdurdy.³ Özi bolsa ularning aldigha ötüp mangdi, u akisining aldigha yétip barghuche yette qétim yerge bash urup tezim qildi.⁴ Esaw uning aldigha yügürüp kélip, uni quchaqlap, boynigha gire sélip, uni söydi; her ikkisi yighliship ketti.⁵ Andin Esaw bëshini kötürüp qarap, ayallar we balilarni körüp: — Bu sen bilen bille kelgenler kimler? — dep soridi. Yaqup: — Bular Xuda shapaet qilip keminilirige bergen balilardur, — dédi.

⁶ Andin ikki dédek we ularning baliliri aldigha béríp, uninggha tezim qildi;⁷ Andin Léyahmu uning baliliri bilen aldigha béríp, tezim qildi, axirida Yüsüp bilen Rahile aldigha béríp, tezim qildi.

⁸ Esaw: — Manga yolda uchrighan ashu topliringda néme meqsiting bar? — déwidi, Yaqup jawab béríp: — Bu xojamning aldida iltipat tépishim üçündür, dédi.

⁹ Lékin Esaw: — Ey qérindishim, mende yétip ashqudek bar. Séning öz nersiliring özüngge qalsun, dédi.

¹⁰ Emma Yaqup: — Undaq qilmighin; eger men nezerliride iltipat tapqan bolsam, sowghitimni qolumdin qobul qilghayla; chünki silining méni xushaliq bilen qobul qilghanlirini körüp, didarilirini körginimde Xudaning didarini körgendek boldum!¹¹ Emdi sanga keltürülgen, Xudadin körgen bu beriketlirimni qobul qilghayla; chünki Xuda manga shapaet körsetti, hemme nersilirim bar boldi, — dep uningdin qayta-qayta ötünüwidi, u qobul qildi.

¹² Andin Esaw: — Emdi biz qozghilip sepirimizni dawamlashturayli, men séning aldingda man-gay, dédi.

¹³ U uninggha jawaben: — Xojam kördile, balilar kichik, qéshimda émidighan qoza we mozaylar bar; eger men bularni bir künla aldirtip qoghlap mangdursam, pütkül pada ölüp kétidu.¹⁴ Shunga ötünimenki, xojam keminiliridin aldida mangghach tursun; men aldimdiki mal-charwilarining méngishigha, shundaqla balilarning méngishigha qarap asta méngip, xojamning qéshigha Séirgha udul baray, dédi.

¹⁵ U waqitta Esaw: — Undaq bolsa, men özüm bilen kelgen kishilerdin birnechchini qéshingda qoyup kétey, dédi. Lékin u jawab béríp: — Buning néme hajiti? Peqet xojamning neziride iltipat tapsamla shu kupaye, dédi.

¹⁶ Esaw u küni yolgha chiqip Séirgha yénip ketti.¹⁷ Yaqup seper qilip, Sukkot dégen jaygha kelgende, u yerge bir öy sélip, mallirigha lapaslarni yasidi. Shunga bu yer «Sukkot» dep ataldi..

¹⁸ Shu teriqide Yaqup Padan-Aramdin qaytip, Qanaan zéminidiki Shekem shehirige aman-ésen keldi. U sheherning aldida chédir tikti..¹⁹ Andin u chédir tikken yerning bir qisimini Shekemning atisi bolghan Hamorning oghulliridin bir yüz qesitige sétiwélip,²⁰ Shu yerde bir qurbangah sélip, namini «El-Elohe-Israil» dep atidi..

33:17 «Sukkot» — menisi «kepiler» yaki «lapaslar».

33:18 Ye. 24:32; Ros. 7:16.

33:19 qesite — pul birliki bolup, qimmiti bizge namelum.

33:20 «El-Elohe-Israil» — menisi ««El» Israilning Tengrisidur» (ibraniiy tilida «El» bolsa «ilah», «Xuda» dégeni bildüridu).

Shekemning Dinahning nomusigha tégishi

34¹ Bir küni, Léyahning Yaqupqa tugʻup bergan qizi Dinah yurtning qizlari bilan körüşhkali chiqti..² Shu yurtning emiri hiwiy Hamorning oghli Shekem uni körüp qélip, uni tutuwélip, zorlap nomusigha tegdi.³ Emma uning köngli Yaqupning qizi Dinahqa chüshüp, uni yaxshi körüp qaldi we uninggha muhebbiti bilan köngül soridi.⁴ Shuning bilan Shekem atisi Hamordin: — Bu qizni manga xotunluqqa élip bergin, dep telep qildi.

⁵ Yaqup Shekemning qizi Dinahning ippitige tegkenlikini anglap qaldi. Uning oghulliri malliri bilan dalalarda idi; shunga Yaqup ular kelgüche jim turup turdi.⁶ Shekemning atisi Hamor Yaqupning aldigha uning bilan sözlëshkili chiqti;⁷ Yaqupning oghulliri xewerni anglapla dalalardin qaytip kelgenidi. Bular Shekemning qilmaydighan ishni qilib, Yaqupning qizining nomusigha téqip Israil qebiliside shermendilik qilghini üchün azablinip, intayin qattiq ghezeplendi..

⁸ Hamor ulargha söz qilip: — Oghlum Shekemning köngli qizinglarga chüshüp qaptu. Iltipat qilip uni oghlumgha xotunluqqa bersenglar!⁹ Biz bilan quda-baja bolup, qizliringlarni bizge béringlar, bizning qizirimiznimu siler élinglar; ¹⁰ Biz bilan bille turunglar. Mana, yer aldinglarda turuptu; bu yerni makan qilib, soda qilib, özünglar üchün öy-mülük élinglar, — dédi.

¹¹ Shekem qizning atisi bilan aka-ukilirigha: — Neziringlarda iltipat tapsam deymen; siler néme désenglar, shuni bérey.¹² Mendin qanchilik toyluq yaki sowghat telep qilsanglar, manga éytqininglarche bérey; peqet bu qizni manga xotunluqqa bersenglarla bolidu, dédi.

¹³ Yaqupning oghulliri bolsa Shekem we atisi Hamorgha hiyle-mikir bilan jawab berdi, chünki u singlisi Dinahning ippitige tegkenidi;¹⁴ ulargha: — Biz bundaq qilalmaymiz, singlimizni xetnisiz birsige bérishke maqul déyelmeymiz; chünki bu bizge nomus bolidu..¹⁵ Peqet bir shertimizge könsenglarla silerge maqul bolimiz; silerning barliq erkekliringlar xetne qilinip bizdek bolsa,¹⁶ Qizirimizni silerge bérip, silerning qizliringlarni biz élip aranglarda olturup, bir qowm bolup qalimiz.¹⁷ Emma bizge qulaq salmay xetne qilinishqa unimisanglar, undaqta biz qizimizni élip kétimiz, — dédi.

¹⁸ Ularning sözliri Hamor we oghli Shekemning nezirige yaqti.¹⁹ Yigit bu ishni keynige soz-midi, chünki u Yaqupning qizigha éjil bolup qalghanidi; u atisining öyide hemmidin etiwarliq idi.²⁰ Shuning bilan Hamor oghli Shekem bilan sheherning derwazisigha bérip, sheherning ademlirige söz qilip: —²¹ Bu ademlarning biz bilan inaq ötküsi bar. Shunga ular mushu yurtta turup soda-sétiq qilsun; mana, bu jayningIkki teripi ulargha yetküdek kengridur. Biz ularning qizlirini xotunluqqa élip, öz qizirimizni ulargha bérimiz.²² Lékin peqet arimizdiki hemme erkek ular xetne qilinghandek xetne qilinsa, u ademler arimizda turup biz bilan bir xelq bolushqa maqul deydu.²³ Shu teriqide ularning mal-teelluqati, hemme charpayliri bizningki bolmamdu? Biz peqet ulargha maqul désekla, ular arimizda turidu, — dédi.

²⁴ Shuning bilan sheherning derwazisidin kirip-chiqidighanlarning hemmisi Hamor bilan oghli Shekemning sözige qulaq saldi. Sheherning derwazisidin kirip-chiqadighanlarning hemmisi xetne qilindi.²⁵ Emma üchinchi küni, ular téxiche aghriq yatqinida shundaq boldiki, Yaqupning ikki oghli, yeni Dinahning akiliri Shiméon bilan Lawiy herqaysisi öz qilichini élip, sheher xatirjemlik ichide turghinida bésip kirip, hemme erkeknı öltürüwetti; ²⁶ Ular Hamor bilan oghli Shekemnimu qilichlap, Dinahni Shekemning öyidin élip ketti.²⁷ Andin Yaqupning barliq oghulliri: «Ular singlimizning nomusigha tegdi» dep, öltürülgenlarning jayigha kélip, sheherni bu-

34:1 Yar. 30:21.

34:7 «Israil qebiliside» — ibraniy tilida «Israilda». «Israil» dégen bu söz mushu yerde «Israil qebilisi» yaki «Israil xelqi»ni körsetken. Buning Muqeddes Kitapta birinchi qétim shu menide ishlatilishi bolidu.

34:14 Yar. 17:12,13,14.

34:25 «Dinahning akiliri» — oqurmenlarning éside barki, Shiméon we Lawiy Dinahning bir tugʻqan (Léyahdin tugʻhulghan) ikkinchi we üchinchi akisi idi.

34:25 Yar. 49:6.

lap-talang qildi.²⁸ Ularning qoy-kala, ésheklirini, sheherdiki hemmini, étizliqlardiki hemmini élip ketti, ²⁹ Shundaqla ularning barliq mal-mülkini bulap-talap, barliq xotun-balilarni esir qilip, öy ichidiki barliq nersilernimu qoshup élip ketti.

³⁰ Yaqup Shiméon we Lawiyni eyiblep: — Siler méni balagha tiqip, zémindikiler — Qanaaniylar bilen Perizziylarning aldida sésittinglar. Bizning adimimiz az bir xelqturmiz; ular manga qarshi chiqip yigilip hujum qilidu; shuning bilen men we jemetim weyran bolimiz, — dédi..

³¹ Emma ular jawab béríp: — Ejeba, singlimizgha bir pahishe ayalgha qilghandek muamile qilsa bolamdu? — dédi..

Xudaning Beyt-Elde Yaqupqa bashpanah bolushi

35¹ Andin Xuda Yaqupqa: — Sen hazir Beyt-Elge chiqip, shu yerni makan qil, özüng akang Esawdin qéchip mangghiningda sanga körüngen Men Tengrige bir qurbangah yasighin, — dédi..

² Shuning bilen Yaqup öyidikiler we özi bilen bille bolghanlarning hemmisige mundaq dédi: — Aranglardiki yat ilah butlirini tashliwétip, özünglarni paklap éginliringlarni yenggüshlenglar.

³ Andin qopup Beyt-Elge chiqimiz. Men shu yerde qiyinchiliqta qalghanda duayimni ijabet qilip, yürgen yolumda méning bilen bille bolup kelgen Tengrige qurbangah salay, — dédi.

⁴ Shuning bilen öz qolliridiki hemme yat ilah butlirini, shundaqla qulaqliridiki zirilerni chiqirip Yaqupqa berdi. Yaqup bularni Shekemdiki dub derixining tüwige kömüp qoydi.⁵ Andin ular seperge atlandi; emma etrapidiki sheherlerni Xudadin bolghan bir wehime basqachqa, ular Yaqupning oghullirini qoghlimidi.⁶ Bu तरीقىде Yaqup we uning bilen bille bolghanlarning hemmisi Qanaan zéminidiki Luz, yeni Beyt-Elge yétip keldi.⁷ U shu yerde bir qurbangah yasidi; akisidin qéchip mangghinida shu yerde Xuda uninggha körüngini üçhün bu jayning ismini «El-Beyt-El» dep atidi..

⁸ Riwkahning inikanisi Deborah bolsa shu yerde alemdin ötti. U Beyt-Elning ayighidiki dub derixining tüwide depne qilindi. Bu sewebtin shu derex «Yigha-Zarning dub derixi» dep ataldi..

Xudaning Yaqupqa yene bir qétim bext ata qilip, yéngi ismini tekrarlishi

⁹ Yaqup shu yol bilen Padan-Aramdin yénip kelgendin kéyin, Xuda uninggha yene bir qétim körünüp, uninggha bext-beriket ata qildi.¹⁰ Andin Xuda uninggha: — Séning isming Yaquptur; emma mundin kéyin sen Yaqup atalmay, belki naming Israil bolidu, dep uning ismini Israil qoyup qoydi.¹¹ Andin Xuda yene uninggha: — Men Özüm Hemmige Qadir Tengridurmen; sen nesillinip, köpeygín; bir el, shundaqla bir türküm eller sendin peyda bolidu; padishahlarmu séning pushtungdin chiqidu..¹² Men Ibrahim we Ishaqqa bergen zéminni sanga bérimen, shundaqla sendin kéyinki neslinggimu shu zéminni bérimen, — dédi.

34:27 «ular singlimizning nomusigha tegdi» — bu tolimu ashuruwetkenlik bolidu. Chünki peqet birla adem shundaq qilghanidi.

34:30 «bizning adimimiz az bir xelqturmiz» — ibraniy tilida «men sanim az adammen».

34:31 «Ejeba, singlimizgha bir pahishe ayalgha qilghandek muamile qilsa bolamdu?» — bu weqe toghruluq «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

35:1 Yar. 27:43; 28:12,13.

35:7 «El-Beyt-El» — menisi «Beyt-Eldiki Xuda».

35:7 Yar. 28:19.

35:8 «Yigha-Zarning dub derixi» — ibraniy tilida «Allon-baqut».

35:9 Hosh. 12:5.

35:10 Yar. 32:27; 2Pad. 17:34.

35:11 «bir el, shundaqla bir türküm eller sendin peyda bolidu; padishahlarmu séning pushtungdin chiqidu» — bu bésharet toghruluq «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

35:11 Yar. 17:1, 6; 28:3; 48:3

«Yaritilish»

¹³ Andin Xuda uning bilan sözlashken jaydin, uning yénidin yuqirigha kötürüldi.¹⁴ Yaqup Xuda özi bilan sözlashken jayda bir tash tüwrükni tiklep, üstige bir sharab hediyesini tökti we zeytun méyi quyup qoydi.¹⁵ Yaqup Xuda özi bilan sözlashken shu jayning namini «Beyt-El» dep atidi...

Rahilening tughutta ölüp kétishi

¹⁶ Andin ular Beyt-Eldin méngip, Efratqa azghina yol qalghanda, Rahileni tolghaq tutup kétip, qattiq tughut azabida qaldi.¹⁷ Emma tolghiqi qattiq éghirlashqanda, tughut anisi uninggha: — Qorqmighin, bu qétim yene bir oghlung bolidighan boldi — dédi.

¹⁸ Shundaq boldiki, Rahile jéni chiqish aldida, axirqi nepisi bilan oghligha «Ben-Oni» dep isim qoydi; emma uning atisi uni «Ben-Yamin» dep atidi.

¹⁹ Rahile wapat boldi we Beyt-Lehem dep atilidighan Efratning yolining boyigha depne qilindi.²⁰ Yaqup uning qebrisining üstige bir xatire téshi tiklep qoydi. Bügünge qeder «Rahilening Qebre Téshi» shu yerde turmaqta.²¹ Andin Israil seperni dawamlashturup Migdal-Édirning u teripide öz chédirini tiktiki...

Yaqupning oghulliri

²² Israil u zéminda turghan waqtida, Ruben béríp öz atisining kéniziki Bilhah bilen bir orunda yatti; Israil buni anglap qaldi.

Yaqupning on ikki oghli bar idi: —

²³ Léyahdin tughulghan oghulliri: — Yaqupning tunji oghli Ruben we Shiméon, Lawiy, Yehuda, Issakar hem Zebulun idi.

²⁴ Rahiledin tughulghan oghulliri: — Yüsüp we Binyamin idi.

²⁵ Rahilening dédiki Bilhahdin tughulghan oghulliri: — Dan we Naftali idi.

²⁶ Léyahning dédiki Zilpahdin tughulghan oghulliri: — Gad bilen Ashir idi. Bular bolsa Yaqupqa Padan-Aramda tughulghan oghulliri idi.

Ishaqning alemdin ötüshi

²⁷ Emdi Yaqup atisi Ishaqning qéshigha, Ibrahim we Ishaq Musapir bolup turghan Kiriya-at, yeni Hébronning yénidiki Mamrege keldi.²⁸ Ishaqning körgen künliri bir yüz seksen yil boldi.²⁹ Ishaq tolimu qérip, künliri toshup, nepestin toxtap wapat boldi we öz qowmining qéshigha béríp qoshuldi. Uning oghulliri Esaw bilen Yaqup uni depne qildi...

35:14 Yar. 28:18.

35:15 «Beyt-El» — «Xudaning öyi». Bu Yaqupning ikkinchi qétim bu namni shu yerge qoyushi idi. Shühbisizki, u bu namning ehmiyatini bir qeder toluq chüshengini üçün shundaq qildi.

35:18 «Ben-Oni» — (erebche «Ibn-Aniy») — menisi «qayghumning oghli». «Ben-Yamin» (Binyamin) dégenning menisi «ong qoldiki oghul» yaki «ametlik bala».

35:19 Yar. 48:7.

35:21 «Israil» —Yeni Yaqup, elwette. «Migdal-Édir» — menisi «qoy padisi munari».

35:22 Yar. 49:4.

35:23 Yar. 46:8; Mis. 1:2.

35:29 «künliri toshup,...» — ibranij tilida «künler bilen tolghan bolup, ...» dégen sözler bilen ipadiliniidu.

qowmining qéshigha béríp qoshuldi» — «ibranij tilida «öz qowmlirigha qoshuldi» — 15:15 we izahatini körüng.

35:29 Yar. 25:8.

Esawning ewladliri

1Tar. 1:35-54

36¹ Töwendikiler Esawning ewladliridir (Esaw yene Édom depmu atilidu): —
² Esaw ayallirini Qanaaniylarning qizliridin aldi, yeni Hittiyarlardin bolghan Élonning qizi Adah bilen hiwiylardin bolghan Zibéonning newrisi, Anahning qizi Oholibamahni aldi;³ uningdin bashqa Ismailning qizi, Nébayotning singlisi Basimatnimu alghanidi.⁴ Adah Esawgha Élifazni tughup berdi; Basimat bolsa Réuelni tughdi.⁵ Oholibamah Yeush, Yaalam we Korahni tughdi; bular Qanaan zéminida Esawgha tughulghan oghullar idi.

⁶ Esaw ayalliri, oghul-qizliri, öyidiki hemme kishilirini we charpaylirini, barliq ulaghlirini, shundaqla Qanaan zéminida tapqan barliq teelluqatlrini élip, inisi Yaquptin ayrilip, bashqa bir yurtqa köchüp ketti.⁷ Chünki her ikkisining teelluqatliri intayin köp bolghachqa, bir yerde bille turalmaytti; musapir bolup turghan zémin ularning mal-charwilirining köplükidin ularni baqalmaytti.⁸ Buning bilen Esaw (Esaw Édom depmu atilidu) Séir téghigha bérip, olturaqliship qaldi.

⁹ Töwendikiler taghliq rayon Séirdiki Édomiylarning ata-bowisi Esawning ewladliridir: —

¹⁰⁻¹³ Esawning oghulliri: — Esawning ayali adahning oghli Élifaz; Esawning ayali Basimatning oghli Réuel. Élifazning oghulliri: — Téman, Omar, Zefo, Gatam we Kenaz idi. Esawning oghli Élifazning kichik xotuni Timna idi; u Élifazgha Amalekni tughup berdi. Yuqirilar bolsa Esawning ayali adahning ewladliri idi. Réuelning oghulliri: — Nahat, Zerah, Shammah we Mizzah idi; bular Esawning ayali Basimatning ewladliri idi.

¹⁴ Esawning ayali, yeni Zibéonning chong qizi, Anahning qizi bolghan Oholibamahning oghulliri: u Esawgha Yeush, Yaalam we Korahni tughup berdi.

¹⁵ Esawning ewladlirining ichidin töwendiki emirler chiqqan: — Esawning tunji oghli Élifazning oghulliridin: — emir Téman, emir Omar, emir Zefo, emir Kénaz,¹⁶ emir Korah, emir Gatam we emir Amalek chiqqan. Bular Édom zéminida Élifazning neslidin chiqqan emirler bolup, Adahning ewladliri idi.

¹⁷ Esawning oghli Réuelning oghulliridin emir Nahat, emir Zerah, emir Shammah we emir Miz-zahlar chiqqan; bular Édom zéminida Réuelning neslidin chiqqan emirlerdur; bularning hem-misi Esawning ayali Basimatning ewladliri idi.

¹⁸ Esawning ayali Oholibamahning oghulliridin emir Yeush, emir Yaalam we emir Korahlar chiqqan. Bular Anahning qizi, Esawning ayali Oholibamahning neslidin chiqqan emirler idi.

¹⁹ Bular Esawning, yeni Édomning ewladliri bolup, Édomiylarning emirliri idi.

36:1 «Töwendikiler Esawning ewladliridir» — mushu jümle bilen «Alemning Yaritilishi»ning toqquzinchi «tolidot»i («tarixi»), yeni «Esaw (Édom)ning ewladlirining tarixi» («Esawning ewladlirining tarixi») (36:1-8) bashlinidu. «Édom» — buning menisi «qizil» bolup, Séir rayonidiki tupraqning renggini körsitidu. Esaw özimu «qizil adem» bolup, «qizil bir zémin»da olturaqlashqan.

36:1 1Tar. 1:35.

36:7 Yar. 13:6.

36:8 Ye. 24:4.

36:9 «Töwendikiler ... Édomiylarning ata-bowisi Esawning ewladliridir: —» — mushu jümle bilen «Alemning Yaritilishi»ning oninchi «tolidot»i («tarixi»), yeni «Esawning Séirda olturaqlashqan ewladlirining tolidoti» («Esawning Séirda olturaqlashqan ewladlirining tarixi») (36:9-37:1) bashlinidu. Esaw awwal Qanaan zéminida turup birnecheche perzent kördi; bular 1-8-ayette xatirilinidu. Andin u «Séir taghliq rayoni»da turup u yerde birnecheche perzentlik bolghan; bu yerde déyliwatqini shularning ewladlirini körsitidu (36:9-37:1).

—Mezkur tarix shu taghliq rayonluq «Horiylar»ning tarixini öz ichige alidu. Qarighanda, Horiylar awwal Esawlarga boysunup, andin ular bilen assimilyatsiyiliship bir millet, yeni «Édomlar» yaki «Édomiylar» bolup qalghan.

36:15 «emirler» — mushu yerde Esawning neslidin chiqqan qebililarning emirliri (qebile bashliqliri)ni körsetse kérek.

Séirning ewladliri — Horiylar

²⁰⁻²¹ Horiylardin bolghan Séirning Édom zéminida olturghan ewladliri: — Lotan, Shobal, Zibéon, Anah, Dishon, Ézer we Dishan idi. Bular Séirning ewladliri bolup, Édom zéminida Horiylarning emirliri idi...

²² Lotanning oghulliri Hori bilen Héman idi; Lotanning singlisi Timna idi.²³ Shobalning oghulliri: Alwan, Manahat, Ébal, Shéfo we Onam idi.

²⁴ Zibéonning oghulliri: — Ayah we Anah idi. Bu Anah chölde atisi Zibéonning éshaklirini béqiwétip, arshanglarni tépiwalghan Anahning del özi shu idi.

²⁵ Anahning perzentliri: oghli Dishon; Anahning qizi Oholibamah idi.

²⁶ Dishonning oghulliri: Hemdan, Eshban, Itran we Kéran idi.

²⁷ Ézerning oghulliri: Bilhan, Zaawan we Akan idi.

²⁸ Dishanning oghulliri: Uz we Aran idi.

²⁹⁻³⁰ Horiylarning özlirining emirliri: emir Lotan, emir Shobal, emir Zibéon, emir Anah, emir Dishon, emir Ézer we emir Dishan idi. Bular bolsa Horiylarning Séir zéminida öz namliri boyiche atalghan qebililarning emirliri idi.

Édomdiki padishahlar

³¹ Israillarning üstige héch padishah téxi seltenet qilmasta Édom zéminida seltenet qilghan padishahlar töwendikidek: —

³² Béorning oghli Béla Édomda seltenet qildi; uning shehirining ismi Dinhabah idi.

³³ Béla ölgendin kéyin, bozrahliq Zerahning oghli Yobab uning ornida seltenet qildi.

³⁴ Yobab ölgendin kéyin, témaniyarning zéminidin kelgen Husham uning ornida seltenet qildi.

³⁵ Husham ölgendin kéyin, Bédadning oghli Hadad uning ornida seltenet qildi. U Moabning yaylaqlirida midiyaniylargha hujum qilip yenggenidi. Uning shehirining ismi Awit idi.

³⁶ Hadad ölgendin kéyin, masrekahliq Samlah uning ornida seltenet qildi.

³⁷ Samlah ölgendin kéyin, «Deryaning boyidiki Rehobot»tin kelgen Saul uning ornida seltenet qildi...

³⁸ Saul ölgendin kéyin, Akborning oghli Baal-hanan uning ornida seltenet qildi.

³⁹ Akborning oghli Baal-hanan ölgendin kéyin, Hadar uning ornida seltenet qildi. Uning shehirining ismi Pau idi. Uning ayalining ismi Mehétabel bolup, u Mey-Zahabning qizi bolghan Matredning qizi idi.

⁴⁰⁻⁴³ Esawning neslidin bolghan emirler ularning at-isimliri, jemetliri, nesebnamliri we turgan jayliri boyiche: emir Timna, emir Alwah, emir Yehet, emir Oholibamah, emir Élah, emir Pinon, emir Kénaz, emir Téman we emir Mibzar, emir Magdiyel we emir Iramlar idi. Bular Édomiylarning emirliri bolup, özliri igilep olturaqlashqan jaylar öz namliri bilen atalghanidi. Mana shu teriqide Esaw Édomiylarning ata-bowisi boldi...

36:20-21 «Horiylardin bolghan Séirning Édom zéminida olturghan ewladliri» — Horiylar Esawlar «Séir zémini»gha kirishtin ilgirila shu yerde olturaqlashqanlari idi. Séir ularning ejdadi bolup, zémin uning ismi bilen atalghanidi.

36:20-21 1Tar. 1:38.

36:31 1Tar. 1:43.

36:37 «Derya» — mushu yerde «Efrat deryasi»ni körsitidu.

36:39 «Akborning oghli ... ölgendin kéyin, Hadar uning ornida seltenet qildi» — qarighanda, Horiylarning padishahliri sulale tüzümi boyiche emes, melum saylam yoli bilen tallinatti.

36:40-43 «mana shu teriqide Esaw Édomiylarning ata-bowisi boldi» — yaki «bular bolsa Édomdiki özliri igilep olturaqlashqan jaylardiki emirler idi».

«mana shu teriqide Esaw Édomiylarning ata-bowisi boldi» — qiziq bir ish shuki, Israillar téxi musapir bolup yürüwatqanda, Esawlar alliqachan muqim zéminliq bolup, padishahliq tüzümi bolghan, shundaqla xélila tereqqiy qilghan bolsa kérek. Biraq kéyin Israillar ulardin köp tereplerde éship ketti.

36:40-43 1Tar. 1:51.

Yüsüp we uning qérindashlari

37¹Yaqup bolsa atisi musapir bolup turghan yerde, yeni Qanaan zéminida olturaqlashti..
²Töwendikiler Yaqup ewladlirining ish-izliridur.

Yüsüp yigit bolup on yette yashqa kirgen chaghlirida, akiliri bilen bille qoylarni baqatti; u atisining kichik xotunliri Bilhah we Zilpahning oghulliri bilen bille ishleytti. Yüsüp atisigha ularning nachar qiliqlirini éytip qoyatti..³Yüsüp Israilning qérighan waqtida tapqan balisi bolghachqa, uni bashqa oghulliridin bekrek yaxshi köretti. Shunga u Yüsüpke uzun yenglik ton tiktürüp berdi..⁴Emma akiliri atisining uni özliridin yaxshi köridighinini körüp, uninggha öch bolup qalghanidi we uninggha chirayliq gep qilmatti.

⁵Uning üstige Yüsüp bir chüsh körgen bolup, uni akilirigha dep bériwidi, ular uninggha téximu öch bolup ketti..⁶Yüsüp ulargha mundaq dédi: — Méning körgen shu chüshümni anglap béqinglar. ⁷Mana, biz hemmimiz étizlarda ashliqlarni baghlawatqudekmi. Qarisam méning önchem öre turuptidek; silerning öñchenglar bolsa méning önchemning chörisige oliship tezim qilip turghudek! — dédi.

⁸Akiliri uningdin: — Ejeba, sen bizge padishah bolamsen? Üstimizge hökümraniq qilamsen? — dep soridi. Uning körgen chüshliri we gépidin akiliri uni téximu yaman kördi.

⁹Kéyin u yene bir chüsh kördi we chüshini akilirigha dep: — Mana, men yene bir chüsh kördüm. Qarisam, quyash bilen ay we on bir yultuz manga tezim qilip turghudek! — dédi.

¹⁰U bu chüshni atisi we akilirigha dep berdi. Atisi uninggha tenbih bérip: — Bu körgining zadi qandaq chüsh? Ejeba, men, anang we aka-ukiliring aldinggha bérip, sanga yerge bash urup tezim qilimizmu? — dédi..

¹¹Shuning bilen akiliri uninggha heset qilghili turdi. Emma atisi shu gepni könglige püküp qoydi..

Yüsüpning Misirgha, qulluqqa sétilishi

¹²Emdi Yüsüpning qérindashlari atisining qoylirini baqqili Shekemge ketkenidi..¹³Israil Yüsüpke: — Akiliring Shekemde pada béqiwatidighu? Kel, men séni ularning qéshigha ewetey, déwidi, Yüsüp: — Mana men, dédi.

¹⁴U uninggha: — Emdi bérip akiliring aman-ésenmu-emesmu, qoylar aman-ésenmu-emesmu, manga xewirini élip kelgin, dep uni Hébron jilghisidin yolgha saldi; u Shekemge bardi.

¹⁵Shu yerde birsini uning dalada ténep yürginini körüp uningdin: — Néme izdewatisen, dep soridi.

¹⁶U: — Men akilirimni izdewatimen. Ularning padilirini qeyerde béqiwatqanliqini éytip bersingiz, dédi.

¹⁷U adem jawab bérip: — Ular bu yerdin kétip qaldi, chünki men ularning: «Yürünglar, Dotangha barayli» déginini anglidim, dédi.

Shuning bilen Yüsüp akilirining arqisidin bérip, ularni Dotandin tapti.

¹⁸Ular uni yiraqtin körüp, u téxi ularning qéshigha kelmeyla, uni öltürüwétishni meslihetleshti. ¹⁹Ular bir-birige: — Mana héliqi chüsh körgüchi kéliwatidu..²⁰Kélinglar, uni öltürüp mushu yerdiki oreklerden birige tashliwéteyli, andin: — Wehshiy bir haywan uni yep kétiptu, deyli.

37:1 Yar. 36:7; Ibr. 11:9.

37:2 «Töwendikiler Yaqup ewladlirining ish-izliridu» — mushu jümle bilen «Alemning Yaritilishi»ning on birinchi «tolidot»i (axirqi «tolidot» yaki «tarix»), yeni «Yaqupning ewladlirining tolidoti» («Yaqupning ewladlirining ish-izliri») (37:2-50:26) bashlinidu. «Yüsüp atisigha ularning nachar qiliqlirini éytip qoyatti» — oqurmenler Yüsüpning akilirining kéyinki ishliridin u bergen bu xewerning rast yaki rast emeslikini köreleydu.

37:3 «uzun yenglik ton» — shu dewlerdiki emirler we padishahlar öz shahzadiliri yaki ésilzadilirige shundaq «uzun yenglik ton» kiygüzetti.

—Bashqa birxil terjimisi «ala renglik ton».

37:10 «aka-ukiliring» — Yüsüpning bir ukisi, yeni Binyamin bar idi. Shu waqitta u bek kichik idi.

37:11 Ros. 7:9.

Shunda, biz uning chüshlirining néme bolidighinini körimiz! — dédi.

²¹ Emma Ruben buni anglop uni ularning qolliridin qutquzmaqchi bolup: — Uni öltürmeyli, dédi... ²² Ruben ulargha yene: — Qan tökmenglar! Belki uni chöldiki mushu orekke tashliwétinglar; lékin uninggha qol tegküzmengler, dédi (emeliyette, u uni ularning qolidin qutquzup, atisining qéshigha qayturuwetmekchi idi).

²³⁻²⁴ Yüsüp akilirining qéshigha yétip kelgende ular uni tutup, uning alahide tonini, yeni kiyiklik uzun yenglik tonini salduruwélip, orekke tashliwetti. Lékin orek quruq bolup, ichide su yoq idi.

²⁵ Andin ular tamaq yégili olturdi. Ular béshini kötürüp qariwidi, mana Ismaillarning bir karwini Giléad tereptin kéliwatatti. Tögilirige dora-dermek, tutiya we murmekkiler artilghan bolup, Misir terepke kétiwatatti. ²⁶ Yehuda qérindashlirigha: — Bizning bir tughqan qérindishimizni öltürüp, qénini yoshurghinimizning néme paydisi bar? ²⁷ Kélinglar, uni Ismailargha sétiwéteyli; qandaqla bolmisun u bizning inimiz, bir tughqan qérindishimiz; shunga uninggha qol salmayli, déwidi, qérindashliri buninggha qulaq saldi. ²⁸ Midiyanliq Sodigerler shu yerdin ötüp kétiwatqanda, ular Yüsüpni orektin tartip chiqirip, ulargha yigirme kümüş tenggige sétiwetti. Bular bolsa Yüsüpni Misirgha élip ketti...

²⁹ Ruben orekning yénigha qaytip kélip, Yüsüpning orekte yoqluqini körüp, kiyimlirini yirtip, ³⁰ inilirining qéshigha béríp: — Bala yoq turidu! Emdi men nege baray?! — dédi.

³¹ Emma ular Yüsüpning tonini élip, bir tékini boghuzlap tonni uning qénigha milep, ³² Andin uzun yenglik tonni atisining qéshigha ewetip, uninggha: — Buni biz tépiwalduq; bu oghlungning tonimu-emesmu, özüng körüp baqqin, dédi.

³³ U uni tonup: — Bu derweqe méning oghlumning toni iken; bir wehshiy haywan uni yep ketken oxshaydu; shühbisizki, Yüsüp titma-titma qiliwétiliptu! — dédi.

³⁴ Shuning bilen Yaqup kiyimlirini yirtip, bélige böz baghlap, nurghun künlergiche oghli üçhün matem tutti. ³⁵ Uning hemme oghul-qizliri yénigha kélip uninggha teselli bersimu, u tesellini qobul qilmay: «Men tehtisaragha chühüp oghlumning qéshigha barghuche shundaq matem tutimen!» dédi. Yüsüpning atisi shu péti uninggha ah-zar kötürüp matem tutti...

³⁶ Emdi midiyaniylar Yüsüpni Misirgha élip béríp, Pirewnning bir ghojidari, pasiban béshi Potifargha satti...

Yehuda bilen Tamar

38 ¹ U waqitlarda shundaq boldiki, Yehuda aka-ukilirining qéshidin kétip, Hirah isimlik Adullamlıq bir kishiningkige chüshti. ² Shu yerde Yehuda Shua isimlik bir Qanaaniyning qizini kördi; u uni xotunluqqa élip qéshigha kirip yatti... ³ U hamilidar bolup bir oghul tughdi; Yehuda uninggha «Er» dep at qoydi. ⁴ U yene hamilidar bolup, bir oghul tughdi we uninggha Onan dep at qoydi. ⁵ Andin yene hamilidar bolup bir oghul tughdi we uninggha Shelah dep at qoydi. U tughulghanda Yehuda Kézibda idi...

⁶ Yehuda tunji oghli Erge Tamar isimlik bir qizni élip berdi. ⁷ Lékin Yehudaning tunji oghli Er Perwerdigarnı neziride rezil bolghachqa, Perwerdigar uni öltürdi.

37:21 «qutquzmaqchi bolup...» — ibraniy tilida «qutquzup...».

37:21 Yar. 42:22.

37:27 «u bir tughqan qérindishimiz» — ibraniy tilida «u bizning etlirimiz».

37:28 Hak. 8:24; Zeb. 105:17-18; Ros. 7:9.

37:35 Yar. 42:38; 44:29,31.

37:36 «pasiban béshi» — shu chaghdiki «pasiban béshi» dégen mensep belkim «jallat béshi» dégenimmu öz ichige alatti.

37:36 Yar. 39:1; Zeb. 105:17-18

38:2 «bir Qanaaniyning qizi» — oqurmenlerning éside barki, Qanaaniylar imansız we exlaqsız bir xelq idi.

38:2 1Tar. 2:3.

38:5 Chöl. 26:20.

⁸ Bu chaghda Yehuda Onangha: — Akangning ayalining qéshigha kirip, uni xotunluqqa élip qérindashliq burchini Ada qilip, akang üçhün nesil qaldurghin, dédi..

⁹ Emma Onan bu nesilning özige tewe bolmaydighanliqini bilip, akisigha nesil qaldurmasliq üçhün her qétim akisining ayali bilen bille bolghanda meniysini yerge aqturuwétetti. ¹⁰ Uning bu qilmishi Perwerdigarning neziride rezil körüngechke, unimu öltürüwetti.

¹¹ Yehuda emdi kélini Tamargha: — Ogghlum Shelah chong bolghuche atangning öyide tul olaturup turghin, dédi. Chünki u ichide: — Bumu akilirigha oxshash ölüp kétermikin, dep qorqti. Shuning bilen Tamar bérp atisining öyide turup qaldi. ¹² Emdi köp künler ötüp, Shuaning qizi, Yehudagha tegken ayal öldi. Yehuda teselli tapqandin kéyin adullamlıq dosti Hirah bilen bille özining qoy qirqighuchilirining ehwalini bilishke Timnahqa chiqti.

¹³ Tamargha: — Qéynatang qoylirini qirqighili Timnahqa yol aldi, dégen xewer yetti. ¹⁴ Shuning bilen Tamar Shelah chong bolghan bolsimu, men uninggha xotunluqqa élip bérilmidim, dep qarap, tulluq kiyimini séliwétip, chümbel tartip bedinini orap, Timnah yolining üstide Enaimgha kirish éghizigha bérp olturdi.

¹⁵ Emdi Yehuda uni yüzi yépiqliq halda körgende: — Bu bir pahishe ayal oxshaydu, dep oyildi..

¹⁶ U yoldin burulup uning yénigha bérp, öz kélini ikenlikini bilmey: — Kel, men sen bilen bille bolay, dédi. U jawab bérp: — Men bilen bille bolsang, manga néme bérisen? dep soridi.

¹⁷ U uninggha: — Padamning ichidin bir ogghlaqni sanga ewetip bérey, dédi. Ayal: — Sen uni ekélip bergüche, manga renige birer nerse béremsen? dep soriwidi, ¹⁸ U: — Sanga némini renige bérey? — dédi.

U: — Öz möhürüng bilen uning shoynisini we qolungdiki hasangni renige bergin, déwidi, u bularni bérp, uning bilen birge boldi. Shuning bilen u uningdin hamilidar bolup qaldi.

¹⁹ Andin Tamar ornidin turup mangdi; u perenjini séliwétip, tulluq kiyimini kiyiwaldi.

²⁰ Yehuda: — U xotunning qolidiki renini yandurup kelsun dep adullamlıq dostining qoli arqiliq ogghlaqni ewetti, emma u uni tapalmidi. ²¹ U shu jaydiki ademlerdin: — Enaimdiki yolning boyida olturghan butperes pahishe qéni, dep sorisa, ular: — Bu yerde héchbir butperes pahishe bolghan emes, dep jawab berdi..

²² Buning bilen u Yehudaning qéshigha yénip bérp: — Men uni tapalmidim; üning üstige u jaydiki ademlermu: «Bu yerde héchbir butperes pahishe ayal bolghan emes» déyishti, dédi.

²³ Yehuda: — Boptu, u nersilerni u élip ketse ketsun; bolmisa, bashqilarning mesxirisige qalimiz. Némila bolmisun, men uninggha ogghlaq ewettim, lékin sen u xotunni tapalmiding, dédi.

²⁴ Üch ayche ötkendin kéyin birsı Yehudagha: — Séning kélining Tamar buzuqchiliq qildi, uning üstige zinadin hamilidar bolup qaldi, dégen xewerni yetküzdi. Yehuda jawaben: — Uni élip chiqinglar, köydürüwétilsun! — dédi.

²⁵ Lékin u élip chiqilghanda qéynatisigha xewer ewetip: — Bu nersilerning igisi bolghan ademdin hamilidar boldum! Emdi sen körüp baq, bu möhür, shoynisi we hasining kimning ikenlikini étirap qilghin, dédi.

²⁶ Yehuda bu nersilerni étirap qilip: — U manga nisbeten heqliqtur; derweqe men uni ogghlum Shelahqa élip bermidim, dédi. Bu ishtin kéyin Yehuda uninggha yene yéqinchiliq qilmidi..

38:8 «qérindashliq burchi» — qedimki zamanlarning örp-adetliri boyiche, birsı öz mal-mülkige warisliq qilidighan perzenti bolmay ölüp ketse, undaqta ölgüchining aka yaki ukisi uninggha bir waris perzent qaldurush üçhün ayalini xotunluqqa élishi kérek idi. Bu ayaldin perzent tughulsa, undaqta u öziningki emes, belki ölgen qérindashining hésablinatti. Kéyin bu ishni Musa peyghember yehudiylargha qanun dep békitken («Qan.» 25:5-10).

38:15 «bu bir pahishe ayal oxshaydu» — shu waqitlarda pahishe ayalar yüzini étiwalatti; toy qilghan ayallar we qizlar adette chümbelsiz yüretti. Peqet toy qilidighan layiqi aldidila qizlar yüzini yépiwalatti (24:65ni köring).

38:21 «butperes pahishe» — Qanaaniylar arisida butpereslikning pahishiwaqliq bilen zich munasiwiti bar idi. «Kim bundaq «butperes pahishe» bilen bille bolsa, uninggha buttin bir bext-beriket kélidu» dep qarilatti.

38:26 «U manga nisbeten heqliqtur» — Tamarning bu ishlarda bolush meqsiti köngül xushi üçhün emes, belki perzent körush üçhün idi.

²⁷ Uning tughut waqti yéqinlashti, mana qorsiqida qoshkézek bar idi. ²⁸ U tughqan waqtida bälildin birsi qolini chiqiriwidi, tughut anisi derhal bir qizil yipni élip: «Bu awwal chiqti» dep uning qoligha chigip qoydi.

²⁹ Lékin u qolini yene ichige tiqiwaldi, mana uning inisi chiqti. Shuning bilen tughut anisi: «Sen qandaq qilip bösüp chiqting!» dédi; shuning bilen uninggha «Perez» dégen at qoyuldi. ³⁰ Andin qoligha qizil yip chigilgen akisi tughuldi. Uning ismi Zerah dep ataldi..

Yüsüpning Potifarning öyide xizmet qilishi

39 ¹Yüsüp bolsa Misirgha élip kélindi; uni Pirewnning ghoidari, pasiban béshi Potifar shu yerge élip kelgen Ismaillarning qolidin sétiwaldi. ² Lékin Perwerdigar Yüsüp bilen bille bolghachqa, uning ishliri ongha tartti; u misirliq xojisining öyide turup qaldi. ³ Uning xojisi Perwerdigarning uning bilen bille ikenlikini, shundaqla u néme ish qilsa, Perwerdigarning uning qolida ronaq tapquzghanliqini bayqidi. ⁴ Shuning bilen Yüsüp uning neziride iltpat tépib, uning xas xizmetchisi boldi. Xojisi uni öyini bashqurushqa qoydi we barliq teelluqatini uning qoligha tapshurdi.

⁵ We shundaq boldiki, u uni öyi we barliq teelluqatini bashqurushqa qoyghandin tartip, Perwerdigar bu misirliqning öyini Yüsüpning sewebidin beriketlidi; Perwerdigarning berikiti uning pütün ailisi we barliq tériqchiliqigha keldi. ⁶ Shuning bilen Potifar barliq ishlirini Yüsüpning qoligha tapshurup, öz tamiqini yéyishtin bashqa héchqandaq ish bilen kari bolmidi. Yüsüp bolsa qamiti kélshken, xushchiray yigit idi.

⁷ Birnechche waqit ötkendin kéyin shundaq boldiki, uning xojisining ayalining Yüsüpke közi chüshüp qélip: — Men bilen yatqin! — dédi..

⁸ Emma u unimay xojisining ayaligha mundaq dédi: — Mana xojam öydiki ishlarni, shundaqla barliq teelluqatini qolumgha tapshurdi, manga tolimu ishinip ishlirim bilen kari bolmaydu. ⁹ Bu öyde mendin chong adem yoq. Sendin bashqa u héchbir nersini mendin ayimidi — chünki sen uning ayalidursen! Shundaq turuqluq men qandaqmu bundaq rezillikni qilip Xuda aldida gunahkar bolay? — dédi.

¹⁰ Gerche her küni Yüsüpke shundaq désimu, shundaqla u uning bilen yétip uninggha yéqinchiliq qilishni yaki uning bilen birge turushni ret qilghan bolsimu, ¹¹ shundaq bir weqe boldiki, bir küni u öz ishi bilen öy ichige kirgenidi, öydikilerdin héchqaysisi öyning ichide emes idi; ¹² bu ayal uning tonini tutuwélip: — Men bilen yatqin! dédi. U tonini uning qoligha tashlap qoyup, yügürgen péti qéchip tashqirigha chiqip ketti. ¹³ Ayal Yüsüpning tonini öz qoligha tashlap qéchip chiqip ketkinini körüp, ¹⁴ öydiki xizmetchilirini chaqirip ulargha: — Qaranglar, érim bizge haqaret keltürsun dep bir ibraniy ademni élip keptu! Bu adem yénimgha kirip: «Sen bilen yatay» déwidi, qattiq warqiridim! ¹⁵ U méning qattiq warqirighinimni anglap, tonini yénimgha tashlap, tashqirigha qéchip ketti, dédi.

¹⁶ Shuning bilen xojisi öyige yénip kelgüche u Yüsüpning tonini yénida saqlap qoydi. ¹⁷ Andin u érigimu shu gepni qilip: — Sen élip kelgen héliqi ibraniy qul manga haqaret qilishqa qéshimgha

—Yehuda eslide «Men uningdin téximu gunahkarmen» déyishke toghra kéletti, elwette.

38:27 1Tar. 2:4.

38:29 «Sen qandaq qilip bösüp chiqting!» — bashqa birxil terjimisi: «Sen qandaq qilip bösüp chiqting? Bundaq ish béshinggha yene kélidul!» (eyni söz «bösüp chiqish» béshinggha yene kélidul!); «Perez» — «bösülgen jay» yaki «bösküchi» dégen menide.

38:29 Mat. 1:3.

38:30 «Zerah» — Babil yaki aramiy tilida «qipqizil» dégen menide. Ibraniy tilida «parqiray» dégen menide.

—Bu babning tarixiy ehmiyiti toghruluq «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

39:1 Yar. 37:28; Zeb. 105:17

39:2 Ros. 7:9.

39:7 Pend. 7:13.

kirdi.¹⁸ Lékin men qattiq warqirap-jarqirdim, u tonini qéshimda tashlap, tashqirigha qéchip ketti, — dédi.

¹⁹ Uning xojisi ayalining: — Séning qulung méni undaq-mundaq qildi, dégen geplirini anglap ghezipi ottek tutashti.²⁰ Shuning bilen Yüsüpning xojisi uni tutup orda munarliq zindangha qamap qoydi. Shu yerge peqet padishahning mehbusliri solinatti. Buning bilen u shu yerde solaqta yétip qaldi...

²¹ Lékin Perwerdigar Yüsüp bilen bille bolup, uninggha shapaet körsitip, uni zindan bégingning neziride iltipat tapturdi.²² Shuning bilen zindan bégi gundixanida yatqan hemme mehbuslarni Yüsüpning qoligha tapshurdi. Shu yerde qilinidighan herqandaq ish uning qoli bilen bollatti.²³ Zindan bégi Yüsüpning qolidiki héchqandaq ishtin ghem qilmatti; chunki Perwerdigar uning bilen bille bolup, u hernéme qilsa Perwerdigar uni ongushluq qilatti.

Yüsüpning zindandashlirining chüshlirige tebir bérishi

40¹ Bu ishlardin kéyin Misir padishahining saqiysi we bash nawiysi Misir padishahining zitigha tégip gunahkar bolup qaldi.² Shuning bilen Pirewn uning bu ikki menseparigha, yeni bash saqiy we bash nawaygha ghezeplinip,³ ularni pasiban béshining sariyigha, Yüsüp solaqliq munarliq zindangha solap qoydi.⁴ Paisban béshi Yüsüpni ularning xizmitide bolup ularni kütüshke teyinlidi. Ular solaqta birnechche kün yétip qaldi.

⁵ Ular ikkisi — Misir padishahining saqiysi we nawiysi gundixanida solaqliq turghan bir kéchide chüsh kördi. Herbirining chüshining öziğe xas teбири bar idi.⁶ Etisi etigende, Yüsüp ularning qéshigha kiriwidi, ularning ghemkin olturghinini kördi;⁷ shunga u özi bilen bille xojisining sariyida solaqliq yatqan Pirewnning bu ikki menseparidin: — Némishqa chirayinglar бүгүн shunche solghun? — dep soridi.

⁸ Ular uninggha jawab bérir: — Ikkimiz bir chüsh kördüq; emma chüshimizning tebirini yéship bérighan kishi yoq, dédi. Yüsüp ulargha: — Chüshke tebir bérish Xudadin bolidu emesmu? Chüshünglarni manga éytip béringlar, — dédi.

⁹ Buning bilen bash saqiy Yüsüpke chüshini éytip: — Chüshümde aldında bir üzüm téli turghudek;¹⁰ bu üzüm télining üç shéxi bar iken. U bix urup chécheklep, saplirida uzum piship kétiptudek;¹¹ Pirewnning qedehe qolunda iken; men üzümlerni élip Pirewnning qedehige siqip, qedehni uning qoligha sunuptimen, dédi.

¹² Yüsüp uninggha jawaben: Chüshning teбири shudurki, bu üç shax üç künni körsitidu.¹³ Üch kün ichide Pirewn qeddingni ruslitip, séni mensipingge qaytidin teyinleydu. Buning bilen sen burun uninggha saqiy bolghandek Pirewnning qedehini uning qoligha sunidighan bolisen...

¹⁴ Lékin ishliring ongushluq bolghanda méni yadinggha yetküzüp, manga shapaet körsitip Pirewnning aldında méning toghramda gep qilip, méni bu öydin chiqartqaysen.¹⁵ Chunki men heqiqeten ibraniylarning zéminidin naheq tutup élip kélindim; bu yerdimu méni zindangha salghudek bir ish qilmidim, — dédi.

¹⁶ Bash naway Yüsüpning shundaq yaxshi tebir berginini körüp uninggha mundaq dédi: — Menmu özümni chüshümde kördüm; mana, béshimda aq nan bar üç séwet bar iken.¹⁷ Eng

39:20 «Yüsüpni tutup orda munarliq zindangha qamap qoydi» — yuqiriqi izahatta éytqinimizdek, Potifar «jallat béshi» bolushi mumkin idi. Shunga u Yüsüpni ölüm jazasigha mehkum qilishqa hoquqluq bollatti. Uning shundaq qilmasliqi könglide ayalining geplirige guman peyda bolghanliqigha ispat bolushi mumkin. Qaysi ayagh astida dessilish xetirige qalghan ayal özi bozek qilmaqchi kishining kiyimini tutuwélislini xalaytti?

39:20 Zeb. 105:18

40:3 «pasibanlarning béshi» — Potifar bolsa kérek (39:1ni körüng).

40:8 «chüshimizning tebirini yéship bérighan kishi yoq» — shu dewrlerde Misirda «chüshni yeshküchi» deydighan «alahide kesp» tiki bir xil ademler bar idi.

40:13 «Pirewn qeddingni ruslitip...» — ibraniy tilida: — «Pirewn béshingni kötürüp...».

üstünki séwette nawaylar Pirewnge pishurghan herxil nazunémetler bar iken; lékin qushlar béshimdiki u séwettiki nersilerni yep kétiptudek, — dédi.

¹⁸ Yüsüp jawaben: — Chühning tebiri shudurki: — Bu üç séwet üç künni körsitidu. ¹⁹ Üch kün ichide Pirewn séning béshingni késip, jesitingni derekke asidiken. Shuning bilen ucharqanatlar kélip göshüngni yeydiken, — dédi.

²⁰ Üchinchi küni shundaq boldiki, Pirewnning tughulghan küni bolghachqa, u hemme xizmetkarlari üçün bir ziyapet qilip berdi, shundaqla derweqe xizmetkarlirining arisida bash saqiyning béshini kötürdi we bash nawayning béshini aldi. ²¹ u bash saqiyni qaytidin öz mensipige teyinlidi; shuning bilen u Pirewnning qedehini uning qoligha qaytidin sunidighan boldi. ²² Lékin bash nawayni bolsa Yüsüp ulargha tebir bergendeke ésiwetti. ²³ Emma bash saqi Yüsüpnü héch eslimey, eksiche uni untup qaldi.

Yüsüpnü padishahning chühshige tebir bérishi

41 ¹ Toptoghra ikki yil ötüp, Pirewn bir chühsh kördi. Chühshide u Nil deryasining boyida turghudek. ² Hem chirayliq hem séviz yette tuyaq inek deryadin chiqip, qumushluqta otlaptudek. ³ Andin yene yette tuyaq inek deryadin chiqiptu; ular set hem oruq bolup, aldinqi ineklerning yénida, deryaning boyida turuptu. ⁴ Bu set hem oruq inekler u yette chirayliq hem séviz ineklerni yewétiptu. Shu waqitta Pirewn oyghinip kétiptu.

⁵ U yene uxlap, ikkinchi qétim chühsh kördi: — Mana, bir tüp bughday shéxidin toq we chirayliq yette bashaq chiqiptu. ⁶ Ulardin kéyin yene yette bashaq chiqiptu; ular hem oruq we puchek bolup, sherq shamilida soliship qalghanidi. ⁷ Bu oruq bashaqlar u yette séviz, toq bashaqni yutup kétiptu. Andin Pirewn oyghinip kétiptu, bu uning chühshi iken.

⁸ Etisi uning köngli nahayiti biaram bolup, Misirdiki hemme palchi-jadugerler bilen barliq danişmenlerni chaqirtip keldi. Pirewn öz chühshini ulargha éytip berdi; lékin héchkim Pirewnge chühshlerning tebirini dep béreلمidi.

⁹ U chaghda bash saqi Pirewnge: — Bügün méning ötküzgen xataliqlirim ésimge keldi. ¹⁰ Burun Pirewn janabliri qullirigha, yeni péqir we bash nawaygha achchiqlinip, bizni pasiban béshining sariyida solaqqa tashlighanidila; ¹¹ Shu chaghlarda herbirimiz bir kéchide birdin chühsh kördüq; her qaysimiz körge chühshning tebiri bashqa-bashqa idi. ¹² Shu yerde biz bilen bille pasiban béshining quli bolghan bir ibranii yigit bar idi. Uninggha chühshlirimizni éytiwidiq, u bizge chühshlirimizning tebirini bayan qildi; u herbirimizning körge chühshige qarap tebir bergendidi. ¹³ Shundaq boldiki, ishlar del uning bergen tebiride déyilgendeke yüz berdi; janabliri péqirni öz mensipimge qaytidin teyinlidile, bash nawayni dargha astila, — dédi.

¹⁴ Shuning bilen Pirewn adem ewetip, Yüsüpnü chaqirdi; ular derhal uni zindandin chiqardi. Yüsüp burut-saqilini chühshürüp, kiyimlirini yenggüşlep, Pirewnning aldigha kirdi. ¹⁵ Pirewn Yüsüpke: — Men bir chühsh kördüm, emma uning tebirini éytip béreleydikensen, — dédi.

¹⁶ Yüsüp Pirewnge jawab béríp: — Tebir bérish özümdin emes; lékin Xuda Pirewnge xatirjemlik bérighan bir jawab béridu, — dédi.

40:19 «Pirewn séning béshingni késip,...» — ibranii tilida: «Pirewn béshingni üstüngdin kötürüp,...». Mushu sözlerni 13-ayet bilen sélishiturgihili bolidu.

40:20 «béshini aldi» — ibranii tilida bu ibare «béshini kötürdi» dégen söz bilen ipadiliniidu. Lékin bu «bash kötürüsh» ornini östürüsh emes, belki kallisini élishni körsitidu.

41:1 Zeb. 105:19

41:8 «uning köngli» — ibranii tilida: — «uning rohi».

41:11 Dan. 2:2.

41:14 Zeb. 105:20; Dan. 2:25.

41:16 «xatirjemlik bérighan bir jawab» — yaki «aman-ésenlikke élip baridighan bir jawab».

¹⁷ Pirewn Yüsüpke: — Chüshümde men deryaning qirghiqida turuptimen..¹⁸ Qarisam, deryadin hem sémiz hem chirayliq yette tuyaq inek chiqip qumushluqta otlaptu.¹⁹ Andin ulardin kéyin ajiz, tolimu set hem oruq yette tuyaq inek chiqiptu. Men Misir zéminida shundaq set ineklerni körgen emesmen.²⁰ Bu oruq, eski inekler bolsa awwalqi yette sémiz inekni yewétiptu.²¹ Ularni yewetken bolsimu, qorsiqigha bir némining kirgenlikli héch ayan bolmaptu, ularning körünüshi belki burunqidek set imish. Andin men oyghinip kettim.

²² Andin yene bir chüsh kördüm, mana bir shaxtin yette hem toq hem chirayliq bashaq chiqiptu.²³ Andin yene yette puchek, oruq bashaq chiqiptu; ular sherq shamili bilen soliship qurup kétiptu.²⁴ Bu oruq bashaqlar yette chirayliq bashaqni yep kétiptu. Men bu ishni palchi-jadugergelge dep bersem, manga tebirini éytip bérédighan héch kishi chiqmidei, dédi.

²⁵ Yüsüp Pirewnge: — Janabliri Pirewnning chüshliri bir menididur. Xuda Özi qilmaqchi bolghan ishlirini Pirewnge aldin bildürdi.²⁶ Bu yette yaxshi inek yette yilni körsitidu; yette yaxshi bashaqmu yette yilni körsitidu. Bu chüshler oxshash bir chüshstur.

²⁷ Ulardin kéyin chiqqan yette oruq, yaman set inek yette yilni körsitidu; sherq shamili bilen soliship qalghan yette quruq bashaqmu shundaq bolup, acharchiliq bolidighan yette yildur.²⁸ Men Pirewnge deydighan sözüim shuki, Xuda yéqinda qilmaqchi bolghan ishni Pirewnge ayan qildi.²⁹ Mana, pütkül Misir zéminida yette yilghiche memurchiliq bolidu;³⁰ andin yette yilghiche acharchiliq bolidu; shuning bilen Misir zéminida pütkül memurchiliqni unutquzdighan acharchiliq zéminni weyran qilidu.³¹ Kélidighan acharchiliqning sewebidin zéminda bolghan memurchiliq kishilerning ésidin kötürülüp kétidu; chünki acharchiliq tolimu éghir bolidu.³² Lékin chüshning yandurulup, Pirewnge ikki qétim körünginining ehmiyiti shuki, bu ish Xuda teripidin békitilgen bolup, Xuda uni pat arida emelge ashuridu.

³³ Emdi Pirewn özi üçün pem-parasetlik hem dana bir kishini tépip, Misir zéminigha qoysun.

³⁴ Pirewn shundaq qilsunki, memurchiliq bolghan yette yilda Misir zéminidin chiqqan ashliqning beshtin birini toplanglar dep zémingha nazarethilerni teyinlisun.³⁵ Bular shu kélidighan toqchiliq yillirida barliq ashliqni topla, sheher-sheherlerde yémeklik bolsun dep bughday-qonaqlarni Pirewnning qol astigha jem qilip saqlitip qoysun.³⁶ Yighilghan shu ashliqlar Misir zéminida bolidighan yette yilliq acharchiliqqa taqabil turush üçün saqlansun; shu teriqide zémin acharchiliqtin halak bolmaydu, — dédi.

Yüsüpning Misirni idare qilishi

³⁷ Bu söz Pirewn we uning xizmetkarlirining nezirige taza yaqti..³⁸ Shuning bilen Pirewn xizmetkarlirigha: — Bu kishidek, ichide Xudaning rohi bar yene birsini tapalamduq?! — dédi..

³⁹ Pirewn Yüsüpke: — Xuda sanga buning hemmisini ayan qilghaniken, sendek pemlik hem dana héchkim chiqmaydu.⁴⁰ Sen emdi méning öyümni bashqurushqa békitilding, barliq xelqim séning aghzinggha qarap özlirini tertipke tizsun. Peqet texttila men sendin üstün turimen, — dédi..

⁴¹ Axirida Pirewn Yüsüpke: — Mana, men séni pütkül Misir zéminining üstige teyinlidim, — dédi.

⁴² Buning bilen, Pirewn öz qolidin möhür üzükini chiqirip, Yüsüpning qoligha saldi; uninggha nepis kanap rexttin tikilgen libasni kiygüzüp, boynigha bir altun zenjir ésip qoydi.⁴³ Uni özining ikkinchi shahane harwisigha olturghuzup, uning aldida: «Tiz pükünglar!» — dep jar saldurdi. Shundaq qilip, Pirewn uni pütkül Misir zéminigha tiklep qoydi.

41:17 «derya» — Nil deryasi. Misirliqlargha nisbeten peqet bir derya, yeni Nil deryasila bardur.

41:37 Ros. 7:10.

41:38 Zeb. 105:20-22

41:40 «tertipke tizsun» — yaki «boysunidu».

41:40 Zeb. 105:21-22

⁴⁴ Andin Pirewn Yüsüpke yene: — Men dégen Pirewndurmen; pütkül Misir zéminida sensiz héchkim qol-putini midirlatmisun! — dédi.

⁴⁵⁻⁴⁶ Pirewn Yüsüpke Zafinat-Paaniyah dégen namni berdi we on shehiridiki kahin Potifirahning qizi Asinatni uninggha xotunluqqa élip berdi. Shundaq qilip Yüsüp pütkül Misir zéminini bashqurush üçün chörgileshke chiqti. Yüsüp Misir padishahi Pirewnning xizmitide bolushqa békitilgende ottuz yashta idi; u Pirewnning aldidin chiqip, Misir zéminining herqaysi jaylirini közdin kechürdi.

⁴⁷ Memurchiliq bolghan yette yil ichide zéminning hosuli dōwe-dōwe boldi. ⁴⁸ Yette yilda u Misir zéminidin chiqqan ashliqni yighip, sheher-sheherge toplidi; herqaysi sheherning etrapidiki étizliqning ashliqini u shu sheherning özige jughlap qoydi. ⁴⁹ Shu teriqide Yüsüp déngizdiki qumdek nahayiti köp ashliq toplidi; ashliq heddi-hésabsiz bolghachqa, ular hésablashni toxtatti.

⁵⁰ Acharchiliq yilliri yétip kélishtin burun Yüsüpke ikki oghul töreldi. Bularni Ondiki kahin Potiferahning qizi Asinat uninggha tughup berdi. ⁵¹ Yüsüp: «Xuda pütün japa-musheqqitim we atamning pütün ailisini könglümdin kötürüwetti» dep tunji oghligha Manasseh dep at qoydi; ⁵² andin: «Men azab-oqubet chekken yurtta Xuda méni méwilik qildi» dep ikkinchisige Efraim dep at qoydi.

⁵³ Misir zéminida memurchiliq bolghan yette yil ayaghlashti. ⁵⁴ Andin Yüsüpning éytqinidek acharchiliqning yette yili bashlandi. U chaghlarda bashqa barliq yurtlardimu acharchiliq boldi; lékin Misir zéminidiki her yerlerde nan bar idi. ⁵⁵ Acharchiliq pütkül Misir zéminni basqanda, xelq ashliq sorap Pirewnge peryad qildi. Pirewn misirliqlarning hemmisige: — Yüsüpning qéshigha béríp, u silerge néme dése, shuni qilinglar, — dédi.

⁵⁶ Acharchiliq pütkül yer yüzini bésip ketti. Yüsüp her yerdiki ambarlarni échip, misirliqlargha ashliq satatti; acharchiliq Misir zéminida intayin éghir bolghili turdi. ⁵⁷ Acharchiliq pütkül yer yüzini basqan bolghachqa, barliq yurtlardiki xelqmu ashliq alghili Misirgha Yüsüpning qéshigha kéletti.

Yüsüpning qérindashlirining Misirgha ashliq alghili bérishi

42 ¹ Emdi Yaqup Misirda ashliq barliqini bilginide oghullirigha: — Némishqa bir-biringlarga qariship turisiler? — dédi.

² Andin yene: — Manga qaranglar, anglishimche Misirda ashliq bar iken. U yerge béríp, andin shu yerdin bizge ashliq élip kélinglar; buning bilen ölüp ketmey, tirik qalimiz, — dédi.

³ Buning bilen Yüsüpning on akisi ashliq sétiwalghili Misirgha yolgha chiqti. ⁴ Lékin Yaqup Yüsüpning inisi Binyaminning birer yamanliqqa uchráp qélishidin qorqup uni akiliri bilen bil-le ewetmidi. ⁵ Shuningdek acharchiliq Qanaan zéminidimu yüz bergechke, Israilning oghulliri ashliq alghili kelgenler arisida bar idi.

41:44 «Men dégen Pirewndurmen; pütkül Misir zéminida sensiz héchkim qol-putini midirlatmisun!» — yaki «Men Pirewndurmen; lékin pütkül Misir zéminida séning ruxsittingsiz héchkim qol-putini midirlatmisun!».

41:45-46 «Zafinat-Paaniyah» — menisi «Xudaning söz qilishi bilen u (Yüsüpni démekchi) hayat turidu» dégen bolushi mumkin. Bashqa birxil terjimisi «Dunyaing Qutquzghuchisi».

41:47 «dōwe-dōwe» — ibranii tilida «changgal-changgal».

41:50 Yar. 46:20; 48:5.

41:51 «Manasseh» — menisi «untuldurghan».

41:52 «Efraim» — menisi «ikki hesse méwilik».

41:54 Yar. 45:6; Zeb. 105:16-17

42:2 Ros. 7:12.

42:3 «Yüsüpning on akisi ... Misirgha yolgha chiqti» — Yaqupning oghullirining özlirining Misirgha bérishi ailisining acharchiliq tüpeylidin namratliship ketkenlikini körsetse kérek; baridighan xizmetchilermu qalmighan bolushi mumkin.

⁶ Yüsüp zéminning waliysi bolup, yurtning barliq xelqige ashliq sétip bergüchi shu idi. Yüsüpning akiliri kélip uning aldida yüzlirini yerge tegküzüp tezim qildi.⁷ Yüsüp akilirini körüpla ularni tonudi; lékin u tonushluq bermey, ulargha qopal teleppuzda gep qilip: — Qeyerdin keldinglar, dep soridi. Ular jawaben: — Qanaan zéminidin ashliq alghili kelduq, — dédi.

⁸ Yüsüp akilirini tonughan bolsimu, lékin ular uni tonumidi.⁹ Yüsüp emdi ular toghrisida kör-gen chüshlirini ésige élip, ulargha: — Siler jasus, bu elning mudapiesiz jaylirini közetkili keldinglar, — dédi.

¹⁰ Emma ular uninggha jawab béríp: — Ey xojam, undaq emes! Belki keminiliri ashliq sétiwalghili keldi!¹¹ Biz hemmimiz bir ademning oghulliri, semimiy ademlarmiz. Keminiliri jasus emes! — dédi.

¹² U ulargha yene: — Undaq emes! Belki zéminning mudapiesiz jaylirini körgili keldinglar, — dédi.

¹³ Ular jawab béríp: — Keminiliri eslide on ikki qérindash iduq; biz hemmimiz Qanaan zéminidiki bir ademning oghulliridurmiz; lékin kenji inimiz atimizning qéshida qélip qaldi; yene bir inimiz yoqap ketti, — dédi.

¹⁴ Emma Yüsüp ulargha yene: — Mana men del silerge éytqinimdek, jasus ikensiler!¹⁵ Pirewnning hayati bilen qesem qilimenki, kichik ininglar bu yerge kelmigüche siler bu yerdin chiqip kételmeybiles; siler shuning bilen sinilisiler.¹⁶ Ininglarni élip kelgili biringlarni ewetinglar, qalghanliringlar bolsa solap qoyulisiler. Buning bilen éytqininglarning rast-yalghanliqi ispatlinidu; bolmisa, Pirewnning hayati bilen qesem qilimenki, siler jezmen jasus! — dédi.

¹⁷ Shuning bilen u ularni üç küngiche solap qoydi.¹⁸ Üchinchi küni Yüsüp ulargha mundaq dédi: — Men Xudadin qorqidighan adammen; tirik qélishinglar üçün mushu ishni qilinglar: —¹⁹ Eger semimiy ademler bolsanglar, qérindashliringlardin biri siler solanghan gundixanida solaqliq turiwersun, qalghininglar acharchiliqta qalghan ailenglar üçün ashliq élip kétinglar;²⁰ Andin kichik ininglarni qéshimgha élip kélinglar. Shuning bilen sözliringlar ispatlansa, ölmeysiler!, — dédi. Ular shundaq qilidighan boldi.

²¹ Andin ular ózara: — Berheq, biz inimizgha qilghan ishimiz bilen gunahkar bolup qalduq; u bizge yalwursimu uning azabini körüp turup uninggha qulaq salmiduq. Shuning üçün bu azab-oqubet béshimizgha chüshti, — déyishti.

²² Ruben ulargha jawab: — Men silerge: baligha zulum qilmanglar, dégen emesmidim? Lékin unimidinglar. Mana emdi uning qan qerzi bizdin soriliwatidu, — dédi.

²³ Emma Yüsüp ular bilen terjiman arqiliq sözleshkechke, ular Yüsüpning öz geplirini uqup turuwatqinini bilmidi.²⁴ U ularin özini chetke élip, yighlap ketti. Andin ularning qéshigha yénip kélip, ulargha yene söz qilip, ularning arisidin Shiméonni tutup, ularning köz aldida baghlidi.

Yüsüpning akilirining Qanaangha qaytishi

²⁵ Andin Yüsüp emr chüshürüp, ularning tagharlirigha ashliq toldurup, her birsining pulini qayturup taghirigha sélip qoyup, seper hazirliqlirimu bérilsun dep buyruwidi, ulargha shundaq qilindi.²⁶ Shuning bilen akiliri ésheklirige ashliqlirini artip, shu yerdin ketti.

42:6 «Yüsüpning akiliri kélip uning aldida yüzlirini yerge tegküzüp tezim qildi» — bu ish bilen Yüsüpning körgen chüshliri téxi toluq emelge ashurulmidi; atisi Yaqup, inisi Binyamin we ögey anisining Misirgha kélishi bilen körgen chüshliri toluq emelge ashurulidu.

42:6 Yar. 37:7.

42:9 «elning mudapiesiz jayliri» — ibraniiy tilida «elning yalingach jayliri».

42:9 Yar. 37:5.

42:13 Yar. 43:29.

42:14 «mana men del silerge éytqinimdek, jasus ikensiler!» — Yüsüpning buni déginidiki mentiqe belkim «Kim öz oghullirining hemmisini dégüdek biraqla Misirgha baridighan xeterlik yolgha mangduratti?!» dégendek bolushi mumkin.

42:16 «éytqininglarning rast-yalghanliqi ispatlinidu» — ibraniiy tilida «silerde heqiqet bar-yoqluqi ispatlinidu».

42:20 Yar. 43:5; 44:23.

42:22 Yar. 37:21,22.

²⁷ Emma ötengge kelgende ulardin biri éshikige yem bergili taghirini échiwidi, mana, öz puli tagharning aghzida turatti.²⁸ U qérindashlirigha: — Méning pulumni qayturuwétiptu. Mana u taghirimde turidu, dédi. Buni anglap ularning yürüki su bolup, titriship bir-birige: — Bu Xudaning bizge zadi néme qilghinidu? — déyishti.

²⁹ Ular Qanaan zéminigha, atisi Yaqupning qéshigha kélip, bëshidin ötkén hemme weqelerni uninggha sözlep béríp: ³⁰ — héliqi kishi, yeni shu zéminning xojisi bizge qopal gep qildi, bizge zéminni paylighuchi jasustek muamile qildi;³¹ emdi biz uninggha: «Biz bolsaq semimiy ademlarmiz, jasus emesimiz.³² Biz bir atidin bolghan oghullar bolup, on ikki akauka iduq; biri yoqap ketti, kichik inimiz hazir Qanaan zéminida atimizning yénida qaldi» dések,³³ Héliqi kishi, yeni shu zéminning xojisi bizge mundaq dédi: «Méning silerning semimiy ikenlikinglarni bilishim üçün, qérindashliringlarning birini méning yénimda qaldurup qoyup, ach qalghan ailenglar üçün ashliq élip kétinglar;³⁴ andin kichik ininglarni qéshingha élip kélinglar; shundaq qilsanglar, silerning jasus emes, belki semimiy ademler ikenlikinglarni bileleymen. Andin qérindishinglarni silerge qayturup bérimen we silér zéminda soda-sétiq qilsanglar bolidu» — dédi...

³⁵ Emma shundaq boldiki, ular tagharlirini tökkende, mana herbirining puldini öz tagharlirida turatti! Ular we atisi özlirining chigiklik pullirini körgende, qorqup qélishti.³⁶ Atisi Yaqup ulargha: — Méni oghlumdin juda qildinglar! Yüsüp yoq boldi, Shiméonmu yoq, emdi Binyaminnimu élip ketmekchi boluwatisiler! Mana bu ishlarning hemmisi méning bëshinghila keldi! — dédi.

³⁷ Ruben atisigha: — Eger men Binyaminni qéshinggha qayturup élip kelmisem, méning ikki oghlumni öltürüwetkin; uni méning qolumgha tapshurghin; men uni qéshinggha yandurup élip kélimen, — dédi.

³⁸ Lékin Yaqup jawab béríp: — Oghlum siler bilen bille u yerge chüshmeydu; chünki uning akisi ölüp kétip, u özi yalghuz qaldi. Mubada yolda kétéwatqanda uninggha birer kélishmeslik kelse, siler mendek bir aq chachliq ademni derd-elem bilen textisaragha chüshüriwétisiler, — dédi.

Yüsüpnüñ akilirining Binyaminni Misirgha élip bérishi

43¹ Acharchiliq zéminni intayin éghir basqanidi.² Bu sewebtin ular Misirdin élip kelgen ashliqni yep tügetkende, atisi ulargha: — Yene béríp bizge azghina ashliq élip kélinglar, — dédi.

³ Lékin Yehuda uninggha jawaben: — Héliqi kishi bizni qattiq agahlandurup: «Ininglar siler bilen bille kelmise, yüzümni körimen dep xiyal qilmanglar» dégen.⁴ Eger inimizni biz bilen bille ewetseng, biz béríp sanga ashliq élip kélimiz.⁵ Emma ewetishke unimisang, biz barmaymiz; chünki héliqi kishi bizge: «Ininglar siler bilen bille kelmise, yüzümni körimen dep xiyal qilmanglar» dégen, — dédi.

⁶ Israil ulargha: — Silér némishqa manga shunche yamanliq qilip u kishige: «Yene bir inimizmu bar» dédinglar, — dédi.

⁷ Ular jawaben: — U kishi bizning we ailimizning ehwalini sürüştürüp kochilap: «Atanglar téxi Hayatmu? Yene bir ininglar barmu?» — dep soridi. Biz uning shu soaligha yarisha jawab berduq. Uning bizge: «Ininglarni élip kélinglar» deyidighinini nedin bileyli? — dédi.

⁸ Yehuda atisi Israilgha: — Balini men bilen ewetkin; biz derhal qozghilip yolgha chiqayli; shundaqta biz we sen, bizler hem balilirimiz ölmey, tirik qalimiz.⁹ Men uninggha késil bolimen; sen uning üçün méning méningdin hésab alisen; eger men uni séning qéshinggha aman-ésen

42:34 «zémin» — Misir zéminini körsitidu.

42:35 Yar. 42:25; 44:1.

43:5 Yar. 42:20; 44:23;

yandurup kélip, yüzüingning aldida turghuzmisam, pütkül ömrümde aldingda gunahkar bolay...

¹⁰ Chünki hayal bolmighan bolsaq, bu chaghqiche ikki qétim béríp kélettug, — dédi.

¹¹ Ularning atisi Israil ulargha: — Undaq bolsa, mundaq qilinglar: — U kishige qacha-quchang-largha zémindiki eng ésil méwilerdin sowghat alghach béringlar: yene azghina tutiya, azraq hesel, dora-dermanlar, murmekki, piste we badamlarni alghach béringlar.¹² Qolunglarda ikki hesse pul élip, tagharliringlarning aghzidiki özünglarga yandurulghan pulnimu alghach béringlar. Éhtimal, bu ishta sewenlik körülgen bolushi mumkin.¹³ Ininglarnimu bille élip, qozghilip u kishining yénigha yene béringlar.¹⁴ Hemmige Qadir Tengri Ōzi silerni u kishining aldida rehimgé érishtürgey. Buning bilen u silerning shu yerdiki qérindishinglarni we Binyaminni qoyup béríp, silerge qoshup qoyarmikin; özüm nawada balilirimdin juda bolsam bolay! — dédi.

¹⁵ Shuning bilen bu ademler shu sowghatni élip, qollirigha ikki hesse pulni tutup, Binyaminni élip qozghilip, Misirgha béríp Yüsüpning aldida hazir boldi.¹⁶ Yüsüp Binyaminni ular bilen bille körginide, öz öyini bashquridighan ghoidarigha buyrup: — Bu ademlerni öyümge bashlap kirip, mal soyup taam teyyar qilghin; chünki bu kishiler chüshlük ghizani men bilen yeydu, — dédi.

¹⁷ U kishi Yüsüpning buyrughinidek qilip, ademlerni Yüsüpning öyige bashlap kirdi.¹⁸ Ular bolsa Yüsüpning öyige bashlap kélinginidin qorqushup: — Aldinqi qétim tagharlirimizgha yandurulghan pulning sewebidin biz uning öyige élip kélindug; uning meqsiti bizge hujum qilip, üstimizdin bésip qul qilip, ésheklirimizni tartiwélish oxshaydu, — déyishti.

¹⁹ Ular Yüsüpning öyini bashquridighan ghoidarning yénigha kélip, öyning ishikining tüwide uninggha: —

²⁰ Ey xojam, biz heqiqeten eslide mushu yerge ashliq alghili kelgenidug; ²¹ Shundaq boldiki, biz ötengege kélip öz tagharlirimizni achsaq, mana herbirimizning puli, eyni éghirliqi boyiche tagharlirimizning aghzida turuptu; shunga biz buni yandurup qolimizda alghach keldug...

²² Ashliq alghili qolimizda bashqa pulmu élip keldug; emma tagharlirimizgha pulni kimning sélip qoyghanliqini bilmidug, — dédi.

²³ U ulargha: — Xatirjem bolunglar, qorqmanglar. Silerning Xudayinglar, atanglarning Xudasi tagharliringlarda silerge bayliq ata qilghan oxshaydu; silerning pulunglarni alliqachan tapshurup aldim, — dédi. Andin u Shiméonni ularning qéshigha élip chiqti.²⁴ U kishi ularni Yüsüpning öyige bashlap kirip, ularning putlirini yuyushigha su ekirip béríp, andin ésheklirige yem berdi...

²⁵ Ular Yüsüpning chüshthe kélishige ülgürtüp sowghatni teyyarlap qoydi; chünki ular özlirining shu yerde ghiza yeydighinini anglighanidi.

²⁶ Yüsüp öyge kelgende ular qolliridiki sowghatni öyge uning aldigha élip kirip, bëshini yerge tegküzüp uninggha tezim qildi.²⁷ U ulardin hal sorap, andin: — Siler gépini qilghan qéri atanglar salametmu? U hayatmu? — dédi.

²⁸ Ular jawab béríp: — Silining qulliri bizning atimiz salamet turuwatidu, u téxi hayattur, — dep uning aldida égilip tezim qildi.

²⁹ Yüsüp bëshini kötürüp, öz inisi Binyaminni körüp: — Siler manga gépini qilghan kichik ininglar shumu? — dep sorap: — Ey oghlum, Xuda sanga shapaet körsetkey! — dédi.

³⁰ Yüsüpning öz inisigha bolghan séghinish oti qattiq küchiyip, yighliwalghudek xaliy jay izdep, aldirap ichkiriki öyge kirip taza bir yighliwalidi.³¹ Andin yüzini yuyup chiqip, özini bésiwélip: — Taamlarni qoyunglar, — dep buyrudi.

43:9 «méningdin hésab alisen» — ibraniy tilida «méning qolumdin hésab alisen».

43:9 Yar. 44:32.

43:20 Yar. 42:3.

43:21 Yar. 42:27,35.

43:24 Yar. 18:4.

43:26 Yar. 37:10; 42:6.

43:29 Yar. 42:13.

43:30 Yar. 45:2.

³² Xizmetkarlar Yüsüpke ayrim, ulargha ayrim we Yüsüp bilen bille tamaqqa kelgen misirliqlar-ghimu ayrim tamaq qoydi; chünki misirliqlar ibraniylar bilen bir dastixanda tamaq yéyishni yirginchlik dep qarap, ular bilen bille tamaq yémeytti.³³ Yüsüpning qérindashliri uning udu-lida, herbiri chong-kichik tertipi boyiche olturghuzuldi; chongi chongluqigha yarisha, kichiki kichiklikige yarisha olturghuzuldi; ular bir-birige qarap heyran qélishiti.

³⁴ Yüsüp aldidiki dastixandiki taqaqlardin ulargha bölüp berdi. Emma Binyamingha bergini bashqilarningkige qarighanda besh hesse köp idi. Ular sharab ichip, uning bilen xush keyp qilishiti.

Yüsüpning qérindashlirini axirqi qétim sinishi

44¹ Andin u öz öyini bashquridighan ghojidarigha buyrup: — Bu kishilerning tagharlirini élip kötüreligüdek ashliq qachilap, herbirining pulini taghirining aghzigha sélip qoyghin;² andin méning jamimni, yeni kümüş jamni ashliqning puli bilen bille eng kichikining taghirining aghzigha sélip qoyghin, — dédi. U adem Yüsüpning déginidek qildi.

³ Etisi tang yorighanda, ular éshekliri bilen bille yolgha sélip qoyuldi.⁴ Lékin ular sheherdin chiqip anche uzun mangmayla, Yüsüp ghojidarigha: — Ornungdin tur, bu ademlarning keynidin qoghlighin; ulargha yétishkinigide ulargha: «Némishqa yaxshiliqqa yamanliq qay-turdunglar?»⁵ Xojam shu jamda sharab ichidu hemde uningda pal achidu emesmu?! Mundaq qilghininglar rezillik qilghininglar bolmamdu!» dégin, — dédi.

⁶ Bu adem ularning keynidin yétiship bérip, ulargha bu sözlerni qildi.⁷ Ular uninggha jawaben: — Xojimiz némishqa mundaq gep qilidu? Mundaq ishni qilish keminiliridin néri bolsun!⁸ Biz eslide tagharlirimizning aghzidin tapqan pulnimu Qanaan zéminidin silining qashlirigha qay-turup bérishke ekeleniduq. Shundaq turuqluq qandaqmu xojilirining öyidin altun-kümüşni oghrilaikli? ⁹ Keminiliringning arisida kimdin bu jam tépilsa, shu ölümge mehkum bolsun, bizmu xojimizning qulliri bolayli, — dédi.

¹⁰ Ghojidar jawaben: — Éytqan sözliringlardek bolsun; jam kimning yénidin tépilsa, shu kishi qulum bolup qélip qalsun, qalghanliringlar bigunah bolisiler, — dédi.

¹¹ Shuning bilen ular aldirap-ténep, tagharlirini yerge chüshürüp, herbiri öz taghirini échip berdi. ¹² Ghojidar chonginingkidin bashlap kichikiningkigiche axturdi, jam Binyaminning taghiridin tépildi. ¹³ Buni körüp ular kiyimlirini yirtiship, herbiri éshikige qaytidin yükni ar-tip, sheherge qaytti.

Yehudaning Binyamin üçhün yélinishi

¹⁴ Shundaq qilip Yehuda we qérindashliri Yüsüpning öyige keldi; u téxi shu yerde idi. Ular uning aldigha kélip özlirini yerge étishti.¹⁵ Yüsüp ulargha: — Bu silerning zadi néme qilghininglar? Méningdek ademning choqum pal achalaydighanliqini bilmementinglar? — dédi.

¹⁶ Yehuda jawaben: — Biz xojimizgha némimu déyeleymiz? Néme gep qilalaymiz, qandaq qilip özimizni aqliyalaymiz? Xuda keminiliringning qebihlikini ashkara qildi. Mana, biz we qolidin jam-liri tépilghan kishi hemmimiz xojimizgha qul bolidighan bolduq, — dédi.

¹⁷ Lékin Yüsüp: — Mundaq qilish mendin néri bolsun! Belki jam kimning qolidin tépilghan bolsa peqet shu kishi méning qulum bolidu. Lékin qalghanliringlar aman-ésen atanglarning qéshigha kétinglar, — dédi.

44:5 «Hojam shu jamda sharab ichidu hemde uningda pal achidu emesmu?!» — Yüsüp Xudaning peyghembiri bolghachqa, «pal échish» qatarliq ishlarni qet'iy qilmaytti. Uning gépi akilirini sinash meqsitide éytılghan, xalas.

44:15 «Méningdek ademning choqum pal achalaydighanliqini bilmementinglar?» — 5-ayettiki izahatni körüng.

44:16 «Xuda keminiliringning qebihlikini ashkara qildi» — Yehudaning mushu gépi mushu yerde belkim Yüsüpning jami tagharliridin tépilghanliqini emes, belki ular ötkende inisi Yüsüpke ötküzgen yamanliqni körsetse kérek. Yehuda özlirining aldida turghinining Yüsüp ikenlikini bilmeytti, elwette.

¹⁸ Andin Yehuda uninggha yéqin béríp mundaq dédi: — Ey xojam, keminilirige qulaq sélip xojamning quliqigha bir éghiz gep qilishqa ijazet bergeyla. Ghezepliri keminilirige tutashmighay; chünki özliri Pirewnge oxshash ikenla.¹⁹ Eslide xojam keminiliridin: «Atanglar ya ininglar barmu» dep soriwidila,²⁰ biz xojimizgha jawaben: «Bizning bir qéri atimiz bar we u qérighanda tapqan, yash bir balisimu bar. Bu balining bir anisidin bolghan akisi ölüp kétip, u özi yalghuz qaldı; uning atisi uni intayin söyidu» dések,²¹ Sili keminilirige: «Uning özini qéshimgha élip kélinglar, men uni öz közum bilen körey» dédile.²² Biz xojimizgha jawab béríp: «Yigit atisidin ayrılalmaydu; eger atisidin ayrilsa, atisi ölüp kétidu» dések,²³ Sili yenila keminilirige: «Eger kichik ininglar siler bilen bille kelmise, yüzümni yene körimiz dep xiyal qilmanglar» dégenidila.²⁴ Shuning bilen biz keminiliri atimizning qéshigha barghanda xojamning sözlirini uninggha éyttuq;²⁵ andin atimiz yene: «Yene béríp, bizge azraq ashliq élip kélinglar» déwidi,²⁶ Biz jawaben: «Biz shu yerge qaytidin chüshelmeymiz; eger kichik inimiz biz bilen bille bolsa, undaqtá barimiz; chünki kichik inimiz biz bilen bille bolmisa, u zatning yüzi aldida turalmaymiz», déduq...

²⁷ Silining qulliri bizning atimiz bizge yene: «silerge melumki, ayalim manga ikki oghul tughup bergenidi. ²⁸ Biri méning yénimdin chiqip, yoq bolup ketti; men: u jezmen titma-titma qiliwétiliptu, dep oylidim, shundaqla uni bügüngiche körmidim... ²⁹ Emdi siler bunimu méning qéshimdin élip kétip, uninggha bir kélishmeslik kélip qalsa, siler mendek bir aq chachliq ademni derd-elem bilen textisaragha chüshüriwétisiler», dégenidi... ³⁰ Emdi men silining qulliri méning atamning qéshigha barghanda, shu bala biz bilen bolmisa uning jéni balining jénigha baghlanghan bolghachqa,³¹ shundaq boliduki, u balining yoqluqini körse, jezmen ölüp kétidu; shuning bilen silining qulliri bizning atimiz bolghan bu aq chachni derd-elem ichide tehtisaragha chüshürüwetken bolimiz.³² Chünki menki keminiliri atamgha bu yigit üçün képil bolup: «Eger men uni qéshinggha qayturup kelmisem pütkül ömrümde atamning aldida gunahkar bolay» dégenidim...³³ Shunga hazir ötünüp qalay, menki keminiliri u yigitning ornida xojamning qéshida qul bolup tursam, u yigit qérindashliri bilen bille qaytip ketse!

³⁴ Chünki yigit men bilen bolmisa, men qandaqmu atamning qéshigha baralaymen? Atamgha shundaq azab-oqubetning chüshüshini közum körgüchi bolmisun! — dédi.

Yüsüpning qérindashlirigha özini ashkarilishi

45¹⁻² Yüsüp öz yénida turghanlarning aldida özini tutalmay: — Hemme adem aldimdin chiqiriwétilsun! dep warqiridi. Shuning bilen Yüsüp özini qérindashlirigha ashkara qilghanda uning qéshida héchkim bolmidi. U qattiq yighlap ketti; misirliqlar uni anglidi, Pirewnning ordisikilermu buningdin tézla xewer tapti...³ Yüsüp qérindashlirigha: — Men Yüsüp bolimen! Atam hazir hayatmu?! — dep soridi. Emma qérindashliri uninggha qarap hoduqup kétip, héch jawab bérelmey qaldi.⁴ Lékin Yüsüp ularni: — Qéni, manga yéqin kélinglar, dep chaqiridi. Ular yéqin keldi, u yene: — Men silerning ininglar, yeni siler Misirgha sétiwetken Yüsüp bolimen...⁵ Emdi méni mushu yerge sétiwetkininglar üçün azablanmanglar, özünglarni eyibke buyrumanglar; chünki Xuda adamlarning hayatini saqlap qélish üçün méni silerdin

44:21 Yar. 42:15.

44:23 Yar. 43:3, 5

44:26 «U zatning yüzi aldida turalmaymiz» — ibraniy tilida «shu kishining yüzini qaytidin körelmeymiz».

44:28 Yar. 37:33.

44:29 Yar. 42:38.

44:32 Yar. 43:9.

45:1-2 «Misirliqlar uni anglidi, Pirewnning ordisikilermu buningdin tézla xewer tapti» — yaki «Misirliqlar, shundaqla Pirewnning ordisidikiler uni anglidi».

45:4 Yar. 37:28; Zeb. 105:17; Ros. 7:9, 13.

burun bu yerge ewetti..⁶ Chunki hazir zémindiki acharchiliqqa ikki yil boldi; lékin téxi yene besh yilghiche héch térilghumu bolmaydu, ormimu bolmaydu.⁷ Shuning üçün silerge dunyada bir qaldini saqlap qélish üçün, ulugh bir nijatliq körsitip, silerning tirik qutulushunglar üçün Xuda méni silerdin burun bu yerge ewetti.⁸ Shundaq bolghaniken, méni mushu yerge ewetküchi siler emes, belki Xudadur. U méni Pirewnge atining ornida qilip, uning pütkül öyige xoja qilip tiklep, pütkül zémingha bash wezir qilip qoydi..⁹ Emdi tézdin atamning qéshigha béríp, uninggha: — Séning oghlung Yüsüp: «Xuda méni pütkül Misirgha xoja qilip qoydi. Sen hayal qilmay, méning qéshimgha kelgin; ¹⁰ sen Goshen yurtida turisen; shuning bilen sen özüng, oghulliring, newriliring, qoyliring, kaliliring we hemme teelluqatliring bilen manga yéqin turisiler.¹¹ Özüng, aileng we hemme teelluqatingni namratliq bésiwalmisun dep men séni shu yerde baqimen; chunki yene besh yil acharchiliq bardur», dédi, — denglar.

¹² — Mana silerning közliringlar we inim Binyaminning közliri silerge gep qiliwatqan méning öz aghzim ikenlikini körüwatidu.¹³ Atamgha méning Misirdiki bu barliq shan-sheripim hemde silerning barliq körgininglar toghrisida éytip, atamni tézdin bu yerge élip kélinglar, — dédi..

¹⁴ Shuning bilen u özini Binyamingha étip uning boynigha gire sélip yighlap ketti; Binyaminmu uning boynigha yölinip yighlidi.¹⁵ Andin Yüsüp barliq qérindshalirini söyüp, ularni bir-birlep quchaqlap yighlidi. Andin qérindshaliri uning bilen paranglashti.

¹⁶ Yüsüpnung qérindshaliri keldi, dégen xewer Pirewnning ordisigha yetküzüldi; bu Pirewn we xizmetkarlirining neziride qutluq ish boldi.¹⁷ Pirewn Yüsüpke: — Qérindashliringgha: — «Siler emdi mundaq qilinglar; ulaghliringlarga yük artip, Qanaan zéminigha béríp,¹⁸ atanglar we jemetinglarni élip méning qéshimgha kélinglar; men Misir zéminidin eng ésil yerlerni silerge bérey; siler bu zémindin chiqqan nazu-németlerdin yeysiler» — dégin.¹⁹ Sanga bolghan emrim shuki, sen ulargha: «Baliliringlar we ayalliringlarni élish üçün Misir zéminidin harwilarni élip béringlar. Shuningdek atanglarnimu bu yerge yetküzüp kélinglar.²⁰ Pütkül Misir zéminidin eng ésil jaylar silerningki bolghachqa, öz seremjanliringlarga karinglar bolmisun» dep buyrughin, — dédi..

²¹ Shuning bilen Israilning oghulliri shundaq qildi; Yüsüp Pirewnning buyruqi boyiche ulargha harwilarni béríp, yoli üçünmu ozuq berdi.²² Ularning herbirige bir qur kiyim berdi; lékin Binyamingha bolsa u üç yüz kümüş tengge, besh qur kiyim berdi.²³ U atisighimu shu hediye-lerni, yeni Misirning ésil mehsulatliri artilghan on hangga éshek hemde ashliq, nan we atisigha yol teyyarliqi artilghan on mada éshekni ewetti.²⁴ Andin u qérindashlirini yolgha sélip, ulargha: — Yolda jédelleshmenglar, dep jékilidi. Ular yolgha rawan boldi..²⁵ Ular Misirdin chiqip, Qanaan zéminigha atisi Yaqupning qéshigha béríp,²⁶ uninggha Yüsüp özlirige éytqan geplerni yetküzüp: «Yüsüp téxi hayat iken! U pütkül Misir zéminigha bash wezir iken!» dédi. Emma u ulargha ishenmey, yuriki qétip hoshidin kétey dep qaldi.

²⁷ Lékin ular Yüsüpnung özlirige éytqan barliq sözlirini uninggha dégende, shundaqla Yüsüpnung özini élip kélishke ewetken harwilarnimu körgende, ularning atisi Yaqupning rohigha jan kirdi.²⁸ Israil shuning bilen: — Emdi arminim yoq! Oghlum Yüsüp téxi hayattur! Men ölmeste béríp uni körüwalay, — dédi.

45:5 Yar. 50:19,20,21.

45:8 «atining ornida qilip» — mushu yerde belkim Yüsüpnung Pirewnge chong meslihetchi ikenlikini körsetse kérek.

45:13 Ros. 7:14.

45:20 «öz seremjanliringlarga karinglar bolmisun» — ibraniy tilida «közünglar seremjanliringlarga hesret chekmisun».

45:24 «yolda jédelleshmenglar» — bu nesihetni belkim ularning özini Misirgha sétiwetkenlik toghruluq bir-birini yene eyiblishidin ensirep éytqan bolsa kérek.

Yaqupning pütin ailisini élip Misirgha méngishi

46¹ Shuning bilen Israil barliq teelluqatini élip yolgha chiqip, Beer-shébagha keldi. U shu yerde atisi Ishaqning Xudasigha qurbanliqlarni sundi.² Kéchisi Xuda alamet körünüşlerde Israilgha: — Yaqup, Yaqup! déwidi, u jawab béríp: — Mana men! — dédi..

³ U: — Atangning Tengrisi bolghan Xuda Mendurmen. Sen Misirgha bérishtin qorqmighin, chünki Men séni shu yerde ulugh bir qowm qilimen..⁴ Men séning bilen Misirgha bille barimen we Men Özüm jezmen yene séni shu yerdin yandurup kélimen. Yüsüp öz qoli bilen séning közüngni yumduridu, — dédi..

⁵ Andin Yaqup Beer-Shébadin yolgha chiqti; Israilning oghulliri atisi Yaqup we ularning bala-chaqilirini Pirewn uni épkelish üçün ewetken harwilargha olturghuzup,⁶⁻⁷ charpayliri bilen Qanaan zéminida tapqan teelluqatilirini élip mangdi. Bu teriqide Yaqup bilen barliq ewladliri Misirgha keldi; oghullirini, oghul newrilirini, qizlirini, qiz newrilirini yighip, nesillirining hemisini özi bilen bille élip Misirgha keldi.

⁸ Israilning oghulliri, yeni Yaqupning Misirgha kelgen ewladliri töwendikiche: — Yaqupning tunji oghli Ruben;⁹ Rubenning oghulliri Hanox, Pallu, Hezron bilen Karmi.

¹⁰ Shiméonning oghulliri: — Yemuel, Yamin, Ohad, Yaqin, Zohar we qanaaniy ayaldin bolghan Saul..

¹¹ Lawiyning oghulliri: — Gershon, Kohat we Merari..

¹² Yehudaning oghulliri: — Er, Onan, Shelah, Perez we Zerah. Emma Er we Onan Qanaanning zéminida ölüp ketkenidi. Perezning oghulliri Hezron bilen Hamullar idi..

¹³ Issakarning oghulliri: — Tola, Puah, Yob we Shimron..

¹⁴ Zebulunning oghulliri: — Sered, Élon we Jahliyel.

¹⁵ Bular Léyahning Yaqupqa Padan-Aramda tughup bergen oghul-ewladliri idi; u yene qizi Dinahni tughup berdi. Buning bu oghul-qiz perzentliri jemi bolup ottuz üç jan idi.

¹⁶ Gadning oghulliri: — Zifion, Haggi, Shuni, Ezbon, Éri, Arodi we Areli..

¹⁷ Ashirming oghulliri: — Yimnah, Yishwah, Yishwi we Bériyah. Ularning singlisi Sérah idi; Bériyahning oghulliri Heber we Malkiel idi..

¹⁸ Bular bolsa Laban qizi Léyahqa dédek bolushqa bergen Zilpahning Yaqupqa tughup bergen oghulliri bolup, jemi on alte jan idi..

¹⁹ Yaqupning ayali Rahilening oghulliri Yüsüp we Binyamin.

²⁰ Yüsüpke Misir zéminida törelgen oghulliri Manasseh we Efraim; bularni Ondiki kahin Potifirahning qizi Asinat uninggha tughup berdi..

46:2 «Yaqup, Yaqup» — Xudaning ademning ismini ikki qétim chaqirishi Xudaning uninggha bolghan chongqur méhir-muhebbitini we öziye tolimu eziz ikenlikini körsitidu.

46:3 Yar. 13:16; 16:10; 17:2; 22:17; 26:24; 28:13; 32:9; 35:11; 48:4.

46:4 «Yüsüp öz qoli bilen séning közüngni yumduridu» — démek, Yüsüp Yaqup sekretqa chüshüp qalghanda uning yénida bolidu. «Men Özüm jezmen yene séni shu yerdin yandurup kélimen» dégen yuqiriqi sözler shübhisizki, Yaqup Qanaan zéminida depne qilinip qalmay, belki Qanaan zéminida axirqi zamanda tirilidu, dégen menini körsitidu.

46:4 Chöl. 20:15; Qan. 10:22; Ye. 24:4, 5, 6; Zeb. 105:23, 24; Yesh. 52:4; Hosh. 11:1.

46:5 Ros. 7:15.

46:8 Mis. 1:2; 6:13; Chöl. 26:5; 1Tar. 4-8.

46:10 «Saul» — yaki «Shaul».

46:10 Mis. 6:15; 1Tar. 4:24.

46:11 1Tar. 5:27.

46:12 Yar. 38:3, 4, 5; 1Tar. 2:5.

46:13 «Puah» — yaki «Puwah». «Chöl.» 36:23ni körüng. «Yob» — yaki «Yashub».

46:16 1Tar. 5:11.

46:17 1Tar. 7:30.

46:18 Yar. 29:24.

46:20 Yar. 41:50; 48:5.

²¹ Binyaminning oghulliri: — Bélah, Beker, Ashbel, Géra, Naaman, Éhi, Rosh, Muppim, Huppim we Ard...

²² Bular Rahilening Yaqupqa tughup bergan oghul-ewladliri bolup, jemiý on töt jan idi.

²³ Danning oghli: — Hushim.

²⁴ Naftalining oghulliri: — Yahziel, Guni, Yezer we Shillem...

²⁵ Bular Laban qizi Rahilege dédek bolushqa bergan Bilhahning Yaqupqa tughup bergan oghul-ewladliri bolup, jemiý yette jan idi...

²⁶ Yaqupning kélíniridin bashqa, Yaqupning pushtidin bolghan, uning bilen birge Misirgha kelgenler jemiý atmish alte jan idi.

²⁷ Yüsüpning Misirda tughulghan oghulliri ikki idi. Yaqupning jemetidin bolup, Misirgha kelgenler jemiý yetmish jan idi...

Yaqup we uning jemetining Misirgha yétip kélishi

²⁸ Yaqup Yüsüptin körsetme élip, özlirini Goshenge bashlap bérishqa Yehudani Yüsüpning qéshigha ewetti. Shundaq qilip ular Goshen yurtigha kélip chüshti..²⁹ Yüsüp özining wezirlik harwisini qatquzup, atisi Israilning aldigha Goshenge chiqti. U özini uning aldigha hazir qilip atisigha özini étip boynigha gire sélip quchaqlap, uzundin uzun yighlidi.³⁰ Israil Yüsüpke: Men séning yüzüngni körüp, tirik ikenlikingni bildim; emdi ölsemmu arminim yoq, — dedi..

³¹ Andin Yüsüp qérindashliri we atisining öydikilirige mundaq dedi: — Men hazir chiqip Pirewnge xewer béríp: «Qanaan zéminida olturghan qérindashlirim, shundaqla atamning öyidikiler qéshimgha keldi;»³² bu ademler padichilar bolup, mal béqish bilen shughullinip kelgen, qoy-kaliliri, shundaqla barliq mal-mülüklerini élip keldi» dep éytay.³³ Shundaq boliduki, Pirewn silerni chaqiridu; shu chaghda u silerdin: «Néme oqitinglar bar?» dep sorisa,³⁴ siler jawab béríp: — Keminiliri kichikimizdin tartip ata-bowilirimizgha oxshash pada béqip kelgenmiz, — denglar. Shundaq désenglar Goshen yurtida olturup qalisiler; chünki padichilarning hemmisi misirliqlar arisida közge ilinmaydu...

47¹ Yüsüp Pirewnning qéshigha kélip: — Atam bilen qérindashlirim qoy-kaliliri, shundaqla hemme mal-mülüklerini bille élip Qanaan zéminidin keldi. Mana, ular hazir Goshen yurtigha chüshti, dep xewer béríp..² qérindashlirining ichidin besheylenni élip, Pirewnning aldigha hazir qildi.³ Pirewn uning qérindashliridin: — Néme oqitinglar bar, dep soriwidi, ular Pirewnge jawab béríp: — Keminiliri ata-bowilirimizgha oxshash mal baqquchilarmiz, — dedi..

⁴ Andin ular Pirewnge iltimas qilip: — Qanaan zéminida qattiq qehetchilik bolghachqa, keminilirining qoylirimizni baqidighangha yaylaqmu yoq; shunga bu zéminda musapir bolup tu-

46:21 «Bélah» — yaki «Béla».

46:21 1Tar. 7:6; 8:1.

46:24 1Tar. 7:13.

46:25 Yar. 29:29.

46:27 Qan. 10:22; Ros. 7:14.

46:28 «Yaqup Yüsüptin körsetme élip, özlirini Goshenge bashlap bérishqa Yehudani Yüsüpning qéshigha ewetti» — yaki «özliri Goshenge bérishtin awwal Yehudani Yüsüpke uqturush üçün ewetti».

46:30 «ölsemmu arminim yoq» — ibraniy tilida «ölsem bolidu».

46:34 «chühümne» — shu gépi bilen Yüsüp: (1) öz ailisidikilerning Misir iqtisadigha yük bolmaydighanliqini, özlirining jénini baqalaydighanliqini körsetmekchi; (2) ularning Goshen dégen chet rayonda turushini békitmekchi.

—Shundaq bolghanda, Israil xelqi Misirliqlar bilen anche assimiliyatsiye bolmaydu, shundaqla Misirdin qéchish kérek bolsa, Goshen yurti Qanaan zéminigha birqeder yéqinraq idi.

46:34 Yar. 43:32; Mis. 8:22.

47:1 Yar. 45:10.

47:3 Yar. 46:34.

rushqa kelduq; janablaridin telep qilimizki, keminilirining Goshen yurtida turushigha ijazet bergeyla, — dédi.

⁵ Pirewn Yüsüpke: — Atang we qérindashliring qéshinggha keldi;⁶ mana Misir zémini séning aldingda turuptu; atang we qérindashliringni zéminning eng ésil yéride olturghuzghin; ular Goshen yurtida makan qilsun. Shuningdek, eger sen ularning ichidiki qabil kishilerni bilseng, bularni méning charpaylirimgha nazaretchi qilghin, — dédi.

⁷ Kéyin, Yüsüp atisi Yaqupni élip, Pirewnning aldigha hazir qildi; Yaqup Pirewnge bext-beriket tilidi.

⁸ Andin Pirewn Yaquptin: — Ömrüngning yil-künliri nechchige yetti? — dep soridi.⁹ Yaqup Pirewnge jawab béríp: — Musapirliq sepirimning künliri bir yüz ottuz yilgha yetti; ömrümning künliri az hem japa-musheqqetlik bolup, ata-bowilirimning musapirliq ömür sepirining künlirige téxi yetmidi, — dédi.

¹⁰ Shuning bilen Yaqup Pirewnge bext-beriket tilep, aldidin chiqip ketti.¹¹ Shuning bilen Yüsüp atisi bilen qérindashlirini Misir zéminida olturaqlashturup qoydi; Pirewnning buyrughinidek ulargha zéminning eng ésil yéridin, yeni Ramses dégen yurttin tewelik berdi.¹² Yüsüp atisi, qérindashliri, shundaqla atisining hemme öydikilirini bala-chaqilirining sanlirigha qarap ashliq bilen teminlep baqti.

Yüsüpning dana hökümranlıqi

¹³ Emma acharchiliq qattiq éghir bolghachqa, zéminning héch yéride ozuq-tülük tépilmidi; Misir zémini bilen Qanaan zémini acharchiliqtin xaraplaship ketti.¹⁴ Yüsüp ashliq sétip Misir zémini bilen Qanaan zéminidiki barliq pulni yighiwalidi. Andin Yüsüp bu pulni Pirewnning ordisigha yetküzüp berdi.¹⁵ Emma Misir zémini bilen Qanaan zéminidiki Pul tügep ketkende misirliqlarning hemmisi Yüsüpning aldigha kélip: — Bizge nan bergeyla! Pul tügep ketkini üçün silining aldilirida ölimizmu? — dédi.

¹⁶ Yüsüp jawaben: — Pulunglar qalmighan bolsa, charpaylirlarni élip kélip bersenglar, men mallirlarigha ozuq-tülük tégiship bérimen, — dédi.

¹⁷ Buning bilen ular charpaylirini Yüsüpning qéshigha élip kelgili turdi; Yüsüp ularning atliri, qoy padiliri, kala padiliri we ésheklirining ornigha ozuq-tülük berdi; shu yili mallirining ornigha ulargha ozuq-tülük béríp baqti.¹⁸ U yil ayaghlisip, ular ikkinchi yili uning qéshigha kélip uninggha: — Biz xojimizdin héchnémini yoshurmaymiz; pulimiz tügidi, charpay mal padilirimiz bolsa xojimizning ilkide, xojimizning aldida tenlirimiz bilen yérimizdin bashqa héchnerse qalmidi.¹⁹ Némishqa köz aldilirida biz hem yérimizmu ölüp ketsun? Emdi sili özimiz we yérimizni ozuq-tülükke tégiship éliwalghayla; özimiz we yérimiz Pirewnning bolup, uninggha qul bolayli. Biz ölüp ketmey, tirik turushimiz, yérimizmu weyrans bolmasliqi üçün bizge uruq-tülük bergeyla, dédi.

²⁰ Bu तरीде Yüsüp Misirning pütkül térilghu yérini Pirewn üçün sétiwaldi; chünki acharchiliq qattiq bolghachqa, misirliqlarning herbiri öz étizini sétip berdi. Shuning bilen yer-zémin Pirewnning bolup qaldi.²¹ Yüsüp xelqni Misirning bu chétidin yene bir chétigiche herqaysi sheherlerge köchürdi.²² Peqet kahinlarning yérini u almidi; chünki kahinlarga Pirewn teripidin alahide teminat bérilgechke, ular Pirewn teripidin teminlengen ülüşini yep, öz yerlirini satmighanidi.

47:9 Zeb. 119:19; Ibr. 11:9,13.

47:21 «chüshenne» — xelqlarning yézilardin sheherlerge köchürülüşining sewebi: (1) tupraqta giya ünmes bolup qalghachqa, xelqning shu yerde turuwérishining paydisi yoq idi; (2) xelq sheherde tursa ulargha «qutquzush ashliqi» tarqitip bérishke qolayliq bolatti. Bu waqitliq tedbir bolup, kéyin Yüsüp ulargha uruq bergende (23-ayet) xelq belkim öz yurtlirigha qaytqan bolushi mumkin.

— Bashqa birxil terjimisi: «Shu तरीде Yüsüp xelqni Misirning bu chétidin yene bir chétigiche qulluqigha kirgüzdi».

²³ Yüsüp xelqçe: — Mana, men bugün özünglar bilen yerliringlarni Pirewn üçhün sétiwaldim. Mana silerge uruq! Emdi yer téringlar.²⁴ Emdi shundaq qilisilerki, chiqqan hosuldin beshtin birini Pirewnge bérip, qalghan töt qismini özünglarga élip qélinglar; u uruqluq hemde özünglarga, jümlidin öyüngdikilerge we kichik baliliringlarga ozuq bolsun, — dédi.

²⁵ Ular jawaben: — Sili jénimizni qutquzdila. Xojimizning neziride iltipat tapqan bolsaqla, Pirewnning qulliri bolup turayli, — dédi.

²⁶ Shuning bilen Yüsüp: — «Hosulning beshtin biri Pirewnge bérisun» dep bu ishni bügünge qeder Misir zémini üçhün qanun-belgilime qildi. Peqet kahninlarning yérila buning sirtida bolup, Pirewnge tewe bolmidi.

Yaqupning axirqi telipi

²⁷ Israillar Misir zéminida, Goshen ölkiside olturaqlashti; ular shu jayda yer-zéminlik bolup, awup, tolimu köpeydi.²⁸ Yaqup Misir zéminida on yette yil ömür kördi; buning bilen Yaqupning ömür künliri bir yüz qiriq yette yilgha yetti.²⁹ Israilning künliri sekretqa yéqinlashqanda, oghli Yüsüpni chaqirtip, uninggha: — Eger neziringde iltipat tapqan bolsam, qolungni yotamning astigha qoyup, manga shapaet we sadaqetlikni körsitip, méni Misirda depne qilma; ³⁰ belki men ata-bowilirim bilen yatidighan waqtimda méni Misirdin élip kétip, ularning göristanigha depne qilghin, dédi. U jawab bérip: — Men éytqiningdek qilay, — dédi.

³¹ Yaqup uninggha: — Manga qesem qilip bergin, — dédi. U uninggha qesem qilip berdi; andin Israil karwatning bash teripide sejde qildi.

Yaqupning Efraim we Manassehke xeyrlik dua qilishi

48¹ Bu ishlardin kéyin birsi Yüsüpke: — Mana atang késel bolup qaptu, dep xewer berdi. U ikki oghli Manasseh bilen Efraimni bille élip bardı.² Birsi Yaqupqa: — Mana oghlung Yüsüp qéshinggha kéliwatidu, dep xewer bériwidi, Israil küchep qopup kariwatta olturdi.

³ Yaqup Yüsüpke: — Hemmige Qadir Tengri Qanaan zéminidiki Luz dégen jayda ayan bolup, méni beriketlep.⁴ manga: Mana, Men séning neslingni köpeytip, séni intayin zor awutimen, sendin bir türküm xelq chiqirimen; bu zéminni sendin kéyinki neslingge ebediy miras qilip bérimen, dep éytqanidi.⁵ Emdi men Misirgha kélishtin ilgiri sanga Misir zéminida tughulghan ikki oghlung méning hésablinidu; Efraim bilen Manasseh bolsa, xuddi Ruben bilen Shiméongha oxshash, her ikkisi méning oghullirim bolidu.⁶ Ulardin kéyin tapqan baliliring özüngning bolidu; ular kelgüside mirasqa érishkende akilirining nami astida bolidu.⁷ Manga kelsek, Padandin kéliwatqinimda Rahile Qanaan zéminida yol üstide Efratqa az qalghanda méni tashlap ölüp ketti. Men uni shu yerde, yeni Efratqa (yeni Beyt-Lehemge) baridighan yolda depne qildim, — dédi.

47:29 Yar. 24:2.

47:31 «Israil karwatning bash teripide sejde qildi» — kona grékche terjimisi (LXX)de «u (Israil) hasisigha yölinip Xudagha sejde qildi» déyilidu. Mushu yerde ikki menisi bolushi mumkin («Ibr.» 11:21nimu körüng).

47:31 Ibr. 11:21.

48:3 Yar. 17:1.

48:4 Yar. 28:3; 35:11.

48:5 «her ikkisi méning oghullirim bolidu» — kéyin Manasseh we Efraimdin bolghan qebililer Israilning on ikki qebilisidin ikkisi hésablandi.

48:5 Yar. 41:50; 46:20.

48:6 «ular kelgüside mirasqa érishkende akilirining nami astida bolidu» — démek, eger Yüsüpning kéyin oghulliri bolsa, Manassehning qebilisi yaki Efraimning qebilisining bir ezasi hésablinip, shu qebilining bir qismi süptide téghshlik miras alalaytti.

48:7 «méni tashlap ölüp ketti» — yaki «méni hesretke qaldurup ölüp ketti». «men uni Rahileni shu yerde, yeni Efratqa baridighan yolda depne qildim» — Rahile Yüsüpning öz anisi, elwette. Belkim anisining ölümü toghruluq tepsilatlar uning éside anche qalmighan bolushi mumkin idi.

48:7 Yar. 35:19.

⁸ Andin Israil Yüsüpning oghulliriga qarap: — Bular kimdur, — dep soridi.

⁹ Yüsüp atisigha jawaben: — Bular bolsa Xuda manga bu yerde bergen oghullirimdur, — dédi. U: — Ularni aldimgha yéqin keltürgin, men ulargha bext-beriket tiley, — dédi.

¹⁰ Emdi Israilning közliri qériliqidin ghuwaliship yaxshi körelmeytti. Shunga Yüsüp ularni uning aldigha yéqinraq keltürdi; u ularni söyüp quchaqlidi.¹¹ Andin Israil Yüsüpke: — Men séning yüzüngni körelymen dep héch oylimighanidim; lékin Xuda méni séning baliliringnimu körüşke nésip qildi, — dédi.

¹² Yüsüp balilarni Yaqupning tizlirining ariliqidin élip, yüzini yerge tegküzip tezim qildi.¹³ Andin Yüsüp bu ikkiylenni Israilning aldigha yéqin élip kélip, Efraimni ong qoli bilen tutup Israilning sol qoligha udullap turghuzdi; Manassehni sol qoli bilen tutup Israilning ong qoligha udullap turghuzdi.¹⁴ Lékin Israil ong qolini uzitip, kenji balisi Efraimning bëshigha qoydi, sol qolini Manassehning bëshigha qoydi. Manasseh tunjisi bolsimu, u ikki qolini qaychilap tutup shundaq qoydi.¹⁵ U Yüsüpke bext-beriket tilep: — Atilirim Ibrahim bilen Ishaq Xuda dep bilip yüzi aldida mangghan, méni pütkül ömrümde bu küngiche padichidek yéteklep béqip kelgen Xuda,¹⁶ Manga hemjemet bolup méni hemme bala-qazadin qutghuzghan Perishte bu ikki oghulni beriketlisun; ular méning ismim we atilirim bolghan Ibrahim we Ishaqning isimliri bilen atilip, yer yüzide köp awughay! — dédi...

¹⁷ Yüsüp atisining ong qolini Efraimning bëshigha qoyghinini körüp könglide xapa boldi; shunga u atisining qolini tutup, Efraimning bëshidin élip Manassehning bëshigha yökimekchi bolup,¹⁸ atisigha: — Ey ata, bundaq qilmighin; chünki mana, tunjisi budur; ong qolungni uning bëshigha qoyghin! — dédi.

¹⁹ Lékin atisi ret qilip: — Bilimen, i oghlum, bilimen; uningdinmu bir qowm chiqip, özimu ulugh bolidu, emma derheqiqet uning inisi uningdin téximu ulugh bolidu; uning neslidin nahayiti köp qowmlar peyda bolidu, — dédi...

²⁰ Shuning bilen shu küni u bu ikkisini beriketlep: — Kelgüsida Israillar bext-beriket tiligende: «Xuda séni Efraim bilen Manassehdek ulugh qilsun!» deydighan bolidu, dédi. Bu तरीقىde u Efraimni Manassehtin üstün qoydi...

²¹ Andin Israil Yüsüpke yene: — Mana, men ölimen; lékin Xuda siler bilen bille bolup, silerni ata-bowiliringlarning zéminigha qayturup baridu.²² Men sanga qérindashliringningkidin bir ülüş yerni artuq berdim; shu yerni özüm qilich we oqyayim bilen Amoriylarning qolidin tartilghanidim...

Yaqupning wesiyyiti — oghulliriga tiligen bext-beriketliri we bergen bësharetliri

49¹ Andin Yaqup oghullirini chaqirip ulargha mundaq dédi: — Hemminglar jem bolunglar, men silerge kényinki künlerde siler yuluqidighan ishlarni éytip bérey: —

² Yighilip kélip anglanglar, i Yaqupning oghulliri;

48:12 «Yaqupning» — ibraniiy tilida «uning».

48:15 Ibr. 11:21.

48:16 «...hemjemet bolup ... qutquzghan» — ibraniiy tilida «goél» dégen péil bilen ipadiliniidu. Mushu yerde «goél» dégen péil Tewratta birinchi qétim ishilitilidu. «Ayup» 19:25 we izahatini we «Tebirler»nimu körüng.

48:16 Yar. 31:42; 32:1.

48:17 «Yüsüp atisining ong qolini Efraimning bëshigha qoyghinini körüp könglide xapa boldi» — ibraniiy tilida «atisining ong qolini Efraimning bëshigha qoyghini Yüsüpning közlige yaman ishtek köründi».

48:19 Rut 4:11,12.

48:20 Yer. 31:20.

48:22 «Men sanga ... bir ülüş yerni artuq berdim» — dégen sözlerning yene mumkin bolghan ikki menisi bar: — (1) «sanga... ashu «yaghlıq rayon» (köp zeytun méyini chiqidighan zémin)ni teqdim qildim,...» yaki (2) «sanga... Shekem dégen yerni ... teqdim qildim» (34-babni körüng). Emeliyette üç mene oxshashla toghra bolushi mumkin.

48:22 Ye. 13:7; 16:1; 17:1; 24:8.

Atanglar Israilga qulaq sélinglar.

³ Ey Ruben, sen méning tunji oghlumsen,
Küch-quдрitimsen,
Küchüm bar waqtimning tunji méwisidursen,
Salapet we quдрette aldi iding,

⁴ Lékin qaynap téship chüshken sudek,
Emdi aldi bolalmassen;
Chünki sen atangning körpisige chiqting,
Shuning bilen sen uni bulghiding!
U méning körpemning üstige chiqti!..

⁵ Shiméon bilen Lawiy qérindashlardur;
Ularning qilichliri zorawanliqning qoralliridur!..

⁶ Ah jénim, ularning meslihitige kirmigin!
I izzitim, ularning jamaiti bilen chétilip qalmighay!
Chünki ular achchiqida ademlerni óltürüp,
Óz bëshimchiliq qilip buqilarning péyini kesti..

⁷ Ularning achchiqi esheddiy bolghachqa lenetke qalsun!
Ghezipimu rehimsiz bolghachqa lenetke qalsun!
Men ularni Yaqupning ichide tarqitiwétimen,
Israilning ichide ularni chéchiwétimen..

⁸ Ey Yehuda! Séni bolsa qérindashliring teripler,
Qolung dushmanliringning gejisini basar.
Atangning oghulliri sanga bash urar,

⁹ Yehuda yash bir shirdur;
Ey oghlum, sen owni tutupla chiqting;
U shirdek ownning yénida chöküp sozulup yatsa,
Yaki chishi shirdek yétiwalsa,
Kimmu uni qozghashqa pétinar?..

¹⁰ Shahane hasa Yehudadin kétip qalmaydu,
Yehudaning pushtidin qanun chiqarghuchi öksümeýdu,
Taki shu hoquq Igisi kelgüche kütidu;

49:3 Yar. 29:32; Qan. 21:17; Zeb. 78:51.

49:4 «U méning körpemning üstige chiqti!» — Rubenning atisining toqili Bilhah bilen bille yatqinini körsitidu (35:22).
—Yaqupning bu ulugh bësharetliri toghruluq «qoshumche söz»imizde tepsiyliyerek toxtilimiz.

49:4 Yar. 35:22; 1Tar. 5:1.

49:5 «Ularning qilichliri zorawanliqning qoralliridur!» — 34:25-31ni köring.

49:6 Yar. 34:25.

49:7 «tarqitiwétimen,... chéchiwétimen» — Yaqup peyghember bolghachqa uning mushu sözliri Xudaning sözige barawer bolidu. Bu sözni Xuda Ózi Yaqupning aghzi arqiliq éytqan bolsa kérek.

49:7 Ye. 19:1; 21:3-45.

49:8 «Séni bolsa qérindashliring teripler» — oqurmenlarning éside barki, «Yehuda» dégenning menisi «teripleş» yaki «medhiye»dur (29:35ni köring).

49:9 «sen ow tutupla chiqting» — bu söz, shübhisizki, Yehudaning kelgüsida toluq ghelebe qilidighanliqini körsitidu. «Shirdek chöküp sozulup yatsa yaki chishi shirdek yétiwalsa» dégen sözlerge «owning yénida» dégen sözlerni qoshup kirgüzduq; chünki bizningche bu jümle aldinqi jümle bilen zich baghlinishliq. Démek, Yehuda ghelebe qilipla qalmay, belki ghelebining méwiliridin bimalal huzurlinishqa muyesser bolidu. Yehuda Mesihning ejdadi bolghachqa, mushu sözler Mesihning özi toghrisida téximu inawetlik bolushi kérek.

—«U shirdek ownning yénida chöküp sozulup yatsa, yaki chishi shirdek yétiwalsa,...» dégenning bashqa birxil terjimisi: «U shirdek yaki chishi shirdek Marashqa yétiwalsa,...».

49:9 Chöl. 24:9; Mik. 5:7.

Kelgende, jahan xelqliri uninggha itaet qilidu...

¹¹ U texiyini üzüüm téligha,
Éshek balisini sortluq üzüüm téligha baghlap qoyar.

U libasini sharabta yuyup,
Tonini üzüüm sherbitide yuyar...

¹² Uning közliri sharabtin qizirip kéter,
Chishliri süt ichkinidin ap'aq turar...

¹³ Zebulun déngiz boyini makan qilar,
Makani kémilerning panahgahi bolar,
Yer-zémini Zidonghiche yétip barar...

¹⁴ Issakar bestlik berdem bir éshektur,
U ikki qotan arisida yatqandur;

¹⁵ U aramgahning yaxshi ikenlikige qarap,
Zéminning éskilliqini körüp,
Yük kötürüshke mürisini éqip,
Alwangha ishleydighan qul bolup qalar...

¹⁶ Dan Israil qebililiridin biri bolar,
Öz xelqige höküm chiqirar...

¹⁷ Dan yol üstidiki yilan,
Chighir yol üstide turgan zeherlik bir yilandur.

U atning tuyiqini chéqip,
At mingüchini arqigha mollaq atquzar.

¹⁸ I Perwerdigar, nijatinggha telmürüp kütüp keldim!

¹⁹ Gadqa bolsa, qaraqchilar qoshuni hujum qilar;
Lékin u tapinini bésip zerbe bérer...

²⁰ Ashirning tamiqida zeytun méyi mol bolar,
U shahlar üçhün nazu-németlerni teminler...

²¹ Naftalidin chirayliq gepler chiqar,
U erkin qoyuwétilgen maraldur.

²² Yüsüp méwilik derexning shéxidur,
Bulaqning yénidiki köp méwilik shaxtektur;
Uning shaxchiliri tamdin halqip ketkendur...

49:10 «Yehudaning pushtidin» — ibranij tilida «Yehudaning putliri arisidin» — démek, uning neslidin, pushtidin. «qanun chiqarghuchi» — yaki «idare qilghuchining tutqan tayiqi». «**shu hoquq Iqisi**» — ibranij tilida «Shiloh» dégen söz bilen ipadiliniidu. Bu ulugh bésharet toghrisida «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

49:10 Mat. 2:6.

49:11 «sharabta» — ibranij tilida «üzüm qénida». «**éshek balisini sortluq üzüüm téligha baghlap qoyar, ... libasini sharabta yuyup, Tonini üzüüm sherbitide yuyar**» — démek, Yehuda qebilisi shunche bay boliduki, texeyni eng ésil üzüüm téligha baghlaydu, texeyning uni tartip yuluwétishidin yaki uni yep kétishidin qorqmaydu we xalisa kéyimini yughanda suning ornida sharab ishlitidu.

49:12 «qizirip kéter» — yaki «nurlinar».

49:13 Ye. 19:10,11.

49:15 «aramgah» — belkim Xuda özige wede qilghan miras zéminining yaxshi bir qismini körsetse kérek.

49:16 «Dan» — bu namning menisi «höküm» yaki «höküm chiqarghuchi» yaki «sotchi».

49:19 «Gad» — ibranij tilida «Gad»ning menisi «qoshun» yaki «hujum».

49:20 «Ashirning tamiqida zeytun méyi mol bolar» — yaki «Ashirning yéridin mol ashliq chiqar».

49:22 «derexning shéxi» — ibranij tilida mushu yerde «méwilik derexning balisi» dégen sözler bilen ipadiliniidu. Bu ikki jümle ichidiki «méwilik» dégen söz «Efraim» dégen söz bilen ipadiliniidu; oqurmenlerning éside barki «Efraim» dégenning menisi «ikki hesse méwilik». «**uning shaxchiliri**» — ibranij tilida «uning qizliri».

49:22 1Tar. 5:1.

²³ Ya atquchilar uninggha azar qilip,
Uninggha oq atti, uninggha nepretlendi..

²⁴ Halbuki, uning oqyayi mezmur turar,
Qol-bilekliri eplik turghuzular,
Shu küch Yaquptiki qudret Igisining qolliridindur —
(Israilning Qoram Têshi, yeni uning Padichisi Uningdin chiqar!).

²⁵ Ashu küch atangning Tengrisidindur — (U sanga medet bérer!)
Yeni Hemmige Qadirdindur — U séni beriketler!
Yuqirida asmaning beriketliri bilen,
Töwende yatqan chongqur sularning beriketliri bilen,
Emchek bilen baliyatquning berikiti bilen séni beriketler!.

²⁶ Séning atangning tiligen beriketliri ata-bowilirimning tiligen beriketliridin ziyade boldi,
Ular menggülük tagh-édirlarning chetlirigiche yéter,
Ular Yüsüpning béshigha chüsher,
Yeni öz qérindashliridin ayrim turghuchining choqqisigha téger..

²⁷ Binyamin yirtquch bõridektur;
Etigende u owni yer.
Kechqurun u oljisini teqsim qilar» — dédi.

²⁸ Bularning hemmisi Israilning on ikki qebilisi bolup, mezkur sözler bolsa atisining ulargha tiligen bext-beriket sözliridur. U shuning bilen ularning herbirige mas kélidighan bir beriket bilen ulargha bext-beriket tilidi.

Yaqupning ölümi we axirqi wesiyiti

²⁹ Andin Yaqup ulargha mundaq tapilidi: — «Men emdi öz qowmimning qéshigha qoshulimen. Siler méni ata-bowilirimning yénida, Hittiyarlardin bolghan Efronning étizliqidiki ghargha depne qilinglar,³⁰ u ghar bolsa Qanaan zéminida Mamrening udulida, Makpélahning étizliqida. Gharni Ibrahim göristan bolsun dep shu étizliq bilen qoshup Hittiy Efrondin sétiwalghanidi..

³¹ Shu yerde Ibrahim ayali Sarah bilen depne qilinghan; shu yerde Ishaq ayali Riwwah bilenmu depne qilinghan; shu yerde menmu Léyahni depne qildim..³² Bu étizliq hem ichidiki ghar Hetning ewladliridin sétiwélinghanidi..

³³ Yaqup oghullirigha bu wesiyetni tapilap bolup, putlirini kariwatta tüzlep, nepes toxtap öz qowmigha qoshuldi..

Yaqupning depne qilinishi

50¹ Yüsüp atisining yüzige özi étip, uning üstide yiglap, uni söydi.² Andin Yüsüp öz xizmitide bolghan téwiplargha atisini mumiya qilishni buyrudi; shuning bilen téwiplar Israilni mumiya qildi..³ Buni qilishqa qiriq kün ketti, chünki mumiya qilishqa

49:23 Yar. 50:20.

49:24 «Israilning qoram téshi, yeni uning padichisi uningdin chiqar!» — démek, «Israilning Qoram Têshi», «uning heqiqiy Padichisi», yeni Qutquzhuchi-Mesih Xudaning Özidin chiqisu.

—Bashqa birxil terjimisi: «(Yeni Israilning Qoram Têshidin, uning Padichisidindur)..»

49:25 «Hemmige Qadir» —Xudaning bir namidur.

49:26 «Ular menggülük tagh-édirlarning chetlirigiche yéter» — bashqa birxil terjimisi: — «Ular menggülük taghlarning beriketliridin ziyade boldi». «öz qérindashliridin ayrim turghuchining..» — yaki «öz qérindashliri arisidin emir bolghuchining...»

49:26 Qan. 33:16

49:30 Yar. 23:9,16.

49:31 Yar. 25:9; 35:29; Ros. 7:16.

49:33 Ros. 7:15.

50:2 «mumiya qilish» — ademning jesitini chirishtin saqlashtin ibaretur. Misirda alahide mumiya qilish kespi bilen

shunchilik kün kététti. Misirliqlar uninggha yetmish kün matem tutti.

⁴⁻⁵ Uninggha haza tutush künliri ötüp bolghanda, Yüsüp Pirewnning ordisidikilerge: — Men neziringlarda iltipat tapqan bolsam, Pirewnning qulaqlirigha söz qilinglarki: — Atam manga qesem qildurup: «Mana men ölimen; sen méni men Qanaan zéminida özüm üçün kolap qoyghan göрге depne qilghin» dégenidi. Emdi Pirewn manga ijazet bergey, men bérip atamni depne qilip bolup yénip kelsem, — dédi...

⁶ Pirewn jawaben: — Sen bérip özüngge atang qesem qildurghandek uni depne qilghin, dédi.

⁷ Shuning bilen Yüsüp atisini depne qilghili mangdi. Pirewnning barliq xizmetkarliri, ordining aqsqaqliri hem Misir zéminidiki aqsqaqallar uning bilen hemrah bolup mangdi.⁸ Yüsüpning öyidiki hemmisi, qérindashliri we atisining öyidikilermu bille bard; ular peqet kichik baliliri, qoykala padilirini Goshen yurtida qoyup ketti.⁹ Uning bilen yene jeng harwiliri we atliqlarmu bille bard; shuning bilen ular nahayiti chong bir qoshun boldi.

¹⁰ Ular Iordan deryasining u teripidiki «Atadning xamini»gha yétip kelgende, shu yerde qattiq we hesretlik yigha-zar qilip matem tutup yighlashti. Yüsüp atisi üçün yette kün matem tutti.¹¹ Shu yurtta olturushluq Qanaaniylar Atadning xaminida bolghan bu matemni körüp: — Bu misirliqlarning intayin qattiq tutqan hazisi boldi, déyishti. Bu sewebtin u jayning nami «Abel-Mizraim» dep ataldi; u Iordan deryasining u teripididur...

¹² Yaqupning oghulliri uning özlirige tapilighinidek qildi;¹³ uning oghulliri uni Qanaan zéminigha élip bérip, Mamrening udulida, Makpélahning étizliqining ichidiki gharda depne qildi. Shu gharni Ibrahim qebristanliq qilay dep Makpélahning étizliqi bilen qoshup Hittiy Efrondin sétiwalghanidi.¹⁴ Yüsüp atisini depne qilghandin kéyin, özi, qérindashliri, shundaqla atisini depne qilishqa uninggha hemrah bolup chiqqan hemme xelqler Misirgha yénip keldi.

Yüsüpning qérindashlirini xatirjem qilishi

¹⁵ Lékin Yüsüpning qérindashliri atisining ölüp ketkinini körgende: — Emdi Yüsüp bizge dühmen bolup bizning uninggha qilghan barliq yamanliqimizni üstimizge yandurarmikin, déyishti.

¹⁶ Ular Yüsüpning qéshigha adem ewetip: — Atiliri ölüstün ilgiri bizge wesiyet qilip tapilap: — ¹⁷ «Siler Yüsüpke: — Akiliring sanga rezillik qilghanidi; emdi ularning asiyliqi hem gunahini kechürgin! — denglar» — dégenidi. Hazir silidin ötünümizki, atilirining Xudasining bendilirining asiyliqini kechürgeyla! — dédi. Yüsüp bu geplerni anglap yighlidi.

¹⁸ Andin akiliri kélip uning aldida özlirini yerge étip: — Mana, biz silining qulliridurmiz! — dédi.

¹⁹ Lékin Yüsüp ulargha jawaben: — Qorqmanglar! Men Xudaning ornida turuwatamdım?..

²⁰ Siler derweqe manga shu ishni yaman niyet bilen qildinglar; lékin Xuda бүгүнki күндiki-dek nurhunlighan xelqning jénini tirik saqlap qélish üçün shu ishni yaxshiliqqa békítkenidi.²¹ Shunga emdi qorqmanglar; men hem silerni hem bala-chaqiliringlarni baqimen, — dédi we ularning könglini xatirjem qilip méhirlik gep qildi.

Yüsüpning alemdin ötüshi

²² Yüsüp atisining jemeti bilen bille Misirda turup qaldi. Yüsüp bir yüz on yil ömür kördi.²³ Bu तरीqide Yüsüp Eframning üçinchi ewladini kördi; Manassehning ogli Makirning balilirimu

---

shughullanghuchilar bar idi; lékin u kishiler mumiya qilghanda köp butpereslik murasimlirini ötküzetti, shunga Yüsüp ularni ishletmey, belki öz téwiplirini shu ishqqa buyruydi.

50:4-5 Yar. 47:29.

50:11 «Abel-Mizraim» — menisi: «misirliqlarning matimi» we «misirliqlarning étizliqi» dégenlerni bildürüshi mumkin. «Iordan deryasining u teripide» bolsa Iordan deryasining sherqiy teripide.

50:13 Yar. 23:16; Ros. 7:15,16.

50:19 Yar. 45:5.

«Yaritilish»

uning tizliri üstide tughuldi.²⁴ Yüsüp qérindashlirigha: — Men ölüp kétimen; lékin Xuda choqum silerni yoqlap silerni bu zémindin chiqirip, Ibrahim, Ishaq we Yaqupqa bérishke qesem qilip wede qilghan zémingha yetküzidu, — dédi...

²⁵ Andin Yüsüp yene qérindashlirigha qesem ichküzüp: «Xuda silerni choqum yoqlaydu; shu chaghda siler méning söngeklirimni élip, bu yerdin chiqip kétishinglar kérek», — dédi...

²⁶ Yüsüp bir yüz on yashqa kirgende wapat tapti. Ular uni mumiya qilip, Misirda bir méyit sanduqigha sélip qoydi.

50:23 «Makirning balilirimu uning tizliri üstide tughuldi» — dégen ibare belkim: (1) Yüsüp mushu chewrilirige ózining oghulliridek qaraytti; (2) mushu chewriliri Yüsüpning biwasite mirasxori qilindi.

50:23 Chöl. 32:39.

50:24 «Xudaning yoqlishi» — ibraniy tilida «yoqlash» dégen bu péil Xuda bilen munasiwetliklashiltilgen bolsa, Uning ghemxorluq qilishi, insanning halidin xewer élishini öz ichige alidu.

50:24 Ibr. 11:22.

50:25 «yoqlash» — toghruluq 24-ayet we izahatini körüng.

50:25 Mis. 13:19; Ye. 24:32.

Qoshumche söz

«Xuda» dégen nam ibranıy tilida («Elohim») dep élinidu

Ibraniy tilining mundaq qiziq ikki alahidiligi bar. Birinchi, bezi sözler peqet köplük sheklide ipadiliniđu. Ibraniy tilida «sular» («mayim») dégen köplük shekillar bar; «su» dégen birlik shekil yoq. «asmanlar» («shamayim») dégen köplük shekillar bar; «asman» dégen birlik shekil yoq. Ibraniy tilida adette «Xuda» déyelmeydu, «Xudalar» («Elohim» yaki «Élohim») déyilidu, lékin menisi yenila «Xuda»dur. «Xuda» «birlik shekil»de ipadilense, «El» déyilidu, mesilen «El-Shaday» (Hemmige Qadir Xuda). Bu shekil az uchraydu.

Ikkinchidin, ibranıy tilida «köplük»ni bildüridighan ikki xil «qoshumche» bar. Birinchi qoshumche «-ot» bolup, «ikki»ni bildüridu; ikkinchi qoshumche «-im» yaki «-him» bolup, «üch» yaki «üchtin köp»ni bildüridu. Uyghur tilidiki «kitab» dégen sözni türlep körsetsek uning shekilliri mundaq bolatti: —

«Kitab» — birla kitab

«Kitabot» — ikki kitab

«Kitabim» — Üch yaki üchtin köp kitab.

Ibraniy tilida «Xuda» birlik sheklide ipadilense, «El» déyilidu. Biz buni adette «İlah» yaki «Tengri» dep terjime qilduq.

Emdi yene «Alemning yaritilishi» 1:1ni köreyli: — **«Muqeddemde Xuda asmanlar bilen zéminni yaratti».**

Derweqe, «Xuda» dégen söz mushu yerde ibranıy tilidiki «Elohim» dégen sözning terjimisi. Yuqirida déginimizdek, «Elohim» «köplük», yeni «üch, yaki üchtin köp» shekilde ipadiliniğu. Shundaq bolsimu, uning bilen munasiwetlik péil bolsa «birlik shekli»de ipadiliniğu. Shuning bilen Muqeddes Kitabning: — **«Muqeddemde Xuda asmanlar bilen zéminni yaratti»** dégen birinchi jümliside «Xuda» dégen söz «üch yaki üchtin köp» dégen shekilde, yeni «Elohim» dégen shekilde ipadiliniğu, lékin péil («yaratti») bolsa «birlik shekli»de ipadiliniğu. «Yaratti» dégen péil «ikkilik sheklide» yaki «köplük sheklide» uchrımaydu.

Ibraniy tilida eger bu jümlining igisi Xuda «birinchi shexs» bilen ipadilense, undaqtı «yaratti» dégen péil «yarattuq» déyilmey, yenila «yarattım» déyıletti.

Demek, Muqeddes Kitabning birinchi jümliside Xuda köplük shexste bolsimu, birla shexstek ish köridu, dégen uqum puritilidu. Köp alimlar bu uqumgha asasen Xuda «üchning birliki» yaki «üch bir gewde», dep chüshendüridu. Gerche shundaq bir ipade muqeddes yazmilarda biwasite tépilmisimu, bu heqiqetni Tewratıa hem İnıjılda roshen körsitilgen bir telim, dep ishinimiz.

Tewratıa xatirilengen Xudaning herqandaq ish-heriketliride «elohim» dégen nam ishıltilgen bolsa, shu ayetlerning hemmiside déğüdek Xudaning herikiti «birlik shekli»diki péil bilen ipadiliniğu.

«Yaritilish»

Perwerdigar dégen nam (ibranii tilida «Yahweh»)

Tewratta «Perwerdigar» dep terjime qilinghan sözning ibranii tilidiki teleppuzi «Yahweh» dep élinishi mumkin. «Misirdin chiqish» dewride Musa peyghemberge ata qilinghan wehiy boyiche bu namning menisi «Ezeldin Bar Bolghuchi», «Menggülik Bolghuchi» yaki «Özüm Bardurmen» dégendek bolidu («Mis.» 3:15). «Yahweh» dégen nam «Alemning yaritilishi» 2:4de birinchi qétim ishlitilgen. Xuda her qétim insan bilen ehde békitken chaghlirida yaki insan bilen yéqin munasiwette sözligen chaghlirida asasen shu nam körüldü; sewebi shübhisiyki, shu nam Uning özgermes mahiyitini, üzülmes köyümchanliqini we özgermes méhribanliqini, shuningdek Uning herdaim herbir wede sözliride tewrenmey ching turidighanliqini tekitleydu. Parsche «Perwerdigar» dégen bu söz shu menige eng yéqin kélishi mumkin, chünki Perwerdigar dégen sözning Pars tilidiki menisi «Xewer Alghuchi» «Perwish Qilghuchi» dégenlik bolidu. Bezi alimlar uni yene «Daim Bolghuchi» depmu terjime qildu.

Bezide shéirlarda «Yahweh» dégen nam «Yah» dep qisqartilip élinidu.

Kim yaritish jeryanini körgen?

Xudadin bashqa héchkim yaritish jeryanining birinchi basquchigha guwahchi bolghan emes, elwette. «Asman-zémin»ni yaratqandin kéyin andin perishtiler guwahchi bolghan («Ayup» 38:7). Adem Xudaning axirqi yaratqini idi. Undaqa, Musa peyghember mezkur kitabtiki «yaritilish bayanliri»ni nedin aldi?

Jawab shuki: — (1) Xuda bularning melumatlirini Adem’atimizgha tapshurghan, andin u ewladliri üçün xatiriligen, yaki (2) Xuda bu xewerlerni biwaste wehiy bilen Musagha tapshurghan.

«Yaritilish xatiriliri»ning rasttinla Xudaning biwasite wehiyliri ikenlikini ayan qilidighan köp ispatlar bar. Töwende «Yaritilish xatirisi»de bolghan «yette»ler toghruluq izahatlimizni körüng.

Xudaning alemni yaritish jeryanida bir «ariliq» bolghanmu?

1:1-2 «**Muqeddemde Xuda asmanlar bilen zéminni yaratti. U chaghda yer bolsa shekilsiz we qupquruq halette boldi; qarangghuluq chongqur sularning yüzini qaplidi...**».

Tewratshunaslarning ikkinchi ayetning birinchi qismining menisi toghruluq asasen ikki xil pikri bolup kelmekte. Bu pikirlerni towendikidek ixchamlaymiz: —

(1-pikir) «1- we 2-ayetler asasen alemning yoqluqtin yaritilishini teswirleydu».

Shuning bilen ular ikkinchi ayetning birinchi qismini «u chaghda yer bolsa shekilsiz we qupquruq halette boldi» we shundaqla «qarangghuluq chongqur sularning yüzini qapliganidi» dep chüshinidu. Bashqiche éytqanda, birinchi we ikkinchi ayet asasen Xudaning yaritish jeryanini bashlighan chaghdiki yer-zéminning eslidiki «xam eshya»sining deslepki sheklining bayan qilinishidur. Bu pikirge asasen, yaritilish birinchi küni 1-ayet hem 2-ayette étylghan ishlarni we 3-5-ayettiki ishlarni öz ichige alidu.

(2-pikir) «**Shekilsiz we qupquruq halet**» hem «**qarangghuluq**» dégen ibariler melum birxil apetning aqiwitining bayanidur».

Bu pikir boyiche ikkinchi ayetning birinchi qismini «u chaghda yer bolsa shekilsiz we qupquruq halette boldi» we shundaqla «qarangghuluq chongqur sularning yüzini qaplidi» dep

chüshendüridu, shundaqla 1-ayet hem 2-ayettiki ishlar arisida waqti namelum bolghan bir ariliq bar. Muqeddes yazmilaridiki **«shekilsiz we qupquruq halet»** (ibraniy tilida «toxu waboxu») dégen ibare uchrichan bashqa yerlerdin bundaq pikirge ispat keltürüldü. Mesilen, «Yesh.» 34:11 we «Yer.» 4:23de del bu ibare ishlitilip, Xudaning jazasining aqiwitini körsitidu. Ibaridiki birinchi söz («toxu» — «quruq» yaki «bikar») Tewratqa yigirme qétim ishlitilidu. Bu yigirme qétimning hemmiside selbiy menide ishlitilidu. Sheytanning alem apiride bolghanda isyan kötürgenlik toghruluq wehiyler («Yesh.» 14:4-23 we «Ez.» 28:11-16)ge qarighanda, mushu yerdimu **«shekilsiz we qupquruq»** we **«chongqur sularni qaplighan qarangghuluq»** dégen haletler del shu isyaning netijisi dégen közqarash mentiqighe tolimu uyghun bolidu. Yene kélip, Adem'atimiz Érem baghda turghuzulghan waqtida wezipisi: **«Ishlep, perwish qilish»** idi (2:15). Ibraniy tilida ikkinchi söz «sxamar» bolsa, «perwish qilish» («közet qilish» yaki «qarawul bolush» dégen menini öz ichige alghachqa, melum dushmaning yéqinla yerde ikenlik purutup bérilidu. Halbuki, mushu yerde shu dushmaning kim ikenlik biwasite éytilmaydu.

Yuqiriqi tékisttiki ispatlarga asasen biz ikkinchi pikirge mayilmiz. Ikkinchi pikiidikiler ichide «ariliqtiki apet»ning tepsilatiri toghruluq yene besh xil pikir bar. Sharaitlar yar berse bu pikirler toghruluq ayrim kitapta muzakire qilmaqchimiz. Ishengimizdek ikkinchi közqarash toghra bolsimu, tékiste apet chüshürülüp, Xuda «yaritish» ishini yéngidin bashlighiche qanchilik waqit ötkenlik toghruluq melumat yoq; ariliqtiki waqit intayin qisqa bolghan bolushi mumkin.

«Sularni ayirish» — «su qatlimi»

«Andin Xuda: «Sularning ariliqida bir boshluq bolsun we sular yuqiri-töwen ikkige ayrilip tursun» — dédi. Shuning bilen Xuda bir boshluq hasil qilip, sularni boshluqning astigha we boshluqning üstige ayriwetti; ish ene shundaq boldi».

Bu ayetlerge mumkinchilik bar bir tebir shuki, Xuda yer-zéminni yaratqanda pütkül yer sharini qaplap turghan sudin terkiib tapqan chong bir qatlam bar idi. Uningdiki shu quyash, ay we yultuzlarning nurini normal halette yer sharigha ötküzetti, lékin su qatlimi yer-zémingha ornitilghan bir «parnik»tek bolatti; netijide, pütkül yer yüzide, hetta shimal we jenubiy qutuplardimu mötidil, rahatlik témpératurilarni hasil qilatti; u qatlam yer yüzidiki barliq janiwarlarni ziyatliq, hayatliqni halak qilghuchi «boshluq radiatsiyesi»ning tesiridin qoghdaytti.

Yer sharining ikki qutupida «tashqa aylangan» köp xil ösümlük we janiwarlarning tépilghanliqi shu qutuplarning eslide issiq yaki mötidil kilimatliq ikenlikini ispatlaydu. Étiqadi bolghan köp biologlarning qarishiche Nuh peyghember dewridiki topanning yérimi shu «su qatlimi»ning ghulushidin hasil bolghan, yérimi yer astidiki wolqanliq heriketlerdin hasil qilinghan, dep qaraydu — 7:11ni körüng. «Su qatlimi»ning ghulishi we uningdiki «boshluq radiatsiyesi»ni tosidighan «mudapielik qalqan»ning élip tashliwétilishi topanidin kényinki waqitta insaniyetning ömrining tuyuqsiz qisqarghanliqini chüshendüreleydu (mesilen, Nuh 950 yil ömür körgen (9:29), Ibrahim 175 yil ömür körgen (25:7), Yüsüp 110 yil ömür körgen (50:26).

Yene bir ishni dep ötkümüz bar; biologiye penliri bilen shughulliniwatqan oqurmenler «karbon 14 (C¹⁴) arqiliq dewr békish» usuli boyiche, nurgun «tashqa aylangan haywanlar»gha birnechche milyon yilliq tarixi bar dep höküm chiqirilidighanliqini bilidu;

lékin emeliyette ular peqet birnechche ming yil ilgiri tirik bolghan haywanlar bolushi mumkin; chünki bularning: «nechche miliyon yil bolushi»ni atmosféra radiatsiyesining topan waqtida tuyuqsiz örlep kétishi hasil qilghan, xalas.

«Alemning yaritilishi»diki «yette kün» 24 saetlik künlermu?

Tarixta, alimlarning beziliri: «yaritilishtiki «yette kün» 24 saetlik kün emes, belki ular simwol xarakterliq bolup, «yette kün»ning herbiri uzun bir dewrni yaki éonni bildüridu» dégen közqarashni otturigha qoyup kelgen. Bu emeliyette «Alemning yaritilishi»diki bayanlarni hazirqi zaman pen-téxnika neziriyeliri bilen, yeni alemning milyon yaki milyard (bilyon) yilliq tarixi bar dégen közqarashlar bilen birleshtürüşke urunushtur. Muqeddes yazmildardiki bezi yerlerde «kün» birnechche yillarni bildürgini bilen (mesilen, «Yar.» 2:4, «Qan.» 12:8, 32:35, «Yer.» 30:7 we «Yoél» 1:15, 3:14, 18 we «Perwerdigarning küni»ni körsetken ayetler) «birinchi kün», «ikkinchi kün» qatarliq ibariler yaki «kech bilen seher» dégen ibariler bilen ishliitilginide (mesilen, «Yar.» 1:5, 8 qatarliqlar), adette normal 24 saetlik künlarni körsitidu; shuning üçün biz «Alemning yaritilishi» 1-babtiki «kün»ni héchqandaq bashqa menide chüshinishning sewebi yaki hajiti yoq, dep qaraymiz.

«Öz türleri boyiche» dégen ibare

Mesilen: «Xuda yene: «Yer herxil ösümlüklerni, uruqluq otyashlarni, méwe bérédighan derexlerni türleri boyiche özide ündürsun! Méwilerning ichide uruqliri bolsun!» déwidi, del shundaq boldi; yerdiki ösümlüklerni, yeni uruq chiqidighan otyashlarni öz türleri boyiche, méwe bérédighan, yeni méwilirining ichide uruqliri bolghan derexlerni öz türleri boyiche ündürdi» (12:1-13).

«Öz türleri boyiche» dégen ibare 11-, 12-, 24- we 25-ayette körüldü. Mushu ibaride körsitilken asasiy mene shuki, herbir türlük ösümlük yaki janiwar Xuda teripidin békitilgen asasiy terkibi we qurulmisi boyiche neslini qaldurup köpiyidu. Itlar jüplinip nesillengendin kéyin bezide chong, bezide kichik küchüklerni küchükligini bilen, qaldurulghan nesiller beribir itlardin ibaretur, xalas, bashqa birxil janiwarlarga aylandurulghan yaki «tedrijiy tereqqiy qilghan» emes. Dunyadiki herbir it dunyadiki bashqa itlar bilen nesillineleydu, biraq müshük yaki maymunlar bilen nesillinelmeydu. Melum bir türlük haywan herxil shekil, rengde, we chong-kichik bolghini bilen bular bezi alimlarning éytqinidek «tedrijiy tereqqiyatning ipadiliri» emes. Eksiche neslidin-neslige herbir it we müshük asasiy gén qurulmisi jehette op'oxshash turiwéridu. Darwin teshebbus qilghan «tedrijiy tereqqiyat neziriyesi» boyiche, melum haywanlarning melum bir türü muhitning bésimi yaki özgirishi bilen, milyonighan yillarning ötüshi bilen bashqa bir haywan türige aylinidu; biraq 250 yildin béri paléontologlar yer yüzining bulung-puchqaqliridin kolap-qézip chiqarghan tashqa aylanghan haywanlarning ichide melum türdiki haywanning bashqa birxil haywangha özgirishidiki atalmish «ariliqtiki shekli»ge birer misalmu tapqan emes.

Darwinning xudasizliqni algha sürmekchi bolup teshebbus qilghan «tedrijiy tereqqiyat neziriyesi» toghrisida sehiye cheklimi bolghachqa mushu yerde tepsiliy toxtalmiduq. Halbuki, uning «tedrijiy tereqqiyat neziriyesi» yéqinqi yillarda «mentiqige uyghun emes» dep qaralghan bolsimu, lékin tebiy penlerni asas qilghan aliy mektepler uning ornigha héchqandaq nerse tapalmay qaldi. Ular Yaratquchi bolghan Xudagha ishinishning ornigha, 250 yilliq netijisiz kolap izdeshlerdin kéyin ular yenila qarighularche «künlerning biride» ademni qayil qilghudek tedrijiy tereqqiyat jeryanini körsitidighan melum birxil ispatni kütüşni xalaydu.

Insan — «Xudaning obraz-süriti»dur

«Öz sûret-obrazimizda, bizge oxshaydighan qilip insanni yaritayli» (26:1)

Roshenki, Xuda mushu yerde perishtilerge sözligen emes; chünki perishtiler héchqandaq nersini yaritish küch-quдрitige ige emes; uning üstige, insanlar héchqachan «perishtilerning obrazi» yaki «perishtilerning süriti» dep teswirlengen emes.

Shunga «Elohim» toghrisidiki izahatimizdek, mushu yerde Xuda («Elohim»)ning «yaritayli» dégen sözidin Xudaning Özining «Üch bir gewde» ikenlikining éniq bir ipadisi körünidu, dep ishinimiz.

Undaqa, «Xudaning sûret-obrazi» dégen ibare némini körsitidu?

Bu yerde tilgha élinghan «sûret-obraz» we «oxshaydighan» qilish bolsa jismani oxshashliqni emes, belki birxil rohiy oxshashliqni hem ichki dunyadiki oxshashliqni körsitidu. Shunga yaghach yaki tashtin jansiz bir mebud yasap: — «Mana Xudaning oxshishi!» déyishke qet'iy bolmaydu we shundaq qilish Tewratqa qet'iy men'i qilinghan. Chünki undaq jansiz bir nersini «Xudaning oxshishi» déyish tirik Xudagha haqaret keltürgenlik bolidu. «Xudaning obraz-süriti» insanning rohida we xaraktérida mewjut bolup turidu. Shunga desleptin tartip biz bu ishta Xudaning menggülük muddia-meqsitini körüp yételeymiz; Xudaning meqsiti del «Insan Méning xaraktérim we tebiitimde bolsun» dégendin ibaret bolup, uning ikki ulugh teripi bar: — (1) Insan pütkül alemge Xudaning shan-sheripini eks ettüreleydighan bolush. Buningdinmu ulugh teripi shuki: (2) Insan Xudaning hemrahliqidin huzurlinip, Uning ichki sirlirigha we oyirigha ortaq bolushi kérek. Shunga, shundaq éytishqa boliduki, Xudaning insanni yaritishi Öz könglidiki ishlarni chüshinidighan bir hemrahni barliqqa keltürüş üçün idi.

Xudaning Adem'atimizdiki bu obrazi uning gunahi tüpeylidin intayin xunükleshken, buzulghan we insanning Xuda bilen bolghan alaqisimu üzülgenidi. Gerche shundaq bolsimu, hetta gunahkar insanda yenila Xudaning obrazi gahi chaghlarda ipadilinidu; mesilen, bir-birimizge méhribanliq körsetsek, tebiatning körkemlikidin huzurlansaq yaki özimiz birer nadir eser ijad qilsaqmu Xudaning tebiiti qaytidin bizde bezide eks étidu.

Xudaning insanda bolghan «sûret-obraz»i toghrisidiki birnechche jehetlerni körüp öteyli. Bu jehetlerni toluq sherhlimekchi emesimiz, peqet oqurmenler üçün paydiliq bolghan hem oylinishqa erziydighan birnechche témilarni körsetmekchimiz: —

(a) Xuda insanning Özidek méhriban bolushini hem shu méhribanliqi bilen bashqilargha méhir yetküzushini, Özini némidin nepretlense, insanningmu shuningdin nepretlinishini xalaydu; shuningdek Xuda Özini köchürümchan, sewr-taqetlik, rehimdil, köyümchan we séxi bolghinidek insanningmu shundaq bolushini, shundaqla Uning Özining barliq yaxshi xususiyetlirige insanningmu ige bolushini xalaydu.

(e) Xuda insanlarga «yaritish qabiliyiti»ni ata qilghan — bu «yaritish qabiliyiti» bolsa Öziningkidek «yoq»tin emes, belki xam eshyalardin yaki xam matériyallardin güzel nersilerni yasash qabiliyitidin ibaret.

(b) Xuda insanlarga tallash qabiliyitini ata qilghan (buningda insanlarning tallash dairisi Uningkidek keng bolmaydu, elwette).

(p) Xuda eslide insanlarga yer yüzidiki haywanat we ösümlüklerni idare qilish imtiyazini, shundaqla ulardin xewer élish hemde ularni perwish qilish mes'uliyitini ata qildi (1:26-27). Buningdin biz insanlarning Xudaning pütkül alemni idare qildidighanliqini we uningdin xewer alidighanliqini chüshineleymiz.

(t) Er-ayal méhir-muhebbetlik bolsa, Xudaning «süret-obraz»i shuningda Öz ipadisini tapidu, shuningdek Xudaning Özide shundaq bir méhir-muhebbetning barliqi ayan qilinidu; Injilda éytilghandek «**Xuda Öz** méhir-muhebbettur» («1Yuh.» 4:8).

Adem'atimizning gunahi seweblik uning barliq ewladlirining uning gunahliq tebiitini miras qilishi tüpeylidin, Xudaning insanda bolghan «süret-obraz»i tolimu xunükleshken hem buzulghan bolsimu, Xudaning insanda bolghan ulugh we ebediy muddia-meqsitide héchqandaq özgirish bolghini yoq. Xudaning Mesih arqiliq keltürgen nijatining meqsiti shuki, insanni Öz bilén eslidiki inaqliq alaqlige qayturush, shundaqla Muqeddes Rohining küch-qudriti bilén «Xudaning süret-obrazi»ni qaytidin yaritishtin ibarettur. Bu nijatni Mesih Özige iman éytqan barliq mesihiyler (Eysani Reb dep tonughuchilar) üçün bedel tölep teyyarligghan, shundaqla Uninggha teshna bolghan barliq kishilerge ata qilishqa teyyar turidu.

«Alemning yaritilishi»diki «yette»ler

«Alemning yaritilishi» dégen kitabning ibraniy tilidiki nusxisida «yette» dégen reqem köp uchraydu. Oqurmenlerge roshenki, Muqeddes Kitapta «yette» dégen reqem köp qétim «mukemmellik» yaki «tamamlanmaq» dégen uqumni bildürgen. Uning Xudaning qilghanliri bilén munasiwetlik yerliri az emestur. Bularning hemmisini bu yerde körsitish mumkin emes, peqet töwende 1:1-2:3tiki birnechche misallarnila körsitimiz: —

- (a) «Alemning yaritilishi»ning yette küni bar.
- (e) «Alemning yaritilishi»ning mushu birinchi qismida (1:1-2:3de) yette abzas bar.
- (b) 1-ayette yette söz bar; mushu jümlide 28 herp, yeni 7sh4 herp bar.
- (p) 2-ayette 14, yeni 7sh2 söz bar;
- (t) Bu qisimning asasiy mezmunini körsitidighan üç isim bar, bularning herqaysisining ishilitilish sani yettining melum hessisi bolidu:
- (i) «Xuda» («Elohim») dégen söz 35 qétim (5sh7) körünidu; (ii) «Zémin» dégen söz (erets) 21 qétim (3sh7) körünidu; (iii) «asman» (yaki «asmandiki boshluq») («shamayim») 21 qétim (3sh7) körünidu;
- (ch) Yette asasiy ish toghruluq «hasil qilinsun» yaki «hasil bolsun» dep éytilidu.
- (j) Birinchi abzasta «yoruqluq» we «kün» jemiyy yette qétim körünidu.
- (x) 2- we 3- abzasta «sular» dégen söz yette qétim körünidu.
- (d) 5- we 6-abzasta ibraniy tilida «hayat» dégen söz yette qétim körünidu.
- (r) «yaxshi körünidu» dégen ibare yette qétim körünidu.
- (z) Yettinchi abzastiki merkiziyy söz del «yettinchi kün».
- (zh) Yettinchi abzasta (yettinchi kün toghruluq) (2:1-3de) jemiyy 35 söz bar; otturidiki üç ibarining herqaysisida yette söz bar we herqaysisida «yettinchi» dégen söz körünidu.

Ibraniy tilidiki herbir herp reqemnimu bildüridu (mesilen, «alef» (a) 1ni, «bet» (e) 2ni bildüridu). «Alemning yaritilishi»ning bu birinchi qismi (1:1-2:3)diki «tizilghan herpler» san dep qaralsa, undaqta uningda 150din artuq «yette»ge munasiwetlik ajayib matématikiliq emel körünidu. «Alemning yaritilishi»da «yette» dégen reqemning shundaq tilsimat orunlashturulushi mezkur yazmini yazdürghuchining Xudaning Öz ikenlikini ispatlaydu, shundaqla Xudaning mukemmelliki yaratqan alemde roshen bolidighanliqini körsitidu (yuqirida körginimizdek, «7» dégen reqem Muqeddes Kitapta daim dégüdek «mukemmellik» yaki «tamamlimaq» dégen menilerni süretleydu yaki körsitidu).

«Xuda aram aldi»

«**Xuda aram aldi**» dégen ibare dégen sherhchi alimlarni sel qaymaqturup kelgen. Ibraniy tilidiki «aram élish» («shabat») dégen sözning asasiy menisi «toxtash» dégen uqumni bildürsimu, yenila «aram élish» dégen meninimu öz ichige alidu. Xuda kéyin Israil xelqige herbir yette kün ichide bir künni dem élish küni qilinglar, dep emr qilghan; shu küni «shabat küni» dep atalghan. Lékin Xudaning Özi esla charchimaydu hem hérip qalmaydu («Yesh.» 40:28). Undaqa U qaysi jehette «aram aldi»?

Bu söz Xuda Özi hemme nersini yaratqandin kéyin, Özining ijad qilghanliridin «rahetlinip» huzur élishini körsetken emesmu? Tewrat «Alemning yaritilishi» dégen qismini oqughanséri, mesilen 1:4, 10, 18, 21, 25 we bolupmu 31-de del shundaq ish puritilidu: — «**Xuda hemme yaratqinigha qarap turdi, mana ularning hemmisi intayin yaxshi idi**». Insan «Xudaning obrazi boyiche yaritilghan» bolup, ularmu birer ijadiyetni barliqqa keltürgendin kéyin, oxshashla «aram alghach» uningdin huzurlanmamdu?

«**Xudaning aramliqi**» Uning jismaniý jehette «charchighini»din eslige kélishi emes, belki ibraniy tilidiki «shabat» dégen sözning menisini öz ichige alghan huzurlinishni körsitidu. «Shabat»ning birinchi menisi «toxtash», uning «aram» dégen menisimu bar («aram» ibraniy tilida «nuxam» dégen söz bilenmu ipadilinidu. Bu sözdin «Nuh» dégen isim chiqidu («Yar.» 5:29ni köring). Injilda, bolupmu «Ibraniylargha» 4-babta, bizge bu ulugh téma üstidiki téximu köprek wehiyler teminlinidu. Shu mektuptiki «qoshumche söz», «Xudaning aramliqi» üstidiki sözlirimiznimu köring.

Insanlarning sinilishi — «hayatliq derixi» we «yaxshi bilen yamanni bilgüz-güchi derex»

Beziler: «Xuda insanning **«yaxshi bilen yamanni bilgüzgüchi derex»**ning méwisini yéyishini chekligen bolsa némishqa uni Érem baghning otturisigha tikip qoyidu?» yaki bolmisa «Némishqa Xuda Adem’atimiz yaki Hawa’animizning shu méwini yéyishini tosimighan?» dégen soallarni qoyidu. Bundaq soal imansizliq nuqtineeziridin qoyulghan bolsun-bolmisun uninggha jawab tépishqa toghra kélidu. Biz awwal yuqiriqi soaldin bashqa «Insanning mahiyiti néme?» we «Xudaning insanda bolghan meqsiti néme?» dégen ikki soalgha jawab béríp baqayli.

Biz yuqirida Xuda insanni Özi bilen alaqqide bolup sirdash bolsun, we shuningdek Özi insanni söygendek insanmu Özini söysun, dégen arzu-istek bilen uni Öz süret-obrazi boyiche yaratqan, déduq. Shuni éniq bilishimiz kérekki, söyüş yaki méhir-muhebbetning ayrilmas bir qismi ishench, tallash we tayinishtur. Shuning üçün Érem baghda insanning Xudagha bolghan iman-ishenchini ipadileydighan bir wasite bolushi kérek idi; eyni chaghda shu yol del **«yaxshi-yamanni bilgüzgüchi derextin yémelik»** idi. Démek, Xudagha ishinish-ishenmeslikni tallash yoli mewjut idi; chünki tallashmu méhir-muhebbetning ayrilmas bir qismidur. Bay we küchlük ademning köngli melum bir qizgha chüshken bolsa, bay bolghini üçünla qiz uninggha yatliq bolushqa razi bolghinining néme ehmiyiti? Biraw bir top lükchekni yallap bir qizni qorqitip, özige tégishke mejburlisa, bundaq nikahning néme ehmiyiti bolsun? Yaki birsi séhirgerlik ishlitip, bir qizni özining iradisi boyiche mashina ademdek kontrol qiliwalsa buningmu néme ehmiyiti bolsun? Undaq er-ayalliq munasiwette muhebbet mewjut bolattimu? Bay adem shundaq qilsa, eslide uning shu qizgha nisbeten héchqandaq heqiqiy muhebbiti yaki hörmiti bolmighan bolidu; chünki u qizning özini qobul qilish yaki ret qilish erkinlikige yol qoymidi. Qiz axiri uninggha baghlanghan bolsa, qizning muhebbiti bir yerde tursun, hetta uninggha héchqandaq heqiqiy menidiki amraqliqimu bolmaydu. Xuda insanning Özini söyüşini

xalaydu; lékin bundaq söyüshning peqet Uning insangha néme bergenliki yaki béreleydighanliqi üçün emes, belki Özining Xuda bolghini üçün, Yaratquchisi bolghini üçün bolushini xalaydu; U yene insanning Özini söyüshke mejburlinidighan birxil mashina ademdek bolushini xalimaydu. Shuningdek, insanning Érem baghda Xudagha heqiqiy birxil méhir-muhebbet baghlisigha we shu méhir-muhebbitining ösüshige Érem baghda melum ishinish we tallash mumkinchiligi bolushi kérek idi.

Biz yene bayqaymizki, Xuda insangha «**yaxshi bilen yamanni bilgüzgüchi derex**»ning méwisini yéyishning netijisi ölüm bolidighanliqini sinaq qilip ispatlap bermigen. Xudaning ulargha ésil méwe-chiwilerge tolghan bir güzel baghni teqdim qilishi Özining ulargha baghligan méhir-muhebbitining ishenchlik ikenlikige yéterlik pakit bolushi kérek idi. Insanlar «yaxshi bilen yamanni bilgüzgüchi derex»ning méwisidin yémesliki arqiliq özlirining Xudagha: «Séning bizge néme ishlarning yaxshi, néme ishlarning yaman ikenlikini perqlendürüshte Sanga tayinimiz» dep öz muhebbitini ipadilishi kérek idi; qisqisi, insanda Xudagha toluq tayinip yashash pursiti bar idi. Eksiche, Adem'atimizning shu méwini yéyishi — néme ishlarning yaxshi, néme ishlarning yaman ikenlikini békitishte Xudagha tayanmay yashashni xalaydighanliqini élan qilghinigha barawerdur. Xuda bir mezgildin kéyin sinash derixini baghdin élip kétishi mumkin idi; lékin bu toghrisida bizge kitabta héchqandaq melumat yoq.

Ikkinchi derex, yeni sirliq «**hayatliq derixi**» toghruluq Xuda Adem'atimizgha héchqandaq ayrim bir emr bermigenidi; lékin baghchidiki barliq derexlarning méwisi toghruluq: «**xalighiningche yéseng bolidu**» dégenidi. Shunga Adem'atimiz «hayatliq derixi»ning méwisinimu baghchidiki bashqa derexlarning méwisini yégendek yésem bolidu, dep chüshinishi kérek idi. Lékin Adem'atimiz we Hawa'animiz baghchidin heydiwétilgende, Perwerdigar mundaq deydu: «**Mana, adem Bizlerdin birige oxshap qaldi, yaxshi bilen yamanni bildi. Emdi qolini uzitip hayatliq derixidin élip yewélip, ta ebedgiche yashawermesliki üçün uni tosushimiz kérek**». Shuningdin bilimizki, u hayatliq derixidin yémigen. Adem'atimiz shu derextin yégen bolsa, uning «ebedkiche hayat qalidighini»ni bilduq. Bundaq bibaha iltipatni peqet birnechche ming yildin kéyin Reb Eysa Mesih Öz sözi bilen insanlarga achqan: —«**Ershtin chüshken hayatliq néni Özümdurmen; kimdekim bu nandin yése, ebedil'ebedkiche yashaydu. Men bérighan shu nan bolsa Méning et-ténimdur, pütkül dunyadikiler hayatqa ige bolsun dep, Men uni atimaqchimen**» («Yuh.» 6:51).

U shübhisizki, Érem baghdiki «hayatliq derixi»ning méwisi idi — U insangha menggülük hayatni yetküzidighan méwe (nan)dur. Bu ish arqiliq Xuda toghruluq ajayib bir ishni öginimizki, — Xuda bezi waqitlarda Özini yoshuridu. U «hayatliq derixi» toghruluq biwasite héchqandaq emr bermigen — lékin Adem'atimiz derexning namigha yoshurungan mene toghrisida chongqur oylanghan bolsa, shübhisizki, uningdin yégen bolatti. Xuda bizning Özini ixtiyaren talliwélishimizni xalaydu. Xudaning Eysa Mesihde bolghan shan-sheripi we hayati bolsa, rohiy telpünüshi bar we rohiy közliri ochuq ademlerge roshen ashkarilanghanidi; lékin bashqilar uni peqet Palestinni kézip yüridighan, sergerdan bir yaghachchi depla bildi; uning mutleq ghorigil turmushta bolup, özlirining Uni padishah qilmaqchi bolghan siyasiy pilanlirini mutleq ret qilghanliqi mushundaq kishilerge nisbeten yeshküsiz bir tépishmaq idi. Xuda közlirini achqan, Mesihni heqiqiy salahiyitide körgen kishi derheqiqet bextlikdur!

«Adem'ata bilen ayali her ikkisi yalingach bolsimu, héch uyalmaytti» (2:25)

Ajayib bir ish shuki, Adem'atimiz we Hawa'animiz «yaxshi bilen yamanni bilgüzgüchi derex»tin yégendin kéyin ular derhal özlirining yalingach ikenlikini sezdi we uyilip ketti. Bu yerde shuninggha munasiwetlik bir soal payda bolidu: «Ular bu ishtin ilgiri yalingach bolsimu némishqa nomus qilmidi?».

Biz yuqirida insanning Xudaning süret-obrazi bolghanliqi üstide azraq toxtalduq. Zeburda qiziq bir bayan tépilidu: —«**Perwerdigargha teshekkür-medhiye qaytur, i jénim!**

I Perwerdigar Xudayim, intayin ulughsen;

Shanu-shewket we heywet bilen kiyingensen;

Yoruqluqta libastek pürkengensen,

Asmanlarni chédír perdisi kebi yéyip qoyghansen» («Zebur» 104:1-2).

Bu bayandin shuni perez qilalaymizki, insan «**Xudaning süret-obrazi**»de bolghachqa, birxil nur ularning ténige kéyim-kéchektek oralghan, shuning bilen ularning téni parlap turghan bolushi mumkin. Ular gunah sadir qilghanda bu «nurluq kiyim» yoqilip, ular uyatqa qaldi.

Hazir bolsa gunah insan tebiitide yiltiz tartip ketti. Adem'atimiz we Hawa'animizning yalingach yürüshi eslide pak ish bolghan bolsimu, ular gunah ötküzgendin kéyin, xelq'alem aldida bedinini ochuq qoyush héchqaysi waqitta Xudaning iradisi bolghan emes.

«**Sen uning** (men'i qilighan méwe)**din yégen kününgde jezmen ölsen»** (2:17)

Adem'atimiz gunah qilghandin kéyin uzun ömür körüp 930 yil yashighan (5:3-5); shunga «**yégen kününgde jezmen ölsen**» dégen sözning menisi néme? Bezi alimlar ayyette körsitilgen «kün»ni bir ming yil dep qaraydu («2Pét.» 3:8). Shuningda guman yoqki, Adem'atining jismaniy ölümi uning gunahining netijisi idi — derweqe yer yüzidiki barliq ölüm-yétimlar uning gunahi arqiliq payda boldi («Rim.» 5:12) — halbuki, «jezmen ölsen» dégen sözde körsitilgen ölüm bolsa, shübhisizki, birinchidin rohiy jehettiki ölüm, ikkinchidin jismaniy ölümdin ibarettur. Gunah qilish bilen Adem'atimiz we Hawa'animizning rohliri öldi, «Xudagha nisbeten öldi», yeni ular Xudadin ayrildi. Bu eng qorqunchluq, heqiqiy ölümdur; uning axirqi menzili yaki méwisi dozaxtur. «Yuh.» 5:21-25, «Ef.» 2:1, 5, «Kol.» 2:13, «Weh.» 3:1ni körüng. Démek, gunah sewebidin insanning rohida mewjut bolghan, Xuda bilen alaqide yashash imkaniyiti üzüldi. Ademning rohi Xuda bilen erkin alaqe baghlashning ornigha, öz ténidiki we kallisidiki arzu-heweslirige esir bolup qaldi. İnsanlar shu derijide shexsiy arzu-isteklirige ishtiyaq baghlap béqindi bolghanki, Nuh peyghemberning dewride Xuda: «**Insan ettur**» dep bayan qilghanidi («Yar.» 6:3). Démek, insan öz jismaniy arzu-heweslirining iskenjisige pütünley chüshüp qalghanidi — insanda héchqandaq rohiy hayatning iznasi qalmighanidi.

Oqurmenler yuqirida körsitilgen ayetlerdin köreleyduki, Mesihning dunyagha kélishtiki meqsiti insanlarni öz rohiy ölümidin oyghitishtin ibarettur.

Adem'ata we Hawa'animiz gunah qilghandin kéyin Xudaning ulargha éytqan sözliri we qilghan muamilisi; Xudaning ulargha térilerdin kiyim qilip kiydürüshi

Adem'atimiz gunah qilghandin kéyin bizning oylighinimiz belkim asmandin chaqmaq-güldürmama chüshüp, Xuda yaki perishtining dehshetlik awaz bilen uning tégishlik jazasini jakarlighanliqi bolushi mumkin. Biraq ademni heyran qalarliq ish shuki, Perwerdigar Özi ulargha yéqinliship, ulargha mulayim teleppuzda söz qilidu (derweqe 3-babtin bilimizki, Uning ilgiri ularning yénigha kélip sözlishish aditi bolghan). Buni körgen Adem'atimiz, Hawa'animiz

mökünüwalidu. Biz kéyinki ishqa yene heyran qalimiz; chünki Xuda ademni chaqirip: «**Sen nede?**» dep soraydu. Xudadin qorqquchi hemme adem Xudaning barliq ishlarni bilidighanliqini, héchqandaq soal sorashning hajiti yoqluqini obdan bilidu! Lékin Xudaning shu soali Adem'atimizgha ötküzgen gunahini özlükidin étirap qilishqa purset teminleydu. U bu pursettin paydilanmaydu, belki özining yalingach ikenlikini we uyat bolidighanliqini étirap qilidu. Arqidinla U: «**Sen... yégenmu?**» dégen yene bir soalni soraydu. Xudaning birinchidin Hawa'animizdin emes, belki Adem'atimizdin bu soalni sorishidiki seweb, Adem'atimiz bu ishta heqiqiy gunahkar idi; Hawa'animiz shu ishta aldinip azdurulghuchi idi («1Tim.» 2:14ni köring), lékin Adem'atimiz gunah qilghanda néme qiliwatqinini özi éniq biletti.

Xudaning ikkinchi soaligha qarita Adem'ata öz jawabkarliqini öz üstige almay: — «**Sen manga hemrah bolushqa bergen ayal derexning méwisidin manga bergenidi, men yédim**» dep jawab béridu. Adem'atimizdin tartip ta hazirghiche insanlar bashqa kishilerni eyiblesh yaki dönggep qoyush arqiliq öz mes'uliyitidin géchip kelmekte. Adem'atimiz awwal ayalini, andin hetta eslide Hawa'animizni uninggha ata qilghan Xudaning Özinimu eyibleydu. Er kishige nisbeten ayal kishi eng qimmetlik sowghattur, lékin Adem'atimizning sözidin qarighanda, u bu nuqtini pütünley untup ketkenidi. Xuda bundaq mes'uliyettin özini qachurushni bir deqiqu qobul qilalmaydu, elwette. U kéyin Hawa'animizgha gunahini étirap qilishqa purset béridu, lékin umu mes'uliyitidin géchip: «**Yilan méni aldap azdursa, men yep saptimen**» deydu.

Xudaning insannardan gunahini étirap qilishini izdigenlikidin shu heqiqetni körimiz: — Insan néme gunah sadir qilghan bolushidin qet'iynezer, Xuda aldida uninggha yüzlinip bahane körsetmey, toluq tonup yetken bolsa, undaqta Xuda gunahning mesilisini bir terep qilip nijatini yetküzidu. Insanlar Xudaning rehimi we shapaitige érishishtiki birdinbir shert mutleq semimiyliktur. Xuda Öz aldida pütünley semimiylik bilen gunahligha yüzlangen herqandaq kishini özgerteleydu; undaq sharaatlarda Uning yordimining héchqandaq chéki yoqtur: —

«**Öz gunahlighini yoshurghan kishi ronaq tapmas; biraq ularni tonup iqrar qilip, towa qilghan kishi rehim-shepgetke érisher**» («Pend.» 28:13).

Xuda axirida diqqitini yilangha qaritip sözleydu; lékin u uningdin héchqandaq soal sorimaydu. Hemmimizge ayanki, yilan Iblisning aghzi bolghachqa, uninggha towa qilishqa héchqandaq purset yoqtur. Uning ornida uninggha bir lenet oqulidu; lenetning mezmuni Adem'atimiz we Hawa'animizning anglishi üçün nijat toghruluq bir wedini öz ichige alghan. Bu qimmetlik wedini hazir köreyli: —

«**Perwerdigar Xuda yilangha mundaq dédi: —**

«Sen bu qilghining üçün,

Sen hemme mal-charwıların,

Dalidiki barlıq haywanatlardıñ bekrek lenetke qalisen;

Qorsıqıñ bilen béghirlap yürüp,

Ömrüñning barlıq künleride topa yeysen.

We Men sen bilen ayalning arisigha, séning nesling bilen ayalning neslining arisigha öchmenlik salimen,

U séning béshingni dessep zeximlendüridu,

Sen qopup uning tapinini chéqip zeximlendürisen» (3:14-15)

Biz bu lenetning tepsilatirini bir-birlep köreyli: —

«Yaritilish»

- (a) «**Sen hemme mal-charwilar din,**
Dalidiki barliq haywanatlardin bekrek lenetke qalisen;
Qorsiqing bilen béghirlap yürüp,
Ömrüning barliq künliride topa yeysen»

Mushu ayetlerdin qarighanda, Sheytanning wekili bolghan yilan eslide tik halette yüridighan bolushi mumkin. Herqandaq yilanning iskitilridiki umurtqisining yénida töt kichik ustixan bar. «Tedrijiy tereqqiyat»ni teshebbus qilghuchilar: — bu eslide put idi, «tedrijiy tereqqiyat jeryanida yoqap ketken» dep qaraydu; lékin yoqap kétishi «tedrijiy tereqqiyat» arqiliq emes, belki Xudaning leniti bilen bolghan. «Topa yéyish» dégen sözler nomusqa qalghan haletni teswirleydu. yilanlarning ozuqi topa emes, lékin ularning yégen nersilirige hamana topa ariliship kélidu.

- (e) Yilan (we Sheytan) bilen ayalning otturidiki öchmenlik: —

«**Sen bilen ayalning arisigha ... öchmenlik salimen**». Ayal kishiler bilen yilanlarning otturidiki öchmenlik hemmige ayandur; lékin Sheytanning qiz-ayallargha pewqul'adde öchi bardur. Buning sewebining bir qismi ayetning kéyinki qismida tépilidu: —

- (b) «**Sheytanning nesli**» bilen «**ayalning nesli**»ning otturidiki öchmenlik: —

«**Men ... nesling bilen ayalning neslining arisigha öchmenlik salimen**».

«**Ayalning nesli**» dégenning tilgha élinishi intayin qiziq bir ish. Barliq muqeddes yazmilarda insanlarning nesebnamiliri körsitilgende her kishining kélip chiqishi daim dégüdek atisining ismi bilen xatirilinidu. Shuning üçün peqet mushu yerde tépilghan «**ayalning nesli**» dégen ibare intayan sirliqtur. Ayalning nesli ayetning kéyinki qismida Sheytanni meghlup qilghuchi bolup körünidu — U Qutquzhuchi-Mesih bolushi kérek, elwette.

Halbuki, Tewrat dewride bu bésharetning tepsilatiri peqet birneche ming yildin kéyin Yeshaya we Yereymiya peyghember teripidin chüshendürülüdu («Yesh.» 7:41, «Yer.» 31:22) andin Injilda «Wehiy» 12-babta téximu éniqlashturulidu; shu yerde «ayalning nesli» awwal Mesihning Özi andin uning xizmetkarliri ikenlik déyilidu.

Eger «ayalning nesli» Mesih bolsa, undaqta «yilanning nesli» belkim «Mesihning reqibi», yeni «dejjal»ni körsitishi kérek.

- (p) Sheytan bilen «ayalning nesli» otturida bolidighan küresh: —

Bu küresh tolimu keskin bolidu. «**U séning béshingni dessep zeximlendüridu**» — démek, «ayalning nesli» Sheytangha adem yilanning béshini dessep yanjishtek ejellik bir zerbe béridu. «**Sen qopup uning tapinini chéqip zeximlendürisen**» — shu insan Özi azab tartidu, chünki yilan burulup Uning tapinini chaqidu yaki tapinigha sanjiydu.

Qedimdin tartip Xudadin qorqquchi ademler Xudaning yilangha éytqan sözlirini Qutquzhuchi, yeni Sheytanni meghlup qilghuchining dunyagha kélishi toghruluq wedisi dep qarap kelgen. Lékin Qutquzhuchi bu küreshte azab tartidu. Injilda Sheytan bilen Mesihning otturidiki küresh kréstte yüz bergen, dep élan qilinidu. Shu yerde Mesihning tapini derweqe «yanjildi», «chéqildi» yaki «sanjildi» — Rimliq leshkerler bolqining zerbisi bilen yoghan mixni soqup ikki putining oshuqigha sanjidi; emma Xudagha ming shükri, Mesih shu yerde Sheytanning üstidin elxlaq we rohiy jehette zor ghelebe qazandi («1Yuh.» 3:8, «Kol.» 2:15).

Xudaning Adem'atimiz we Hawa'animizni kiyindürüshi

Adem'atimiz we Hawa'animiz gunah qilghandin kéyin özlirige enjür yopurmaqlirini kiyim qilip yasighanidi. Roshenki, bu ish Xuda aldida toghra emes; chünki «**Perwerdigar Xuda Adem'ata bilen uning ayaligha térilerdin kiyim qilip kiydürüp qoydi**» dep oquymiz. Shühbisizki, bu Adem'atimiz we Hawa'animizgha we shuningdek bizgimu intayin muhim bir dersni ögítidu. Gunahning aqiwetlirini yépish üçün pak we gunahsiz bir hayat qurbanliq qilinishi kérek — mushu yerde gunahsiz bir yaki birqanche haywan qurbanliq bolghan bolsa kérek — bolmisa bu «térliler» nedin kélidu? Peqet Xuda Özila insanlarning gunahlarini yapalaydu — Insanlarning eqil-parasiti we tiriship-tirmiship singdürgen ejirlirining «enjür yopurmaqliri»dek Xuda aldida tolumu ehmiyiti yoq. Shundaqtimu nurghun insanlar téxiche shu ishni qilishqa intilmekte — barliq diniy paaliyetlirining hemmisi Xuda aldida peqet «enjür yopurmaqliri», xalas. Nurghun kishiler özlükidin ejir singdürsek ünümlük bolidu, dep xiyal qilidu — buddistlar bolsun, musulmanlar bolsun, xristianlar bolsun, ular dualar, roza tutushlar, meschitte namaz oqushlar, butxanida choqunushlar, chérkawda dua qilishlar, sadiqe bérish, muqeddes yazmilarni yadlash qatarliqlar mukemmel hayat bolidu, u Xudaning kechürümige érishtüreleydu, dep oylaydu. Bundaq oy pütünley xam xiyaldur. Lékin «mukemmel hayat» qaysi diniy ölchem bilen ölchinishtin qet'iynezer, insanlar bügündin bashlap toluq heqqaniy, mukemmel hayat ötküzimen désimu we shundaq qilsimu (héchqandaq adem Xudaning Muqeddes Rohisiz heqiqiy mukemmel hayatning néme ikenlikini chüshinip yételmeydu; mana bu heqiqettul) lékin bundaq qilish qandaqmu ötken hayatining birer gunahini yapalisun? Adem'atimiz we Hawa'animiz özlirini Xuda aldida töwen tutup, enjür yopurmaqlirini sélip tashlidi. Xuddi Adem'atimiz Xuda teripidin kiydürülgendek (chünki Xuda Özi ularni kiyindürgen) insanlar Xudaning shapaitini heqsiz bir sowghat süpitide qobul qilishi bilen gunahlardan qutquzulidu («Ef.» 2:5, 8). Adem'atimiz we Hawa'animiz shu kiyim-kécheñki kemterlik bilen qobul qilghini üçün Xudaning kechürümige érishken, dep qaraymiz. Biraq bügün qobul qilish kériki haywanlarning tériliri emes, belki Mesihning Özining heqqaniyliqidin ibarettur («Rim.» 2:22, 26, 4:6-9, «Ef.» 4:24, «Tit.» 3:5, «Weh.» 19:8).

4:9 Némishqa Qabilning hediyesi qobul qilinmidi?

Qabilning sowghiti ret qilinip, Habilning qobul qilinghini deslepte belkim ademni tolumu oylanduridighan ish bolushi mumkin. Halbuki, Injildiki ikki yazma mushu ishni yorutidu: —

«**Étiqadi bolghachqa Habil Qabilningkidinmu yaxshi bir qurbanliqni Xudagha atighan; étiqadi bolghachqa, Xuda uning atighanlirini teriplep, uninggha heqqaniy dep guwahliq berdi. Gerche ölgen bolsimu, étiqadi bilen u yenila bizge gep qilmaqta**» («Ibr.» 11:4)

«Chünki siler desleptin anglap kéliwatqan xewer mana del shuki, bir-birimizge méhir-muhebbet körsitishimiz kérektur. Rezil bolghuchidin bolghan, inisini öltürgen Qabilgha oxshash bolmasliqimiz kérek; u némishqa inisini qetl qildi? Uning özining qilghanliri rezil, inisining qilghanliri heqqaniy bolghanliqi üçün shundaq qilghan» («1Yuh.» 3:11-12).

«Ibraniylargha»diki shu ayet bizge Habilning qurbanliqini «étiqad bilen» élip kelgenlikini ayan qilidu. Étiqad we ishench Xudaning söz-kalamini anglash we qobul qilish bilen barliqqa kélidu (mesilen, «Rim.» 10:17, «Yesh.» 53:1ni körüng). Undaqta, Habil Xudaning «étiqad élip kelgen» qaysi sözini anglihan? Adem'ata oghulliri Qabil bilen Habilgha Xudaning özlirining uyatini yépish üçün gunahsiz haywanning tériliri bilen kiydürgenlik toghruluq birer xewerni éytip bergenmu, yaki Xuda ulargha biwasite birer sözni qilghanmu? Héchbolmighanda, Habila

«Yaritilish»

étiqad bolghan bolsa, undaqta Xuda ulargha Özige yéqinlashish üçün qurbanliq qilish kérekliki toghruluq wehiy yetküzgen, dep jezmleshtüreleymiz.

Qabil üçün chong mesile shuki, u déhqan we baghwen idi; qurbanliqqa kérek bolghan qoylarning igisi uning inisi Habil idi. Qabil tekebburluqidin inisidin qurbanliqqa qoy sorashni xalimaytti; shuning ornida u öz béghidiki mehsulatlaridin élip kélidu. Mushu ayetlerdin éniqki, Xuda uning sowghitini peqet qobul qilmayla qalmay, belki Qabilning özimu Xudagha yaqmidi: **«Xuda Qabil we uning sunghinigha qarimidi»**. Munasiwetlik ayetlerdin körünüp turiduki, Qabilning pozitsiyisi peqet hakawurluq idi; Xuda uning sowghitini ret qilghandin kéyin Xudaning semimiy geplirige qulaq sélishning ornida u intayin ghezeplinidu. Mushuningdin biz uning könglidiki xiyallirini anglighandek bolimiz: «Mana bu sowghat tiriship-tirmiship chiqarghan öz ejrimdur! Ajayib bir hediyezur! Eslide Xudaning manga rehmet éytishigha toghra kélettii!».

Qabilda we Habilda ikki yol bizge körünidu («Yeh.» 11-ayettiki «Qabilning yoli»ni körüng). Birinchi yolni «diniy yol», ikkinchi yolni «étiqad yoli» déyishke bolidu. Mushu yerde «diniy yol» déginimiz, bir insan özining tirishish-tirmishishliri we oy-xiyalliri bilen Xudani razi qilmaqchi bolghan yol. Pütkül dunya boyiche köp ademler Qabil oylihandek: «Men köp dualarni qilghinim üçün, her hepte meschitke (yaki bolmisa chérkawgha yaki butxana qatarliqlargha) barghinim üçün, kembeghellerge köp sadiqe berginim üçün, muqeddes yazmilarni (Tewrat bolsun, Zebur bolsun, Injil bolsun, Quran bolsun, Budda «nomliri» bolsun) yadlighinim üçün Xuda méni qobul qilip, gunahlimni kechürüm qilidu» dep oylap yüridu. Biraq Tewrat-Injil boyiche, gunahni bir terep qilidighan birdinbir ish — qurbanliqtur. Xudaning nijati sowghat bolup, Mesihning Özide U kérek bolghan qurbanliqni teminligen. Étiqadi bar ademler Uning bu toghruluq söz-kalamini qobul qilip, xushalliq bilen Uning sowghitini quchaqlaydu. Habil bolsa bu yolgha, yeni Xudaning shapaitini qobul qilidighan étiqadliq yolgha wekil bolidu. Halbuki, beziler hetta Qabildek özlirining ejirliri üçün Xuda méni teriplishi kérek, dep oylaydu.

«Chünki siler shepquet bilenla ishench arqiliq qutquzulduqlar. Bu ish özünglardin kelgen ish emes, belki Xudadin kelgen iltipat, — u zadila ademlerning emel-ejridin kelmeydu, bu hem héchkimning maxtanmasliqi üçündür» («Ef.» 2:8-9).

Axirda Qabil inisini öltürgini üçün Xudaning uninggha chüshürgen jazasi toghruluq azraq toxtilimiz. Adem'ata we Hawa'ana gunah qilghandin kéyin, Xuda shapaet bilen ulargha gunahlini tonup yétish pursitini bergenidi, we u shundaq pursetni hetta Qabilghimu yetküzüp: **«Ining nede?»** dep soraydu. Shundaqtimu Qabil pursetni ret qilip, Xuda aldida turupmu yalghan sözleydu. Shuning üçün Xuda uninggha shundaq «yénik jaza» berdimu? Némishqa u neq meydanda öltürülmeydu?

Jazaning tepsilatiridin: **«Sen emdi qolungdin iningning qénini qobul qilghili aghzini achqan yerdin qoghlinip lenetke uchraysen. Sen yerge ishlisengmu u buningdin kéyin sanga quwwitini bermeydu, sen yer yüzide sersan bolup, sergerdan bolisen»** dep oquymiz.

Yer-tupraq Adem'atimizning gunahi tüpeylidin alliqachan lenetke uchrichan bolup, Adem'atimizgha: **«Sen tupraqqa yanghuche ariliqta yüz-közüng terge chömgendila nan yeysen»** dégendek, tériqchiliq tesliship ketkenidi. Emdi Qabilgha bolsa negila barsa tériqchiliq

hessilep teslishop k  tetti. Uning Xudagha: «**Kimla m  ni t  piwalsa,   lt  r  w  tidu!**» — d  genlik ejeblinerlik emes (shu chaghdada yer yüzide belkim peqet   ch insan yashaytti — l  kin Qabil kelgüside insanlarning k  piydighinini közde tutup sözleydu — 1:28, 3:16, 5:3-5ni körüng). Kimmu Qabilning   z y  nida xalaydu deysiz?! U negila barsa tupraq shu haman tughmas bolup k  tetti! Shuning   ch  n Xuda bashqilarning Qabilni   lt  rmesliki   ch  n uning p  shanisige melum bir belge qoyidu. Biraq u qeyerge barsa ular uni derhal arisidin heydiw  tidu. Shundaq qilip Qabil gunahning aqiwitini körsitidighan birxil «mangghun agah» yaki «sergerdan teshwiqatchi», pütkül yer-z  mingha Xudaning adilliqi we muqeddesliki, gunahni jazalaydighanliqi toghruluq «xalis» jakarchi, guwahchi yaki xewerchi bolup qalidu.

6-bab — «Xudaning oghulliri insanlarning qizlirini ...   zlidirige xotun qilishqa bashlidi» — bu n  mini körsitidu?

«**We shundaq boldiki, insanlar yer yüzide k  piyishke bashlighanda, shundaqla qizlarmu k  plep tughulghanda, Xudaning oghulliri insanlarning qizlirining chirayliqligini k  r  p, xalighanche tallap,   zlidirige xotun qilishqa bashlidi.**».

T  kisttiki izahatimizda   ytqinimizdek, «Xudaning oghulliri» heqqide   ch xil ch  shenche bar:

1. Insan emes, belki ershtiki bir xil zat, perishte yaki rohtin ibaret (bezi alimlar shu ibarini jin-sheytanlarni körsitidu, dep qaraydu).
2. Derijidin tashqiri adem bolup, padishah yaki h  k  mdar.
3. Qabilning xudasiz ewladliridek emes, belki Xuda yolida mangidighan Sh  tning ewladliridur.

Biz mutleq birinchi k  zqarashta bolimiz. Chünki 2- yaki 3-pikirde   ytilghandek «**Xudaning oghulliri**» d  gen ibare Sh  tning ixlasm  n ewladliri yaki bolmisa yer yüzidiki ulugh zatlarni körsetken bolsa, undaqta ularning «**insanlarning qizlirining chirayliqligini k  r  sh**»i andin «**xalighanche tallap,   zlidirige xotun qilish**»ining zadi n  me xataliqi yaki yamanliqi bolatti?! Chünki eyni t  kistte: «rezil ademlerning qizliri» toghruluq gep yoq, peqet «insanlarning qizliri» d  yilidu — d  mek, addiy qiz-ayallarnila körsitidu. Shunga «Xudaning oghulliri» d  genlik bir türküm perishtilerni körsitidu, dep qaraymiz («Ayup» 1:6, 2:1, 38:7, «Zebur» 29:1, 89:6ni körüng). Mushu perishtiler qiz-ayallarning g  zelligini k  r  p, ular bilen jinsiy munasiwet   tk  z  shni hewes qilghan we shundaq qilish   ch  n Xuda   zlidirige b  kitken xizmet ornini tashlap («Yeh.» 6-ayet), melum bir insaniy, jismani shekilge kirgen. T  kisttin qarighanda ularning ewladliri «palwan-baturlar» yaki «k  chlik isyanchi»lar, binormal gigantlar idi. «Alemning yaritilishi»ning muellipi mundaq weqening yüz b  rishi peqet bir q  timla emes dep puritidu; chünki u k  yinki waqitlardimu bashqa gigantlar tughulghan, dep xatirileydu: — «**Shu künlerde (we shundaqla k  yinki k  nlerdimu), Xudaning oghulliri insanlarning qizlirining y  nigha b  rip, ularin balilarni tapqinida, gigantlar yer yüzide peyda boldi. Bular bolsa qedimki zamanlardiki dangliq palwan-baturlar idi**» (4-ayet). Bu belkim muqeddes yazmildardiki bashqa yerlerde tilgha   linghan, topandin k  yin tughulghan gigantlarni körsitidu; mesilen, «Ch  l.» 13:33, «Qan.» 2:20-21, 3:11, «2Sam.» 21:15-22ni körüng.

Injilda, rosul Yehuda bu weqening mezmunini gumanni yoqatqan halda   niq qilidu: — «**We siler shunimu bilisilerki, eslidiki ornini tutmay, belki   z makanini tashlap ketken perishtilerni Reb ulugh qiyamet k  nining soriqighiche menggü kishenlep mudhish qaranghuluqta solap**

«Yaritilish»

saqlimaqta. Sodom we Gomorra we ularning etrapidiki sheherlerdikilermu shu oxshash yolda, yeni shu perishtilerge oxshash uchigha chiqqan buzuqluqqa we gheyriy shehwetlerge bérilip ketken, kéyinki dewrlar ularning aqiwitidin ibret alsun üçhün menggülik ot jazasigha örneq qilinip köydürülen».

Bu ayetlerning axirqi qismida awwal bechchiwazliq shehwaniy heweslerge bérilgen «Sodom we Gomorra we ularning etrapidiki sheherlerdikiler» tilgha élinidu; andin Sodomdikilerning «shu oxshash yolda, yeni shu perishtilerge oxshash uchigha chiqqan buzuqluqqa we gheyriy shehwetler (grék tilida: «gheyriy etler»)ge bérilip ketken»liki körsitilidu. Xuda perishtilerning héchqachan «gheyriy shehwetler («gheyriy etler»)ge bérilishi»ni irade qilghan emes; we shuninggha oxshash, hergiz er kishilerning ayal kishiler bilen normal er-ayalliq munasiwetni xalimay, bashqa er kishilerge hewes qilghuchi bolushini irade qilghan emes.

«2Pét.» 2:4 we mushu yerde, «Yehuda» 6-ayettin qarighanda, alemning deslipide Xudagha qarshi Sheytan bilen birge isyan kötürgen perishtiler bilen sélishturghanda, mushu perishtiler éghirraq jazagha uchrighan («Weh.» 12:3-4tiki izahatlimizni körüng). Ashu isyan kötürgüchi perishtiler (hazirqi jinlar) бүгүн dunyani kézip, insanlarni éziqturup, Xudaning mömin bendilirining roh-qelbilirige jeng qilip yürmekte; «Yehuda» 6-ayette tilgha élinghan perishtilerni bolsa: «Reb ulugh qiyamet küningni soriqighiche menggü kishenlep mudhish qarangghuluqta solap saqlimaqta». Ulargha némishqa (solanmighan jinlar bilen sélishturghinida) éghirraq jaza bérilidu? Shühbisizki, addiy sewebi shu bolushi kérekki, mushu perishtiler Xudaning gunah üstidin yürgüzgen birnechche jazalirigha — (1) alemning deslipide, Sheytanni jazalap ershtin heydiwetkinige; (2) Adem’atimiz we Hawa’animiz gunah qilghandin kéyinki jazalighinigha; (3) Habilni öltürgen Qabilning üstige chühshürgen jazasigha guwah bolup turuqluq, yenila Xuda aldida gunah qilghini üçhün ularning Xuda aldidiki jawabkarliqi köprek bolatti.

Elwette, beziler bu pikrimizni anglap Reb Eysaning insanlarning tirilishi toghruluq: «Ölümдин tirilgendin kéyin, insanlar öylenmeydu, erge tegmeydu, belki Xudaning ershtiki perishtilirige oxshash bolidu» («Mat.» 22:30) dégen mubarek sözlirini neqil keltürüp qarshi chiqidu. Démek, perishtiler héchbolmighanda öylenmeydu we ularning jinsiyiti yoq. Lékin ularning xalisila jinsiyetke ige bolush imkaniyiti yoq emes. Dégenlimiz del mushu. «Alemning yaritilishi»da bayan qilinghan bu perishtiler Xuda békitken tertiptin yaki tüzümdin halqip chiqti we shuning bilen jazalandi. Ular rosul Yehuda teswirliken Sodomdiki ademlerge oxshash «buzuqluqqa we gheyriy shehwetlerge bérilip ketken... menggülik ot jazasigha örneq qilinip köydürülen».

Bu weqedin kéyin insanlarning qelbliri téximu rezillik bilen tolup ketkendek qilidu: — «Perwerdigar insanning ötküzüwatqan rezilliki yer yüzide köpiyip ketkenlikini, ularning könglidiki niyetlirining herqachan yaman boluwatqinini kördi».

9:25-27 Nuh peyghemberning Shem, Ham we Yafet toghruluq bésharetlik sözliri

Nuh peyghember öz üzümlarliqining sharabini ichip mest bolghandin kéyin uni körgen oghli Ham akiliri Shem bilen Yafetning yénigha bérilip, atisini mazaq qilghan halda shu ehwalni ulargha éytqan, dep xatirilinidu. Ular ikkiylen bolsa hörmet bilen ediyalni élip keynische méngip, atisini

«Yaritilish»

yépip qoyidu. Nuh peyghember oyghinip, néme ishlarning yüz berginini bilip, töwendiki bésharetnei élan qildi: —

«Nuh sharabning keypidin oyghinip, kenji oghlining özige néme qilghinini bilip: —
Qanaangha lenet bolghay!
U qérindashlirining qulining quli bolsun, — dep qarghidi.
U yene: — Shemning Xudasi bolghan Perwerdigargha teshekkür-medhiye keltürülgey!
Qanaan Shemning quli bolsun.
Xuda Yafetni awutqay!
U Shemning chédirlirida turghay,
Qanaan bolsa uning quli bolghay! — dédi».

Birinchi soal, yaman ish qilghini Ham bolghandin kéyin, némishqa tunji oghli Qanaan lenetke qaldi?

Xudaning hökümliri «**chongqur tilsimat déngizlardektur**» («Zeb.» 36:6); derweqe biz panii dunyada bolghinimizda ularning sewebliiri yaki ehmiyitini toluq tonup yételmeymiz; lékin Hamning köp oghulliri arisidin peqet Qanaanla lenetke qalghan, dégen pakittin Hamning yaman ish qilishida oghli Qanaanning tesiri bar yaki atisini mazaq qilishqa qutratquchi shu Qanaandur, dep Perez qilsaq éhtimalgha yéqinraq bolushi mumkin (bezi alimlar ikkinchi bir pikirde bolup, Qanaan Hamning eng amraq oghli, shunga Hamni jazalash üçün Nuh Qanaanning kelgüsige lenet oquydu, dep qaraydu).

«**Qulning quli**» — bu ibare eng töwen qulluq yaki töwen xizmetni körsitidu.

Nuh peyghember Perwerdigarni «Shemning Xudasi» dep teswirleydu. Démek, Shem we uning ewladliri Xuda bilen yéqin munasiwette bolidu. Shemning neslidin «Éber» dégen zat törilidu; «Éber» — menisi belkim «(deryadin) ötküchi», shunga Éber belkim tunji «Ibraniy» bolushi mumkin. Éberning neslidin Ibrahim, Ishaq, Yaqup andin Yaquptin Israil dégen xelq chiqqan; Israil Xuda Özini Sheytanning zulmitide qalghan dunyagha tonushturushqa talliwalghan wasitichi idi. Nuhning oqughan leniti boyiche, Qanaanni kéyin «**Shemning quli**» dep békitken. Bu ish Israilning kéyinki tarixida emelge ashurulghan (mesilen, «2Tar.» 8:1-8ni körüng).

Nuhning bésharitide Yafet toghruluq «**Xuda Yafetni awutqay!**» andin «**U Shemning chédirlirida turghay**» deydu. Kéyin medeniyet köprek tereqqiy qilghan eller, bolupmu Yawropadiki ellerning köpinchisi Yafettin chiqqan. Yafetning ewladlirining arisida Babil, Grék (Yunan) we Rim impériyeliridikiler bolghan. Bu impériyeler Ashurning zéminini égilipla qalmay, belki Pelestin zéminini ishghal qilghan we shundaqla Qanaanning ewladlirini öz qulluqigha salghan. Nuhning Yafet toghruluq béshariti kéyin yene rohiy jehettimu emelge ashurulghan — chünki Injil dewride xush xewerni awwal qobul qilghanlarning köpinchisi Yafettin chiqqan xelqler bolghan.

«Ham» dégen söz «qara» dégen menide. Shunga Afriqidiki köp qara tenlik xelqler derweqe Hamning ewladliridin bolushi mumkin. Lékin bezilerning Nuh peyghemberning bu bésharitidin paydilinip, «Xudaning iradisi» dep bahane qilip qara tenlik xelqlerni («Hamning ewladliri» dep) qulluqqa sélishi mutleq chong gunah bolidu. Chünki bésharette Ham özi yaki Qanaandin bashqa ewladliridin hetta birimu tilgha élinghan emes.

10-bab — «Ellarning nesebnamisi» — bu eller hazir nede yaki nege ketken?

Bu babtiki «ellarning nesebnamisi»da yer yuzidiki barliq ellarning ejdlari xatirilinidu. Bu tizimlanghan xelqlarning hazirqi xelqler yaki eller bilen bolghan munasiwetliridin beziliri melum, beziliri namelum. Melum bolghanliri toghruluq töwende azraq toxtilimiz: — (Oqurmenler buninggha munasiwetlik xeritinisimu körsün)

10:2 «**Yafetning oghulliri: — Gomer, Magog, Maday, Yawan, Tubal, Meshek we Tiras**».

Gomer — «Kimmerler»ning ejdadi. Gérmانيye bilen munasiwetlik.

Magog — jenubiy Rusiye we Ottura Asiyaning tüzlenglik rayonliridiki bir xelq. «Magog»ning «Skitlar» bilen munasiwiti bar bolushi mumkin; Ottura Asiyadiki hazirqi xelqlerdin beziliri, shühhisizki, Magogdin chiqqan («Ezakiyal» 38-39-bablarni körüng).

Maday — «Médiyalar» (hazirqi «Kurdlar») hemde Hindistandiki bezi xelqlarning ejdadi.

Yawan — Grékler (Yunanlar)ning ejdadi

Tubal — «Qara Déngiz»gha munasiwetlik bezi qebililarning ejdadi. Kéyinche bularning Rusiyening qedimki paytexti, yeni Tobolsk shehiri bilen munasiwiti bolghan bolushi mumkin.

Meshek — «Mushkular» dégen qedimki xelqning ejdadi. Bular Rusiyening hazirqi paytexti Moskwa we Erminiyeidiki Moshqi taghliri bilen munasiwiti bolushi mumkin.

Tiras — qedimki «Trakiylar» yaki «Etruskiylar» yaki bular ikkisining ejdadi. Bu xelqlerdin beziliri kéyin «Fénékiylar» bilen munasiwiti bar boldi.

10:3 «**Gomerning ewladliri: Ashkinaz, Rifat we Torgamah**»

Ashkinaz — Hindi-Gérmanlarning shimaliy qebililirining ejdadi we belkim yene «Skitlar»ning bir qismining ejdadi bolushi mumkin. Éhtimalgha yéqinki, hazirqi Türkler Skitlardin chiqqan.

Rifat — shimaliy Suriyede we sherqiy Türkiyede yashighan bir qebilining ejdadi. Torgamah — sherqiy Türkiyening chégrisidiki «Tabal»gha yéqin bolghan bir qebilining ejdadi

10:4 «**Élishah, Tarshish, Kittiylar bilen Dodaniylar**»

Élishah — Séprusta hem belkim Krétte olturaqlashqan bir qebilining ejdadi. Ular kéyin «Ottura Déngiz»ning boyidiki bashqa yerlerde olturaqlashqan.

Tarshish — «Ottura Déngiz»ning boyliridin Ispaniyegiche we Engliyedimu olturaqlashqan bir xelq boldi.

Kittiylar — Séprusta olturaqlashqan yene bir xelq.

Dodaniylar — Grékler we «Roda» dégen aral bilen munasiwetlik bir xelq.

10:6 «**Hamning oghulliri Kush, Misir, Put we Qanaan**»

«**Ham**» dégenning menisi «qara» bolghachqa, mumkinlik barki, Afriqidiki xelqlarning köpinchisi hamdin chiqqan bolushi mumkin. Töwende körimizki, Hamning ewladliridin birnechchisi derweqe Afriqida olturaqlashqan.

Kush — Uning ewladliri Éfiopiyede (Nubiyada) olturaqlashqan

Misir — Mizraim — Uning ewladliri üstün Misir we astin Misirda olturaqlashqan (ibranii we ereb tillirida «Mizraim» dégen söz «ikki Misir» dégenni bildüridu).

Put — uning ewladliri Libiyede (Nubiyada) we Somaliyede olturaqlashqan

Qanaan — uning ewladliri Pelestinde olturaqlashqan, andin «Qanaaniylar» dégen yette qebile bolghan.

«Yaritilish»

10:7 «**Kushning oghulliri Séba, Hawilah, Sabta, Raamah we Sabtikah; Raamahning oghulliri Shéba we Dédan idi**»

Séba — Üstün Misirda, Nil deryasigha yéqin olturaqlashqan bir qebile

Hawilah — (menisi «qumluq» yaki «qumluq tüzlenglik») — jenubiy Erebistanda olturaqlashqan bir qebilesabta — Pars qoltuqining boyilirida olturaqlashqan bir qebile

Raamah — Gherbiy jenubiy Erebistanda olturaqlashqan bir qebilesabtikah — Pars qoltuqining sherqiy teripidiki «samudaki» dégen jayda olturaqlashqan bir qebile

Shéba — gherbiy jenubiy Erebistandiki bir qebile boldi; kéyin «Sabiylar» padishahliqini qurghan; ularning ayal padishahi kéyin danaliq izdep Sulayman padishahni yoqlap barghan («1Pad.» 10-bab).

Dédan — Shimaliy Erebistanda olturaqlashqan bir qebile

10:8 «**Kushtin yene Nimrod törelgen; u yer yüzide nahayiti küchtünggür adem bolup chiqti**» — «Nimrod» dégen isimning menisi «asiylik qilghuchi» dégenlik bolidu. U toghruluq éytilghan sözlarning hemmisini selbiy jehette chüshinish kérek. Uningdin Xudaning xelqige dushman bolghan ikki sheher we impériye chiqqan — yeni Babil (Xudagha qarshiliqini bildürgen Babil munari qurulghan jay) we Ninewe (Asuriye impériesining paytexti), ular töwendikidek: —

10:9 «**U Perwerdigar aldida küchtünggür owchi boldi; shunga «palanchi bolsa, Perwerdigarning aldida Nimrodek, zeberdes owchi iken!» deydighan gep peyda boldi**» — Buning menisi izahatirimizda körsitilgende, Nimrod «owchi» mushu yerde belkim haywanlarni emes, insanlarni owlaydighanliqini körsitishi mumkin, we shundaqla uning nami hetta ershkimu yetti. Bizde héchqandaq guman yoqki, Nimrod dégen kishi kelgüsidi «dejjal»ni süretligen bir xil «bésharetlik resim»dur. Chünki kelgüsidi dejjal (qaytidin qurulidighan) Babil shehirining padishahi bolidu.

10:10 «**Uning padishahliqi Shinar zéminidiki Babil, Ere, Akkad we Kalneh dégen sheherlerde bashlanghanidi**» — burunqi Yehudiy ölimilar (Rabbilar)ning hemmisi: «**Perwerdigar aldida küchtünggür owchi boldi**» dégen sözler uning Xudagha qarshi turghanliqini körsitidu, dep qaraytti. Chünki Nimrod kéyin berpa qilghan sheherler, jumladin Babil shehiri Xuda we Uning xelqige qarshi chiqqan, shundaqla Xudagha qarshi chiqishning simwoli bolup qalghan.

10:11-12 «**U bu zémindin Ashur zéminigha chiqip Ninewe, Rehobot-ir, Kalah, we Ninewe we Kalahning otturisdiki Resen dégen sheherlernimu bina qildi (bular qoshulup «Katta sheher» boldi)**» — Ashur (Asuriye impériesini tesis qilghuchi) Shemning ewladi idi (22-ayet).

Ashur Ninewe, Rehobot-ir, Kalah, we Resen dégen töt sheher birliship bir chong katta sheher, yeni «Ninewe sheheri» boldi.

10:13 «**Misirning ewladliri Ludiylar, Anamiylar, Lehabiylar, Naftuhiylar**» — Bu töt xelq Nil deryasi déltisidin tartip, shimaliy Afriqighiche olturqlashqan.

10:14 «**Patrosiylar, Kasluhiylar (Filistiyler Kasluhiylardin chiqqan) we Kaftoriylar**»

Patrusiylar we Kasluhiylarmu üstün Misirda we Krétte olturaqlashqan. «Filistiyler» kéyin shu yerdin chiqip Pelestinning gherbiy teripide olturaqlashqan. Kaftoriylar Krétke andin «Ottura Déngiz»din yiraq bolghan, bizge hazir namelum rayonlardimu olturaqlashqan bolushi mumkin.

«Yaritilish»

10:15-18 «Qanaandin tunji oghul Zidon törilip, kéyin yene Het törelgen. Uning ewladliri bolsa Yebusiylar, Amoriylar, Girgashiylar, Hiwiylar, Arkiylar, Siniylar, Arwadiylar, Zemariylar we Xamatiylar idi. Shuningdin kiyin, Qanaaniylarning qebililiri her terepke tarqilip ketti» — Zidondin Fénékiylar chiqqan. Bu xelq qedimki zamandiki yiraq yurtlarga barghan jahankezdi déngizchilar idi. Shundaq ispatlarmu barki, Fénékiylar hetta jenubiy Amérikigha we «Tinch Okyan»diki yiraq arallarghimu yétip barghan.

Hettin «Hittiylar» chiqqan. Ularning öz impériyesi bar idi. Impériyesi ghulighandin kéyin Hittiylar sherqtiki yiraq rayonlarga köchüp ketken. Ular «Siniylar» bilen birliship hazirqi Xenzu, Mongghul we Yapon milletliri bolup qalghan, andin hetta shu yerdin «Béring Boghuzi»din ötüp shimaliy Amérikidiki «Indianlar» bolghan bolushi mumkin. Bu xelqlarning qalghan qismining hemmisi Pelestin, Liwan we Suriyeni igiligen qebililer bolup qalghan. Israillar axirda ularni shu yerlardin heydep chiqirip, Xuda özlirige miras qilishqa békitken bu zéminigha ige bolghan.

10:21-22 «Shemmu oghul perzentlik boldi; Shem bolsa Yafetning akisi, Éberlarning ata-bowisi boldi. Shemning oghulliri Élam, Ashur, Arfaxshad, Lud, Aram...»

«Élam» dégenning menisi «yuqiriqi joylar». Élamdin bolghan xelq Babilning sherqide yashighan bolup, harirqi irandiki xelq-milletler bilen munasiwetlik.

«Ashur» — Asuriylar dégen xelq bolghan.

«Arfaxshad» — Ninewe shehirining shimaliy sherqide yashighan, «kaldiyler» bilen munasiwetlik bolushi mumkin.

«Lud» — Tigris (Dijle) deryasigha yéqin yashighan «Ludbu» xelqi bolghan bolushi mumkin.

«Aram» — Suriyening shimaliy terepliride we Babilning shimalidiki we sherqidiki tüzlemlerde yashighan xelq bolghan.

10:23 «Aramning oghulliri Uz, Hul, Geter, Mash idi». Bu qebililer toghruluq melumat az. Ular bashqa sherqiy xelqlarning ejdadliri bolghan bolushi mumkin. «Hul»ning Erminiye bilen, «Geter»ning Afghanistan bilan bolghan munasiwitini körsitidighan azraq ispat bar.

10:24 «Arfaxshadtin Shélah töreldi, Shélahdin Éber töreldi».

«Éber» — Menisi belkim «(deryadin) ötküchi». «ibraniiy» dégen söz belkim bu sözdin chiqqan.

10:25 «Éberdin ikki oghul törelgen bolup, birining ismi Peleg idi, chünki u yashighan dewrde yer yüzi bölünüp ketkenidi; Pelegning inisining ismi Yoqtan idi».

«Peleg» dégen sözning teleppuzi «bölünüş»ke yéqindur. «u yashighan dewrde yer yüzi bölünüp ketkenidi» — üç imkaniyet bar: (a) bu sözler Babil munaridiki weqede, Xudaning tilni bölüshi bilen ellernimu bölgenlikini, shundaqla «yer yüzikiler bölünüp ketken»likini körsitidu; (e) yer-zéminning bölünüp ketkenlikini körsitidu («Yaritilish» 1:9 boyiche yer-zémin eslide birla quruqluq idi; andin kéyin choqum melum waqitta hazirqi Asiya, Yawropa, Afrika, Amérika we Antarktika qit'elirige bölünüp ketken. Dunya xeritisige qarisingiz, bu yette qit'ening shekillirini bir-birige «jipsilashturma resim»dek jipsileshe bolidu, shunga eslide bir pütün bolghan bolsa kérek; (b) yuqirida tilgha élinghan ikki imkaniyetning teng yüz bergenlikini körsitidu. Biz birinchi yaki üçinchi pikirge mayilmiz.

«Yoqtan» Erebistandiki bir qebile boldi.

10:26-29 «Yoqtandin Almodad, Shelef, Xazarmawet, Yérah, Hadoram, Uzal, Diklah, Obal (yaki «Ébal»), Abimael, Shéba, Ofir, Hawilah, Yobab töreldi» — bularning hemmisi Erebistandiki qebililer boldi.

10:30-32 «Ularning olturghan jayliri bolsa Méshadin tartip, Seffar dégen rayonning sherq teripidiki taghqiche sozulatti. Yuqiriqlar bolsa shemning oghulliri bolup, öz qebilisi we tilliri boyiche qowm bolup öz zéminlirida olturaqlashqanidi. Yuqiridikiler Nuhning ewladliri bolup, ular öz nesebliri we qowmliri boyiche xatirilengen. Topandin kéyinki yer yüzidiki barliq qowmlar ularning ichidin tarqalghan». Bu nesebnamining xulasisidur. Ayrim-ayrim bolghan el-qebililarning sani jemi yetmishtur.

Xudaning «Babil munari»diki weqede bolghan meqsiti

Xuda néme meqset bilen el-yurtlarning tillirini bir-biridin ayriwetken?

Izahatimizda éytqinimizdek, ellerning yerde «**Asmanlarga taqashqudek bir munar yasayli**» dégen ishi birinchidin «Xudaning iradisige xilapliq qilayli» dégendek meghrurluqning bir xil ipadisi idi. Chünki Xuda eslide «**Siler jüpliship köpiyip, yer yüzini toldurunglar**» (9:1) dégenidi. Ular: «**Özlrini tarilip kétishtin saqlash üçün**», yeni munar sélish arqiliq köp xelqlerni özlrige mayil qilish üçün chong munarni qurghan, shuning bilen Xudaning emrige xilapliq qilghan.

Ikkinchidin, ularning bu munar arqiliq asmandiki rohlar (jin-sheytanlar) bilen alaqe qilip, palchiliq qilish meqsiti bar idi. Mushundaq palchiliq yaki munejjimlik Xudaning iradisige xilap idi («Qan.» 18:9-12). Shu ikki sewebtin u munarni Xudaning yoligha qarimuqarshi bolghan, déyishke bolidu.

Munarning aqiwiti we netijisi shundaqki: «**Bu ularning ishining bashlinishidur! Bundin kéyin ularning niyet qilghan herqandaq ishini héch tosuwalghili bolmaydu**» déyilidu. Buninggha Xuda elwette yol qoymaydu. Insanlarning bundaq küchlük bolup kétishi axirqi hésabta özlrige xewp keltüridu; Nimrodtek rezil niyetlik bir ademler köp bilim yaki ilim-penni özleshtürse, netijide u shu bilimni ishlitip barliq insanlarni özige béqindürüp kontrol qiliwalidu.

Shunga Xuda «**Ularning tilini bashqa-bashqa qilip qalaymiquanlashturuwétidu**». Xudaning ularning tilini bölüshi ularning hemkarliship ishlesh meqsitini tosapla qalmay, belki kéyin Nimrodtek zalim bir mustebitning barliq insaniyetni öz ilkige éliwélishigha mustehkem tosalghu bolidu. Chünki hakimmutleqlik qanchilik küchlük bolushidin qet'iynezer, uning bashqa tilda sözleydighanlarni kontrol qilishi cheklimige uchraydu. Peqet cheklime bolghandila u ularning bir-biri bilen bolghan alaqilishirini we shundaqla ularning oy-pikirilirini tizginliyelmeymeydu. Shundaq déyishke boliduki, shu chaghdin tartip «til tosalghusi» insaniyetni toluq bir mustebitlikdin qoghdap kelmekte.

Shundaqtimu bezi ademler hazirqi zaman kompyutér téxnikisidin paydilinip, «terjime programmilirini»ni tüzüshi bilen Xuda qoyghan «til tosalghusi»ni biler-bilmes buzmaqchi boluwatidu. Yene beziliri бүгүнкү күнлерде hetta «yéngi insanlarni yaritayli» dep laboratoriyeliride insanning törelme hüjeyrilirini tejribe obyékti qilishqimu pétiniwatidu. Démek: «**Bu ularning ishining bashlinishidur! Bundin kéyin ularning niyet qilghan herqandaq ishini héch tosuwalghili bolmaydu**» dégenni qaytidin déyishke toghra kelmeydu? Shunga Xudaning pütkül yer yüzidikilerge axirqi höküm-jazalirining chüshidighan küni bizge yiraq emes, dések xata bolmaydu.

Ibrahimning hayatidin élishqa bolidighan bezi sawaqlar we ibretler

Injilda, rosul Pawlus Ibrahim toghruluq «**U étiqadchi bolghan bizlarning atimizdur**» deydu («Rim.» 4:16; yene «Gal.» 3:29ni körüng). Xuda ishlarni shundaq békitip orunlashturghandin kéyin, uning hayatidin étiqad toghruluq nurghun yaxshi derslerni öginishimiz mumkin, dep oylisAQ xata bolmaydu. Töwende shu derslerdin bezilirini körimiz.

(1) Shapaet, étiqad, itaetmenlik — 12:1-9

Deslepte Xudaning Ibrahim (eslide Abram)gha bolghan chaqiriqigha sepsélep qarayli. «Ros.» 7:2-3tin shuni körimizki, Xuda Ibrahimni u Haran shehiride turushtin ilgiri, yeni Kaldiyyening Ur shehiride turghinida chaqirghanidi; shu ayette «**Atimiz Ibrahim téxi Mésopotamiye rayonida turuwatqanda, yeni Haran shehirige köchüp makanlishishtin ilgiri, shan-sherepning Igisi Xuda uninggha ayan bolup: «Sen öz yurtung we uruq-jemetingdin ayrilip chiqip, Men sanga körsitidighan yerge barghin» dégenidi**» déyilidu.

«Alemning yaritilishi» 12:1de «**Perwerdigar Abramgha mundaq dégenidi: —**

Sen öz yurtungdin, öz uruq-qérindashliringdin we öz ata jemetingdin ayrilip, Men sanga körsitidighan zémingha barghin» dep xatirilinidu. «Rosullarning paaliyetliri»diki ayet boyiche, shu gepler Ibrahimgha déyilgen gepler u Haranda emes, belki Ur shehiride turuwatqan waqtida déyilgen.

«Haran» eslide Ibrahimning «yurti» emes we uning «**uruq-qérindashliri**» yaki «**ata jemeti**»ning köpinchisi Haranda turghan emes, belki urda turghanidi. Shunga Xudaning chaqiriqini anglighandin kéyin Ibrahim urdin yolgha chiqmaqchi bolidu. Halbuki, muqeddes yazmilarda: «**Terah bolsa oghli Abramni, newrisi Lut (Haranning oghli)ni we kélini, yeni Abramning ayali Sarahni élip, Qanaan zéminigha bérish üçün kaldiylerning Ur shehiridin chiqti; biraq ular Haran dégen jaygha yétip kelgende, shu yerde olturaqliship qaldi**» dep xatirilinidu.

Buningdin töwendikilerni bayqashqa bolidu: —

(a) Ibrahimning Urdin chiqishida qanchilik rahet-pagharetni tashlap ketkenlikini hazir tesewwur qilishimiz tes. Arxéologlarning qédirip tekshürüshidin melum bolushiche, Ur shehiri keng-azade, nahayiti bayashat, turmushi rahetlik bir sheher iken. Ularda hazirqi zamandek öylerni issitidighan birxil par sistémisimu bar idi. Qedimki zamanda sépilliq sheherlerge xas bolghan aman-ésenlikte turushni hemme adem xalaytti; lékin Ibrahim bu aman-ésenlikni tashlap seperlerde yürüp, chédirlarda turushni tallidi. Uning üstige, shu künlerde «xerite» deyidighan nerse mewjut emes idi; seper uninggha nisbeten pütünley namelum bir ish idi. Yolda qandaq xewp-xeterlerning uni kütüp turuwatqinini héchkim bilmeytti. Qaraqchilar we banditlar shübhisizki az emes idi.

(e) Roshenki, Ibrahim Xudagha itaet qilishni tallighan bolsimu, lékin u toluq itaet qilmidi. Chünki u «ata jemeti»din téxi pütünley ayrilmighanidi. Körünüp turuptiki, atisi emeliyette Xudaning Ibrahimni Qanaangha chaqirighinini anglap, shu chaqiriqni öz teshebbusigha aylandurup: «Biz Qanaangha barayli» dégen. Biz 11-babtin: «**Terah bolsa oghli Abramni, newrisi Lut (Haranning oghli)ni we kélini, yeni Abramning ayali Sarahni élip, Qanaan zéminigha bérish üçün kaldiylerning Ur shehiridin chiqti**» dep oquymiz. Biraq ular yérim yolda, yeni Haranda toxtap qélip, Qanaangha barmidi. Ibrahim Xudaning chaqiriqigha egishish üçün chédir bilen teng yürüshi kérek idi; lékin atisining: «Haran shehiride aman ésen bolimiz»

dégendek gépi bilen, u chédir turmushini tashlap, yene sépilliq sheherde turdi. Shuning bilen Ibrahim Xudaning chaqiriqigha toluq emel qilmay atisi bilen shu yerde toxtap qaldi. Ular alliqachan 1000 kilométr yol basqan bolup, Qanaangha baridighan yolning yene 800 kilométri qalghanidi. Terah Ibrahimni kéchiktürüp qoydi. Qiziqki, «Terah» dégen isimning menisi «kéchiktürüş» dégen menisi bar idi.

(b) Xuda Ibrahimni «qismen étiqad»i yaki texir qilghini üçhün uningdin waz kechmeydu; chünki u Pelestinge yétip barghanda Perwerdigar yene bir qétim uninggha körünidu. Ata öz balisining ayighi chiqip tunji qedimini basqinini körüwatqanliqini tesewwur qilayli; Xuda mushu yerde «étiqadliq balisi» Ibrahimning birinchi qedimini körüwatqan emesmu? Shuning bilen Perwerdigar uni eyblimeydu, belki uning buyrulghan sepirini ayaghlashturghinida uninggha ayan bolushi bilen uningdin xush bolghanliqini ispatlaydu.

(p) 12:5din Ibrahim axirida Harandin köchüp ketkinide «... **inisinin oghli Lutni élip ... ketti**» dep oquymiz. U newri inisi Lutning özi xalap öziye egiship mangghinini tosiyalmaytti, elwette, lékin uni bille élip mangghachqa, u Xudaning emridin halqip kétip, uning üçhün jawabkarliqni öz üstige alidu. Kéyin bu ish bezi chataqlarni tughduridu (13-bab).

12:1-3 Xudaning Ibrahim bilen bolghan ehdisi

«**Sen öz yurtungdin, öz uruq-qérindashliringdin we öz ata jemetingdin ayrilip, Men sanga körsitidighan zémingha barghin.**

Shundaq qilsang Men séni ulugh bir xelq qilip,

Sanga bext-beriket ata qilip, namingni ulugh qilimen;

Shuning bilen sen özüng bashqilargha bext-beriket bolisen;

Kimler sanga bext-beriket tilise Men ularni beriketleymen,

Kimki séni xorlisa Men choqum uni lenetke qaldurimen;

Sen arqiliq yer yüzidiki barliq aile-qebililerge bext-beriket ata qilinidu!»

Biz mushu yerde ehding barliq tepsilatiri üstide sehipe cheklimesi bilen tepsiliy toxtalmaymiz. Biz peqet Xudaning Ibrahimning itaet qilishi arqiliq uning bilen bolghan ehdisining: «**Sen arqiliq yer yüzidiki barliq aile-qebililer bext-beriket ata qilinidu!**» dégen netijisi üstide azraq toxtilimiz. Bu bext-beriketning pütkül dunyagha kélishining birinchi basquchi Israil xelqi arqiliq boldi, chünki Xuda ular arqiliq üç jehettin özini ayan qildi, yeni: — (a) özining heqiqiy birdinbir Xuda ikenlikini, «butlar»ning héchnerse emslikini; (e) barliq qanun-eqidiliride Öz pak-muqeddés mahiyitini (p) körsetken karamet-möjiziliride Hemmige Qadir bolghan qudrisini (b) peyghemberlerning sözliri arqiliq nijat-shapaetlik meqset-muddialirini ayan qildi.

Bext-beriketning ikkinchi basquchi, yeni hemmidin muhim basquchi Mesih-Qutquzhuchining kélishidin ibaret idi.

Biz yene shuninggha ishinimizki, Xudaning shu ehdiye Ibrahimning özi we ewladliri toghruluq: «**Kimler sanga bext-beriket tilise Men ularni beriketleymen, kimki séni xorlisa Men choqum uni lenetke qaldurimen**» dégen wedisining özi köp el-yurtlarning we shexlarning tarixining sirlirini achidighan achquchtin ibarettur. Qaysi el-yurtlar Yehudiy xelqini qobul qilip ulargha méhribane muamile körsetken bolsa, shu el-yurt rawaj tapqan; emma qaysi el-

milletler ulargha ziyankeshlik yetküzgen yaki ularni qestligen bolsa, axir béríp oxshash yolda yoqap kétidu yaki azablanidu. Uning üstige Ibrahimning «rohiy ewladliri», yeni Mesihke étiqad qilghuchilarning Mesihning xush xewirini erkinlik bilen tarqitishigha yol qoyghan el-yurt bolsa ronaq tapqan; lékin qaysi el-yurt xush xewerning jakarlinishini tosmaqchi bolup étiqadchilarning jamaatlarige ziyankeshlik qilghan bolsa, ziyan tartip kelmekte.

(2) Ibrahimning Misirgha chüshüshi 12:10-20

Ibrahimning «Misirgha chüshüshi»de uchrighan awarichilikke (Pirewnning Sarayni élip kétishige) qarighanda, uning Misirgha chüshüshi toghra bolghanmu yaki toghra bolmighanmu? Xudaning uninggha éytqan tunji sözi: «**Men sanga körsitidighan zémingha barghin**» (12:1) dégenge qarisaq, Xuda körsetken «zémin» «Qanaan zémini» ikenlikni Ibrahimgha éniq bolushi kérek idi. Zéminda acharchiliq bolghanda Xuda uninggha biwasite yolyoruk bergenlikni toghruluq tékistte gep yoq; Ibrahim Xudadin yol sorighanmu-sorimighanmu, bu toghruluqmu gep yoq. Lékin héch bolmighanda, Xuda Ibrahimgha shu zéminni alahide körsitip bashlighaniken, Ibrahimning: «Xuda mushu zéminda barliq mohtajliqlirimni teminlep béridu, dégen ishenchte bolushi mentiqighe tolumu uyghun idi. Bu ishqa qarighanda, Xuda Ibrahimgha bu ish bilen uninggha birinchi sinaqni qoyghan bolushi mumkin.

Misir zéminigha kirish üçün békitilgen chégra «Misir éqini»din ötüshi kérek idi; Ibrahim chégridin ötüshi bilen özining «Xuda békitken zémin»din chiqip ketlenlikni özige éniq bolghan bolsa kérek.

Shunga (zéminida shu acharchiliq bolghachqa) shundaq xulasige kélimizki, Ibrahimda «Xudaning manga békitken zéminda men üçün kérek bolghanni teminleydu» dégüdek ishench kem bolghan. Uningdin sirt biz yene töwendiki ishlarnimu bayqaymiz: —

(a) Misirgha chüshkendin kéyin Ibrahimning: «Birsi Sarayni mendin tartiwalarmikin» dégen ensireshliri uning Xudaning özige qilghan bext-beriket toghruluq wedilirige, jümlidin «**Séni ulugh bir el qilimen**» dégen wedisige téxiche toluq ishenmigenlikini ispatlaydu; chünki birsi ayalini igiliwalsa u balisiz bolup qalatti, elwette; lékin Xuda «**baliliq bolisen**» dégen wedini qilghan.

(e) Xuda derweqe uni köp beriketlidi; uning ayali atmish yashtin ashqan bolsimu, er kishilerning köngli uninggha chüshüshi mumkin idi.

(b) Ibrahimning Saraygha éytqan sözliri Sarayning bixeterlikni toghruluq emes, peqet özining bixeterlikni toghruluq bolghan (13-ayet). Lékin u köp ötmeyla bashqa birxil pozitsiyeni körsitidu, Lutqa köyünüp uning üçün öz jénini tewekkül qilishqa razi bolidu (14-bab).

(p) Uning Pirewnge bolghan sözliri «yérim rast» (Saray uning bir atidin bolghan singlisi idi — 20:12ni körüng) bolsimu, shundaqtimu uning éytqanlirini yalghan dep hésablash kérek.

(t) Ibrahimning shundaq ishenchsizlik terepliri bar bolsimu, Xuda uningdin héch waz kechmeydu; chünki Xuda Ibrahimning étiqadi tüpeylidin alliqachan uni beriketleshke we qoghdashqa wede qilghanidi. Pirewn öz ordisidikilerge chüshken wabalarining Sarayning sewebidin chüshkenlikini tonup yétidu (17-ayet). Axir béríp Pirewn Sarayning wejidan Ibrahimgha bergen sowghatlarimu uninggha mensup boliwéridu (13:1-2)!

(3) Ibrahimning möminliki; Xudaning terbiyilik jazalari; Lut bilan bolghan majira — 13-bab

Misirdin qaytqandin keyin Ibrahim eslide Qanaandin Misirgha yolgha chiqqan jaygha qaytip baridu (3-ayet). Bu ishning özi bizge uning Misirgha chüshkenlikining xata bolghanliqini tonup yetkenlikige ispat beridu.

Gerche Lut uningdin yash bolsimu, Lutning padichiliri majira chiqarmaqchi bolghanda, u ular yaki Lut bilen héch talash-tartish qilmaydu; buning bir sewebi, u Lut bilen qérindash bolghachqa, zémindiki butperesler aldida talash-tartish qilishni shermendilik ish dep bilgen (7-8-ayet). Xuda uninggha alliqachan bu zéminni «**sanga bérimen**» dep wede qilghanidi; shuning bilen majira bolghanda Ibrahim Lutqa: Bu yerdin köchüp ketkin, dep buyrushqa hoquqluq idi, dep oylishimiz mumkin. Biraq Ibrahim Xudaning wedisi boyiche bu zémín beribir méningki dep tolimu xatirjem halda Lutqa: — Qaysi yerde turay déseng, shu yerge barghin, dep toluq tallash hoquqini Lutqa béridu. Lut hem bayashatliq hem aman-ésenlikni birinchi orungha qoyup Sodom tereptiki yerlerni tallap: «**Sodom xelqi rezil ademler bolup, Perwerdigarning neziride tolimu éghir gunahkarlar idi**» dégen bilen kari bolmide. Axir béríp u bu chong xataliq üçün bedel töleydu.

Derweqe Lut Iordan deryasining tüzlenglikini tallighandin keyin, Perwerdigar Ibrahimgha Özi éytqan sözini qaytilap: «**Sen körüwatqan barliq zéminlar** (jümlidin Lut tallighan jaylar!) **séningki**» deydu. Ibrahimning bu ishta bolghan pozitsiyisi Muqeddes Kitabtiki «mömin» dégen muhim sözning menisini bizge nahayiti yaxshi süretlep béridu. Yene bu toghruluq «Chöl.» 12:3, «Zebur» 25:9, «Mat.» 5:5, 11:29, «1Tim.» 2:25nimu körüng.

(4) «Rohiy urush»; Melkizedek — 14-bab

Lut Sodom shehiride turup ularning awarichiliklirige chétilip qalghan bolsimu, Ibrahim u toghruluq «karim yoq» «xop boldi!» démeydu, belki uni qutquzush üçün az bir qisim adamlarni (jemiy 300 adamni) bashlap yolgha chiqidu. Ular pütün kéche yüz kilométir yol basqandin keyin Xuda ulargha ghelibe ata qilidu.

Ibrahim qaytip bérishi bilenla sirliq zat Melkizedek teripidin qarshi élinidu. Melkizedekning salahiyiti toghruluq Injildiki «Ibraniylargha»da (7-bablarda) birqeder tepsiliy bayan qilinghachqa, biz shu jaydiki «qoshumche söz»de uning üstide toxtilimiz.

U «**nan bilen sharab élip aldigha chiqti**» — bu ish bizge Reb Eysa Mesihning «muqeddes ziyapet» yaki «**Rebning ziyapiti**»ni békittenlikini eslitidu («Mat.» 26:26-28, «Luqa» 22:16-20).

Ibrahim Melkizedekning beriketlishi bilen küchlendürülgen bolup, Sodom padishahining oljildin in'am alghin dégen teshebbusini ret qilidu. Ret qilishining sewebi shübhisizki, u bu rezil adam bilen héchqandaq alaqude bolushni xalimaytti. Uning bu ret qilishi Sodomning padishahini renjitken bolushi mumkin, shuning bilen bu ishtin keyin Perwerdigar Ibrahimgha «qorqma» dep teselli béridu (15:1).

Ibrahim öz-özige: «Sodom padishahi bilen alaqem bolmisun» dégen cheklimini (héchqandaq in'am almaymen dégendek) üç dosti Aner, Eshkol we Mamrege qoymaydu. Chünki ular Perwerdigargha étiqad qilghuchilardin bolmighachqa, Ibrahim özige qoyghan qattiq telepni ulargha qoymaydu. Ular xalisa oljidin tégishlik bir in'amni alsa bolidu, déyilidu (24-ayet).

(5) Heqqaniylik Xudaning méhir-shepqiti we insanning étiqadi arqiliq bolidu — 15-bab

Izhatlirimizda éytqinimizdek, Perwerdigarning Ibrahimgha 15:1de éytqan sözlirini ikki tereptin, yeni «**Men Özüm qalqining we zor in'amingdurmen**» yaki «**Men Özüm qalqining, sanga zor in'am bergüchidurmen**» dep chüshinishke bolidu. Ibrahim, shübhisiyki, bu bayanni ikkinchi menide chüshinidu. Lékin Tewrattiki bashqa yerlerdin, yeni «Qan.» 10:9, «Zeb.» 16:5, 73:26, 142:5, «Yer.» 16:10, 19:51, «Yigh.» 3:24 we Injildiki heqiqetlerdin, mesilen «Yuh.» 17:23, 26, «1Kor.» 1:2, «2Pét.» 1:4 we köp bashqa yerlerdin Xudaning bu bayanini yuqiriqi birinchi menisi boyiche, yeni eng muhim menisi boyiche: «Xuda del Özini Öz perzentlirige teqdim qilmaqchi» dep chüshinishimiz kérek.

Biraq Xuda Ibrahimning chüshengini boyiche uninggha jawab béridu we uninggha bir oghul perzent ata qilishqa wede béridu. Ibrahimning peqet Saraydin ibaret birla ayali bolghachqa, u shübhisiyki, Xuda munga bashqa héchbiri arqiliq emes, belki shu birdinbir ayalim arqiliqla perzent körgüzidu, dep chüshengen bolsa kérek. Xuda bu qétim uninggha «**Séning neslingmu yultuzlardek köp bolidu**» dep wede qilghan. Perzent toghruluq birinchi qétimliq wediside «**Séning neslingni yerdiki topidek köp qilimen**» déyilgenidi (13:16). Mushu yerde Ibrahimning ikki xil nesli, birsı «topa»dek, yeni panıy dunyagha tewe bolghan nesli (Israil), yene birsı «ershtin» bolghan nesli (yeni «Mesihdin tughulghan» jamaettiki barlıq étiqadchi mömin bendiler) bolidu, dep puritilghanlıqıgha nezirimizni aghdurushimiz kérek («Rim.» 4:1ni köring).

Qandaqla bolmisun, bir ish bizge roshenki, Ibrahimning Xudagha baghligan étiqadi tüpeylidin Xuda uni heqqaniy dep hésablidi. Xuda bu dewrde Özi ewetken Mesihini ularning gunahlırining kechürüm qılınışı üçün ölümdin tirildürgenlikige étiqad baghliganlarning hemmisini heqqaniy dep hésablaydu («Rim.» 4:22-25, 10:8-9).

Qedimki zamanlarda ehdiler intayin muhim idi. Shunga Xuda Özining Ibrahimgha éytqan sözini mutleq jezmleshtürüş üçün uning bilen ehde tüzidu. Ehde bilen wedining otturisiyiki perq bolsa özara étylidighan qesemdidur. Shu künlerde köp ehwalda qesem buqa, qoy yaki öchke élip ularni soyup, herbir haywanni ikki bölekke bölüp, andin bir-birige qesem ichmekchi bolghanlar shu haywanning ikki bölükining ariliqidin bille teng ötüshi arqiliq ipadilinetti. Shübhisiyki, ularning özara qilghan qesimi: «Men bu qesemge emel qilmisam, Xuda méni mushu haywanlarga qilinghinidek qilsun yaki uningdin artuq qilsun!» dégendek bolatti («Yer.» 34:13-20ni köring). Shunga Ibrahim Xudaning özi bilen ehde tüzmekchi bolghanlıqini bilip, ének, öchke, qochqar, kepter we paxtekni soyidu, jesetlirini ikki döwe qilip qoyidu. Andin u Xudaning özi bilen ehde tüzüşke kélishini kütidu. Shu issiq künde u özini uyqudin saqlishi we qurbanlıqlarning göshini qagha-quzghunlardin saqlash üçün ularni qoghlap turushi kérek idi. Axir bérıp kech kirgende u uxlap qalidu. Uni qorqunchluq, dehshtelik birxil qaranghuluq basidu, qaranghuluq belkim öz ewladlıri kelgüsıde Misirda köridighan zulumni aldin'ala körsitidighan bésharet bolushi mumkin (13-14-ayet). Lékin u uyqusidin oyghanghanda Xudaning Özila (is-tütek chiqıp turghan bir otdan bilen yalqunluq bir mesh'el körünüşide) «**göshlerning otturisiyin ötüp kétiwatqan**»lıqini köridu. Bu ishlargha qarighanda, Xuda bu ehdisini jezmleshtürginide Ibrahimdin iltipatini qobul qilishqa iman-ishenchtin bashqa héchnéme telep qilmighanidi! Bu shübhisiyki, Injildiki «yéngi ehde»ge aldin'ala bésharet bérıdu; yéngi ehde Xuda xelqige qayta-qayta: «**Men qilimen..., Men qilimen..., Men qilimen...**» deydu («Yer.» 31:31-34, «Ez.» 36:26-32). Bizge birdinbir kérek bolghan ish qobul qilishtin ibaret, xalas!

(6) Xuda wede qilghan ishni kütüş — «Insanning öz eqlidin chiqqan pilani» — Hejer (16-bab)

Halbuki, Ibrahim Xuda wede bergen perzentni kütidu, kütidu. Xudaning wedisidin héchqandaq netije chiqmaydu. On yil ötidu. Xudaning wedilirini kütüş belkim insanlar uchraydighan sinaqlarning ichide eng qiyinliridin biri bolushi mumkin. Axirida ayali Saray «obdan bir eqil-tedbir» tapidu. Xudaning pilanlirining emelge ashurulushi üçün biz tapqan «yaxshi eqillirimiz»ning yordimi kérek bolamdu?! Halbuki, Ibrahim axirida Sarayning körsetken eqilige qoshulup, Sarayning dédikini toqalliqqa alidu. Shu dewrlerdiki qanunlar boyiche birsining ayali tughmas bolsa, kénizek yaki toqaldin tughulghan balilar tughmas ayalning balisi hésablinatti (mesilen, «Yar.» 30:2-13ni körüng).

Hejer hamilidar bolidu. U Xudani téxi tonumaydighini üçün tekebburliship, Sarayni mazaq qilidu. Shühbisizki, u Ibrahimgha amraq bolup, Sarayning ornini basalaymen, dep oylighanidi. Saray xapa bolup bu köngülsizlik üçün éri ni eyiblep: — **«Manga chüshken bu xorluq séning béshinggha chühsun!»** deydu. U toghrimu? Toghra, dep qaraymiz; chünki ademning öyidiki ishlargha ait barliq qararlarda er kishi aile bashliq süpitide mes'uliyetni öz üstige élishi kérek. Eslide bu ish Sarayning eqli bolsimu, éri uninggha qoshulghanidi.

Hazirqi pütkül dunyagha tesir yetküzüwatqan eng dehshetlik jédel-majirilardin biri bolghan, Ishaqtin chiqqan Yehudiy xelqi bilen Ismaildin chiqqan Erebler otturisidiki jédel del bu kichikkine öydiki ziddiyet bilen bashlandi, shundaqla Xudagha toluq ishinishtin yénish bilen bashlandi, dégili bolidu.

Ibrahim Hejerni Sarayning qoligha tapshurghanda, Saray uni shunche qattiq xarlayduki, Hejer qéchip kétidu. Bu qattiq muamile, yeni Hejerni öydin heydiwétish Xudaning nezirige toghra ishmu? Jawabimiz shuki, bu toghra emes, elwette. Chünki Perwerdigarning Perishtisi uni ayal xojayinining yénigha qayturidu (9-ayet)! Ibrahim bilen Saraymu eslide undaq mes'uliyetsizlik qilmasliqi kérek idi; ular Hejerge bolghan rehimsiz muamilisi üçün jawabkar bolushni öginishi kérek; Xudaning barliq xelqimu shuni öginishi kérek.

Hejer chöl-bayawangha qachqanda néme oy-xiyalda boldi? Hamilidar bolghan ilajsiz bir qizni chöl-bayawangha heydiwétidighan rehimsiz kishilerni testiqleydighan Xuda qandaq bir Xudadur? Dunyani chüshinish némidégen tes! Xuda eger shundaq Xuda bolsa uni chüshinish dunyani chüshinishtin téximu tes bolatt!

Kütülmigende, Hejer «Perwerdigarning Perishtisi»ning awazining ershtin özige sözlewatqinini anglaydu! Oqurmenler «tebirler»diki «Perwerdigarning Perishtisi»ning salahiyiti toghruluq sözlirimizni körsun. Shu yerde bayan qilghinimizdek, bu ulugh Zat insan bolushqa dunyagha kélip tughulushidin ilgiri nijat meqsetliride insanlarga perishte sheklide ayan bolghan, Xudaning Oghli bolghan Qutquzhuchi-Mesihdin bashqa héchbiri emes, dep ishinimiz. Lékin «Ibr.» 13:7de éytilghandek **«Eysa Mesih tünügün, бүгүн we ebedil'ebedigiche özgermeydu!»** — U ezeldin, hazir we kelgüsidede herdaim «Yaxshi Padichi» bolidu («Yuh.» 10-bab, «Luqa» 15:3-7, 19:10). U mushu yerde Hejerni «tapidu», uninggha soal qoyidu. Bu ishta Misirliq dédek bolghan bu bichare qizgha belkim pütün ömrinde birsining öz haligha heqiqiy köyünüshi, uning néme qiliwatqinigha qiziqishi tunji qétim boluwatqan bolushi mumkin idi. Xuda uninggha özi we balisidin xewer élishqa, hetta balisidin **«ulugh bir el»** chiqirishqimu wede qilidu. Héchkim Xudaning Hejerge qilghan wedisini emelge ashurghanliqigha guman qilamaydu, elwette; Erebbir bolsa derweqe bugün 250 milyon nopusqa ige nahayiti **«ulugh**

bir el». Ismail «**Yawa éshék kebi bir adem bolidu; uning qoli her ademge qarshi uzitilidu, shuningdek her ademning qoli uninggha qarshi uzitilidu; u qérindashlirining udulida ayrim turidu**» (yaki «sherq teripide turidu») dégendek bolidu; uning ewladlirining köpinchisi oxshash mijezde bolup kelmekte.

Bu ereb millitini bashqa milletlerge qarighanda gunahkarraq dégenlik emes, elwette. Duniyadiki barliq el-milletlarning herbirining öziye tushluq «gunahkar tebiiti» bardur (mesilen, «Tit.» 1:12ni köring) — we hemmimiz Xudaning Mesihde bolghan nijatigha tolimu mohtajmiz.

Bu ishlar yüz bergendin kéyin Hejerning öziyila xas bolghan, Xudani chaqiridighan: «**Méni körgüchi Tengri!**» dégen namni qoyushi ejeblinerlik ish emes (13-ayet).

Bu barliq ishlarda roshen bir xataliq bolghini bilen, Ibrahim Xuda Ismailni méning warisim süpitide qobul qilsa idi, dégen ümidni saqlap kélidu. Lékin 17-babtin körginimizdek, Xuda uning ümididek qilmaydu; Ismail chong boluwatqan on üç yilda Xuda Ibrahimgha nisbeten süküti qilidu (16:16-17:1); shunchilik uzun waqit ötkendin kéyin u qayta uninggha söz qilishqa bashlaydu (17-bab).

(7) Tewrenmes, mutleq iman-ishench — bir atining étiqadi (17-bab)

Körginimizdek, Xuda eslide Ibrahimni Öz shapaiti bilen chaqirghandin kéyin, gerche u «yérim yolda» uzun waqitta atisi bilen Haranda turup qalghan bolsimu, Xuda uningdin waz kéchip tashliwetmidi. Mushu peyette, «étiqad yoli»ning yérimida, Xuda yenila uningdin waz kechmeydu. Gerche Ismail Ibrahimning «tirishish-tirmishishliri» bilen tughulghan bolsimu, gerche bu ishtin ailiside köngülsizlik we inaqsizlik peyda bolghan bolsimu, u yenila Ismailgha warisliq qilidighan oghlum dep ishengen yaki ümid qilip, étiqad yolida yene «otturida» toxtighan bolsimu, Xuda yenila uning iman-étiqadini kamaletke yetküzmekchi bolidu. Uzun muddetlik süküttin kéyin uninggha: «**Men Qadir Tengridurmen. Sen Méning aldima méngip, kamil bolghin**» deydu.

Xuda izdeyidighan undaq «kamalet»ning (ibraniy tilida «tamam» déyilidu) eng muhim teripi étiqad jehettiki kamalettur. Herqandaq adem Xudani «Hemmige Qadir» dep bilmise kamil bolalmaydu; lékin biz uni heqiqeten Hemmige Qadir dep bilsek, undaqta U hemme ishni qilalaydu, jümlidin étiqadimiz we yürüş-turushlirimizni kamaletke yetküzeleydu, dep ishinimiz kérek.

Ibrahim Xudaning yene uning bilen sözleshkinidin xushal bolup özi yerge étip sejdide düm yatidu. Xudaning kéyinki sözliri uni bek teejjüplendüridu. Chünki gerche u waris jehetide oghul perzentsiz bolsimu, Xuda uning ismini özgertip: «**Séning isming buningdin kéyin Abram** («hörmetlik ata») **atalmaydu, belki isming Ibrahim** («köp el-milletlarning atisi») **bolidu; chünki Men séni nurghun el-milletlarning atisi qildim**» deydu. Mushu yerde étiqad we Xudaning sözi toghruluq tolimu asasiy heqiqetni körimiz — Xuddi rosul Pawlus éytqinidek: «**Xuda mewjut bolmighan nersilerni bar dep mewjut qilidu**» («Rim.» 4:17). Étiqadi bar bolghanlar Xudaning sözlirining netijisini téxi körmigen bolsimu, ularni réalliq dep qobul qilidu. Shuning bilen Ibrahim yéngi ismini héch ikkilenmey qobul qilidu we öyige qaytqinida shuninggha asasen Xudaning shu chaghda özi bilen tüzgen ehdisining belgisi bolghan sünnetni barliq erkek

kishilarning ténide wujudqa chiqiridu. Uning yéngi ismini anglighanlarning ichide uni «sarang» dep chaqirghanlarmu az emes bolghan bolushi mumkin idi. Lékin rosul Pawlus Muqeddes Rohning wehiyi bilen bu ehwalni teswirlep, Ibrahimning étiqadi shunche küchlükki, öz ténidiki ajizliqqa, yeni jismaniy jehettin oghul perzent körüş ümidining yoqluqigha salmaqliq bilen qarighan we shuning bilen oghul perzent körmiginide, bu ishning peqet Xudaning ulughluqini téximu ayan qilidighanliqigha ishengen, dep bizge mundaq chüshendüridu: — **«U yüz yashqa yéqinlap, ténini ölgendek hésablisimu, shundaqla ayali Sarahningmu baliyatqusini öldi dep qarisimu, yenila étiqadta ajizlashmidi; Xudaning wedisige nisbeten étiqadsizliq qilip héch ikkilenmidi, eksiche u étiqadi arqiliq kücheytildi we Xudani ulughlidi, «U némini wede qilghan bolsa shuni emelge ashurush qudritige Igidur» dep toluq ishendurildi. Shuning bilen bu «uning heqqaniyliqi hésablandi»»** («Rim.» 4:19-22). Mushu yerde Xudaning wedisi choqum Saray arqiliq emelge ashurulidu, dep éniqlashturulidu. Ibrahim shu xewerni anglap, imanidin we xushalliqidin külp kétidu (17-ayet); lékin u yenila Ismail üçün dua qilidu we duasi ijabet qilinidu. U özi emr qilinghini boyiche qilishqa öyige qaytidu.

Bu yerde shuni körsitip ötüsh artuqluq qilmayduki, sünnet ötküzüsh üçün sekkizinci küni eng muwapiq peyttur. Tibabetchilik ilmi boyiche sekkizinci küni opératsiye qilish yallughlinish éhtimaliqi eng töwen we azabi eng yénik chagh bolidu. Ibrahimdin tartip Yehudiy xelqi oghullirini shu küni sünnet qilip kelmekte.

Sarayning ismimu Saraydin («ménig melikem») Sarahqa («melike») özgertilidu. Buning ehmiyiti shuki, shu waqittin tartip Sarayning «melike»lik salahiyiti peqet Ibrahim teripidinla emes, belki hemme adem teripidin étirap qilinidu.

(8) Xudaning Ibrahimning oghul perzent körüshi toghruluq wedisini yine qaytilishi — Ibrahimning heqiqiy peyghemberlik salahiyiti, yeni Xudaning oylirini, iradisini chüshinip dua qilishi — 18-bab

Uzun ötmeyla, Perwerdigar yine Ibrahimgha Özini ayan qilidu. Bu qétimqi ayan bolush uninggha Ishaq («külke»)ning dunyagha kélish waqtining yéqinlashqanliqini uqturush hem bu «yoqlash» arqiliq Sarahning étiqadini küchlendürüsh we peyghember dégenning heqiqiy menisini (chünki Ibrahim derweqe peyghember idi) körsitish üçün bolidu.

Perwerdigar bu qétim Özini Ibrahimgha ayan qilghinida, ikki hemrahni bashlap kélip, Özini insan qiyapitide körsitishni tallaydu. Kéyin Uning ikki hemrahining perishtiler ikenlik melum bolidu (19:15). Ibrahim awwal ularni peqet addiy méhmanlar dep oylap qalidu («Ibr.» 13:2ni körüng); lékin kéyinki parangda Perwerdigar Ibrahimgha: **«Men kéler yili mushu waqitta qéshinggha jezman qaytip kélimen, we mana u waqitta ayalig Sarahning bir ogli bolidu»** dep éytqan chaghqiche Ibrahim alliqachan bu üchining arisidiki xojayinning kim ikenlikini bilip yetkenidi. Sarah ishencsizlik üçün eyiblinidu, emma shuning bilen bir waqitta yashanghan bolsimu (90 yashqa kirgen) oghul perzent tughushqa kérek bolghan jismaniy küchke ige bolidighanliqigha étiqadta küchlendürüldü («Ibr.» 11:11).

Reb Sodom shehirige qarap yolgha chiqidu, emma yolda kétéwétip: **«Men qilidighan ishinni Ibrahimdin yoshursam bolamdu? Chünki Ibrahimdin ulugh we küchlük bir el chiqidu we shuningdek yer yüzidiki barliq el-milletler u arqiliq bext-beriketke muyesser bolidighan tursa? Chünki Men uni bilip tallighanmen; u choqum öz balilirini we uning öyidikilerni özi**

egeshtürüp, ulargha Perwerdigarning yolini tutup, heqqaniyligni we adaletni yürgüzüşni ögitidu. Buning bilen Menki Perwerdigar Ibrahim toghruluq qilghan wedemni emelge ashurimen» deydu.

Mushu yerde, Xudaning sözliridin peyghember dégen sözning heqiqiy menisi namayan bolidu; peyghember bolghuchi peqet «kelgüsi ishlarni aldin'ala éytquchi»la emes, belki Xuda Öz sirliri heqqide Uning bilen sözlshidighan, Xudaning köngli, oy-muddialiri we arzu-nishanlirini chüshineleydighan, shundaqla bu arzu-nishanlirini öziningki qilidighan ademni körsitidu. Körimizki, Xuda derweqe shundaq ademlerni izdimekte; uning barliq dewrlerde insanalargha bolghan chaqiriqining jewhiri del mushu sirdashliqtin ibarettur.

Shuning bilen Xuda Özining: «**Sodom bilen Gomorra toghrisidiki dad-peryad**» (yeni Sodom bilen Gomorra teripidin xorlanghan we zulum yégenlerdin kötürülgen dad-peryad)ni tekshürüsh meqsitini ayan qilidu; ehwal derweqe shu dad-peryad boyiche bolsa u ularni jazalaydu. Ibrahim derhal newri inisi Lutni oylaydu we uning üçün dua-tilawet qilishqa kirishidu — hetta bundaq dua-tilawet qiliwérishqa öz hayatini tewekkül qilip Xudaning ghezipini tosimaqchi bolup, Xudaning mangidighan yolini tosap turidu. U Lut we ailisidikilerni choqum heqqaniy ademler, shundaqla sheherde ulargha oxshash bashqa heqqaniylar bolsa kérek dep oylap: «Sen Xuda eng adil soraqchi bolghachqa, ularning wejedin sheherni ayishing kérek» dégende iltija qilidu. Deslipide «heqqaniylarning sani» ellik dep dua qilidu; axiri ongha chüshidu. Qaysi sheher zadi shunche rezil, uningda peqet onla heqqaniy kishi bar? Emeliyette, Sodom del mushundaq rezil bir sheher idi. Ibrahim Reb méning iltijayimni anglidi dep bilip, öyige qaytidu.

(9) Lutning qutulushi — rohiy dersler — 19-bab

Ibrahim Luttin ayrilghandin kéyin, Lut Sodom tereptiki zéminda turushni tallighanda: «**Lut bolsa tüzlengliktiki shehrlarning arisida turdi; u bara-bara chédirlirini Sodom shehiri terepke yötkidi**» dep xatirilinidu (13:12). Lékin hazir u sheher ichide olturaqlashqanidi; shundaq bolupla qalmay, u yene jemiynetning «mötiwerliri» arisida boldi; chünki u muhim erbab dep hésablinip, «derwazida olturghanlar»din, yeni sheherning aqsaqalliridin biri bolghan. «Qazangha yoluqsang qarisi yuqar, yamangha yoluqsang yalisi» dégen temsil Lutning ailisining kéyinki ishlirigha bekmu mas kélidu.

Perwerdigar Ibrahimni yoqlighanda, uninggha hemrah bolghan ikki perishte kech kirgende Sodom shehirige yétip kélidu. Lut ulargha méhmandostluq körsetkenlik sewebidin Xuda sheherge chüshüridighan balay'apettin qutquzulup qalidu. Lut sheherning exlaq jehette chüshkünlükini obdan bilgechke, (shu perishtilerni adettiki insanalr dep bilip) kochida qonup qalsa, ularning bixeterlikidin ensirep, öyige kirishke zorlaydu.

Sodomdiki er kishiler ikki méhman toghruluq xewer tapqanda gheyriy jinsiy heweslirige egiship ishik aldigha bésip kélidu. Shundaq gheyriy hewesler (bechchiwazliq) Xuda yaratqan tertipke roshen xilap we Tewratta hem Injilda éghir gunah hésablinidu («Law.» 18:22, «Rim.» 1:26-27, «1Kor.» 6:9). Shundaq gunahlar tüpeylidin Sodom, Gomorra we Iordan deryasi boyidiki tüzlengliktiki bashqa üç sheher weyrat qilinghan, dégen xulasige kélishimiz mumkin. Emma Ezakiyal peyghember bizge téximu chongqur, tüp sewebini körsitidu: «**Mana, mushu singling Sodomning qebihlikli — u we qizlirining tekebbuluqi, nanliri mol, endishisiz azadilik künliride**

ajiz-namratlarning qolini héch kücheytmigenliki idi» («Ez.» 49:16). Qaysi yerde Xudaning yaxshiligi bilan insanlar bayashat kün kechürse (ular özining shu bayashatliqining Xudadin kelgenlikini bilsun, bilmisun) bayashatliqini peqet öz heweslrini we nepsilirini qandurush üçünla ishlitip, kembeghellerning we méyiplarning hajetliridin chiqmighan bolsa, shundaq jemiyyet daim herxil gheyriy heweslerge chüshüp, pütünley buzuqchiliq we chüshkünlükte qalidu. Andin ular mushu yerde xatirilegendek Xudaning biwasite jazalirigha uchraydu; yaki bolmisa ularning jemiyyiti ichidin chirip iqtisadiy we siyasiy jehetlerde tügiship gumran bolidu.

Éniqki, gerche Lut natonush méhmanlarni öyige tekliq qilip, shundaqla ulargha bashpanah bolmaqchi bolup, yüksek pezilitini körsetken bolsimu, méhmanlarni qoghdaymen dep özining ikki qizini u poxur shehwetpereslerge tutup bermekchi bolghini tolimu exlaqsizliq we qorqunchaqliqtin bashqa nerse emes.

Shuan perishtiler öz salahiyiti we qudrisini ayan qilip shu bir top lükcheklerni kor qilip qoyidu. Lékin shu chaghda intayin qorqunchluq ehwalni körimiz. Kor qilinip urulghan shu ademler rezil emellirimiz tüpeylidin Xudaning jazalirigha uchriduq dep éniq bilip turup, yenila qorqmay **«derwazini izdep, halidin ketti»**! Bu ish bizge shundaq qattiq agahlandurush bériduki — ademler gunahqa bérilip ketse, axirida hetta dozaxning özide turghandimu shu gunahqa téximu esir bolup uninggha yenila hewes qilidu, menggü qanaetlenmeydu. Mushundaq ademler towa qilish imkaniyitidinmu halqip ketken bolidu.

Lutning bolghusi küyoghulliri uning **«sheherdin chiqip kétishimiz kérek»** dégen méhir-shepquyetlik hem jiddiy sözlirini chaqchaq dep qarap ret qilidu. Gerche del shu küni kéchide öz öyi buzuq ademlerning hujum qilish obyékti bolghan bolsimu we mushundaq buzuqchiliq qaplighan yerde turiwerse öz ailisidikilerning exlaqiy xeterde qalidighanliqini bilip tursimu, Lut yenila u yerdin qéchishqa ikkinilip qalidu (16-ayet). Mana bu del rahet-paraghet turmushning xeterlik jayidur! Uning ayalining téximu ketsküsi yoq idi, u perishtining agahigha qulaq salmay shu rezil dunyagha nepsi tartiship keynige qarap **«tuz tüwrüki»**ge aylinip hemmimizge menggülik agah bolup qaldi («Luqa» 17:32).

Bu barliq weqelerdin kéyin, Lutning Zoar shehiride turushni xalighinini qandaq chüshinimiz?! U perishtining taghqa qéchip barghin déginini ret qilidu, belki Xuda halaketke buyrughan besh sheherdin biride turushni xalaydu (17-23-ayet). U öz öyige hujum qilghan sheherdiki ademlerge chüshürülgen jazalargha, shundaqla öz ayaligha chüshken jazagha öz közi bilen guwahchi bolghan; tolimu roshenki, Xuda özige rehim qilip, uni qutquzushqa Öz perishtilirini ewetken; lékin u yenila tagh baghrida tursa Xudaning Özi we ikki qizini qoghdialishidin gumanlangan! Rahet-pagharetke könüp qalghan ademlerning mentiqsizliqi we bahaniliri mana shundaq bolidu! Ademni téximu heyran qaldurghini shuki, Xuda uning: **«U kichik sheher emesmu?! Jénim shu yerde aman qalidu!»** dégen ghepletlik mentiqsiz iltimasigha ijazet qilidu.

Andin téximu mentiqsiz ish qilip, Xuda uninggha aman-ésenlikdin wede qilip Zoar shehirini ayap qoyghan bolsimu, u bashqa töt sheherning berbat qilinghinini körgendin kéyin shu yerde turiwérishtin qorqup, Xuda eslide uninggha körsetken taghgha chiqip ashu yerde turidu. U we uning ikki qizi taghda turghanda nahayiti shermende ishtin biri yüz béridu; yeni, ikki qizi uni mest qilip uning bilen yatidu. Muqeddes Kitabta mushu ish héchqandaq yoshurun emes, belki eynen xatirilengen. Biz bu nomussiz ishtin Lutning ikki qizining Sodomdin ibaret bu exlaqta chüshkünleshken jaydin mushundaq iplasliqni ögengenlikini körüwalalaymiz. Uning üstige, öz

atisi teripidin özi we ikki méhmanni qoghdash üçhün shehwetperes bir top lükcheklerge «qurbanliq qozilar» bolushqa sunulghan ikki qizning shundaq bir atigha shundaq bihörmetlik körsitishi ademni heyran qalduridighan ishmu emes. Shuning bilen ular uning bilen yatidu. Meqsiti emeliyette shehwaniy hewesi üçhün emes, belki kelgüsidi bixeterlikke érishish üçhün idi — chünki ularning éri yoq bolup, ümidi mushundaq qiliqliri arqiliq atisi ölgendin kéyin yashanghanda özliridin xewer alidighan oghul perzent körüshtin ibaret idi.

Ikki oghlidin bolghan ewladliri waqitning ötüshi bilen Moab we Ammon dégen ikki millet bolidu; ular Ismaildek Israilgha dühmenler bolidu.

Ibrahim Iordan tüzlenglikige qarap, sheherler köyüp ulardin is-tütek örlep ketkinini körgende néme oyldikin tang? Xuda méning duayimni anglimighan oxshaydu, dep oylighanmidu? Emeliyette, ehwal del eksiche idi (19:29). Xudani shuning üçhün medhiyeleymizki, uning dualirimizgha bolghan jawabliri del tilek qilghinimizdek jawablar bilen toxtimaydu; u belki daim duayimizdiki tüp menini anglap eng muwapiq, eng ewzel yolda ijabet qilidu!

(10) Filistiyede turush — kona adetlerni axiri tashlash; Xudaning bashqilar üçhün dua qilghuchi ademge bergen jawabi — 20-bab

Mushu babta iman-ishenchi küchlük Ibrahimdek ademde ghelite bir ichki dawalgushni bayqaymiz — yene bir qétim yaqa yurtqa kelgende özini qoghdash üçhün u yenila Sarahning salahiyiti toghruluq yalghan gep éytidu. Éniqki, bu Ibrahimning yaman qiliqi «kona aditi» idi, Misirda turghan waqtida shu ishtin toluq towa qilmighachqa, bu yaman adet uningda bir terep qilinghan emes. Shuning üçhün Xuda uni Gerarda Misirdiki ehwalgha oxshap kétidighan ehwalgha uchrashqa orunlashturidu; Ibrahim qaytidin özining shu qiliqigha yüzlinishke mejburlanghanda, yalghanchiliqtin panah izdeshtin axirida towa qilishi bilen azad bolidu. Misirda yüz bergendek, yerlik padishah Abimelek Sarahning chirayliqligini körüp uni ordisigha élip kétidu. Lékin u (yene Misirning padishahidek) Sarahni Ibrahimgha qayturup bergüche xéli awarichilikke uchraydu. Xuda Abimelekke Ibrahim peyghemberdur, dégen; lékin shu pakittin éniqki, peyghemberler hemmila ishni bilip ketmeydu! Chünki Ibrahim eslide Gerarda héchkim Xudadin qorqmaydu, dep oylighan; emeliyette ehwal del eksiche idi, Abimelek Xudadin xéli qorqatti (20:6). Yene bir ish éniqki, Abimelek Sarahni alghandin kéyin heqiqiy ehwalni bilgüche xéli waqt kétidu; chünki Sarahning sewebidin birxil késellik Gerardiki ayallargha tarqilidu, we shu ishning yüz bérishi üçhün melum waqt ötüshi kérek idi. Yene éniqki, Xuda Ibrahimning shu waqitlarda xéli ensiresh we ghem-gusse qilishigha yol qoydi!

Perzent körüş Ibrahim üçhün eng küchlük arzu qilghan ish idi, elwette. Biraq shu ishtin kéyin, u arzu qilghinini özi üçhün emes, belki Abimelekning ayalliri we Gerardiki ayallar üçhün tilishi kérek idi. Shühbisizki, shundaq dua qilish kéreklikli öz qelbigé sinaq boldi. Andin bu ishtin uzun ötmeyla Sarah özi hamilidar bolidu (21:1).

(11) Hejer we Ismailning Ibrahimning öyidin ayrilip kétishi — «roh» we «et» — 21-bab

Ibrahimning ailiside bolghan aramsizliq Ibrahim Ishaqni emchektin ayrish tebriklesh ziyapitini ötküzmeckchi bolghanda ewjige chiqidu. Ismail Ishaqni mazaq qilidu (shu chaghda

Ishaq peqet üç yashqa kirgen bolsa kérek). «Mazaq qilish» dégen sözning yene «bozek qilish» dégen meninimu öz ichige élishi mumkin. Sarah bu ishlarni körgende, Ismailning shu pozitsiyasidin öz oghlining jénigha tehdit bar dep chüshinip, Ibrahimni Ismail we anisini öydin heydeshke dewet qilidu. Ilgiri, Ibrahim Xudadin héch yol sorimay we Xudaning özi bolghan wedisini éside tutmay, ayalining sözlirige qulaq salghachqa, chong xataliq ötküzgenidi. Lékin Xuda hazir uninggha ayalningning sözlirige qulaq salghin, uningda meqsetlirim bar dep buyriydu. Ibrahim közi qiymighan halda emma Xuda Ismail üçün qilghan dualirimni anglidi dep bilip (17:20), u Hejer bilen Ismailni bir'az yol teyyarliqi bilen yolgha salidu (kéyin u Ismailgha köprek teminat-sowghatlarni teqdim qilidu — 25:6ni körüng).

Bundaq muamile qattiq qolluqtek körünsimu, Ibrahimning bu toghruluq bolghan ishenchi toghra chiqidu — Xuda derweqe Hejer we Ismaildin xewer alidu. Lékin bu ishta Xuda Hejerning iman-ishenchini sinimay qoymaydu. Hejer yoldin ézip ketken bolushi mumkin; u belkim yurtum Misirgha qaytaymu, qaytmaymu dep ikkilinip qalidu (Beer-Shéba Misirgha mangidighan yol üstide). Tulumdiki su tügep qalghachqa, u ümidsizlengenidi. Shu chaghda u birinchi qétim chöl-bayawanda ézip qélip, méni hemme adem untidi, pütünley tügeshtim dégen chaghda Xudaning özi: «**Ismailni ulugh bir el qilimen**» dégen wedisini ésidin chiqarghan yaki uninggha ishenmigen (16:7-11). U hazir peqet menla emes, Ismailmu ölüp kétidu, dep oylaydu we shu sewebtin yighlaydu. Xudaning Perishtisi uninggha: «**Xuda oghulning yigha awazini yatqan yéridin anglidi**» deydu. Xuda uningkini emes, Ismailning awazini anglighan bolghachqa, mushu sözlerde Hejerning ishenmeslikige semimiy bir tenbih bardur. Uning üstige, ularning yénida bulaq bar idi, lékin Xuda Hejerning közlirini uni körüshtin qaldurghan (19-ayet). Xudaning Perishtisi qaytidin Ismail toghruluq uninggha «**Men uni ulugh bir el-millet qilimen**» deydu. Xudaning aldida «ulugh» dégen söz peqet sani, bayliqliri yaki küch-hoquqi jehettinla emes, belki rohiy jehettin, emeller we étiqad jehettinmu bolushi kérek, shunga kelgüsida Erebbel xelqi axirqi zamanda Mesihni tonup uning nijatini jakarlashta muhim rol oynaydu, dep qaraymiz.

Ismail we anisi bulaqtin su ichkendin kéyin, «**Xuda uning** (Ismail) **bilen bille**» dep oquymiz. Shunga eyni waqitta Ismailning Ibrahimning Ishaqtin bolghan neslige yaki Israil xelqige düşmen bolghanliqigha ishenmeymiz; lékin Ismailning ewladliri bolghan ereblerden köp ademler bügünki künlergiche Israilgha düşmenlik qilip kéliwatidu. Halbuki, qaytilaymizki, ereblerden köp ademler kéyin Mesihge ishinip, mushu pozitsiyasidin towa qilidu, dep ishinimiz.

Bu weqeler yene «Gal.» 4:21-31de temsil süpitide ishlatilidu.

(12) Ibrahim we Ishaqning iman-étiqadining sinilishi — Ishaqni qurban-gahning üstige qoyushi — 22-bab

Ismail kétép, on nechche yaki yigirme nechche yil ötkén bolushi mumkin. Ishaq chopchongla bir yigit bolup qaldi. U Ibrahimning «**birdinbir yégane oghli**» (2-ayet) bolupla qalmay, belki shunche köp yil ötüp ata qilinghini üçün atisining qanchilik amraq ikenlikini tesewwur qilghili bolidu. Lékin Xuda Ibrahimni: «**Sen oghlungni, yeni sen söyidighan yalghuz oghlung Ishaqni élip, Moriya yurtigha béríp, shu yerde, Men sanga éytidighan taghlarning birining üstide uni köydürme qurbanliq süpitide sunghin**» dep chaqirghanda uningda héchqandaq ikkilinish, talash-tartish, aghrinish yaki yalwurup ötünüş bolmide. U Xudagha: «**Mana men!**» dégen jawabni bergendin kéyin, uning herbir qedimide itaet qilishtin bashqa héchqandaq ish bolmide. Ibrahimning shundaq ixlasmen inkasidin shuni éytalaymizki, Xuda Ibrahimgha

«Yaritilish»

éytqandek «**Sen méning aldimda méngip, kamil bolghin**» dégen emrni bizge éytqan bolsa, undaqtta u Hemmige Qadir bolghachqa, Ibrahimda hasil qilghinidek oxshash itaetmen hem Özige toluq tayangan bir qelbni bizdimu hasil qilalaydu, elwette. Emdi Reb Eysa Mesih derweqe bizgimu oxshash yolda: «**Ershtiki atanglar mukemmel bolghinidek, silermu mukemmel bolunglar**» dep buyruydu («Mat.» 5:48). Biz Xudani tolimu mukemmel, shundaqla Uni öz Atimiz dep bilsek, undaqtta shundaq emрге emel qilish mumkin bolidu, dep qet'iy ishinimiz.

Ibrahim Ishaqni «qurbanliq qilish»qa «**Mana men!**» dep jawab bérish bilen teng könglide: gerche Ishaqni soyup «köydürme qurbanliq» qilsammu Xuda uni ölümdin tirildürmey qalmaydu» dégendek ishench barliqini bayqaymiz. Chünki u yigitlirige: «**Siler éshék bilen mushu yerde turup turunglar. Men balam bilen u yerge béríp, sejde qilip, andin qéshinglarga yénip kélímiz**» deydu (5-ayet).

Xuda elwette hergiz Özi yaratqan jan igiliridin özining peziletlirige muwapiq bolmighan telepni qilmaydu, dep ishinimiz. Shuningdek, Tewrat we Injildiki wehiylerge asasen yene shuni bayan qilimizki, Xuda Özi qilip baqmighan yaki Özi xalimaydighan ishnimu hergiz yaratqan jan igiliridin telep qilmaydu. Shunga mushu yerde Ibrahim öz oghlini qurbanliq qilishqa chaqirildi; Xuda Özi shundaq ish qilip baqqanmu? Injilgha asasen jawabimiz, «qilghan!» elwette. Lékin Ibrahimgha axirda shu ishni toluq ada qilish (gerche qelbide u shundaq qilishqa teyyar turghan bolsimu) hajet bolmidi; lékin Xuda emeliyette del shu ishni Özi üstige aldi. Xuda bu ishni qilghan yer bolsa del Ibrahim Ishaqni élip barghan jay bolup, yeni del Moriya téghi idi. Kéyin Sulayman Yérusalémdiki muqeddes ibadetxanini shu taghda qurdi («2Tar.» 3:1); Eysa Mesih ibadetxana qurulghan taghning shimaliy teripide kréstlendi.

Muqeddes Injildin, Mesihning qurbanliq bolushi Uning jismaniy jehettiki ölümü bolupla qalmay, yene gunahlimizni Özige élip kótürüp, Atisining muqeddes huzuridin «üzülüş»ni öz ichige alidu, dep bilimiz («Zeb.» 22:1, «Mat.» 27:46); andin U üç kündin kéyin tirildi.

Ibrahim «ot we pichaq» kótürgendek (6-ayet), Mesihning qurbanliqi Ata teripidin ötküzüldi; «yaghach» bolsa oghulgha yüdüp qoyulghan (6-ayet) andin oghul yaghachqa «baghlanghan» (9-ayet). Ishaq atisidin «**köydürme qurbanliq bolidighan qoza qéni?**» dep sorighanda, uninggha: «**Ey oghlum, Xuda özi özige köydürme qurbanliq qozini teminleydu**» dep étylidu. Bu bayanni «**Xuda Özi Özi üçün köydürme qurbanliq qozini teminleydu**» yaki «**Xuda köydürme qurbanliq qoza üçün Özini teminleydu**» dep chüshensekmü bolidu. Xuda Ishaqning ornigha qurbanliq teminligende u qoza emes, belki qochqar teminleydu. Ibrahim peyghember bolghachqa, uning «qoza» toghruluq sözliri choqum mutleq halda emelge ashurulidu, shunga «qochqar»ni bu sözlirining del emelge ashurulushi, dep qarimaymiz. Démek, «qoza» téxi kelmidi. Bir ming sekkiz yüz yil kéyin chümöldürgüchi Yehya peyghember Reb Eysa kelgende U toghruluq: «**Mana, pütkül dunyaning gunahlini élip tashlaydighan Xudaning qozisi!**» dégen xewerni jakarlaydu («Yuh.» 1:29). Shuning bilen Ibrahim Ishaqni «qurbanliq qilish»ida peqet Xudagha étiqad, iman-ishench we muhebbet baghlashning néme ikenlikini körsitipla qalmay, belki özining we Ishaqning shexsen emelliride tarixtiki eng ulugh ish, yeni Mesihning kréstte qurbanliq qilinishini namayan qilidu.

«**Mana, ... münggüzli chatqalgha chirmiship qalghan bir qochqar!**». Shundaq bir qochqarning tuyuqsiz peyda bolushi, shuningdek, qochqarning peqet münggüzila chatqalgha chirmiship, téning bashqa jayliri ziyat-xizmetke uchrimay, qurbanliqqa layiq bolushi intayin karamet ish idi. Shunga: «**Kishiler: «Perwerdigarning téghida teminlinidu» dégen bu**

«Yaritilish»

söz бүгünge qeder éytilip kéliwatidu» déyilidu. Biz bar-yoqimizning hemmisini Xudagha tapshurghanikenmiz, u bizge kérek bolghanni molchiliq bilen tökidü, dep jezm qilalaymiz; séxiliq jehette barliq sowghat bergüchiler ichide séxi bergüchi bolghan Xudadin héchkim éship kételmeydu!

(13) Sarahning ölümü — 23-bab

Muqeddes yazmilarning bu qisimda sel ghelite bir pakit bayqilidu. 2-ayette Sarah ölgendin kéyin «**Ibrahim béríp Sarah üçün matem tutup yigha-zar qildi**» dep oquymiz. Bu bayandin Ibrahimning shu chaghda ayalidin ayrim turghanliq körünidu. Qedimki Yehudiy «rabbi»lar (ölimler) Ibrahimning Ishaqni Sarahning yénidin élip kétip uni qurbanliq qilishqa teyyar bolghanliq Sarah üçün chidighusiz ish bolghachqa, u uningdin renjip ayrilip ketken, dep qaraytti. Beziler hetta Sarah uningdin ajrashqan, dep qaraytti. Biz bundaq közqarashlar orunluq dep qaraymiz; bundaq ish bolmighan bolsa, qandaqmu 2-ayettiki bayanni chüshendüreleymiz?

Ehwal derweqe shundaq bolghan bolsa, undaqta 22-bab, 23-bab we 24-babtiki barliq ish-weqeler töwendiki ajayib birxil bésharetlik sélishturmigha chüshidu: —

«Yaritilish» (Tewrat dewri)	Emelge ashurulushi (Injil dewri)
22-bab: Ibrahim Ishaqni Moriya téghida qurbanliq qilidu	Ata Oghulni Moriya téghida «qurbanliq qilidu»
Bir jehettin éytqanda Ishaq «tirilidu»	Oghul heqiqeten ölümдин tirilidu
23-bab: Sarah «oghulning ölümü» tüpeylidin (étiqadsizliq qilip) Ibrahimdin ayrilidu	Israil («Xudaning ayali» («Yeshaya» 50:1, 54:6, «Ezakiyal» 16-babni körüng) «Oghulning ölümü» tüpeylidin (étiqadsizliq qilip) Xudadin ayrilidu
24-bab: Ibrahim qulini oghli üçün qiz tépishqa yiraq yurtqa ewitidu	Ata Quli (Muqeddes Roh)ni Oghli üçün yat elliklerdin qiz (jamaet) tépishqa ewitidu

Biz töwende 24-babtiki téma toghruluq toxtilimiz.

Mushu yerde 23-babtiki yene bir ish toghruluq peqet bir éghiz sözimiz bar: — gerche Xuda Ibrahimgha «**Pütkül Qanaan zéminini sanga teqdim qilimen**» dep wede qilghan bolsimu, u yer yüzide turghan waqtida uning zémindin birdinbir igiligen yéri peqet Sarahni depne qilish üçün özi pul tölep sétiwalghan kichikine bir parche yerlik idi. Lékin tirilish künide buning hemmisi (démek, Qanaan zémini) uningki bolidu, elwette («Mar.» 12:26). Shu ishlardin Ibrahimning hayatidiki yene bir prinsipni körimizki, Xudadin biwasite bir emr kelmise, u wede

qilinghan zémindin héchbir yerni urush yoli bilen tartiwalmaytti; yuqirida 23-bab üstide toxtalghinimizdek, u bizge mömin-kemterlikdin chong bir ülge qaldurghan. Shu yerning igisi Ibrahimning puligha közi qizarghinini chandurmaymen dep (15-ayet) «**töt yüz shekel kümüş**»ning kari chaghliq deydu we shu arqiliq yerge nahayiti yuqiri baha qoyidu, shundaqla Ibrahimni: «yüzümni saqlishim kérek» dep qobul qilidu, dep oylaydu. Uning üstige Ibrahim shu yerge jiddiy éhtiyajliq bolghachqa némini sorisam, shuni bermey amali yoq, dep oylighan bolsa kérek. Ibrahim derweqe talashmaydu; bu uning ajiz bolghininin emes, belki mömin-kemterlikidin bolghan. Bu ikkisinin perqi chongdur.

(14) «Oghul üçün qiz tépish» — 24-bab

24-bab Ibrahimning Ishaqqa qiz tépish üçün özining sadiq namsiz qulini ewetkenlikni toghrisidiki ajayib bir xatiridir. Qulning namsizliqining özi Muqeddes Rohning Injil dewridiki ajayib xizmitini körsetken karamet bir «bésharetlik resim»dur. Rebbimiz Muqeddes Roh toghruluq telim bergende «**Lékin U, yeni Heqiqetning Rohi kelgende silerni barliq heqiqetke bashlap baridu. Chünki U Özlükidin sözlimeydu, belki némini anglighan bolsa, shuni sözleydu we kelgüsida bolidighan ishlardin silerge xewer béridu**» deydu («Yuhanna» 16-bab).

Ibrahimning quli öz namini dep bermeydu, özi üçün héchqandaq salahiyet yaki tonulushini izdimeydu. Uning birdinbir meqsiti xojisi özige tapshurghan wezipini ada qilishtin ibaret idi; u hetta öz meqsitini éytmişhuche, méhmandarchiliqning eqelliy edep-resmiyetlirigimu riaye qilmaydu (24:33). Qulning bu ishliri Muqeddes Rohning yer yüzige chüshüp oghul (Mesih) üçün jamaetni yighip, Oghulning yénigha, ershke élip bérishqa kelgenlikige kamil bir bésharetlik resimdur («jamaet» sadiq yatliq qilinghan qizgha oxshitilidu — «Weh.» 21:2, 9, 22:17, «Ef.» 5:22-32). Qul bolsa öz igisining bay ikenlikini we semimiylikini ispatlash üçün nurghun qimmetlik sowghatlarni élip kélidu; Muqeddes Roh bizge Mesihning ölümündin tirilip, Xudaning barliq bayliqlirigha ige bolghanliqini ispatlash üçün, nurghun möjizilik rohiy sowghatlarnimu élip kélidu («1Kor.» 1:4-8).

«U ata-bowiliri arisida uxlidi» «U ata-bowilirining yénigha ketti» qatarliq ibariler (25:8)

«**U ata-bowiliri arisida uxlidi**» we shuninggha oxshap kétidighan nurghun bashqa ibarilerni chüshinish üçün «tebirler»ni körüng.

Ishaq — Mesihning «oghul»luq salahiyitini körsitidighan bésharetlik resimdur

Kitabta Ishaq toghruluq bayanlar yaki tarixlar anche körünerlik emeslikini bayqaymiz. U nurghun ishlarda peqet atisining qilghanlirini qaytilaydu (26:18); u ayalining tugalmasliqida atisi uchrighan oxshash sinaqqa uchraydu (25:20-21). U hetta atisining gunahini qaytilaydu! (26:6-12) Shuning bilen u köp jehetlerde Mesihning «oghul»luq salahiyitige bésharetlik süret bolidu — bolupmu uning mukemmel oghuldek atisigha ta ölümigiche boysunghanliqida: — «**Oghul özlükidin héchnéme qilalmaydu, belki peqet Atining néme qiliwatqanliqini körüp, andin shu ishni qilidu. Ata néme ish qilsa, Oghul hem shundaq qilidu**» («Yuh.» 5:19-20).

Ishaq, Riwkah, Yaqup, Esaw — «tunjiliq hoquqi» («tunji oghulluq hoquq») we Ishaqning «bext-beriket tileydighan xeyrlik duasi»

Yaqup dégen isimning meniliridin biri «orun igiliwalghuchi» dégenlik bolidu. U derweqe ikki qétim akisining ornini igiliwalidu. U hem «tunjiliq hoquqi» («tunji oghulluq hoquq») hem atisi Ishaq akisi Esawgha qilmaqchi bolghan **«bext-beriket tileydighan xeyrlik dua»**ni élip kétidu.

«Tunjiliq hoquq» dégen néme? Alimlar bu toghruluq birnechche pikirde bolup kelgen, lékin az dégendimu töwendiki ishlar uning ichige élinghan bolsa kérek: —

(a) Tunji oghul daim Xudagha alahide atilatti («Mis.» 22:29).

(e) Tunji oghul izzet-hörmette daim ata-anisigha eng yéqin orunda turatti («Yar.» 49:3).

(b) Atisining mal-mülkidin bashqa oghulliridin bir ülush köp alatti («Qan.» 21:17) (buning bir sewebi atisi dunyadin ketkendin kéyin tunji oghulning pütkül jemettiki ajizlar, tul xotunlar, yétim-yésirlerdin xewer élish mes'uliyiti bar idi — töwendiki ishni körüng).

(p) Tunji oghul atisining ailisige igidarchiliq qilatti yaki padishahliqining ornini basatti («2Tar.» 21:3).

(t) Harun jemetidikiler kahin bolush tüzümi yolgha qoyulushtin burun, tunji oghul öz ailisi üçün kahinliq rolini öz üstige alatti (mesilen, «Ayup» 1:5ni körüng).

(ch) Halbuki, Esawgha tunji oghul salahiyiti tüpeylidin kélidighan «tunjiliq hoquq»i yene xéli muhim we ulugh bir ishni, yeni Xudaning birinchidin Ibrahimgha, andin ewladlirigha qilghan rohiy wedilirini öz ichige alatti. Ibrahimning birinchi ewladi Ishaq idi, elwette. Bu wedilerde töwendiki üç amil bar idi: (a) Ibrahimning ewladlirining pütkül Pelestin (Qanaan) zéminigha mirasliq qilishi; (e) Ibrahimning ewladliri arqiliq bext-beriket pütkül dunyagha kélishi (12:1-3); (b) mezkur «bext-beriket»ni «Yar.» 3:15diki bésharettiki yoruqluqta turup chüshensek kimde «tunjiliq hoquq» bar bolsa, Mesih shu kishi arqiliq tughulup dunyagha kélidu. Shuning üçün «tunjiliq hoquq»ning eng muhim qismi Ishaq ige bolghan mal-mülük emes (gerche bu mal-mülük az bolmisimu — 26:12-14ni körüng), belki Xudaning kelgüside emelge ashurulidighan wediliridin ibaret idi. Lékin Esaw özige nisbeten namelum kelgüsini xalimay yaki uninggha ishenmey, belki «köz aldidiki eyniyet»ni talliwéip, Yaqupning sunghan purchaq shorpisini qobul qilip, uni «tunjiliq hoquq» bilen tégishiwétidu; u shu yol bilen «tunjiliq hoquq»ni közige ilmaydu (25:34, «Ibr.» 12:16-17). Yaqup étiqadliq adem bolghachqa, «tunjiliq hoquq»ni bek ezizleydu; halbuki, u Esawning ajizliqini obdan bilgechke, shu hiylini ishlitip uni qoligha kirgüzidu.

Yaqup we Esaw téxi tughulmighanda Xuda Riwkahqa **«Séning qorsiqingda ikki el bardur, ichingdin ikki xelq chiqip bir-biridin ayrilidu, bir xelq yene bir xelqtin ghalib kélidu, chongi kichikining xizmitini qilidu»** dep gep qilghan, elwette. Shu gepte héchqandaq guman yoqki, Xudaning iradisi Yaqupning tunjiliq hoquqigha ige bolushidin ibaret idi. Lékin Xuda bir némini wede qilghan bolsa, shuninggha érishish üçün hiyligerlik yaki aldamchiliq ishlitish hergiz kérek bolmaydu. Roshenki, Yaqup bu nuqtini chüshenmeytti; «tunjiliq hoquq»gha baghligan ishench axirida Perwerdigar teripidin tonulup teriplinidu; emma, u Xudaning terbiyilik jazaliri bilen awwal aldamchiliq we yalghanchiliqning Xudagha bolghan ixlasliq yolidin intayin yiraq turidighanliqini, uninggha pütünley yirginchlikini öginishi kérek bolidu!

Yaqupning birinchi qétimliq hiyle-mékir qilishi bilen «tunjiliq hoquq»ni igiligendin kéyin, u atisining xeyrlik duasigha érishish üçün téximu küchlük bir hiyle egiship kélidu. Bu ishni u

anisining qutritishi bilan qilgan, elwette; anisi «**Ey oghlum, sanga chüshidighan lenet manga chüshsun**» dégen. Shuning bilan Yaqup akisining namini sétip közi intayin ajiz bolghan atisining aldigha kiridu. Atisi peqet silash we awazni anglash arqiliq aldida turghanning kim ikenlikini bileleytti. Ishaq aldinip Yaqup üçhün alahide xeyrliq duasi bilen uninggha bext-beriket tileydu, shundaqla u toghruluq bésharet béridu; andin Yaqup uning aldidin chiqip kétidu. Esaw qaytip kelgende, yalghanchiliq ashkariliniidu; Ishaq Yaqupning özini aldighinini bilip, qorqup sarasimigha chüshidu; lékin u özining Yaqup üçhün bext-beriket tiligen bésharetlik duasini Xuda hemme ishni bashqurushi bilen méning aghzimdin chiqarghan, dep bilidu. Hazir özi xalisimu shu tiligen bext-beriket dualirini yanduruwalalmaytti (33-ayet).

Mushu ish-weqelerdin üç ehwalni bayqiyalaymiz: — birinchidin, Ishaq Esawgha yan bésishi bilen Xudaning Yaqup toghruluq Riwkahqa: «**Chongi kichikining xizmitini qilidu**» dep éytqan bésharitime qulaqlirini yopurdi. Roshenki, u Xudaning shu bésharitini étiwargha almay, «tunjiliq hoquqi»gha tewe bolghan bext-beriket tileslirini Yaqupqa emes, belki Esawgha béghishlimaqqchi idi. Ikkinchidin, beziler mushu bayanlardan Yaqupni anisining gépige kiridighan, quliqu yumshaq ayal mijeqlik, öydin chiqmaydighan adem, Esaw bolsa «batur-ezimet» dep qaraydu. Emma bashqa yerlerdin Yaqupning japadin qorqmaydighan we tirishchan padichi ikenlikni éniq turidu (29:7-10ni körüng); u peqet ow uwlashni yaxshi körmey, ailisining chédirgahining etrapida pada béqishni yaxshi köretti, xalas (25:27); Esaw owgha chiqishni yaxshi köretti.

Üchinchidin, eger Yaqup Xudaning yollirini, Xudaning Öz sözide turmay qalmaydighanliqini bilip yetken bolsa, shundaqla pütünley Xudagha tayanghan bolsa, undaqa héch aldamchiliq ishletmey tunji oghulgha tewe bolghan hoquq we tégishlik bext-beriketler beribir uningki qilinatti, dep mutleq ishinimiz. Emma herkimning Xudagha tayanmay, insaniy amallirigha tayinishining aqiwetliridin biri shuki, u Xudaning qutquzush yolida daim ayan bolidighan shan-sherepke guwahchi bolush pursitige hergiz muyesser bolalmaydu.

Emma Yaqup üçhün aldamchiliqining birinchi netijisi bext-beriket emes, belki öy-yurtidin qéchip ayrilish idi. Qachqanda Xuda uninggha shapaet körsitip chüshide körünüdu we uni himaye qilidighanliqigha wede qilidu. Yaqup toluq ishenmigechke: «Eger Sen rast manga mushundaq bashpanah bolsang (Xuda alliqachan shundaq wede qilghan!), undaqa men bolsam... undaq-mundaq qilimen» dégendek ishenchsiz birxil qesemni ichidu.

Xuda uning aldamchi mahiyitini bir terep qilmaqchi bolidu. Shuning bilen uni taghisi Labanning öyige apiridu. Laban Yaquptin téximu hiliyger we quw bir shexs idi. Shundaq yol bilen Xuda shapaet qilip, bizni köp qétim özimizning achchiq méwisini tétishqa mejburlaydu, shundaqla bizge towa qilish pursitini yetküzidu. Yaqup üçhün bu jeryan intayin uzun we achchiq boldi; bu jeryan axir bérıp yigirme yil dawamlashti. Xuda néme qilsa shuni izchil, üzül-késil qilidu!

Yaqupning ikki ayalliq bolushigha kelsek, bu ish ya özining ya ularning tallishi emes idi, dep ésimizge keltürüshimiz kérek. Yaqupning ikki ayalidin eng ixlasmini Léyah ikenlikini bayqaymiz (uning 29:35de xatirilengen sözlirini körüng).

«Qongur reng, taghil we ala-chipar qozilar» — bu zadi néme ish? (30-31-bablar)

Yaqupning Labandin ish heqqi üçhün padiliri we mal-mülkige ige bolush yolining tepsilatiliri belkim bizge sel müjmel bolsimu, eslide Yaqup ish heqqi toghruluq Labangha intayin adil bir yolni teshebbus qilghan — u bolsimu, toxtamdin kéyin tughulghan «**taghil we ala-chipar qozilar**»ning hemmisi Yaqupqa tewe bolidu. Labanning bu pilangha bolghan inkasi padiliridiki barliq shundaq mallarni Yaquptin yiraq bir jaygha apiriwétishtin ibaret boldi (padilirim arisida shundaq paxlanlar tughulmisun dep!). Lékin Xuda Yaqupni izchil beriketleydu; gerche Laban alte yil ichide Yaqupning ish heqqini azaytmaqchi bolup bu shertlerni on qétim özgertken bolsimu, Xuda herbir qétim Labanning yaman niyetlirini tosap, Yaqupni beriketleydu (31:7, 41). Kéyin Yaqup Léyah we Rahilege özining «**qongur reng, taghil we ala-chipar mallar**»ni tallishi Xudaning wehiysi bilen boldi, dep chüshendüridu (30:10-12). Padilar sughirilghinida Yaqupning «**térek, badam we chinar shaxchilirini élip, qowzinqini yolluq qilip shilip, aq siziqlar chiqirilghan yumran chiwıqlar**»ni mallarning aldigha qoyushining ularni nesillendürüşke bolghan tesirining ilmiy asasi bar-yoqluqini bilmeymiz (bar bolushi mumkin). Lékin bundaq asas bolsun, bolmisun, qaysila chaghda Yaqupning heqqi bolushqa qandaq rengdiki mal békitilsun del shundaq balilighanliqining tüp sewebini Perwerdigarning berikitidin bashqa nerse emes, dep chüshinimiz.

Yaqupning «Xuda bilen chélishishi» (32-bab)

Yaqup bilen chélishqan sirliq zat Xudadin bashqa héchkim emes, déyilidu (32:28). Yaqup shu ishni jezmleshtürüp eslitish üçhün shu yerning ismini «Penuel» («Xudaning yüzi») dep qoyidu. Chélishchi zat yene «adem» déyilidu (24-ayet).

Bu zatni «Perwerdigarning Perishtisi»din bashqa héchkim emes, yeni Xudaning eyni ipadisi bolghan Mesihning Özidur, dep ishinimiz («Hosh.» 12:4). Oqurmenler üçhün shuni éytishimiz kérekki, ibraniy tilida hem Yunan tilida «perishte» dégen söz «xewerchi», «elchi» yaki «ewetilgüchi» dégen menini bildüridu (ibraniy tilida «malak», Yunan tilida «anjilos»). Mesih adettiki «perishte» emes, elwette, belki Xuda alahide ehwalda ewetken «ewetilgüchi»dur. Tewrattiki birnechche bashqa yerlerde bayan qilinghandek, Mesih yer yüzige kélip tughulushtin ilgiri shu yolda birnechche qétim ayan bolghan.

«Perwerdigarning Perishtisi» toghruluq «tebirler»nimu körüng.

Shiméon we Lawiyning Shekemdikilerge bolghan muamilisi (34-bab)

Shekem shehirining shahzadisi Shekemning Yaqupning qizi Dinahqa bolghan muamilisini körgendin kéyin, Shiméon we Lawiyning Shekemdikilerge bolghan muamilisige qandaq qaraymiz? Shiméon we Lawiy, shübhisizki, atisining ilgiriki hiyle-mikirlirini ögengen. Shekemning qilghanlirini toghra déyelmeymiz, elwette. Shekemdikilerning Israillar bilen süllh tüzüş meqsetliri jezmen sap aq köngüllüktin bolghan emes idi («**Bu teriqide ularning mal-teelluqati, hemme charpayliri bizningki bolmamdu? Biz peqet ulargha maqul désekla, ular arimizda turidu**» — 34:23). Halbuki, Xudaning xelqining herqandaq kishi bilen qilishqan herqandaq toxtam yaki kélishimi bar bolsa (meyli ular étiqadchi bolsun, étiqadsiz bolsun) uningda ching turushi kérektur (mesilen, «Ez.» 17:11-12ni körüng). Lékin Shiméon bilen Lawiyning Shekem bilen tüzgen toxtimida eslidila semimiyligi yoq idi. Shübhisizki, ikki ademning yalghuz pütkül sheherdiki erkekek ademlerni biraqla öltürüshi bir xil «dadilliq» yaki

«Yaritilish»

baturluqni körsetsimu, Yaqub kéyin bu ishqa toghra baha béríp «rehimsizlik» dep ataydu we ular toghruluq bolghan bésharette ularning ghezipige lenet oquydu (49:5-7) we kinayilik bilen ularni «qérindashlar» dep ataydu — démek, ular rehimsizlikni bilenmu bir-birige qérindashtur.

Yehudaning Tamar bilen ötküzgen gunahining tarixiy muhimliqi — némishqa Xuda bu weqening xatirilinishini xalaydu? (38-bab)

Yehuda we kélini Tamar otturisidiki yüz bergen ghelite weqe némishqa Yüsüp toghrisidiki tarixning otturisida sözlinidu?

Birinchidin, Yehudaning nesilliri «shahane jemet» bolidu, Mesih ularning ötküzgen munasiwitidin bolghan balisi Perezning ewladi idi.

Ikkinchidin, bu weqe we Dinahqa munasiwetlik weqe (34-bab) yerlik Qanaaniylarning buzuq, napak örp-adetlirining Yaqubning ailisige tesir yetküziwatqanliqini körsitidu. Yehuda héchweqesi yoq dep Qanaaniy bir pahishe ayal bilen yatidu (héch bolmighanda, u Tamar bilen yatqanda pahishe ayal bilen yattim, dep oylihan). Tamarmu (Qanaanliq bir qiz) öz qiynatishi bilen bille bolushqa shundaq bir pilanni (umu «héchweqesi yoq» dep) oylap chiqidu. Xuda Öz xelqining Qanaaniylarni Pelestindin heydiwetküdek küchke ige bolushighiche, (shundaqla Özi Yehudiy xelqige wede qilghan zéminni igiletküche) xelqini ularning shu yaman tesiridin we örp-adetliridin ayrip turushqa bir tedbir tépishi kérek idi. Xuda tallighan tedbir bolsa xelqini bashqa bir yerge waqitliq yökeshstin ibaret idi. Shu yer del Misir idi; Misirliqlar charwichi xelqni mensitmeydighanliqi üçün ular Israillargha ayrim bir rayonni bölüp béridu.

Uning üstige, mushu yerde qoshup éytishimiz kérekki, Tamarning shu ishlarda bolghan meqsiti melum bir shehwaniy hewisini qandurush üçün emes, belki hamilidar bolush üçün idi (derweqe u hamilidar boldi). Eger u oghul perzent körse: (a) uning jemiyet aldida aniliq salahiyiti bolatti; (e) Yehudaning mal-mülkidin miras alidighan oghli bolatti; (b) özi yashanghanda shu oghul uningdin xewer alatti.

Yüsüp

Yüsüpning chüshliri

Yüsüp — Mesihni körsitidighan «béshareklik resim»

Yüsüpning hayatidin atilarning perzentlirige yan bésishining xeterlik ikenlikini körimiz. Yaqubning atisi Ishaqning Esawgha bolushqanliqi we uningdin kélip chiqqan apetler atanilarning birer perzentige bolushushqa bolmaydighanliqini eskertidu! Biraq Yaqubmu oxshash xataliqni ötküzüp, oxshashla pajielik aqiwetni peyda qildi. Ata-anilargha shundaq semimiy agahlandurush bériliduki, perzentliringizge barawer muamile qiling!

«Zebur» 105:17-22de Yüsüp toghruluq wehiy bérilgen: —

«U ulardin burun bir ademni ewetkenidi,
Yüsüp qul qilip sétilghanidi.
Uning putliri zenjirde aghridi,
Uning jéni tömürge kirip qisildi;
Shundaqla ta özige éytilghan wehiy emelge ashurulghuche,
Perwerdigarning söz-kalami uni sinap tawlidi;
Pirewn ademlini ewetip uni boshatquzdi,

**Qowmlar hokumdari uni hohlukke chiqardi.
Uni oz ordisigha ghoidar qilip qoydi,
Pütün mal-mülkige bashliq qilip teyinlep,
Öz wezirlerini uning ixtiyarida bolup terbiyilinishke,
Aqsqaqallirigha danaliq ögitishke tapshurdi».**

Derweqe, Yüsüp öz chüshliri arqiliq «**Perwerdigarning söz-kalami**»gha érishmigen bolsa uchrighan awarichilikler az bolushi mumkin bolatti! Ularning mezmuni del uning etrapida yüz bériwatqinining eksiche idi; uning qérindashliri uni héchqachan hörmetlimidi, eksiche u ular teripidin chetke qéqildi. Ularning uni chetke qéqishi axirida téximu yamanliship, uni qulluqqa sétiwétishige yetti. Shundaq qilip, Xuda chüshliri arqiliq uning qelbini we étiqadini sinidi.

Misirda bolsa Yüsüpnig ishliri ikki qétim ongdin kélip, kéyin her ikki qétim qamlashmide; andin ümidliri üzüp tashlandi. Ikkinchi qétimda türimde Pirewnning bash saqiwi we bash nawayining chüshlirige toghra tebir bergendin kéyin, u bash saqiy méning méhribanliqimni ésige keltürüp, chüshige toghra tebir berginimdin méning aldamchi we zinaxor emeslikimni, belki Xudaning adimi ikenlikimni ispatlaydu we men üçün heriket qilidu, dep ümid qildi. Halbuki, muqeddes yazmilarda shu chaghdin tartip Pirewn halqiliq chüshlerni körgüche: «**toptoghra ikki yil ötti**» dep xatirilinidu. Shühbisizki, «Zebur» 105-küye «**uning jéni tömür ichige kirdi**» dep xatirilengendek (ibraniy tilidiki sözmusöz terjimisi) uning étiqadi shu ishta qattiq sinaldi.

Bezi alimlar «Yüsüp toluq peyghember emes», peqet «chüsh körgüchi» we «tebir bergüchi», shundaqla nahayiti ixlasmén bir adem dep qaraydu. Lékin chüshlerge daim toptoghra tebir bérishning özi peyghemberlik xasiyiti emesmu? Uning üstige, u Pirewnge söz qilghanda «**Xuda Pirewnge xatirjemlik béridighan** (aman-ésenlikke élip baridighan) **bir jawab béridu**» deydu — bu sözler peqet peyghemberla éytidighan sözlerdur.

Qöp alimlar Yüsüpnig hayatining Mesihning yer yüzidiki hayatigha oxshap kétidighan yerliri xéli köp, shuning bilen Yüsüp töwendikidek köp jehetlerde Mesihni aldin'ala körsitidighan «bésharetlik resim» dep bayqaydu («Ros.» 7:9-15de Istifan del mushu ishlarni tilgha alidu): —

(1) Yüsüp mexsus Israil xelqini hem taipilernimu qutquzush üçün (45:5) qérindashliridin ayrilghan (49:6); atisi teripidin intayin köp söyülgen.

Mesih hem Israil xelqini hem taipilernimu qutquzush üçün qérindashliridin ayrilghan (mesilen, «Yesh.» 49:1-3); atisi teripidin intayin köp söyülgen.

(2) Yüsüpnig qérindashliri uni öltürüshke qestleydu; kéyin u qulning bahasida (20 kümüş tenggige) taipilernig qoligha sétiwétilidu.

Mesihning qérindashliri, yeni Yehudiy xelqi uni öltürüshke qestleydu; kéyin u qulning bahasida (30 kümüş tenggige) taipilernig qoligha sétiwétilidu.

(3) Yüsüpnig tartqan azab-oqubetliri qedemmuqedem awuydu.

Eysa Mesihning tartqan azab-oqubetlirimu qedemmuqedem awuydu.

(4) Yüsüp uwal qilinip, saxta shikayet bilen jinayetchi dep békutilidu.

Eysa Mesih uwal qilinip saxta shikayet bilen jinayetchi dep békutilidu.

(5) Yüsüp dehshetlik halda haqaret qilinip xarlinidu, barliq shöhret-inawettin mehrum qilinidu.

Eysa Mesih dehshetlik halda haqaret qilinip xarlinidu, barliq shöhret-inawettin mehrum qilinidu (lékin Mesihning Yüsüp bilen shundaq perqi barki, Mesih Özi xalap bu azabliq yolni tallighanidi — «Fil.» 2:5-11).

(6) Yüsüp ochuq-ashkare halda Xudaning ishlirida bolushi bilen, yeni Pirewnge chüsh örüp bérishi bilen türmidin qutulup mertiwisi kötürüldi — u chaghta u ottuz yashqa kirgenidi.

«Yaritilish»

Eysa Mesih ochuq-ashkare halda Xudaning ishlarida bolghinida, yeni xush xewerni jakarlashni bashlighinida ottuz yashqa kirgenidi. Kéyin u ölüm din tirildürölüp ershke kötürüldi — u chaghda U ottuz üç yashta idi.

(7) Yüsüp kötürülgendin kéyin Pirewnge (padishahliqning ikkinchi ornida) bash wezir dep tiklinidu.

Rebbimiz kötürülgendin kéyin, Xudaning ong teripige «Reb» dep tiklinidu («Ros.» 2:36, «Fil.» 2:5-11).

(8) Yüsüp Pirewnge bash wezir bolghanda (Misirda turghan) taipilerge nijat keltüridu. Pirewn uninggha «Zafinat-Paaniyah» dégen intayin aliy namni qoyidu («Dunyaning qutquzhuchisi» dégen menide ikenliki éhtimalgha yéqin).

Rebbimiz Eysa Mesih Xudaning ong teripide turup taipilerge nijat keltüridu. Xuda Uninggha hemme namdin üstün bolghan namni qoyidu («Fil.» 2:7); uni derweqe «Dunyaning Qutquzhuchisi» dégili bolidu («Yuh.» 4:24).

(9) Pirewn Yüsüpke «taipilerdin bolghan» bir qizni xotunluqqa béridu (45:41).

Xuda Rebbimizge «taipilerdin bolghan» bir «qiz»ni, yeni jamaetni béridu («Weh.» 21:2, 9, 22:17, «Ef.» 5:22-32).

(10) Yüsüpning qérindashliri uning bilen yette yil azab-oqubetler arqiliq epleshtürüldü.

Kelgüsida «Mesihning qérindashliri» yeni Yehudiy xelqi yette yil azab-oqubetler (yeni «dehshetlik azab-oqubet», «Yer.» 30:37, «Mat.» 24:21-22) arqiliq Uning bilen epleshtürüldü.

(11) Yüsüpning chetke qéqilishi arqiliq hem Israil hem taipiler qutquzulidu. Bu Xudaning pilani idi (50:20).

Rebbimizning chetke qéqilishi arqiliq hem Israil hem taipiler qutquzulidu. Bu Xudaning pilani idi («Ros.» 2:23).

Yüsüpning qérindashlirigha bolghan qattiq qol muamilisi ularning gunahidin towa qilghan-qilmighanliqini éniqlash üçün idi. Netijide, u ularning towa qilipla qalmay, belki ular arisidin Ruben we Yehuda ikkisi atisigha bolghan muhebbiti üçün öz erkinlikini qurban qilip, qérindishi Benyaminni (Benjamin Yüsüptek ularning bir tughqan inisi emes idi) qutquzushqa özini pida qilishqa teyyar turidighinini köridü. Shunga Yüsüpning ulargha bolghan muamilisi, gerche qattiq qolluq körünsimu, intayin danaliq bilen yürgüzülgenlikini körimiz.

Yaqupning bésharetliri (49-bab)

Axirida biz Yaqupning on ikki oghli toghruluq bolghan bésharetlirining qandaq yol bilen emelge ashurulghinini körüp ötimiz: —

(49-babtin)

Ruben (3-4-ayet)

«Ey Ruben, sen méning tunji oghlumsen,
Küch-qudrimsen,
Küchüm bar waqtimning tunji méwisidursen,
Salapet we qudrette aldi iding,
Lékin qaynap téship chüshken sudek,
Emdi aldi bolalmassen;
Chünki sen atangning körpisige chiqting,
Shuning bilen sen uni bulghiding!
U méning körpemning üstige chiqtil»

«Yaritilish»

«**Sen atangning körpisiqe chiqting**» Ruben atisining toqili Bilhah bilen bille yatqini üçhün tunjiliq hoquqidin mehrum bolidu (35:22). Del Yaqup bésharete bergendek, kéyin Israil ichide héchqandaq yétekchi yaki mötiwer Ruben qebilisidin chiqmaydu. Ular érishken yerler Xuda wede qilghan zéminning eng chétige jaylishidu. «Hak.» 5:15de Ruben qebilisining shu chaghlarda yétekchilik jehette layaquetlik bolmighanliqi körsitilidu.

Shiméon we Lawiy (5-7-ayet)

«Shiméon bilen Lawiy qérindashlardur;
Ularning qilichliri zorawanliqning qoralliridur!
Ah jénim, ularning meslihitige kirmigin!
I izzitim, ularning jamaiti bilen chétitilip qalmighay!
Chünki ular achchiqida ademlerni öltürüp,
Öz béshimchiliq qilip buqilarning péyini kesti.
Ularning achchiqi esheddiy bolghachqa lenetke qalsun!
Ghezipimu rehimsiz bolghachqa lenetke qalsun!
Men ularni Yaqupning ichide tarqitiwétimen,
Israilning ichide ularni chéchiwétimen».

Yaqup tilgha alghan weqeler toghrisida 34-bab, bolupmu 24-31-ayetlerni körüng. Shiméon we Lawiy del u bésharete bergendek «**Israil ichide tarqitilidu**», ularning qebililiridin héchqaysisining muqim térritoriyesi yaki rayoni bolmaydu («Yeshua» 19:1). Halbuki, axir bérip Lawiy qebilisining «tarqitilghanliqi»ning sewebi birinchidin kéyinki dewrdiki Lawiylarning Xudagha körsetken sadiqlıqı tüpeylidin bolidu («Mis.» 32:26-28, «Chöl.» 25:6-13, «Qan.» 10:8-9, 33:6, «Mal.» 2:4-9ni körüng). Ularning shu sadaqetliki tüpeylidin Xuda ularni Israilargha Tewrat qanunini ögitishke, shundaqla ibadet we herxil kahnıliq ögipilerni ötüshke tiklep, ularni pütkül xelq ichide jay-jaylarga tarqitıp orunlashturghan.

Yehuda (8-12-ayet)

«**Ey Yehuda! Séni bolsa qérindashliring teripler, qolung düshmenliringning gejsini basar. Atangning oghulliri sanga bash urar.**
Yehuda yash bir shirdur;
Ey oghlum, sen ownı tutupla chiqting;
U shirdek ownıg yénida chöküp sozulup yatsa, yaki chishi shirdek yétiwalsa, kimmu uni qozghashqa pétinar?

Shahane hasa Yehudadin kétip qalmaydu, Yehudaning pushtidin qanun chiqarghuchi öksümeypdu, taki shu hoquq Igisi kelgüche kütidu;
Kelgende, jahan xelqliri Uninggha itaet qilidu.
U texiyini üzüm téligha, éshek balisini sortluq üzüm téligha baghlap qoyar.
U libasini sharabta yuyup, tonini üzüm sherbitide yuyar.
Uning közliri sharabtin qizirip kéter, chishliri süt ichkinidin ap'aq turar»

Tehlil qilayli: —

«**Ey Yehuda! Séni bolsa qérindashliring teripler**» — «Yehuda» dégenning menisi «teriplesh» yaki «medhiye»dur (35:29ni körüng). Yaqupning sözliri Israilning barlıq qebililirige bolghan yétekligüchi yaki seltenet qilghuchining Yehuda qebilisidin chiqidighanliqini körsitidu.

«**Ow tutupla chiqting**» dégen söz, shübhisizki, kelgüside Yehudadin bolidighan, toluq ghelibe qilidighan yétekchilikni körsitidu. Bu yétekchilik birinchidin Dawut we Sulaymanda bolghan, andin Dawutning shahane jemetididin bolghan, Perwerdigardin eyminidighan barliq padishahlarda körüngen; axir béríp Mesihning Özide eng roshen körüngen.

«**Shirdek chöküp sozulup yatsa yaki chishi shirdek yétiwalsa, kimmu uni qozghashqa pétinar?**» — shir owni tutuwalghandin kéyin, u awwal qorsiqini toqlaydu, andin kéyin mushu taptin köprek tamaqlar chiqidu, dep bilip etrapida sozulup yétip qalidu. Undaq ehwalda kimmu uni qozghashqa pétinalaydu? Shuning bilen bu sözler Yehudaning hem toluq ghelibe qilidighinini, shundaqla uning alghan oljidan tolimu huzurlinip aram alidighanliqini körsitidu. Toluq bésharetni pütünley emelge ashurghuchi Yehudadin chiqidighan Mesihning Özidur; shuning bilen u derweqe «**Yehuda qebilisidin bolghan shir**» dep atilidu («Weh.» 5:5).

«**Shahane hasa Yehudadin kétip qalmaydu, Yehudaning pushtidin qanun chiqarghuchi öksümeydu, taki shu hoquq Igisi kelgüche kütidu;**

Kelgende, jahan xelqliri uninggha itaet qilidu».

Yehuda toghruluq bésharetning jewhirige emdi kelduq.

Bésharetni qisim-qisimlap tehlil qilayli: —

(a) Ibraniy tilida «**Yehudaning pushtidin**» «Yehudaning putliri arisidin» dégen sözler bilen ipadiliniidu. Shunga, pütkül Israilni idare qilish hoquqi («shahane hasa») we qanun chiqirish hoquqi Yehuda qebiliside bolidu; halbuki, bésharetni bu hoquqning qaysi waqt Yehudagha ötidedighanliqini körsetmeydu (bésharettin 600 yil kéyin, yeni Dawutning waqtida hoquq ötidu).

(e) Hoquq Yehuda qebilisige ötküzülgendin kéyin, Dawutning ewladi bolghan Mesih kelgüche shu qebilidin ketmeydu. Ibraniy tilida «shu hoquq igisi» dégen ibare «Shiloh» dégen söz bilen ipadiliniidu. Qet'iy ishinimizki, bu sözning eng yaxshi terjimisini del shu — «Ez.» 21:27din köring.

Bu ehwal (hoquq Yehuda qebiliside turghanliqi) hetta Babilgha sürgün qilinghan waqitlarda we kéyinki dewrlerdimu dawamlashqan. Israilning «qaldisi» sürgündin Pelestinge qaytip kelgende ulargha Pars impératori békitken waliy Dawutning ewladi bolghan Zerubbabel idi. Peqet axirda Hérod (Édomluq kishi) padishahliqni Rim impériyesidin «sétiwalghan» waqtidila, andin Mesih dunyagha kélip tughuldi.

Bügünki künlerde bolsa, (Xudadin alahide wehiy kelmise) Yehudiylarning qaysisining heqiqiy Yehuda qebilisidin kelgenlikini yaki bashqa on bir qebilining birsidin kelgenlikini dep bérish mumkin emes; chünki Israillarning barliq nesebnamiliri yoqap ketken yaki weyran qilinghan.

(b) «**U (Mesih) kelgende, jahan xelqliri uninggha itaet qilidu**» — démek, taipiler Mesihni tonup qobul qilidu. Bésharetning özide Yehudiylar yaki Israillarning «Shiloh»qa tutidighan pozitsiyisi yaki ularning Mesihning ular arisida bolghanliqidin ibaret imtiyazdin muyesser bolidighanliqi éniq déyilmeydu. Emeliyette, hemmimizge ayanki, Israil xelqi omumen Mesihni chetke qaqtı.

Shunga bésharetning emelge ashurulghini tarixiy pakitlardur. Mesihni qobul qilghanlar («itaet qilghanlar»)ning köpinchisi «jahan xelqliri», yeni taipilerdin bolghan.

«**U texiyini üzüm téligha, éshek balisini sortluq üzüm téligha baghlap qoyar.**

U libasini sharabta yuyup, tonini üzüm sherbitide yuyar.

Uning közliri sharabtin qizirip kéter, chishliri süt ichkinidin ap'aq turar».

Bu ayet Mesihning selténitidin chiqqan bayashatliqni körsitidu. Üzüm talliri shunche köp, shunche ésil we küchlük ösiduki, hetta birsı éshikini ulargha baghlimu chataq bolmaydu. Hetta üzümder bilen intayin éghirliship ketken tal shunche mezmur turiduki, éshekning uyan-

buyan tartishliri uninggha ziyan yetküzmeydu; üzümlirimu shunche köp boliduki, igisi éshekning ularni yep kétishidin qorqmaydu. Bu sözning yene bir menisi bolushi mumkinki, birla üzümler teli chiqarghan üzümler shunche köp boliduki, ularni kötürüşke bir éshek kérek bolidu. Bésharette Mesihning éshekke mingini körüldü; derweqe, Rebbimiz Eysa Mesih axirqi qétim Yérusalémgha kirginide, éshekke minip kirdi («Zek.» 9:9, «Mat.» 21:1-9).

Üzümler shunche mol boliduki, Mesih xalisa éginlirini suning ornida üzümler sherbiti (ibraniy tilida «**üzüm qéni**»)de yuyidu (yene «Yesh.» 63:1-6 we «Weh.» 14:17-20ni körüng). Üzümler mehsulatlıri bolupla qalmay, belki her türlü süt mehsulatlırimu köp bolidu.

Bügünge qeder Yehuda qebilisi igilgen zéminda derweqe intayin köp hem bek ésil üzümler talliri bardur.

Zebulun (13-ayet)

«**Zebulun déngiz boyıTBni makan qilar, makani kémilerning panahgahi bolar, yer-zémini Zidonghiche yétip barar**».

Zebulun toghruluq üç ish déyilidu: —

(a) U «**déngiz boyini** (yaki déngizgha yéqin) **makan qilidu**».

(e) Uning zéminining özi kémilerge aramgah bolidu yaki shundaq aramgah (port)qa yéqin bolidu.

(b) U igilgen zémin Zidonning zéminigha tutishidu.

Gerche Zebulunning igilgen zémini déngizning özige tutashmighan bolsimu («Yeshua» 19:10-16), chégrisi déngizgha bek yéqin bolghachqa, ular déngiz arqiliq köp soda-sétiq bilen shughullangan. Ular qilghan sodisining köp bir qismi Fénékiylerning porti Zidon arqiliq bolghan. Mesihning kelgüsidi «ming yilliq seltenet»ide Zebulunning zémini déngizgha tutishidu («Ez.» 48:26).

Issakar (14-15-ayet)

«**Issakar bestlik berdem bir éshektur, u ikki qotan arisida yatqandur;**

U aramgahning yaxshi ikenlikige qarap, zéminning éskilliqini körüp, yük kötürüşke mürisini éqip, alwangha ishleydighan qul bolup qalar».

Issakar yaxshi ishliyeleydighan, biraq emgekni emes, belki aramni yaxshi köridighan berdem bir éshekke oxshitilidu. Derweqe Issakar intayin küchlük bir qebile bolup qaldi; Musa peyghemberning künliride Issakarda jengge chiqalaydighan ademler 64300 («Chöl.» 26:25) we kéyin 87000 idi («1Tar.» 7:1-5). Yeshua peyghember bolghan waqtida Issakar qebilisige intayin munbet yer bolghan Yizreel jilghisi teqdim qilinghan («Yeshua» 19:17-23). Halbuki, qebile shu yaxshi zéminni pütünley igilesh üçün axirghiche küresh qilishqa teyyar turmidi; bu ish qorqunchaqliqtin emes, belki hurunluqtin idi. Netijide, ular axirida Qanaaniy qebililirige hasharchi bolup ishlidi.

«**Aramgah**» belkim Xuda Issakargha wede qilghan miras zéminning yaxshi bir qismini körsetse kérek.

Dan (16-18-ayet)

«**Dan Israil qebililiridin biri bolar, öz xelqige höküm chiqirar.**

Dan yol üstidiki yılan, chighir yol üstide turghan zeherlik bir yilandur.

U atning tuyiqini chéqip, at mingüchini arqigha mollaqaq atquzar.

I Perwerdigar, nijatinggha telmürüp kütüp keldim!»

Dan dégen namning menisi «höküm» yaki «höküm chiqarghuchi» yaki «sotchi» bolidu. Bésharette uning ismi jismigha layiq bolidu, déyilidu. Shühhisizki, bu Shimshonda emelge

ashuruldi; Shimshon Israilga «Batur Hakim» bolghanlardin biri idi, Dan qebilisidin chiqqan («Hak.» 13-16-bablar).

Dan «Israil qebililiridin biri bolar» dégen söz bizge sel ghelite körünüşhi mumkin. Danning Israildin bolghanliqi kimge ayan emes? Kéyin, Israilning qebililiri tizimlanghanda, Dan qebilisi daim dégüdek axirida tilgha élinidu. «Chöl.» 10:25 we «Yeshua» 19:40-48din, Israilning chölde seper qilghanda Dan qebilisining eng axirida mangghanliqi körünidu. Bezide Dan qebilisi Israil qebililiri tizimlikidin qélip qalidu (mesilen, «Wehiy» 7-babta) lékin Ezakiyal» 48:1-2, 32din éniq bilimizki, Dan qebilisi Mesihning padishahliqida kem bolsa bolmaydu. Dan qebilisini atliq eskerge keynidin hujum qilidighan yilangha oxshitish kelgüsida ular pistirma jeng qilidighan xelq bolidighanliqini körsitidu. Danlarning shu xaraktérda bolghanliqi Shimshonning mijezi we hayatida we kéyin Danlarning Laish shehirige bolghan hujumidin körüldü («Hak.» 18:18-31); bu sheher kéyin Danlarning peytexti boldi.

Dan we uning mahiyiti toghruluq oylash Yaqupni hayajanlandurup: **«I Perwerdigar, nijatinggha telmürüp kütüp keldim!»** dep nida qilduridu. Bu ündesh jümle Danni heqqaniy qilip Xuda bilen inaqliqqa keltürüş üçün heqiqeten ulugh birxil nijatning kérek bolidighanliqini körsetse kérek (Danlar kéyin butpereslikke intayin mayil bolup qalghan — «Hak.» 18-babni, «1Pad.» 12:29, «Amos» 8:14ni körüng). Derweqe undaq ulugh nijatliq Mesih arqiliq barliqqa keltürüldü («Ibr.» 2:3) we Uning arqiliq Dan qebilisi qutquzulup Mesihning ming yilliq padishahliqi ichide heqqaniy qilinip körüldü («Ez.» 48:1).

Gad (19-ayet)

«Gadqa bolsa, qaraqchilar qoshuni hujum qilar;

Lékin u tapan bésip zerbe bérer».

Bu qisqa ayette peqet alte söz bar, uningda «Gad» dégen nam bilen söz oyuni qilinidu. Ibraniy tilida «Gad»ning menisi (1) teylelik; (2) «qaraqchi qoshun» yaki «hujum» bolup, bu jümle: «Gadqa bolsa, qaraqchilar qoshuni hujum qilidu; lékin u (Gad) qoshun bolup ulargha tapan bésip zerbe béridu» dégendek bolidu. Shuning bilen Gad qebilisi daim bashqa millettin bolghan qaraqchi qoshunlar we düşmenler teripidin hujumgha uchraydu. Uning zémini Iordan deryasining sherqiy teripige jaylishidu; shu yer chöl-bayawanda turuwatqan xelq-milletler teripidin hujumgha uchraydu («Yer.» 49:1). Lékin u «**ularning tapinini bésip zerbe béridu**» — ulargha qarshi hujum qilidu we axir bérup ularning üstidin ghelibe qazinidu. Gad qebilisining jengge bolghan mahariti «Qan.» 3:20 We «1Tar.» 5:18-22de tilgha élinidu. «1Tar.» 12:8-15de birnechche Gadlarning Dawutning alahide tallawalghan qoshunining bir qismi bolidighanliqi tilgha élinidu.

Ashir (20-ayet)

«Ashirning tamiqida zeytun méyi mol bolar, u shahlar üçün nazu-németlerni teminler».

Ashirning kelgüsidi bayashatliqi mushu yerde tekitlinidu (Musa peyghember «Qan.» 33:24dimu Ashir toghruluq bésharet bergende oxshash éytilidu). Kéyin, Ashir qebilisi érishken zémin «Ottura Déngiz» boyida bolup бүгünge qeder ésil süpetlik zeytun derexliri bilen dangqi chiqqan. Ashir hetta padishahlargha xas mehsulatlarni chiqiridu.

Naftali (21-ayet)

«Naftalidin chirayliq gepler chiqar,

U erkin qoyuwétilgen maraldur».

Naftali toghruluq kelgüsidi iki ehwal körsitilidu: —

(a) U Maraldek erkin, keng-azadilikte yashaydighan bir xelq bolidu; derweqe Naftali qebilisi

Yeshua peyghemberning teqdim qilishi bilan taghliq bir rayongha mirasliq qilidu we shu zéminda érishken erkinlikini eziz bilip qolidin bermeslik üçün kérek bolghan jeng maharitige ige bolidu («Hak.» 4:41-24ni körüng).

(e) Uningdin «**chirayliq gepler chiqar**» — gepke usta, pasahetlik, shéiriy söz qilalaydighan bolidu. Buningdin bir misal «Hak.» 5:1-31de körülidu — bu sözlarning bir qismi Naftaliy Barakning aghzidin chiqqan).

Yüsüp we uning oghulliri Efraim we Manasseh toghruluq (22-26-ayet)

«**Yüsüp méwilik derexning shéxidur, bulaqning yénidiki köp méwilik shaxtektur;**

Uning shaxchiliri tamdin halqip ketkendur.

Ya atquchilar uninggha azar qilip, uninggha oq atti, uninggha nepretlendi.

Halbuki, uning oqyayi mezmur turar, qol-bilekliri eplik turghuzular, shu küch Yaqup tayanghan Küchlük Bolghuchining qolliridindur —

(Israilning Qoram Téshi, yeni uning Padichisi Uningdin chiqar!)

Ashu küch atangning Tengrisidindur — (U sanga medet bérer!)

Yeni Hemmige Qadirdindur — U séni beriketler!

Yuqirida asmanning beriketliri bilen,

Töwende yatqan chongqur sularning beriketliri bilen, emcek bilen baliyatquning berikiti bilen séni beriketler!

Séning atangning tiligen beriketliri ata-bowilirimning tiligen beriketliridin ziyade boldi,

Ular menggülik tagh-édirlarning chetlirigiche yéter,

Ular Yüsüpnig béshigha chüsher, yeni öz qérindashliridin ayrim turghuchining choqqisigha téger»

Yüsüp we uning ewladliri «**shaxchiliri baghning témidin halqip ketken**»

«**Méwilik derexning shéxi**» bolidu — démek, méwe-chiwiliri shunche mol boliduki, baghning témidin halqip ötidu. «Chöl-Bayawandiki Seper» 1-babta xatirilengen royxéti boyiche Yüsüpnig ademliri Yehudaningkidin az bolidu; lékin «Chöl-Bayawandiki seper» 26-babtiki royxet boyiche ular Yehudaningkidin köp bolidu. U «**bulaqning** (yaki «quduq»ning) **yénida**» bolidu — démek, uning özüningki muqim su menbeesi bar bolup, yamghurgha tayinishning hajiti bolmaydu.

23-ayette Yüsüp uchrighan ziyankeshlik, yeni öz qérindashliri, Potifar we Potifarning ayali teripidin uchrighan muamililer shéiriy oxshitishlar bilen teswirlinidu. Biraq Yüsüp bu muamililerdin ötüp aman qalidu — «**Halbuki, uning oqyayi mezmur turar, qol-bilekliri eplik turghuzular, shu küch Yaqup tayanghan Küchlük Bolghuchining qolliridindur**». U uchrighan sinaqlar arqiliq we Perwerdigarning küchlendürüshliri bilen dushmanlirining «oqliri» chetlitilip uninggha tegmidi we özüning «**qol-bilekliri eplik turghuzuldi**»; chünki heqiqiy Küchlük Bolghuchi uni quwwetlendürdi. Andin bésharette Yaqup Mesihni Xudaning Öz yénidin chiqqan «Israilning Padichisi» («Zekeriya» 11-bab we «Yuhanna» 10-babni körüng) we «**Israilning Qoram Téshi**» dep teswirleydu. Tewratta hem Injilda «**Israilning Qoram Téshi**» yaki «Qoram Tash» Mesihni körsitighan simwol süpitide köp yerlerde bayqilidu.

25-ayette Yaqup Yüsüp kelgüsida behrimen bolidighan bext-beriketni «**Yuqirida asmanning beriketliri bilen, töwende yatqan chongqur sularning beriketliri bilen**» dep aldın'ala éytidu. Andin: «**Emcek bilen baliyatquning berikiti bilen séni beriketler**» dep éytilidu — bular bilen Yüsüp eng chong qebile bolidu (Efraim we Manasseh ikkisi birleshtürülgende). Isaillar «jenubiy padishahliq» («Yehuda») we «shimaliy padishahliq» («Israil»)gha bölüngendin kéyin Efraim qebilisi axirida shunche küchlük boliduki, bezide shimaliy padishahliq ayrim halda

«Yaritilish»

«Efrain» nami bilenla atilidu (mesilen, «2Tar.» 25:7, «Yesh.» 7:2ni körüng).

Shuning bilen, bésharef boyiche, Yüsüp qarshilishishqa yüzlengen halda ronaq tapidu.

Benyamin (27-ayet)

«Benyamin yirtquch böridektur;

Etigende u owni yer, kechqurun u oljisini teqsim qilar».

Bésharette Benyamin qebilisining jenggiwar, urushqaq xarakteri tekitlinidu. U köp qétimlap ghelebe qazinidu: **«Etigende u owni yer»** we shundaq ghelebilik bolghandin kéyin: **«kechqurun u oljisini teqsim qilar»** — qazanghan ghelebisining olja-gheniymitini bashqilarghimu teqsim qilip uningdin ortaq behrimen bolidu.

Derweqe, Benyamin qebilisidin bezi dangqi bar jengchiler chiqti — Ehud («Hak.» 3:15-30), Saul («1Sam.» 9:1-11:15), Yonatan («1Sam.» 14:1-52); we intayin qeyser, étiqadi küchlük bezi er-ayallar — mesilen, Mordikay we Ester ulardin chiqti. Rosul Pawlus Benyamindin chiqti; uning ismi «Saul» waqtida, u Reb Eysa Mesihni téxi uchratmighanidi, towa qilishtin ilgiri, uning xarakteri derweqe **«yirtquch böridek»** dehshetlik idi. Lékin Xudagha ming teshekkür, herbirimizning kona xarakterimiz Mesihning nijati we küch-qudriti bilen uningkige oxshash muhebbetlik, méhir-shepquetlik, rehimdilliqqa özgertilidu («Rim.» 11:1-2, «Ros.» 26:9-11», «1Tim.» 1:13ni körüng)!

Amin!

«U ata-bowiliri arisida uxlidi» «U ata-bowilirining yénigha ketti» qatarliq ibariler (25:8)

«U ata-bowiliri arisida uxlidi» dégen ibare Tewrattiki «Tebirler»ni körüng.